

Ба49659

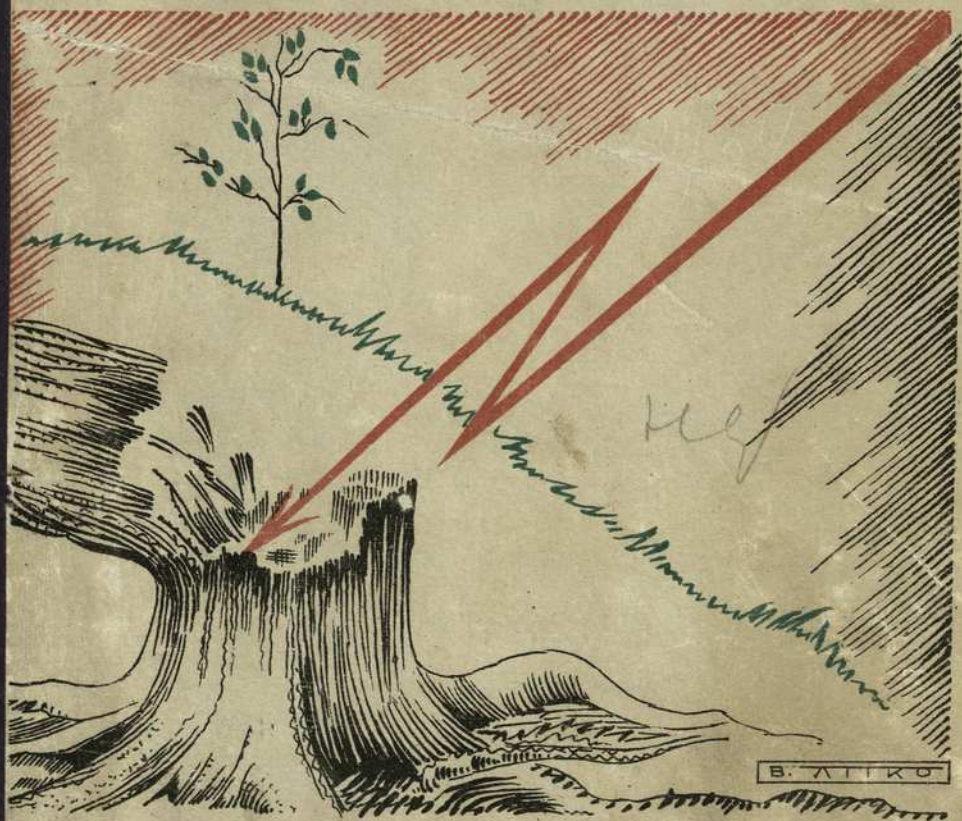
Ба49659

176

ЦІШКА ГАРТНЫ

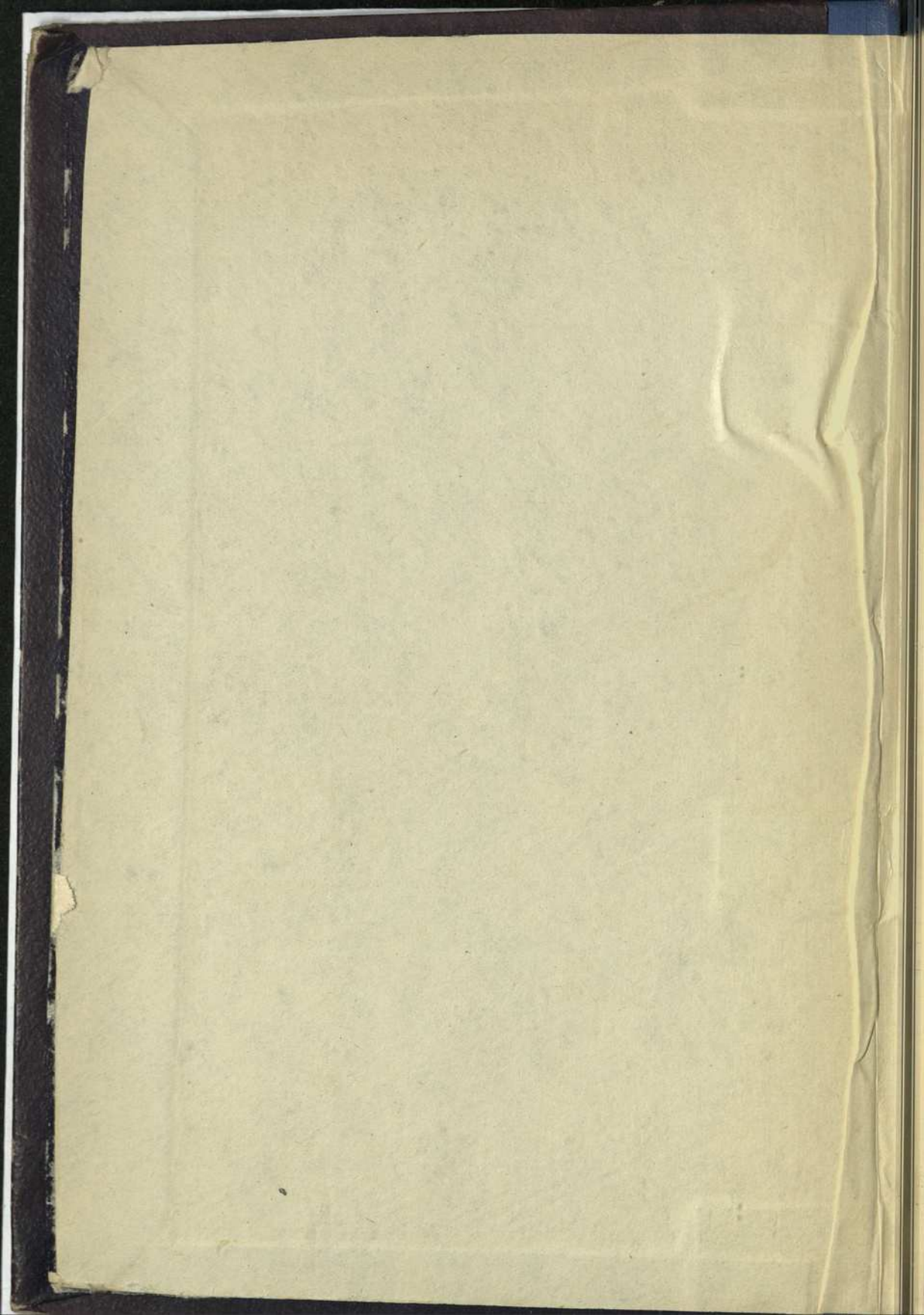
ПРЫСАДЫ

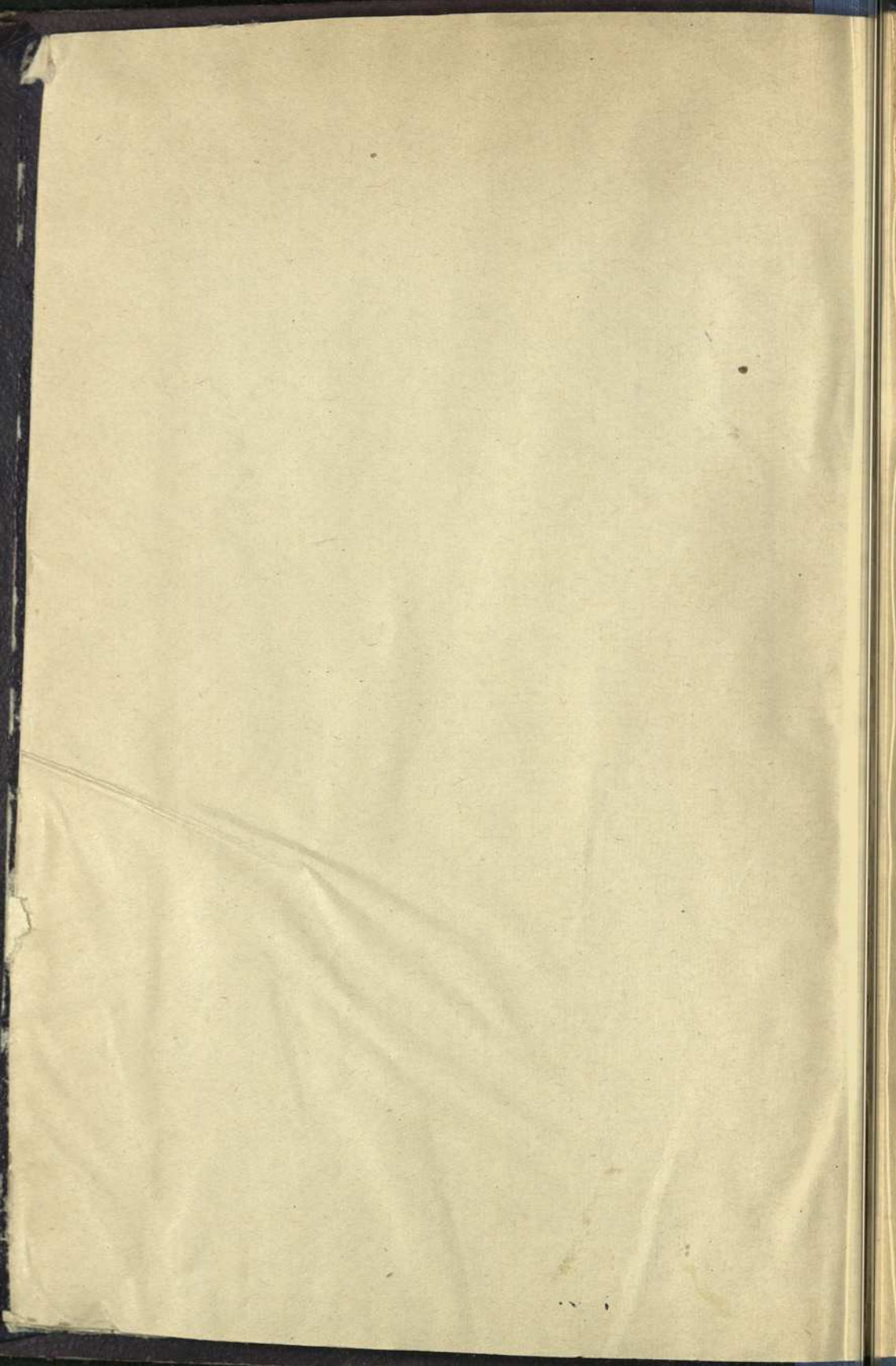
ПАВЯДАНЬНІ

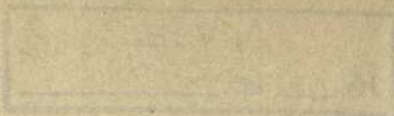

В. ЛІТКО

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДАВЕНТВА
МЕНСК 1927

Б Г21

L. V. B.
№ _____ in. 210.134

$\frac{8}{\text{БД} 49659}$

~~872-3~~

$\frac{8}{\text{БД} 49659}$

ЦІШКА ГАРТНЫ

П Р Ы С А Д Ы

АПАВЯДАНЬНІ

$\frac{8}{\text{БД} 49659}$

Бел. і - дзел
1994 г.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1927

Менск, 1-ая Друкарня
Бел. Дзярж. Выдавецтва
Галоўлітбел № 25124
У ліку 3000 экз.
Заказ № 443.

25. 11. 4. 2009

1981

1981

ПРЫСАДЫ

LIBRARY

П Р Ы С А Д Ы

I

Цікавая, нязвычайная была зіма—зіма ў 25 годзе! Старыя ня памятаюць, дзівяцца, пацепаюць плячыма.

Што гэта? Адкуль яна? Дзівы дзеюцца ў сьвеце! Ды балюча к таму: выехаць нельга ў дарогу. Мала яе здараецца—людзям некуды і незачым ездзіць; але зрэдку трэба. Трэба—бо сьвет не стаіць, а жыве, варушыцца, рухае, трапеча.

Так—сягды-тады здараецца ў падводы, але асьмелся—каняку змардуеш нашчэнт: глей, смала! Па калодкі калёсы лезуць у зямлю. Пуд аўсу на трыццаць вёрст—а коні на сене—каб таней абыходзіліся гаспадарству. Пярэкарма—толькі для гною ды яшчэ, каб клопату ня было вясною. Прывык, прынаравіўся, падладзіўся, агойтаўся. Абыходзіцца, глядзіць і нават шануе. Куды-ж пагоніш небажатку?

Бяз дроў акідаецца: добра, што сівер не пранізвае старых хатак—ці-ж можна гнаць за дзесяць, за дваццаць вёрст па сырую асіну, па ламяйко? А пакуль у лес, яшчэ да лясьнічага вярстоў пяць у бок зрабіць, часамі дарэмна, бо няма дома. Столькі турбацы паложыш—а скутак? Шкада выехаць з хлява і трэба доўга думаць, як лепш—ехаць, ці ня ехаць.

Нарэшце—ехаць: што заробіш—добра.

Праца не валяецца на дарозе.

І гразатою і сьлякотаю—едуць: вязуць камісара ў раён ды на вакругу, адвозяць сына-вучня на станцыю, развозяць трапунковае начальства—яго і ў провінцыі ня мала: мерае поле, вывучае вёску.

Па сьценках, па гасьцінцах, па шляхох лёгкаю ступою поўзаюць рэдкія падводы ад вёскі да вёскі, ад сяла да сяла, з сельрады ў саўхоз.

Українська.

Днём і ноччу...

Днём падувае лёгкі густы вецер з поўдня к захаду, ганяе рэдкія палавыя хмары. Выскальваецца неба нясьмелым сонцам, якое спрабуе грэць, мацае зямлю, ужо вызьвеўшую, ужо падсохшую, трапяткім праменьнем, але ня грэе. Шарыя палявікі-птушкі—гацаюць па ральлі; па межах, зімою—зімою 25 году, якое ня помняць старыя,—нязвычайнаю...

Праб'ягае жарабіца ў ператоч вузкіх і доўгіх палеткаў, якія чакаюць пары, моманту перакроіцца на шырокія шматы пасёлкаў.

Бярозы па шляху, рэдкія, стагоднія, ня шумяць нудлівым шэптам асенняе мэлёдыі—пазіраюць на вясну. Ні разу ў годзе не бранчалі цаплякамі галалёду, не маталіся махрастымі ніткамі шэрані.

Дзень-адо-дню—пускацьмуць сок. Набрыняўшы—чакаюць, калі прасьвярдлуе дбайная рука селяніна яе белае цела.

Дзень-адо-дню, абы больш прыгрэла сонца, абы...

Гэта зімою, зімою 25 году, якое ня помняць старыя, нязвычайнаю зімою...

Ноччу ў гэту зіму, як у сопусе; цалуном туліцца зямля; зьліваецца ўсё ў густую сажу-фарбу—ні дарогі, ні сьледу. Дзе лес, дзе гал—воку не ўлавіць.

Але жыцьцё не стаіць—рухае, трапечацца, плыве, як крыніца, б'е пад зямлёю, хоць схована ад сьвятла...

Коні бачаць дарогу.

Ды ці ўпяршыню Астапу ехаць па службе? Ходзяць чуткі—а ласьне сам ня знае, што ўсё яшчэ вандруюць ліхія людзі: крымінальнікі, бандыты-зладзеі. Колькі іх вылавіў—у лесе каля Ронцавіч, у фальварку Падвільле, у засьценку Грабы—могуць напаткаць пры мосьце на грэблі, у хмызьняку Паўднёўскіх... З-за кожнае бярозы можа пальнуць, прыпільнаваўшы. Дык што-ж, гэта выпадак—ён сьцеражэ людзей, кожнага чалавека—усюды, усюды. Можна яго, Астапа, начальніка раённай міліцыі, пільней за другіх,—не баіцца.

Набіты сямю дранкулямі рэвольвэр „Кольт“—пры боку. Муляецца—дае веды аб сабе. Настарожанае вуха разьбірае кожны шэпт, малейшы шорпат, ціхі гук. Навучыўся Астап

вынаходзіць сябе ў розных абставінах. Адучыўся палохацца—сапраўды, ці-ж бы гэта пасавала яму, маладому, браваму начальніку раённай міліцыі?

Сёнешні рэйс нязвычайны; вязе старшыні райспалкому, які зараз тварам да вёскі, дакладны рапарт пра свае посьпехі: наскочыў на след шайкі разбойнікаў-крымінальнікаў. Умела і спрытна падышоў да маладое шляхцянкі Вікці ў засьценку Процьма, і тая выказалася, дзе й што і калі гэту шайку будзе можна злавіць. Заўтра а дзесятай гадзіне будзе нарада ў райспалкоме.

А пакуль Астап мяркуе сам, як і што будзе лепш і вярней іх злавіць.

Ноч, цёмная, абгарнутая цалуном, ноч зімы 1925 году. На шляху маўкліва; як вэтэраны стаяць бярозы. Штогод—іх менш ды менш.

Ужо мясьцінамі—пні. Індзе—і пнёў няма—гала, пустая шырокая дарога. І чамусьці сіратлівая без бяроз, няпрыветная, перацятая больлю...

А калісь?

Астап перабіў думку пра бандытаў і вярнуўся да бяроз. Езьдзіў калісь—роўнаю сьцягою, шнурком стаялі бярозы ў два падвойныя шэрагі ўсьцяж гасьцінцу. З дому відны былі і цягнулі да сябе, кудысьці далёка на поўдзень.

Летам—зелянелі, зімою—шэранлі. Зімою тулілі шырокі шлях ад сьнегу. Зацішна, калі ехалі ў мяцеліцу. Пасьля—вайна; хапіліся за бярозы. Куды там—людзей не шкадавалі! Нарабілі плехаў, зглумілі шлях, прысды.

А з таго часу—украдкаю, патроцку, сяды-тагды, вёска за вёскаю, нападзілі на бярозы.

Глядзіш—та там, та тут сьвежы ізкі пянчук. Галяйко падабрана, сьляды прытапаны. А ўверна—вось гэтая ці тая вёска прылажыла руку над бярозаю.

Ёсьць закон бараніць прысады, а ўбарані папрабуй! Не паставіш-жа знарочыстае варты. Ды ў гэту зіму, у зіму 25 году, калі нельга далёка за дрыў паехаць, завярэдзіш каня.

Усё-ж шкада шляху, як-бы там не сагадаў людзям.

Успомніў Астap: „Ага, ёсьць-жа праступак наконт гэ-тага: пазайчора за Крупалай павалілі дзьве бярозы. Ася-коўцы, вядома. Стралілі міліцыянэры, гналіся па сьлядох, ня кончылі справы. Трэба выясьніць да канца. Не пакіну—не ў маёй натуры. Знайду канцы!“ Паглядзеў Астap угору і памеркаваў: каб хто сек у момант, калі ён едзе, бахнула-б бяроза якраз яму на воз. Расхрабустала-б яго й каня.

Прыслухаўся, ці ня чутно падазроных зыкаў. Абапал—маўчала...

Але ўперадзе, далёка ад яго, раптам бліснуў малютки агеньчык. Мэрам-бы хто запаліў сернік і хутка кінуў.

Сьледам данялося некалькі ўдараў, глухіх, умела-скрытных.

Як ляжаў на локці, галавою ў палукошак, так і пры-ўстаў Астap. Настаражыўся, сашчапіў у жмені ручку „Коль-та“. Падумаў, памеркаваў і выстраліў у бок затушанага агеньчыку.

Стрэл пранёсься і ўзд і ўперад, скалануў бярозамі, як той віхор, аддаўся ва ўсіх бакох, разрываючы цемер. Упра-ва—адгукнуўся зычным рэхам, мэрам-бы хто адстрэліўся.

Астap азірнуўся наакола, прыслухаўся: калёсы ціснулі мяккую глыбокую гразь шоргаючы па ручках драбін; конь шлёпаў у калатушу блізка па калені. Улева—скрыпела бяроза.

— Тпру-у-у, гнедка-а.

Стала вельмі ціха. Уперыўшыся вачмі ў той бок, куды ехаў, Астap сіліўся разглядзець што-небудзь. Прыжмурваў вочы, нахіляўся, касіў голаў, падаваўся ўперад, пасьля ады-шоў са шляху на поле, каб не засьціла нічога.

— Ліха яго ўбачыць што ў гэтай цемні,—матнуў рукою. Чамусьці каняка чмынула, натапырыла вушы.

Астap сумеўся яшчэ паглядзеў,—мільгнуў дзесьці да-лёка-далёка ўправа трапяткі, цьмяны агеньчык.

— Падаліся, гіды, к лесу. Так ціха!

Пакруціў галавою:

— Вось і злезі ты іх... Але пачакайце!

Успомніў, што там пасёлак Глушакі.

— Га-а-а! то работа глушакоўцаў! Я ім пакажу. Я на іх раптоўна наскочу, неўспадзеўкі—не апамятаюцца...

Пагнаў каняку, думаючы: заўтра субота, адвячоркам, павячэраўшы, заеду.

— Но-о, малая!

Прысеў на драбіны і ўжо ня прылёг на локаць правае рукі, а пільна глядзеў на левы рад бярэзін, каб высачыць сьвежы пень. Праз пяць-шэсьць бяроз стаялі карчы, чорныя, аднакія. Хто іх разьбярэ ў цямрыве, каторы сьвежы? Каля мастка Астап выскачыў з возу і падбег да двух карчоў, углядзеўся, абмацаў рукамі. Абудва мелі форму танклявых сьпіцукоў, абсечаных, ацятых да рэшты; вакол аднаго валяліся грэскі, яшчэ сьвежыя.

Сьціснуў плячыма Астап:

— Цяжка з дрывамі. Пакутуе насяленьне—шукае дроў. Ну, як ты ўсьцеражэш прысады? Лесу няма—вынішчылі, дроў недзе дастаць. Сякуць, крадуць бярозы. Зразумела—іншага скутку няма... Хоць-бы тая дарога, а то...

Што за зіма! Нязвычайная, няўпамятная, нудная зіма, зіма гэтага году! Нікуды не падаецца. Гразота-брыдота, дастань тых дроў!

Вярнуўся на воз, прысеў, ужо кінуў сачыць, а стаў плянаваць ды судзіць:

— А што, няхай-бы секлі, хоць-бы й гэтыя бярозы. Новыя патрэбна насадзіць, маладыя, сьвежыя. Вось хай адно акрыяем крыху, заменім шляхі шасою. Абсадзім маладымі прысадамі. Даць людзям на ўмову: сячы пару бяроз, засадзі гоні маладняком. Можна й садовымі дрэвамі. Што-ж у гэтым за хітрасьць? Якія труднасьці? Паду-умаць!

Успомніў, калі быў у плене ў Прусіі.

— А ласьне нельга зрабіць так, як у немцаў? Абсаджаны дарогі яблынамі й грушамі, выбрукаваны, ашашованы,—люба-дарога. Стаць-бы на ногі—і тое самае ў нас. Павязаць мястэчкі й сёлы добрымі дарогамі, абсадзіць іх.

Плюнуў Астап і шэптаў вылаяўся:

— І хвароба яго ведае, гэтае праклятае царскае правіцельства: што яно рабіла, каб правясьці культуру? Жарты-ы!

Р. С. С.

нідзе, нічога. Выпадковыя кавалкі шашы пабудавала, а ўсюды—адвечныя, натуральныя дарожкі... Совайся селянін, як хочаш.

І ўскрыліла ў Астапа думка.

„Вясною на свой страх і на сваю адказнасьць прымуся за абсадку шляху маладымі прысадамі. Троха жыхарства, троха міліцыянэры, троха вучні... Высаджу на ўсім раёне. Можа некалі ўспомняць... Заўтра скажу прадсядацелю“.

Пад'яжджаў да мястэчка—загрукацелі калёсы па бруку.

II

У каморцы—голы забруджаны стол, два столкі побач. У чарцы, з вышчарбленым берагам—згушчанае чарніла; асадка паколатая, а ў ёй заржаўленае пёрка.

На пашарпанай сьцяне—Ленін, насупроціў—замэдзганы Чарвякоў. Чуць-чуць відаць. На вушаку дзьвярэй—абрэз на рэмнах. Дзьверы—бяз клямкі, фортка да форткі не даходзіць; на вокнах—акуркі цыгарак, скрыначкі ад папярос: ГТФ—на чырвані.

Габінэт начальніка міліцыі раёну.

„Начальнік раённай міліцыі“, прыглядзеўшыся, прыкмеціш над сталом.

Старэнна выведзены літары чырвонаю фарбаю, абведзены сіняю.

Астап прышоў, панюхаў паветра:

— Ніколі ня выветраць, сукіны дзеці. Ну й народ! Хоць у хляве пасадзі—сядзецьмуць і не ў шманкі.

Хацеў адчыніць фортачку і забыўся, што іх няма ў вокнах. „Трэба зрабіць“—рашыў і сеў за сталом.

Палажыў тоўстую папку з дзяламі. Колькі іх, у шэрых, у сініх, у жоўтых вкладках? Пачаў перакідаць дзела аб бандытах.

— Пайду да прадсядацеля.

Палажыў дзела наверх і пачаў завязваць кончыкі папкі. Абдумоўваў плян гутаркі з прадсядацелем.

— Можна?—стукнулі ў дзьверы.

— Ваходзьце!

Адчыніліся дзьверы, і ў габінэт увайшло двое сялян, адзін міліцыянэр.

Астап паглядзеў і запытаў:

— Якая справа?

Сяляне пераглянуліся і змаўчалі.

— Гэта тыя, таварыш начальнік, што сьсеклі бярозу на шляху з вёскі Асякі. Тояцца—ня мы, ня мы.

— А ты ў іх нашоў бярозу?

— Вядома.

Астап абярнуўся да сялян:

— Ну, мужчыны, дык чаго-ж таіцца, высеклі?

— Дальбог-жа не, таварыш начальнік...—адказаў старэйшы, гадоў за пяцьдзесят дзядзька.

— Як-то не, калі нашлі...

— Падкінулі; нехта ноччу, злы быў, і падкінуў... А каб мы самі—няхай нас...

Малодшы маўчаў, трымаўся; няпэўнасьць у тым, што казаў сусед—трывожыла...

— Ды хоць-бы вы ўжо ня хлусілі, мужчыны. Навошта вам займа здароў вочы заліваць... Нехта падлажыў! Хто вам падложыць? Пасароміліся-б, нарэшце.

— Дальбог, праўду кажу... Нічыпар, мо' я хлушу?—стары запытаў суседа.

Той нічога не адказаў, яшчэ больш нахмурыўся.

— Кінь, Даніла, хлусіць. Хто сазнаецца, што ты праўду кажаш...

— Папытайце Нічыпара.

Астап сур'ёзна паглядзеў на худашчавага, дробнага безбародага чалавечка.

— Нічыпар, кажы праўду: у вас няма дроў і вы высеклі дзьве бярозы ў прысадах?

Той памяўся. Апусьціў ніжай голаў.

— Да ўжэ-ж яно—высеклі.—І крыху памаўчаўшы, пайшоў наўбачэньне, даводзячы аб сваёй невінаватасьці.—Ведаю добра, што ўчынілі праступак. Не гадзіцца цяпер гэта рабіць—у саміх сябе крадам. Але, паверыце, я мусіў пайсьці на гэта: два вянкi зьняў з хлявушка, мерзьне гавяда ў засадзе, а дзеці—у хаце. Ну, куды ты кінешся з

біткаю: ні калёс, ні збруі, а дарога—гразь, брыдота, гэткая зіма—ніхто не запамятае! Дзе-ж тых дроў возьмеш?.. Высеклі, высеклі... Стралялі ў нас, а мы ўцяклі. А як-жа йначай?

— Чуеш, Даніла?

Ухмылка на мяккім, хітраватым твары, палахлівая, злая да Нічыпара ўхмылка; стары разьвёў рукамі—сорамна глядзець у вочы Астапу—не сярдзіты зусім, добрадушны таварыш начальнік, чаму трэба было таіць ад яго свой праступак?

— Давялося, таварыш начальнік, паверыце, давялося; не таю, мілы таварыш...

— А чаму адпіраўся?

— Чаму?!.

Даніла ня ведаў, што казаць, нэрвова мяў шапку ў руках, сарамліва нік поглядам.

Выручыў Астап.

— Лепш позна, як ніколі. Дагадваюся а прычыне, але ці-ж можна красьці, прысады красьці? Помніце, як міла было калісьці глядзець на стройны рад бярэзін? Шнурам, як войска, роўныя, белыя, струною цярэспаля. Летам—цень, зімою—зацішша. Цёмнаю ноччу—ня зблудзіш. Цягнуць міжвольна недзе далёка. А вы—бераце і сечаце. Як магла ваша рука падняцца, дзядзька?

— Таварыш начальнік казаў праўду—нельга, няма чым адказваць, але... бяздроўе. Паверыце, толькі бяда напірала, недахопы вадзілі рукою. Сек, а сэрца траслося. Пала—і я затросься ад болю. Ды што-ж парадзіш—дзеці трасьліся ў хаце, зварыць бульбы не на чым, вады сагрэць... Куды педзеш гэтым часам?.. Зіма, нязвычайная, нябывалая, ліха ведае, якая зіма, зіма ў гэтым годзе!

— Дрэнна і кепска, дзядзька. Пакараем судом.

— Ды ці-ж мы адны сяком? А глушакоўцы, а нізаўцы, а сухоўцы? Гора гоніць.

— Будзе і ім.

Нічыпар, маўчалівы, скрытны, здаваўся перад словамі Астапа: ня ўшчуе паначальніцку—таварыскі гутарыць. Праўда—саграшылі, скрыміналіся. Ці-ж выправуе што? Нічым

ня правы... І балюча—дагэтуль ні ў чым ня ўлічаны, не заплямены. Перадавіком слыў—а тут...

— Таварыш начальнік, усё роўна бярэзін не аднавіць... Скрыміналілі—але ручу, што больш ня будзе—даруйце... Ведаеце—я адплачу віну дзяржаве...

Міліцыянэр уголос засьмяяўся:

— Чым? Адседкаю?

— Пастой, пастой!—перабіў Астап.

— А тым, што я ўвесну, першым дзелам, усё забыўшы, засаджу гоны шляху маладымі прысадамі. Хай толькі вызьвее зямля, пададуцца сокі, і я кіну-рыну хату—пайду на дарогу. Дзень, два, нават тры дні патрачу, а засаджу. Бярозкамі, хочаце—елкамі, можна клёнам ці каштаном...

— Дастанеш—зробіш!

Міліцыянэр ізноў зарагатаў.

— А зраблю, клянуся, што зраблю... Ахвяруюся—дайце паперу... Няўжо, думаеце, зьбягу дзе-коледчы? Удвойчы наложыце штраф, калі толькі падвяду вас...

— І я бяруся гэта зрабіць,—дадаў Даніла.—Вазьмеце на ўчот, адмецьце і тады—штрафуйце ўдвойчы, утройчы...

— Гм! Ня хлусіце?—выпрабаваў Астап.

І тут-жа памеркаваў: а можа й чэсныя людзі... Што з іх возьмеш, апроч кары? А бярэзіны—адновіш? Людзям, сапраўды, прыпёрла, прыціснула, вядома. А ну-ж—выпрабаваць: няхай двое ганоў пасадзяць маладняку.

Даў умовы:

— Штрафую абодвых: на пяцьдзесят рублёў. Пасадзіце двое ганоў—здому, а не—яшчэ набаўлю... Павал, напішы штрафную, хай расьпішуцца... Калі ня высадзяць прысад—сышчу з пенаю ў сто процантаў. Чуеце?

— Ці-ж мы будзем хлусіць?—выказалі сяляне разам і так шчыра, што Астап не сумляваўся ў іх словах... Усё-ж даў расьпісацца на штрафной.

— Помніце—і йдзеце.

Сяляне пакланіліся, разьвіталіся.

Усьлед пашоў міліцыянэр.

Астап задумаўся:

— Пастой, Павал.

Той вярнуўся, падышоў да Астапа.

— Думаеш, выпаўняць?

— Чаму не. А ласьне сышчаце з іх штраф? Голыя, як бізуны. Бачыў іх гаспадарства: хаты—у землю глядзяць; падраныя стрэхі; голыя дзеці; някутыя калёсы; коні—мэрам сьвіньні надворныя...

— Шкада!

— Пэўна.

Астап падумаў; узяўся двума пальцамі за губы і раптам кіўнуў галавою.

— Вось што, браток Павал.

— Што?

— З глушакоўскае шляхты нагонім... Сёньня вечарам— у Глушакоўцы... Ведаеш, ноччу ўчора ехаў—секлі, гады... Ганоў на тры заўважыў, выстраліў. Ну, а пагонішся ласьне? Конь ледзьве йдзе ўлегцы. Гразі па калодкі, цемень—вока выкалі. Зіма, ліха ведае што, нябывалая! Нельга працаваць: ні высьледзіць, ні выгледзець.

— Верхам сяду і паеду на змроку, а то ноччу—ці-ж знойдзеш?

— Тваё дзела: толькі найдзі—і гэтых ужо прыпяком...

— Не пакараеш—усе прысады зьнішчаць... А калі насадзяць—чакай...

Астап пайшоў з габінэту. На парозе спыніўся, павярнуў назад, але пачуў ззаду:

— Таварыш начальнік, прышлі па вас ад прадсядацеля.

— Дзе, хто?

Дзелавод—то быў ён—падаў пісульку. Астап разгарнуў прачытаў. Пачырванеў.

— Бюрократызм! Ці-ж разарвешся ўсюды. Ён думае, што я тут сяджу, склаўшы рукі... Выгавар, прыказ... За шчырасьць, мо'? Мяне трэба вучыць... Пяць год за гэтую справай...

Моцна стукнуў дзвярыма і вышаў.

III

Разапрэўшы, стомлены, знэрваваны—Астап бег да сябе ў канцылярыю міліцыі. Праз два крокі павяртаў левую руку, паднімаючы на ўзровень носу, і пазіраў на гадзіннік, прычэплены на руцэ. Хвіліны раставалі, як сьняжынкі на цёплым шкле. Вышаў з райіспалкому—было без дваццаці хвілін чатыры. Званілі ня раз—важныя справы, тэрміновыя... Ды так, трэба паглядзець, як і што. Установа, ды гэткага характару, як міліцыя,—баявая, шумная. Ці-ж ня ведае Астап? Мала што магло здарыцца ў яго адсутнасці! Праверыць—абавязкова.

Астап не цярэў надбайнасьці. Рупіўся, пільнаваў даручанае яму справы. Любіў быць акуратным, старанным. Масьцер—ды годзі.

Сьпяшыў, а хвіліны йшлі, беглі, уцякалі. Заўсёды так—як сьпяшыш іх нагнаць, супыніць.

— Хаця-б не разышліся з канцылярыі.

Перад будынкам, дзе яна мясьцілася, яшчэ раз паглядзеў на гадзіннік—аставалася дзесьць хвілін да чатырох. Ужо адзін міліцыянэр вышаў з дзьвярэй і падаўся з двару. Ня прыкмеціў начальніка. Астап бачыў—мерыўся спыніць, даць выгавар. Але не сабраўся, як яго абазвалі:

— Таварыш Бобік, на хвілю, даруйце...

Астап азірнуўся—некі незнаёмы мужчына.

Недалікатна запытаў:

— У чым справа? Мне некалі, хутчэй.

Чалавек азірнуўся па баках, таемным узрокам паглядзеў на Астапа.

— Ведаеце... ці паверыце, ці не... мне казалі ня раз... знаеце, справа з вашым міліцыянэрам Гарбузікам... Ён у Глушакох дзень-у-дзень на вечарынках, з дачкою Палікара Асінені... што вычварае... Ой, што там ён!.. Вы дасьледуйце, таварыш Бобік. Дурныя чуткі—падрыў уладзе...

— Добра, расьсьледую...—і крануў з месца.

Але чалавек схапіў Астапа за крысу.

— Я яшчэ да вас, таварыш Бобік...

— Кажэце.

А нагою, нэрвуючыся, пераступаў з месца на месца.

2. Прысады.

6A49659

Ішлі з канцылярыі адзін за другім міліцыянэры, дзела-вод, заўвышукам. Матнуў рукою, адварнуўшыся ад чалавека, каб паглядзець на гадзіннік—пасья чатырох.

— Кажэце хутчэй...

— Я колькі раз бегаў у вашу канцылярыю.... Прасіў адсрочыць хоць на месяц. Чым я заплачу па выпаўніцельнаму лісту? Самі бачыце, адкуль зарабіць трыццаць рублёў, дзе іх узяць мне...

— Хутчэй... у канцылярыю прыдзеце... мне няма часу... слухайце...—адступіў на шаг ад прасіцеля.

Той працягнуў руку, каб хапіць Астапа за крысу ці за рукаў, але затрымаўся.

— Таварыш Бобік, таварыш начальнік... Падумайце—дарэмшчына... Ліха ведае за вошта прысудзілі гэтаму злодзею, голіку гэтаму... Трэба было мець совесьць... Але-ж я нічога, я ня проціў суду—святая справа, трэба слухаць, толькі—чым я магу заплаціць... Ну, маю каняку, драбінкі, на ворагаў казана,—сълёзы, а ня маетнасьць... →

Астап падаваўся да канцылярыі, павяртаючы голаў назад. А чалавек, як муха, гудзеў сваё, не адстаючы ні на крок, ні на корг.

— Я сапраўдны бруковы чалавек... Яшчэ-б раней, ну хоць-бы з восені, усё-ткі залатоўку-другую зарабляў, а цяпер, глянь іх, куды ты выедзеш,—зіма, як кара якая, гнусная, балотная, гібельная зіма!.. Ці-ж можна вылезьці з хаты ў дарогу? Пасудзеце самі, таварыш Бобік.

— У канцылярыю... па нядзелі... няма часу; ды што на вуліцы?

Крута сарваў з месца і пайшоў.

Чалавек перш кінуўся ўдагон, але раптам стрымаўся і пусьціў:

— А Гарбузіка прасачэце, таварыш начальнік...

Астап пачуў фамілію, але ня ведаў да чаго. Кінулася ў думкі: „Няўжо такі Павал здаеці на гэта? А мо' праз тое, што сысквае штраф? Чорт яго ведае, за каго можна ручыць? Ша-а, добра, прыпільную. Паедзе ў Глушакі, а я за ім. Праз гадзіну-другую... Усё можа стацца“...

Вашоў у канцылярыю—пусьцела. Дзядуля-стараж шкрабаў сьцёртаю мяцёлкаю па бруднай-бруднай, загражанай падлозе. Сьцежка-шнурок, вымачаная ботамі ад дзвярэй да стала дзелавода, краіла падлогу на двое. Стары злосна мармытаў сабе пад нос, падвойчы тручы мяцёлкаю па чорных плямах. „Гэтак забрудзіць—сораму няма. Іншы ідзе, як назнарок, сумысьня нанясе пудамі гразі. Няхай-бы выцер—мяцёлка стаіць, дык не: пастаў швацара ды каб папрасіў той—дай вытру,—то можа-б што... Паперы, сьмецьця, саломы наносыць... Канцылярыя, а як у стойле...”

Астап заўважыў незадавольства старога, усьміхнуўся. Пабег у свой габінэт, прысеў да стала, развязаў папку, перагарнуў дзелы.

— Франук!—пазваў старога.

Стараж прышоў з мяцёлкаю ў руках.

— Чаго, таварыш начальнік?

— Чаму не пачакалі мяне?

— А я што ведаю.

— Гарбузік не казаў нічога аб тым, што паедзе?

— Таварыш начальнік, ласьне са мною гаворыць хто аб гэтых рэчах. То не маё дзела...

— А каня не запрагаў?

— Не заўважыў.

— Добра.

Франук маўчліва адварнуўся, зрабіў некалькі шагоў да дзвярэй; пераступіў адной нагою парог і адварнуўся да Астапа.

— Таварыш начальнік, даруйце, што трывожу; я рэдка вас чапаю...

— Ну?

Астап адняў вочы ад папер.

— Ведаеце, таварыш начальнік, доўга зьбіраўся, ня мог асьмеліцца, але прыпёрла. Ці нельга было-б, таварыш начальнік, хоць рублёў два надбавіць мне да пэнсіі? Столькі работы ў вас! Вось усе пайшлі, а я покі тут закончу; а жыцьцё—муляецца.

Астап маўчаў.

— За дзесяць рублёў—ці-ж можна старому пражыць, падумаіце самі.

В 4965

— Сьмета, дзедку, нельга выйсьці з берагоў...

— Нельга?

— Нельга.

Стары матнуў рукою і схаваўся за дзьвярыма, неасьцярожна стукнуў мятлішчам у дзьверы.

— У вас нічога нельга, ніколі нельга...

Астап паглядзеў усьлед, паспагадаў старому:

— Лепі-б, каб у шпіталь... Куды яму гэтая служба!

І йзноў аддаўся паперам.

Гартаў, перакладаў, чагосьці шукаў.

Размаўляў сам з сабою:

„Ну, проста нельга ўлавіць гадзінкі вольнага часу. Хоць-бы ў справах разабрацца... Вось Хмяльных дзела, кража каня... Ух, ад дзсятага верасьня яшчэ! Каб ты спрахла, як яно заваялася... Вось і не перабяры папкі... А гэта? Справа колектыву „Пушчыцы“. Бачыш ты! Не разарвешся... А ён яшчэ ўпікае! Стаў-бы на маё месца—нясьць, то не прадсядацелем... Патрасіся па гэткай дарозе вярстоў па сто на тыдзень—не паздаровіцца. І сёньня—каму спачынак, а гэта, сьпяшы паабедаць ды падавайся йзноў“...

Адхіліўся і паглядзеў у вакно.

На захадзе выдалася чырвоная палоса проміну. Брыжастыя берагі цёмнае хмары тонкаю плеўкаю распаўзаліся над цёмным лесам.

„А вось мо' мароз будзе... Хоць-бы мала-веля сьціснуў гэтую гразоту. Омегам выходзіць. Другі месяц пайшоў, і як завяло—ні сьняжынкі. Што за зіма—трэба цуду давацца, ды годзі-ы!.. Розуму ня возьмеш, як і што гэта чаўпецца. Адкуль тая палоса насунулася“?

Заглядзеўся на патухаючы промін.

— Можа ўжо пойдзеце, таварыш начальнік,—нясьмела з-за дзьвярэй запытаў Франук:—ужо меркне на вуліцы... Ці мо' ляпну засьвяціць?

Астап адварнуўся ад вакна, пасьпешна злажыў паперы і завязаў папку.

— Іду, зьбірайся запіраць канцылярыю.

Стары забразгаў замком і, калі Астап вышаў з свайго габінэту, сустрэў яго словамі:

Вось пацікаўцеся, як замурзалі падлогу. Цэлы дзень народу, мэрам на вакзале. Ідуць ды йдуць, адкуль ён бярэцца. Яшчэ ніколі ня было столькі. Манасілі гразі, саломы... Дубас злаваўся, раз-по-разу пазіраў у вакно, вас чакаў.

Стары засьмяяўся.

— Далі яму пытлю за сёнешні дзень! Ня вельмі смашна быць начальнікам. Мне-б на ваша месца—тыдню не паслужыў-бы.

— Чаму? Сьвятыя гаршкі лепяць?

Ён павярнуўся.

— Бывайце здаровы, дзядзька!—і вышаў.

IV

Падкарэла гразь—браў марозік. З зорнага ціхага неба падалі малюпаценькія пылінкі шэрані і асядалі лёгкую вільгацьцю на голых дрэўцах хмызьнячку. Стыла вада ў лужынках.

Конь цьвёрда ступаў, прабіваючы слабую кару гразі. Чутна было ў ціхай ночы, як хрусьцела ў каня пад нагамі.

Астap узіраўся ў бок Стадолішч, перакідаючы поглядам палі. Узгрудак, што абымаў пасёлак Глушакі, хаваў гала палёў. Дый ноч брала сваё: зоры—і многа зор, але цем тшыла іх сваёю сопухаю. Толькі больш-менш зблізку можна было разглядзець дзераўца ці лужыну, а на поўганоў—чорная сьцяна. „Ці паехаў Гарбузік“, пытаў сябе Астap: „Можа збаяўся?“

І ўсумніўся, ці ехаць самому.

Бездараж, цемрыва. Кудзю пакіраваць на Глушакі?

За мастом, выехаўшы на ўзгрудак, Астap угледзеў агеньчык. Смуглы, ён выглядаў здалёк воўчым вокам. Але дарма, можна ехаць хоць цярэспаля, нацянькі.

Астap накіраваў каня проста да агеньчыку. Паслушная жывёліна сышла на ралью і, лезучы па калені ў гразь, пашла полем. Сапла, фыркала, паднімала голаў, блыталася, шукаючы лепшых мясьцін, мяжы ці разоры. Астap лёпаў далоньню па загрыўку, цешыў, угаварваў і тут-жа ўслухоўваўся.

Азіраўся ў бокі, налева й направа, узад.

Агеньчык гарэў роўна, адным промінам, вузкім қасьнічком слаўся к Астapu. І здавалася, ня блізіўся ні званьня, ні каліва.

Астап меркаваў на яго, думаючы:

„Няўжо такі Гарбузік сапраўды распусьціўся? Ці можа тое стацца? Цікава. Няпрыкметна на ім, а ў тым—хто яго ведае. Згадзіўся ахвотна ехаць. Але-ж дарма—я начальнік, прыказаў—мусіць“.

Падпусьціў сумненьня:

„А мо' і так, як кажучь? Вось-жа не раскрыў пакражы ў гэтых самых Глушакох. Цэлы тыдзень валаводзіцца, а канцоў ня відаць, хіба скрывае? Тое можа быць і з бярозамі, прыедзе знарок ноччу і ня нойдзе. Дасьць любы адгавор“...

Суцешыўся:

„Добра, аднак, што паехаў; трэба выверыць хлопца. Справа вымагае. Ня глянеш, не пасачыш—і распусьцяцца. Чалавек—не жалеза, спакусы многа ўсякае“.

Конь шаргануўся між кустоў, фыркнуў і натапырыў вушы. Агеньчык замільгацеў між ралак. З боку нешта зашамала. Астап памацаў кольт—вісеў на рэмені.

Навяло думкі на бандытызм, на той плян, які апрацаваў, далажыў сёньня прадсядацелю і мусіў выпайніць на наступным тыдні.

„Добры вечар,—шкада што не паехаў у Процьмы... Сьвята, як быццам-бы, гуляць да Вікці. А ну-ж і скутак быў-бы“...

Праехаў кусты, рашыў: „Пагляджу тут і з Гарбузікам далей, шкода гэткае пары“.

Забрахаў сабака—здалося, агеньчык падблізіўся. Скрыпнуў вочап у студні.

„Адзін, ня ведаюць бандыты, а то-б з кусьцікаў“.

Аглянуўся—кусьцікі згінулі ў процьме ночы.

А вось і гумно, агеньчыкаў з дзесятка.

Да сабакі, што брахала, прыбавілася некалькі новых. Заліліся выем, затрывожылі пасёлак.

Астап завярнуў у двор першае хаты, зьлез з каня, па-стукаў у вакно, запытаў:

— Міліцыянэра ня ведаеце дзе?

Маладзіца падбегла к вакну.

— У Асінені Прахора, трэцяя хата.

Забрала Астапа—завярнуў каня, ускочыў і праз мінуту быў у двары Асінені. Вокны завешаны фіранкамі. Сьмех у хаце, голас Гарбузіка.

Прыгнуўся на кані і паверх фіранкі зірнуў у вакно. Угледзеў: на ўслоне, адварнуўшыся сьпінаю да стала, сядзеў Гарбузік; сярод хаты стаяла дзяўчына, ухмылялася. У запеку—стары.

Пастукаў Астап у дзьверы—выбег Гарбузік.

— Павал!

— А, таварыш начальнік?

— Як з парубкаю?

— Нашоў сьляды. Хрышчанік Якаў.

— А што зрабіў?

— Я заўтра наскочу, сёньня...

Астап западозрыў.

— А тут чаго?

Гарбузік замяўся.

— Ведаю, брат... Ну, давай абсьледуем зараз Хрышчаніка гэтага. Як кажаш?

З хаты вышаў гаспадар.

— Чаму-ж у хату ня зойдзеце? Каня ў прыгрэбіцу... Ах, і служба-ж ваша!

— Некалі.

— Вайдзеце, чаго там, абагрэцца хоць-бы з дарогі. Ня блізкі сьвет, гэтаю дарогаю, гразотаю, сьлякотаю... Ах, ах! Вайдзеце каня ў прыгрэбіцу...

Астап здаўся, павёў сьледам за гаспадаром. Павал астаўся каля парогу...

— Служба, ведаеце, і людзі гэткія... хоць-бы і вашы глушакоўцы, каторую ўжо бярозу на шляху высеклі? Ці то ёсьць лад, парадак? Жывуць у вас ня бедна, а то та-ж... Ну, як тут добрым будзеш. Нядаўна з пакражаю, а пасля з гэтымі хлопцамі ўсе ў Глушакох...

Гаспадар маўчаў. Адчыніў вароты ў прыгрэбіцы, увашоў. За ім Астап: да шула прывязаў каня.

— Ну, як там?—запытаў з-пад дзьвярэй Гарбузік.

— Гатова!—адказаў Астап, і не пасьпеў астыць голас, як бухнуў зычны стрэл. Астапу мэрам-бы хто стукнуў каменем у ногу, так моцна, што ён ня ўтрымаўся і кінуўся на зямлю.

— Павал, ратуй!—прагукаў і ад болю сьціснуў зубы, што больш слоў ня вышла.

Гарбузік падбег да Астапа, абмацаў усяго і паглядзеў на руку: была ў сьвежай крыві.

— Памагайце ў хату ўнясьці,—вялюча сказаў Гарбузік гаспадару Асінені.—Бандыцтва, прахвосты!!!—вылаяўся ён.—Спаліць мала ўсе Глушакі!..

Некалькі чалавек, спагадаючы, падбеглі к двару, загаманілі, завылі сабакі гучней і зласьлівей.

Астапа ўнясьлі ў хату, распранулі, перавязалі рану, палажылі. Дзяўчына апранула новаю коўдраю, у прыгожывыплецены дэсань.

— Засьнеце! Якая напасць!!!

А Павал Гарбузік, перапалоханы, адчайна крычаў:

— Бандыты, шляхты паганья! Гэткага чалавека згубіць!..

З-за вугла, з-за гумна...

— Што-ж ты да нас маеш—ці-ж гэта нашы, думаеш? Мала брадзягаў бадзяецца зараз? Цудны ты, Павал,—выбачаўся Асіненя.

Але Гарбузік не зважаў, крычучы і тупаючы па хаце.

— За свайго начальніка—адамшчу паганцам,—выгукнуў ён і кінуўся ў дзьверы.

Дзяўчына пагналася ўсьлед.

— Куды ты, Паўлік! Куды ты! Паберажыся!..

У адказ захрабусьцела гразь пад нагамі Гарбузікавых ботаў—ён пабег на пасёлак, мэрам-бы гонячыся за кім.

Праз хвіліну пачулася раз-по-разу некалькі стрэлаў.

Асіненя ўзяўся рукамі за голаў.

— Што-о ён ро-обіць, што-о ён робіць?—і тут-жа хапіўся сьвежа пасечаных дроў, што ляжалі пры печы, знакам паклікаў жонку.—Пакідай у печку,—шапнуў ёй на вуха,—і азірнуўся на Астапа.

А Астап драмаў, утомлены, змардаваны, абяскрывяны. І хатні гоман, і брэх сабак, і водгук стрэлаў Гарбузіка зліваліся ў яго пачуцьці ў нудны шолам прысад, рэдкіх, пасечаных, сіратлівых, пакараных гэтаю зімою, і побач—маладых, сьвежых, што ён меркаваў, марыў насадзіць пасья гэтаю нязвычайнай, няпамятнай, гразкай зімы 25 году.

ЯДЗЯ-ЖУЧОК

I

Пракоп паглядзеў у вакно: з-за маленькага чубочка лесу выходзіла крывяністае сонца. Далёка ўгору сягала праменьне, запалючы шырокі гал неба. З узгорку, на якім ляжала чыгунка, цягнуліся доўгія разгатыя цені, ападаючы сваімі лапамі да берагоў нелапое рэчкі—Усекі. Празрыстае мяккае паветра плыло ў акно, выцягаючы хатні напоўкухонны, напоўспальны прыпах. Цішыня—што ня гойдалася павуценьне, якое перапяў ад шуляваньня да вярэі хітры павук. Цягнула ў лог, да Ўсекі, на росную траву, на адпачынак, нядбайны, зацяжны, бесклапотны. Не хацелася гадзіцца, што вось-вось, неўзабаве, ён мусіць кінуць усё-ўсё, што за апошнія два месяцы так пакахаў, з чым зжыўся,—дачу, гаёк, гульбішча з Ядзюю, чырвоныя ўсходы, пах мурагоў, жыта і... самую Ядзю... Не хацелася гадзіцца, што зараз, вось праз дзень-другі, ён апыніцца на фронце, тварам к сьмерці... „Ці можа тое быць?“—не паверыў рачаіснасьці Пракоп і азірнуўся на хату, каб праверыць, дзе і што ён—жыве, адчувае, валодае сабою, ці плыве, падганяты якойсьці чужою непераможнаю сілаю.

У хаце быў растароп: няпрыбраныя ложкаі, а на іх ускудлачаныя пасьцелі, белыя падушкі, укамечаныя, змятыя капы; на падлозе расьцярушаны кавалачкі паперак, аднекуль нанесеныя саломінкі. Дачасна раскіданыя рэчы з адзежы. Пры стале, на лаве стаяў упакованы портплэд, а каля кувэрачка—ухажвалася засумленая Ядзя; бразгала чайнікам, нажамі, шклянкаю, майстравала іх, перакладала і час-ад часу пазірала на Пракопа. Відаць было, што сама экстрэнна паднялася з пасьцелі, раней, ніж то заўсёды, бо: белая памятая спадніца часова была прышпілена на адну машынку, выяў-

ляючы кашулю; будзённая аблезлая блюзка зачэплена гаплі-кам за дзірачку, бакі яе ападалі з плеч, агалялі іх, паказваючы далікатную прошву на белай кашулі; на нагах—пра-таптаныя туфалькі, з якіх вылазілі пальцы.

Пракоп адышоў на хату, прамармытаў нешта сабе пад нос, пасья засьвістаў і праказаў да Ядзі:

— Хутка ты ўходзішся? зараз трэба ісьці на вакзал.

Ядзя хвіліну памаўчала.

— Зараз,—і глыбока ўздыхнула. Так скора,—не агледзе-лася. Ці-ж будзеш хаця пісаць?

— А то я хлушу табе, Ядзя?

Пракоп падышоў да жонкі і пацалаваў яе ў голаў, у распушчаныя, пакручастыя, густыя косы.

— Ня хочацца ехаць, прызнацца. Так міла тут, так добра! Каб гэта можна было астацца! Каб гэта вайна не за свабоду!—Не паехаў-бы, нізашто не паехаў-бы... Але трэба, павінен... Без мяне, бяз іншага, бяз трэцяга. Вораг ня дрэмле...

Ён ацягнуў гімнасьцёрку, новую, стройна сшытую, перацягнуў папругу, паправіў галіфэ.

Ядзя падбегла да палічкі, узяла шчотку і, здаецца чы-стыя, пачысьціла плечы.

— Ты чакай першага пісьма, нікуды ня едучы адгэ-туль. Я зараз-жа, толькі заеду, паведамлю. Хай толькі наш полк затрымаецца ў адным пункце хоць на тыдзень—б'ю тэлеграну, і ты сьпяшы. Сьпяшы ка мне.

— Ты-б хаця, дарагі мой, пільнаваўся не насунуцца першым на кулю... Цяпер гэткія пачнуцца бойкі!

Пракоп засьмяўся:

— З гэтым не справуеш: камандзір—і мушу ісьці пер-шым, пярэднім. Трэба чырвонаармейцам паказваць прыклад. Ды павіннасьць, Ядзечка. Вайна, абарона рэспублікі, аба-рона свабоды. Бачыш—захварэў, адпусьцілі на два месяцы, а зараз ужо—мушу ісьці...

— Ты заўсёды гарачышся. Чаму-б табе за ўсіх пер-шаму?

— Я чэсны ваяка. Можна таму, што я так многа пацяр-пеў за волю, многа пазмагаўся і даражу ёю? Можна таму!

— А мною даражыш?

Пракоп абняў Ядзю і шчыра прыціснуў да сябе, перагнуўшы зьлёгка яе пояс, ажно адкінулася галава і веерам зьвісьлі косы.

У засос пацалаваў і тут-жа хапіўся за гадзіннік:

— Пара! Пара, Ядзя.

І пачаў зьбірацца: зьняў з гвазда на сьцяне шынэль, згарнуў яго, надзеў шапку, перавязаў рамухамі портплед з куфэркам, каб ёмка было нясьці на плячы, агледзеўся па хаце.

— Ня сумуй, усё-ж, заходзь да Юшковых, бывай у горадзе, у тэатры, у кіно. Чуеш?

Працягнуў руку і разьвітаўся.

Ядзя маўчала. Хмурым узрокам прасачыла, як Пракоп ускінуў на плечы клумкі, правяла яго на двор.

— Я буду глядзець, як ты ехацьмеш: матні мне хустачкаю да курганкоў. Добра?

— Добра.

Пракоп вышаў з двара і павярнуў на сьцяжынку, у жыта, якая вяла ў прыгарад Сакоўку, дзе быў вакзал. Жыта хутка схавала Пракопа, адно, мільганула пару разоў у Ядзіным ваччу яго шапка. Ядзя пастаяла каля вешніц, пільна пасачыла ў той бок, куды пашоў Пракоп, у думках правяла яго да вакзала і баржджэй вярнулася ў хату. Старэнна ды сьпешна стала зьбірацца выйсьці да курганкоў, каб не прапусьціць цягніка.

Адчыніла вулічнае акно.

II

Праз хвілін дваццаць Ядзя бегла нацянькі да курганкоў. За горадам, які абмінула з паўднёвага боку, наткнулася на ярыну і, азіраючыся па баках, кінулася ў ператоч ніў, топчучы ядраністы ячмень, пахучую канюшыну. У сьлядох за ёю астаўлялася палоска пагнутае збажыны. Цырбунцы ячменю, рослага і густога, хвасталі яе па белых няпрывычных руках, дражнілі скуру, вызывалі сьверб. На межах—спатыкалася, бо не глядзела ў зямлю, а праўцом, на чыгунку кідала пагляды.

За нівамі пачаўся муроґ—роўны, як стол, з густым дзяцельнікам, з жоўтымі сьляпушкамі, казакамі, бабкамі. Густым струменьнем ліўся пах і ап'яняў сьвежым водырам.

Дабегшы да курганкоў, Ядзя бязмоцна спынілася, адсаплася і ўжо паважна палезла на сярэдні—самы высокі і самы травяністы. На верхавінцы яго села і ўперылася вачыма ў бок гайку, з-за якога штодня, адзін за другім, выходзілі тры цягнікі. Не звадзіла вачэй, прыслухоўвалася, а мо' сьвісьне.

Перад ёю слаўся поплаў, запоўнены неўгамонным гудзеньнем пчол і мошак. Мільгацелі матылькі, трапяталі стрэлкі. Сонца ўсё вышэй падымалася, расьпякала. Ядзі рабілася млосна і цягнула легчы на мяккай мураўцы тварам угору, пад сонца, і спакойна паляжаць. Не ў пару прачнулася.

Але толькі разабрала млявасьць, што надышла разам з сумам і нудою па Пракопу, як да яе даляцела знаёмае шыпеньне цягніка. Над гаем закруціўся густы дым. Ядзя ўсхапілася на ногі, скаланулася ўсім целам, кінулася ў жаласьць і разьняла рукі, як быццам-бы хочучы супыніць цягнік або ўлавіць у гарачыя абдымы Пракопа.

Цягнік разьвінаў хаду, і выскаўзали вагоны з ваччу. Ядзя прыплюшчыла вочы, працягнула галаву наперад і шукала белае хустачкі. У ваччу прамігнула многа розных—белых, шэрых і жоўтых—плямак, некалькі дзсяткаў галоў людзкіх глядзела ў вокны вагонаў. У кожным вакне здаваўся Пракоп і ўва ўсіх—яго ня было. Не ўлавіла выразнага вобразу і спагядліва правяла цягнік вёрст за пяць, пакуль ён не схваўся за покатам ніў.

Але Ядзя гналася далей за дымам, які пырхаў з жаўтаватага жыта, мэрам-бы з яго аблятала красаваньне, гналася некалькі доўгіх хвілін, пакуль у вачох асталася рэдкая шэрань паветра.

Тады яна разуверана адварнула вочы назад, на дачу, якая глядзела адчыненымі вокнамі ў той-жа бок, да таго-ж цягніка, і ў яе раптам стукнула думка: „Вярнуся назад, і Пракоп не спаткае! Прыдзеца лажыцца спаць аднэй у квартэры, аднэй уставаць, аднэй хадзіць на поплаў да рэчкі. Як нудна, як бясцьікаўна! Ніколі яшчэ гэтак ня было! Збраў-бы

мяне хутчэй з сабою: і я-бы тым самым цягніком, у тую-ж самую далячыню паняслася-б, паняслася-б!“

Ядзя апусьцілася на траву. Думкі суздром перамянілі настрой, заказлыталі ў нутры, разьвесялілі, абнадзеілі. Міжвольна спляліся ў яе выябражэньні чужыя вабныя вобразы, замуляліся гатовыя пляны блізкага адчуваньня іх пры сабе, вакол сябе, у сабе. Не ўстаяла—адалася марам і паціху задрамала...

Прачнулася з нейкае трывогі ў сьне, цёмнае, няяснае. Усхапілася з травы, паглядзела ўсьцяж чыгункі туды, дзе схаваўся цягнік з Пракопам, пасья крута рушыла з месца, пабегла ў падбежкі дамоў.

Прыбегшы, баржджэй стала наводзіць парадак у хаце, мяркуючы пры гэтым, як і што яна будзе браць з сабою ў дарогу, што каму пакіне. Перабрала ўсе рэчы, усяму нашла месца, спынілася на Пракопавым дзеравяным ложку: як яго адвезьці ўдасца? Перашкода, стромка ў гладкім пляне пераезду. „Ну, з гэтым тады вырашыцца, абы Пракоп пісаў!“

Падсьцілаючы яго ложка, ужо з аднёю падушкаю, Ядзя запытала сябе самую: „Як-жа ён там, небарачка, спацьме? Дзе, на чым? А мо' на голай зямлі?.. Ой! Што я! Паеду і буду гэтак сама дбайна засьцілаць яго ложка, даваць чыстую бялізну... Ці-ж яму трэба першаму быць?“

Не ўцярпела—падбегла к акну, прасадзіла голаў і яшчэ раз паглядзела ў той бок, куды паехаў Пракоп і куды—ой, няйначай!—паедзе і яна.

Паківала рукою, паслала пацалунак...

„А вечарам наведаю Юшковых. З Парфірам ды з Але-наю пойдзем заўтра ў горад. Дзень-другі—вокам мігнуць—праляцяць. Не азірнуся, як дарога. Ды спаткаемся“...

У Ядзіным нутры было мэрам у крыніцы, у якой кіну-ты камень ускаламуціў чыстую ваду.

III

Цёмная зорная ноч глядзела ў чатыры вакны—не адчы-ненныя, як дасюль пры Пракопе, а шчыльна закрытыя. Ядзя шкадавала, што няма акеніц. Заперла на закрутку дзьверы і ўтулілася ў капу з галавою. Было ніякавата, што адна, што

другі ложка глядзіць пустым. Старалася не сапці, каб цішыні не варушыць. Паднялася гострая ачуласьць. І так прыемна было, калі брахаў суседні сабака! Усё-ж старажыў.

Нарэшце, заснула і ня ўгледзела, калі праспала ўсю ноч... Расплюшчыла вочы і стрэла сонца. На сьцяне вісела старое галіфэ Пракопа, на сталі ляжаў нумар газэты „Известия Центрального Исполнительного Комитета Советов“... Пад лаваю стаялі сьвятошнія боты з гладкімі халяўкамі, крыху прыпыленыя. На другой сьцяне вісела шэрая гімнасьцёрка. Усё выглядала гэтак, мэрам-бы Пракоп дачасна выбег некуды, а зараз вернецца і падойдзе да яе, Ядзі, каб прыласкаць, пацешыцца ўдваіх, як то было на працягу так хутка мінулых двух месяцаў.

Нават настрой яе трываў гэткам, як заўсёды, бадзёрым, рэзвым. Учарашні выпадак сьцёрся з вачэй, прытупіў сваю гострасьць. Вось-вось стукнуць дзьверы, прачыняцца і з сянец прасунецца галава Пракопа:

— Ты ўсё яшчэ ляжыш, Ядзя?—скажа ён жартоўна.— А я ўжо пасьціраў расу, памыўся ў рэчцы.

Яна ўстане, нагрэе цыкор'ю з малаком, напячэ аржаных скавароднікаў і ўсядуцца сьнедаць, адчыніўшы акно. А пасья пойдучь у гай, палягуць каля маладых хвоек і будуць строіць пляны наступнага жыцьця. Як яно міла!

Ядзі не хацелася падымацца з ложку,—чаго сьпяшаць? Распранулася па пояс, падставіўшы сонцу грудзі і нязьмігутна глядзела ў акно, чакаючы.

Але зьнячэўку прамігнуў хтосьці між вокан, перш з вуліцы, пасья ў дварэ. Яна прыкрылася да галавы, настаражылася. Хто-б то быў? Рашыла, што гаспадар ці гаспадыня, якія жылі ў задняй хатцы. Што ім да яе і ёй да іх? А мо' хто іншы? Стукнула клямка ў дзьвярох. Ядзя схпілася, накінула падраную капоту і падбегла к акну: няўжо Пракоп? Сапраўды—і раздвалілася думка, чаканьні згрудзіліся, наперлі. Паглядзела, затуляючы вочы ад сонца.

— Хто там?

— Парфір!

— Парфір?

Засаромілася і пабегла адчыняць.

— Я да вас, убачайце. Мне патрэбна кніжка „Гістарычны матэрыялізм“. Пракоп пазычаў.

— А вы не на службе? Чаму?

— Дрэнна чуюся, ведаеце...

Гутарылі праз зачыненыя дзьверы. Пасьля Ядзя спяхвацілася.

— Я адсуну, а вы крыху пачакайце, а то я не адзета.

Сама пабегла ў хату і баржджэй сяк-так скамячыла косы ў куклу, нацягнула спадніцу паверх капоты, заслала ложка. Праз акно крыкнула:

— Уваходзьце!

Парфір увашоў.

— Ну, як пераначавалі?

— Добра.

— Не баяліся?

Ядзя паматала галавою:

— Як вам сказаць...

— А я вам казаў, дазвольце прысьці...

Парфір засьмяяўся.

— Нават і думалася: хай-бы хоць хто, а то аднэй...

— Нічога, ня так страшна,—суцешыў Парфір.

Ядзя адчыніла акно.

— А ведаеце, Парфір, я ўжо надумалася так: не атрымаю пісьма к дзесятаму, бяру і еду сама. Найдзю, няпраўда.

Парфір хітра ўсьміхнуўся.

— А там? Пракоп, напэўна, адправіцца на фронт, а вы? Зараз насыпяваюць рашучыя бойкі. Бальшавікі гатовяцца даць адбой... Бачыце, куды пасунуліся белыя.

Памаўчалі.

— А як-жа мне парадзіце? Аднэй тут заставацца?

— Ваша справа—мяркуйце. Памойму—так.

Яшчэ памаўчалі. Ядзя стала хвалявацца, затупала па хаце, пазіраючы ў акно, раздумваючы.

— Ведаеце Парфір!—казала расстроена і рашуча:— паеду! Паеду да Пракопа. А там—паступлю сястрою. Мне-ж ня вучыцца: санітарыю ведаю... Паеду і паступлю. Сапраўды,

чаму-б мне не пасабіць Чырвонай арміі? Затое, буду з Пракопам.

Парфір ябедна ўхмыльнуўся.

— А вы яго нойдзеце? Зараз ідзе вялікае перакіданьне паасобных людзей і часьцей войска, комплектуюцца новыя адзінкі, сартуюцца людзі. Дзе вы нойдзеце Пракопа?

Ядзя задумалася.

— А мо' пакуль заедзеце, ён пойдзе ў бойку і, чаго добрага?..—дабавіў Парфір.

Да чаго ён вёў, Ядзя не дагадвалася... Але словы Парфіра выклікалі ў яе разам з агідаю і гострае хаценьне, непаваротную рашучасьць як найхутчэй кінуць гэта месца, дачу, прыгожасьць мясцовасьці, сабрацца і ехаць. Ехаць на Арол, сьледам за Пракопам. Што будзе там, як павядзецца—не палохала, не выклікала сумненьня. „А мо' Пракоп псыдзе ў бойку і, чаго добрага“...—гэтыя словы пераважвалі ўсё іншае, захаплялі цалкам Ядзю і настойна карцелі ўва ўсіх часьцінках, яе нутра. Хоць захапіць на дзень, на два, хоць яшчэ раз угледзецца, бо, „чаго добрага“... Праўда...

Перад Ядзю адчынілася цёмнае бяздоньне, пустэча, бясьцікаўнасьць, калі, „чаго добрага“ ды згубіць Пракопа, астанецца адна.

Яна ўжо не глядзела ў акно, згубіла густ ва ўсім тым, што толечкі вось падымала яе пачуцьцё, супакойвала, разважала. Вылецела апошняе каліва самаўцехі, самазабавы, што мо' Пракоп куды вышаў, а ня сёньня, то заўтра вернецца. Куды там! Наляцелі чорным ліпкім згустам учарашнія зьявы: збор, разьвітаньне, праводзіны, сьпешка да курганкоў, каб угледзець яшчэ, як ён матне хустачкаю, як пашле ласкавы ўзрок, пацалунак.

І ўчора—гэтага ня здарылася—прымха? Дзе там? Ужо йшлося, ужо ідзецца да нядобрага.

Ядзя паддалася забабонам, успрымала блізка да сэрца найменшыя, драбнейшыя трапункі ў мінулым, ад часоў знаёмства з Пракопам, праз поўгадовае сумеснае жыцьцё, да ўчарашняга. Вынашла, вышукала шмат-шмат выпадкаў, якія, па яе думках, нядобрае сулілі.

— Паеду, Парфір. Вы купіце што-колечы з Пракопавых рэчаў, а іншае, я папрашу, няхай у вас пастаіць; хоць-бы ложка. Га?

— Ласьне я вас напалохаў так, што вы гэтак раптоўна перамянілі настрой?

Ядзя не дала на гэта адказу і яшчэ раз перапытала:

— Купіце, Парфір?

— А што вы прадасьцё?

— Вось боты, вунь гімнасьцёрка, бялізны пар са дзьве,— паказала пальцам у некалькі месцаў.

Парфір паглядзеў, памацаў кожную рэч, падумаў.

— На днях скажу... Ну, пашукайце кніжкі, калі ласка...

Ядзя адчыніла шуфлядку, перакінула некалькі дзесяткаў кніжак і дастала „Гістарычны матэрыялізм“.

— Вось яна.

Парфір надзеў шапку, каб ісьці.

— Заходзьце да нас, Алена прасіла.

— Добра, дзякую!

Ён пашоў з хаты, Ядзя правяла. На вуліцы Парфір сказаў:

— Ня раджу ўсё-ж вам, Ядзя, ехаць. Што вы задумалі? Кіньце свае пляны. Сястрою! на авёс, на... расправу з краскомамі?.. Ці вам надакучыла жыць?

— Маўчэце!—раззлавала і адварнулася ад Парфіра.

IV

Цэлы дзень Ядзя ня выходзіла з хаты: разьбірала рэчы, якія прадаць, якія пакінуць на схоў, што забраць з сабою. Толькі-б менш было ношы,—спраўней у дарозе. Два куфэрачкі к вечару былі гатовы. Ядзя паставіла іх пад ложкам. А што прадаць—адлажыла на лаве. Ложак, столік, некалькі крэсел—пакіне гаспадару кватэры.

На змроку пабегла да Юшкаў, каб пагаварыць з Парфірам наконт куплі ім Пракопавых рэчаў. Ня думала слушаць, што ён казацьме; мала што чужы, незацікаўлены ў яе жыцьці, хаценьнях і намерах, чалавек параіць?

3. Прысады

Але прышла і зразу наткнулася на гутарку, якую, мэрам знарок, прыпас да яе Парфір...

Ён быў адзін у хаце: маці з Аленаю ранкам пашлі ў горад і яшчэ не вярнуліся. Сядзеў пад акном і чытаў якуюсьці кніжку, а толькі згледзеў Ядзю, кінуў чытаньне, выскачыў на ганак і наўпор пачаў даваць ёй свае рады. Ядзя ня слухала, думала пра сваё і перабівала:

— Та купіце, Парфір Якавіч? Я згодна прадам, хоць Пракоп крычацьме... Бо куды-ж мне пускацца ў гэткую дарогу з цяжкім багажом.

Парфір запрасіў яе ў хату і не адказваў праўцом, а казаў сваё, знарок надуманае, з некаю таемнаю, асабістаю мэтаю.

— А калі Пракопа заб'юць? Гэта-ж вайна, сярдзітая, заядлая вайна. Думаеце, ня можа таго здарыцца? Тады пакутваць будзеце, бадзяцца...

— Не спакушайце мяне, Парфір. Я рашыла ехаць— больш нічога. З кім я тут застануся? У мяне няма блізкіх людзей, я адна, я... вы купіце хоць адно што: боты ці гімнасьцёрку?

— Вы так скоро ўжо паедзеце?—зьдзекваўся Парфір.

— Ня буду чакаць. Хутчэй паеду, можа спаткаюся.

— Няўжо вы думаеце, што Пракоп гэтак вамі даражыць, як вы ім?

Ядзя падсьвядома зразумела ўвесь сэнс Парфіравых слоў, запужалася.

Да чаго яны кіруюць? Маладзіцы стала не па сабе Паглядзела Парфіру ў вочы,—што напісана ў іх?—яны глядзелі хітра, падлабуньваючы, пранізваючы нашароханую Ядзю. Яна адступілася ад яго. Тады Парфір, мэрам-бы знячэўку, нагнуўся да яе, працягнуў руку, каб схопіць.

— Парфір Якавіч!

— Ня бойцеся.

Ступіў рашуча і хапіў Ядзю за плечы. І ўмольна, засопшыся, з некай трасучкаю ў голасе і ва ўсёй постаці, пачаў казаць:

— Куды вам ехаць, Ядзя? Пракоп ужо пашоў на фронт. Ужо пачаліся бойкі пад Варонежам... Каля Касторнае Ма-

монтаў... Дзянікін дойдзе да Масквы па целах Чырвонае арміі... Вы хочаце сьмерці? фронт, збой, калатня,—ці-ж можна зьвязваць цяперака сваё жыцьцё з якім-небудзь краскомам? Паглядзеце, кінуў вас і паехаў; ласьне ня мог узяць з сабою? Адкуль і што прышоў, чым павінны для вас...

Ядзя некалькі раз памкнулася вырвацца, але Парфір крэпка трымаў яе каля сябе і, нагнуўшыся над вухам, казаў свае сказы, гарачыўся, задыхаўся:

— Я вас люблю... Я дам вам ня менш Пракопа... Ядзя, астанецся. Я ўстрою вас на службу. Будуць бальшавікі—будзеце служыць, будуць белыя—таксама будзеце служыць. Куды вам ехаць? За кім гнацца? На пакуту едзеце...

Але Ядзя не далася ўгавору, не ўзварушылі яе Парфіравы словы, а наадварот: чым больш той казаў, тым для яе рабілася ясьней, што Парфір нядобрае замысьліў, што сур'ёзна рашыў пайсьці на страшны для яе манэўр.

— Вы купіце, Парфір?—упарта задала яму пытаньне Ядзя і, калі Парфір змаўчаў, рванулася як мага з яго рук, выскаўзнула й падбегам кінулася з хаты, з двара, да сябе.

Ёю завалодаў страх. Тое, што рабіў з ёю Парфір, яна дапляла, прылучыла да зьвітку іншых выпадкаў, якія днём сабрала ў адно і захавала ў сваім нутры. Усё гэта казала, што нельга быць аднэй, нельга аставацца без Пракопа. І яшчэ большы пацяг да ад'езду забраў Ядзю. Ужо ня цікава было прадаць хоць што—няхай астаецца гаспадару, абы не перашкаджала яе зборам. Другая ноч жахала маладзіцу. А калі перакідала Ядзя думкамі надалей—рабілася немагчыма. Не дажыць, пэўна, да дзесятага! Куды там!

Ядзя праверыла куфэркі, ці ўсё патрэбнае ўпакавала. Пасьля праглядзела ў шуфлядзе паперы, пашукала на паліцы, зазірнула ў ложкак. І калі нічога патрэбнага не знашла, пабегла да гаспадара.

— Дзядзька Сідар! Я днямі паеду.—вы, калі ласка, прыглядзеце тое, што я вам пакіну.

— Ласьне паедзеце? Куды?

— Паеду на фронт, за Пракопам. Сястрою пайду.

— Ці вы маеце лад? Жылі-б спакойна ў нас; Пракоп надсылаў-бы, а вы...

- Не, не магу... Дзе мне тутака, аднэй!
— Каго вы баіцеся?.. Ну што-ж, паглядзімо, добра.
— Калі ласка, дзядзечка. Дзякувацьму...— і вышла з хаты.
Не магла доўга гутарыць, ня было чаго.
— Вы на фронт? Мілая мая,—гаспадыня пашкадавала, а сама была рада Ядзінай спадчыне і гасьцінна правяла яе да парогу.

V

Усе вагоны ў цягніку былі перапоўнены. Ядзя ледзьве знашла месца. Толькі дзякуючы нейкаму чырвонаармейцу, які спраўней прабіўся ў купэ, ёй удалося ўсесьціся. Куфэркі і карзінка змучылі, знэрвавалі маладзіцу. Затое, асталяваўшыся, супакоілася. Была пэўна, што да Арла пападзе. А там?.. Ядзя зразу, сеўшы ў вагон, заклапацілася: як і што яна рабіцьме ў Арле? Дзе спыніцца? У каго пытацьме аб Пракопе? Спадзеўна паглядала на суседа-чырвонаармейца, які ўжо раз выручыў.

Магчыма той ведае? Але пытаць не хацела, пакуль ня рушыцца цягнік; калі-ж пашоў, то яна заглядзелася ў акно, каб не прапусьціць развітацца з месцам, дзе так шчасьліва правяла з Пракопам столькі часу!

Мігалі перш будынкі Сакоўкі, пасья гароды, далей параўняліся з гайком і вось—вунь дзе курганы, а там Усека, а на ўзгрудку—хатка-дача. Скаланулася Ядзя ад болю, ад утраты, ад няведанага заўтрага. І зноў зарупіла пытаньне—як пойдзе там, у Арле? Ці ўдасца напасьці на Пракопаў сьлед? А калі не, дык тады?

На станцыях падсядалі новыя людзі, ціснуліся, набіваліся. Кандуктары крычалі, лаяліся, ня было рады. Стала душна няўмеру. Адчынілі ўсе вокны, некалькі шыб растушчылі. Ядзя дзівілася з усяго таго, што чаўплюся ў вагоне, але маўчала. Забылася дачкі-хаты, дзе на ўсю—адна, забылася поплаву над Усекаю, курганкоў. Абставіны ўцягнулі яе ў сябе, зассалі—гадзілася.

Устрывожылася тады, калі адвячоркам ужо, на вузлавой станцыі, пачула ад новых пасажыраў, што ў Арол наўрад ці прапусьцяць цягнік. Жахнулася Ядзя і рашыла выведаць,

ці сапраўды гэта можа быць. Абярнулася да суседа-чырвонаармейца:

— Няўжо таму праўда?

Той паціснуў плячыма.

— А вы ласьне ў Арол?

— У Арол.

— Жывяце там?

— Не. Да мужа еду, ён там краскомам.

Чырвонаармеец зацікавіўся.

— Фамільля?

— Ядлаўчаны Пракоп.

— Ня чуў.

Стаў думаць.

— Можа ў 45 палку, які ўжо вышаў на фронт?

Ядзя ня помніла палка — дзесьці запісаны. Пачала шукаць. Ператрасла кішэні—згубіла, няма. Спалохалася, пачырванела. Што-ж будзе, і адрас згубіла?

— Нічога, распытаем.

— А прапусьцяць нас у Арол?

— Чаму не; мала што балхвяць... Яшчэ Дзянікін каля Курску.

Сьцешылася.

— Ведаеце,—прызналася ў сваім сумненьні:—я калі не знайду свайго мужа, пайду ў сёстры. Ці прымуць? Скажэце?

— Колькі хоць. Я ручуся за вас.

— Я буду прасіць. Я хачу пасобіць Чырвонай арміі.

— Чаму-ж, мне гэта ня цяжка. Але паперш пашукаем мужа.

Ядзя падзяквала. Была вельмі задаволеная. Сусед-чырвонаармеец цешыў яе сваім спачуваньнем. Якія ёсьць людзі?

І прыпомніла Парфіра Юшку, на якога доўга глядзела, як на сур'эзнага чалавека і які пасьля выявіўся паскудаю. Параўнавала: адзін і другі—якая розьніца!

Да самага Арла трымалася каля яго, распытвала, расказвала і было лёгка на душы ад гэтае гаворкі.

А ў Арле чырвонаармеец памог ёй занясьці рэчы ў готэль, даў свой адрас і, апроч гэтага, абяцаў зайсьці, каб удваіх шукаць Пракопа.

Якія ёсьць людзі!

Змучаная за суткі яздою, Ядзя не магла ў той дзень, калі прыехала, нічога зрабіць. Ды было позна. У няпрыветным, запушчаным готэлі ўляглася спаць. Адлажыла справы на заўтра.

Але вечарам, а гадзіне дзiesiąтай, нехта пастукаў і разбудзіў. Адчыніла—то быў чырвонаармеец, які прышоў расказаць усе навіны, што цікавілі Ядзю,—пасьпеў распытаць.

— Полк, у якім ваш муж, учора вышаў з Арла,—сказаў ён і дадаў таёмна, цішком:—Арол эвакуецца. Войска выходзіць заўтра-пазаўтра. Цягнік, якім мы ехалі, апошні на Арол.

Ядзя аслупянела, вытрашчыла вочы:

— Што-ж мне рабіць? Куды мне кінуцца?

Чырвонаармеец суцешыў:

— Ёсьць рада—я пытаў: вы можаце паступіць санітаркаю ў санітарны цягнік № 3.098. Заўтра раніцою прыдзеце ў штаб нашае арміі. Назаўтра ён забярэ ўсіх раненых і ад'едзе на Тулу.

Ядзя слухала і ня верыла.

Як і што яно ў сьвеце пабудавана, што чалавек—пярынкаю верціцца, перакідаецца на ўсе бакі! Але гэтка скутак бараніў яе стан. Было за вошта ўхапіцца. Пачала дзякаваць чырвонаармейцу. І ня ведала, разам з тым, як і што аддзякаваць.

— Ой, як я ўдзячна вам, таварыш, як я вам!..

Правяла яго з готэлю на вуліцу і, вярнуўшыся, доўга думала над тым, што сталася.

Цікавіў Пракоп. І ўпікала сябе, чаму днём раней ня выехала. Упікала за скнарасьць, упікала за трусасьць, за не-растаропнасьць. Маракавала на сябе, кляла Парфіра.

Згубіла сон. Тупала па каморцы, хапалася за голаў і спавядалася, нібы гэта магло-б паправіць яе стан.

Казала сама сабе:

„А цяперака? Ці не на маё йдзеца? Ня суджана! Толькі днём спазьнілася—і на табел!.. Пракопка мой, хоць-бы астаўся жывым!“

Заплакала ўголос, забыўшыся, дзе й што яна. Пасьля стрымалася, сьціснула зубы й сэрца і рашуча вымавіла:

— Буду сястрою. Буду служыць Чырвонай арміі, буду служыць абароне Савецкай улады. Парфіру адваротна—паскуда... Я рада, я задаволена. Балазе гэтак вышла, як думала. Усё-ж мяне жыцьцё ня крыўдзіць—дае месца, хоць і мяняе яго.

Ласьне ўтрымаешся на адным? Перамена, вечная перамена ў жыцьці.

Пачула, што ў нутры сэрца ўмерыла бой. Надышла душэўная роўнавага.

Ядзя замкнула дзьверы і лягла, не разьдзяючыся, з выпуклаю думкаю:

„Заўтра ў штаб N арміі. Пастаноўлена“.

VI

Ядзю назначылі не ў санітарны цягнік, а ў санітарную лятучку. І тым-жа днём, к вечару, яна выехала з Арла, да фронту. Новыя людзі, сярод якіх ачулася Ядзя, пакуль не азнаёміліся паміж сабою, некі час маўчалі, кожнае думаючы пра сябе.

Ядзя думала аб Пракопе, больш і гастрэй учарашняга, мэрам-бы хтось падказваў ёй, што наступныя хвіліны рашаюць апошнюю задачу ў іх спатканьні. А мо' яны па дарозе нагоняць тыя шалоны, з якімі паехаў Пракоп? А мо' трапіць у той пункт, дзе стаяць Пракопаў полк? Маляваліся здатныя вобразы, казачныя пляны. У Ядзіным выбражэньні ўставалі сцэны з фронтовых боек, якіх яна ня бачыла яшчэ, з якімі была знаёма толькі з слоў Пракопа. Выяўлялася шырокае гала, чубкі лесу, логі, рэчка, горкі. З-за горак нясьціханая страляніна, бойка на штыхі. Агонь, траскатня, жах... На яе вачох лажацца сотні людзей, усё маладых, поўгалодных чырвонаармейцаў. Яна сачыць за гэтым пеклам, абураецца жалем і бяжыць пад кулі, каб ратаваць раненых. Бяжыць і чуе з усіх бакоў енкі і кліч—памажы, сястрыца! Ня ведае, да каго кінуцца, рвецца на часткі яе сэрца, атуманьваецца розум, і яна спыняецца на месцы, не дабегшы

ні да воднага раненага. Стаіць і ня можа рашыць, пакуль ліхая куля прабівае ёй грудзі, і яна падае...

Лятучка няслася, грукацелі калёсы, бразгалі буфэры, шыпеў паравоз. Белыя лаўкі з гатовымі пасьцелямі гайдаліся, як адна. Трапяталіся бутэлечкі, слоікі, баначкі невялічкае аптэчкі, спрытна прымайстраванае да сьценкі вагону. Усё было гатова, каб сустрэць раненага.

Малады, рухавы мужчына з унівэрсытэцкім значком, доктар, аглядаў кожную мясьцінку вагону, мацаў белымі памытымі рукамі матрацы, падушкі. Азіраўся на кабечы пэрсонал. Часьцей на Ядзю, якая, сумна настроеная, бясьцікаўна глядзела ў адну кропку.

Кавалкі сьвечак з двух канцоў вагону ў ліхтарох і цэлая сьвечка за столікам калыхалі слабае сьвятло, наводзячы маркату...

Ядзя першая прамовіла да свае суседкі, ужо пажылай, з чарстым тварам сястры:

— Куды мы едзем?

Тая раней шапталася з доктарам, і Ядзя думала, што яна ведае „месца назначэньня“.

— Ласьне нам скажуць? Ня ведаю.

— Я-бы хацела на фронт! Мне ў горадзе быць ня цікава.

— А то-ж куды мы паедзем...

І захацелася Ядзі хоць што, хоць прыблізна вызнаць, куды пашоў 45 полк і ці ня будзе яго там, дзе яны едуць. Пытала суседку і так і гэтак—нічога не дазналася і разам праканалася, што тая столькі ведае, як і яна—Ядзя.

— Я мужа хачу напаткаць, ён на фронт паехаў,—даверыла свае думкі.

— Чырвонаармейца?

— Не, краскома.

— А фамільля?

— Ядлаўчаны.

Сястра вылупіла вочы і здзіўлена-недаўменна паглядзела на Ядзю.

— Вы шукаеце Ядлаўчанага Пракопа? Сястра яго?

Ядзя настаражылася, абнадзеілася і разам-жа сумелася. Рашыла прызнацца.

— Жонка, не сястра.

Суседка здрыганулася ўсёю постацьцю, грубаю, няскладнаю, сплюнула, пачырванела і сярдзіта, бессаромна вылаялася:

— Якія лайдакі ёсьць у сьвеце! Адна жонка шукае, а з другою водзіцца.

Усе паглядзелі на яе; доктар засьмяяўся.

А Ядзя, як мак, пачырванела і гатова была раскры-чацца і заплакаць, але атрупела; не павярнуўся язык, і яна толькі паднялася з месца, каб зараз-жа йзноў апусьціцца.

— Што вы вярзеце, што вы...—сярдзіта сказала, спусьціўшы колькі хвілін.

— Так, так Ядлаўчаны. У готэлі на N-скай вуліцы, нумар 10 каморка, жыў. Што ён паназьдзекваўся з Аўдоцьці Парашок! Мая знаёмая. Хто гляне,—папрок; хто прамовіць слова—укор. А сам?.. Ці варт вам яго шукаць?

Ядзя ня чула слоў, а боль, як стукі молата па галаве, уколы ў сэрца—маўчала. Не глядзела на нікога, не патурала нічому. Як у паралюшы. Адкуль гэтая кабета? Што за насланае? Прымха некая гоніцца за мною!..

І абураная, ня ў моцы глядзець ні на вошта, Ядзя не заўважыла, як лятучка стала, ні то на посьце, ні то сярод поля. Раптоўна, ажно забразгалі буфэры і ўсё адпрыгнулася; яе чуць ня скінула з лаўкі.

Пачуўся гоман, суматоха, і двое санітараў унясьлі раненага чалавека. Вакол яго затупалі сёстры, захадзілі. Пачалі разьдзяваць, перавязваць. Ранены нема заенчыў і мэрам-бы разбудзіў Ядзю. Яна кінулася да ўсіх. Засумяцілася. Пачула, як штосьці абарвалася ў яе нутры, апаў цяжар і няўмольнае жаданьне памагчы раненаму абурыла яе.

Увіхалася, адпыхала другіх, трымала за руку, адаля далікатна, не давяраючы нікому, узяла з галавы і памагла палажыць раненага на пасьцель.

Села каля яго, доўга глядзела, пакуль той не супакоіўся, не задрамаў. Прыслухалася да цяжкага перабойнага дыху,

падапранула і стала вартаваць. Адчувала шчасьліваю, што пасабіла.

Доктар здалёк пазіраў на Ядзю, цікавіўся ёю і задаволена ўсьміхаўся.

VII

Зусім тое, што малявалася ў Ядзіным выабражэньні, калі толькі рушыла лятучка. Пекла. Але яна ня думала, што ў пекле таксама ёсьць сваё хараство.

Шырокі пакос, копы сена. А вакола іх—багатыя кучы снапоў пшаніцы. Зялёныя, рэдкія гайкі. Вялікія вёскі, а ў іх, у пярэмежку, белыя і малыя хаткі. Вішнёвыя сады.

І сонца, сонца—не па жніўнаму шчырае, зыркае, яскравае,—паліла, ліло золатам променю, купала шырокія галы.

Не пасавала грымець гарматам, траскаець кулямётам, лопаць бомбам, насіцца сьмерці, няшчаднай, паганай. Вочы лавілі яе замахі на людзей, над шэрымі шэрагамі чырвона-армейцаў, пешых і конных. Падалі мяртвымі адзінкі, дзесяткі, а сэрца хацела думаць, што то йдзе вясёлая гулянка, рэзвае ныраньне ў сінюю спакойную воду рэчкі, у пахкія копы сена.

Так усё гукала за жыцьцё, за развой, а, тымчасам—ішла бойка, бойка за свабоду, за тых, для каго трэба была гэта прыгожасьць.

З-за грудка гнутым ланцугом насядалі белыя казакі. Вачавідкі падаваліся, мянялі форму ланцуга, яго шчыльнасьць...

Упарта трымаліся бальшавікі, касілі з кулямётаў уражыя шэрагі.

Гуло, гарэла, грукала.

Гадзіну, другую... Здавалася бяз конца...

І толькі тады, калі сонца, пачырванеўшы ад крыві, села на цёмным чубку лесу, каб раптам спусьціцца і спыніць бойку, няўдачлівую для белых, стала заціхаць страляніна. Белыя зблуталі ланцугі і зьніклі за ўзгоркам.

Санітары, сёстры кінуліся з насілкамі падбіраць раненых.

Ядзя з сястрою, якая ўчора вечарам абурыла яе страшнымі, агіднымі словамі, паперадзе другіх. Колькі раненых!

— Праклятыя, чаго яны хочуць?

Ядзіна таварка была з мацнейшым сэрцам, спакайнейшаю, практычнаю.

Усьміхнулася, хоць вакола былі енкi, стоны. Ядзю дражніла яе ўхмылка, яе твар, яе постаць. Яна жахліва кідалася то ў адзін, то ў другі бок, хочучы зараз падабраць усіх і не падбіраючы ніводнага.

— Ідзеце вось да гэтага, стойце!—камандавала тоўстая сястра, стомленая, злучычыся на Ядзю.

Але Ядзя памкнулася наперад, чагось шукаючы, раззіраючы.

— Сястрыца, памажэце!—пачула з-пад кусьціка.

Падбегла, нагнулася, каб паглядзець на раненага і, во, жах!

Пракоп!

Ядзя здрыганулася, як асіна.

Запечаная кроў хварбавала галіфэ, гімнасьцёрку, плямамі ляжала на ботах. Рэвольвэр, выпаўшы з рук, — пры боку.

Зблядзелы, сьцёкшы крывёю, ад болі не разбіраючы, хто што з ім робіць, запрашаў:

— Сястрыца, ногу перавяжы, ногу адабрала!

Ядзя зарухала, як утрапёная, бесталкова стала камячыць у руках марлю, рвучы яе на кускі і ня ведаючы, што з ёю рабіць, як прыступіцца да перавязкі.

Заюкала трапяткім перабоем сэрца, а мову адняло: парывалася выгукнуць пяшчотнае, цёплае, шчырае „Пракоп!“, каб гэтым спыніць боль, абудзіць, падняць таго, чыё ймя заставіла яе самую перанясьці ня меншую боль, муку—ды не магла...

Падбегла таварка, і, угледзеўшы, што Ядзя нярухома стаіць з марляю ў руках над раненым, закрычала са злосьці:

— Што вы робіце! Чалавека з сьвету зьвяздзіце! Перавязвайце хутчэй, маруда!

Ядзя апамяталася і, забыўшыся пра ўсё іншае, раптам пала на калені, абняла Пракопа, пазвала:

— Пракоп, Пракопка залаты! Я—твая Ядзя...

Ранены пасіліўся падняць голаў і расплюшчыў вочы. Ад болю, ад гарачкі—не пазнаў.

— Сястрыца, ратуй! Я не хачу ўміраць.

І гэтыя яго словы празычэлі для Ядзі ня жахам, ня больлю, а ласкай, уцехай, тонам памятнае пары, калі ён ляжаў на беразе рэчкі Ўсекі, расказваў ёй аб бойках з чэхамі пад Пензаю, песьціў і цешыў яе цікавасьць, а яна казачкамі казлытала яго твар.

І кусьцік, які з боку тарчэў, выглядаў кустом шыпшыны на граніцы гайку, пры чыгунцы.

І промень на захадзе над пакосам—быў тым самым, чырвоным, прыгожым, сакавітым, які вісеў тады над няскошанымі паплавамі.

І ўсё клікала да развойнага, бяссьмертнага жыцця.

22/III-25. Слуцк.

ПРАВ ОДЗІНЫ

I

Раніцаю, калі Дзям'ян Шпуля, багаты гаспадарны селянін, збіраўся ў мястэчка з пятнаццацю пудамі пшаніцы,— да яго прышоў Лаўрэн Навой пазычыць пяць рублёў.

— Лаўрэнка,—адказваў Дзям'ян:—ня маю. Паверыш, ня маю.

— Ну, ты-ж учора пазычыў Лукашу трынаццаць. Мне хоць-бы пяць. Прыпёрла, ведаеш, і ніяк ня выкруціцца...

— А, здаецца, дзядзька нядаўна япрука прадаў?—запытаў Дзям'янаў сын, папраўляючы хамут. Лаўрэн адварнуўся да яго, паківаў галавою і адказаў:

— Усе, браток,—з гэтым япруком. Думаюць, ці можа так хочучь думаць, нібы я тысячу рублёў узяў за япрука. Надовечы Лазар дапамінаў аб гэтым, учора Янкава Тарэся, а гэта ты...

Лаўрэн не даказаў, перапыніўся, каб ня ўразіць ні Дзям'яна, ні яго сына.

Дзям'янаў сын выказаўся з выразнаю яхідаю і Лаўрэну, як нядурному чалавеку, стала відно, што думка дзяцюка—думка сямейная Шпуляў: навошта перакорыць. Але Лаўрэн не сьцярапеў:

— Ніхто ня ведае, што я бяз сала застаўся, прадаючы япрука; людзям няма чаго плявузгаць... А тут—гора прыпёрла з япруком. Ці-ж можна без каня застацца? Гэта-ж наш талент, увесь наш дастатак; лепш бяз сала як-кольвечы перакінуцца, ніж без каня...

— А ласьне кепска што з канём сталася?

Не спагадліва, а з патаемным здавальненнем выказаў гэта Дзям'ян і выбег у сенцы. Лаўрэну стала няёмка:

ці заставацца ў хаце і чакаць яго назад, ці пльонуць і йсьці. Але йсьці лёгка, а грошы дзе пазычыць? Зьдзівіла яго, што Дзям'ян стаў зусім нячулы да прыязьненага пачуцьця, якое заўсёды між імі трымалася. Чаму ён астыў і з якое прычыны? А мо' гэта ён знарок?

Лаўрэн прысеў на лаўку і запытаў дзяцюка:

— Саўка разам з бацькам едзе ў мястэчка?

— Не,—адказаў той:—мне няма як. Трэба дроў прывезьці, будынкi агледзець, кублы да мяса прыгатовіць.

— Вясельле хутка?

— Праз тыдзень.

— Прыгода!

— Так.

— Аднаму адна, а другому—другая.

— Чаму?—запытаў Дзям'янаў сын.

— То-ж я сёння Віктара адпраўляю ў Чырвоную армію.

— Вось як? Мо' загэтым і грошы просіце?

— То-ж ведама! Ня хочацца не палюдзку адправіць. Прыдуць хлопцы, суседзі, адзін, другі—хоць чарку гарэлкі мець...

Іх гутарку перабіў увашоўшы ў хату Дзям'ян.

— Чакаеш?—выказаў да Лаўрэна.

— Бачыш—спадзяюся.

— Віктара ў армію выпраўляе дзядзька Лаўрэн.

— Праўда?—праканаўся Дзям'ян.

— Што-ж парадзіш—трэба. Адзін ужо другі год служыць, мае чын узводнага; піша, што добра, а гэта—другога

— А здаецца, адзін бяз рукі ўжо? Які гэта?

— Трэці...

— Так, памог, брат Лаўрэн, ты Чырвонай арміі.

І ў гэтым сказе Дзям'яна было столькі ліхамысласьці і тонкага папроку, што ў Лаўрэна стукнула ўнутры сумненьне: ня дасьць Дзям'ян грошы. Той халадок, што апошнім часам астудзіў іх суседзкія адносіны, дагадваўся Лаўрэн, дзьмуў таксама ў гэтым напрамку...

І Лаўрэну ўспомніліся ранейшыя, яшчэ пры паляках, гутаркі яго з Дзям'янам. Заўсёды Дзям'ян наракаў на кому-

ністых, баяўся іх прыходу, прасіў сьвятых і злых, каб тыя не дапусьцілі Савецкае ўлады...

Успомніў гэта Лаўрэн праз пяць год, як праз туман, і здзівіўся... Падумаў сам сабе: „Чым-жа дрэнна Дзям'ян жыве цяпер? Чым ён пацярпеў пры Савецкай уладзе?“

Пасьля, тут-жа, азірнуўся на сваё мінулае, можа сам якую крыўду учыніў Шпулям? Прабег думкамі наўсцяж поўных дзесяці год—нічога не знашоў. Але адказаць на словы Дзям'яна ня ведаў як, каб яно вышла ўпад. А не адказаць?

— Памог і памагаю.

— Мы памагаем, а нам?

— Можа і нам памогуць.

— Тут цяжка сказаць.

Дзям'янаў сын нявыразна прамармытаў:

— А вы, дзядзька, верыце?

— Як-бы сказаць...

Лаўрэна перабіў вокліч з надворку:

— Лаўрэн, хадзі дахаты.

Лаўрэн паглядзеў у вакно:

— Іду, чаго вам прысьпела,—адказаў жонцы—то была яна—і абярнуўся да Дзям'яна:

— Я-б усё-ткі прасіў ласкі...

— Праўду кажу, няма. Былі-б грошы—не паехаў-бы ў мястэчка. Ужо ўбачай, суседзе.

— То-ж вядома, чаму-б не паверыць... Мо хто зьмілуецца...

Лаўрэн надзеў шапку і зрабіў два крокі да дзьвярэй.

— Прыходзь, Саўка, на праводзіны Віктара, ён прасіў... Ты, таксама, Дзям'ян.

— Хіба Саўка, а куды-ж мне старому...—адказаў Дзям'ян і прашоў за Лаўрэнам у сенцы.

— Усе-ж, па майму лепш сустракаць, як праводзіць... Думаеш лёгка на аднэй поліўцы?—дадаў ён у сенцах:—бацькаў хлеб—не казённы.

Гэта ня выклікала з боку Лаўрэна жаднага адказу. Лаўрэн думаў, куды пайсьці ад Дзям'яна, і моўчкі вышаў на вуліцу.

II

Лаўрэн абышоў яшчэ некалькі знаёмых, шукаючы пазычыць пяць рублёў. Тры чалавекі адказалі—па розных прычынах. Больш таму, што ня мелі. А Сідор Сьвітка і Ігнат Цэзік выставілі поўнасьцю тыя-ж мотывы, якімі кіраваўся Дзям'ян Шпуля. Давялося занесці ў коопэратыў пуды... Абысьціся без праводзін Віктара—ніяк ня мог. Не таму, каб гэта вельмі моцна трымаўся звычайў, не. Больш, калі ня цалкам таму, што любіў яго.

Дваццаць гадоў Віктар не адлучаўся з хаты. Усю працу цягнуў на сваіх плячах. Бацькі не турбаваў, паважаў, хоць бачыў яго хібы.

Лаўрэн любіў выпіць; аддаваўся бяз усякай узнагароды службе ўпоўнаважнага вёскі. Усё пакідаў на Віктара. Кожнаму і ўсім хваліўся: „Мой Віктар—сьцяна, на якую я апіраюся“. Старэйшы сын з царскае службы не варочаўся хоць-бы на тыдзень на пабыўку. А праз сем год прышоў бяз рукі. Сярэдні—быў таксама добрым сем'янінам. Але Віктар—над усімі. Выпраўляць у армію, пэўна, было нялёгка.

Луцзя, жонка Лаўрэна, з часу, калі зьявілася абвестка ваеннага камісарыяту аб прызыве, аплаквала Віктара. Пытала Лаўрэна, што яны будуць рабіць без яго. Лаўрэн адказваў кожны раз адным сказам, нібы ў ім была непарушная вера ў гэты сказ.

— Покуль Віктар пойдзе, Панас прыдзе.

Сапраўды было ня зусім так. Панасу заставалася служыць пяць месяцаў, а Віктару насьпела ісьці. Лаўрэну проста хацелася, каб гэтак было. Бо са старэйшым сынам, бязрукім, якая там праца па гаспадарцы. Ні дроў насеч, ні памалаціць, ні паараць. Вады так-сяк прынясе, трасянке карове ды авечкам падасьць... А то ўвесь час толькі замінае ў хаце. Ламака—не чалавек. Але даглядаць трэба, бо дзіця, бо свой сын—і герой.

Лаўрэну апошняе падабалася больш усяго. Дзяніс, яго Дзяніс прымаў удзел у рашучых бойках з палякамі, хадзіў на Варшаву і застаўся бяз рукі, вызваляючы край. Лаўрэн ганарыўся, бо адчуваў у гэтым сваю долю заслугі перад

уладаю. Раней, гадоў два таму, можа-б ён іначай судзіў, а цяпер канчаткова пераканаўся ў дабраце Савецкае ўлады, у яе неабходнасці. Мала што было пры цары! Служыў доўгі час старастам — выбіралі. Некалькі разоў меў сутычку з соцыялістымі, нават арыштаваў дваіх па загаду старшыні — было гэта... Служба гэта, наогул, блытала думкі аб уладзе ў Лаўрэнавай галаве. І ня дзіва, што першы год пры Саветах ён распускаў свой язык. Скардзіўся, мармытаў, недаволіўся. Усё-ж, аднак, выпайняў абавязкі пакорліва і паслухмяна. Пасья, патрошку-патрошку думкі і погляды мяняліся. Трывожылі яго, надавалі розных пытанняў і, нарэшце, прывялі да таго, што Лаўрэну Савецкая ўлада стала вельмі блізкай і прыемнай. Нейкі час ён аб гэтым маўчаў, уголас ня выказваўся. Затое, калі хто ў яго ваччу крывіўся на сучаснае жыццё, Лаўрэн перакорыў, не згаджаўся. Тады ў яго яхідна пыталі:

— Калі ты стаў бальшавіком, што так іх абстойваеш?
А ён адказваў:

— Я радзіўся такім.

Былі многія, хто ўлічаў Лаўрэна ў часы старых парадкаў і першых двух гадоў савецкага ладу; тыя думалі, што ён прыкідаецца, і не хацелі прызнаваць яго шчырасць. Гэткім быў і Дзямян Шпуля. Але Лаўрэн ня лічыў патрэбным перад імі спавадацца. „Хто мае вочы, той бачыць, і хто мае вушы, той чуе“ — заключаў Лаўрэн, паглядаючы на Дзяніса і мяркуючы праводзіць у армію трэцяга свайго сына. Луцэю ўгаворваў ня журыцца, таксама дзякуючы апошнім сваім пераконанням.

— Цудная ты, — казаў ёй, — служыць трэба. Ня пойдзе наш, ня пойдзе Грышкаў, дык хто папоўніць армію?

— Дык засаб ажно-ж трэці!

— Хоць-бы і пяты. Мы павінны цешыцца, што маем гэтых сыноў.

— Якая нам ад іх карысьць. Бачыш — Дзяніс...

— А каб памёр, дома быўшы? Маўчы — не наракай.

Луцэя ўгаманялася. І ў дзень праводзін, скрапіўшы сэрца, спакойліва сустрэла прыгоду.

4. Прысады.

III

Вечарам, калі сышліся ў хату таварышы Віктара і некалькі суседзяў, Луцзя выглядала засумаванай і толькі сама пра сябе ўздыхала. Хлопцам—не паскардзілася.

— Наша хата, як праходная казарма,—жартавала яна.—Каму як, а мой Лаўрэн, каб і дзесяць меў хлопцаў, усіх выправіў-бы на службу. Мо' няпраўду кажу, Лаўрэн?

— А такі і праўду,—згаджаўся Лаўрэн,—калі ўлада паграбуе—рабі. Нябось, палякоў помняць многія!

— Так, многія помняць. І той самы Дзям'ян Шпуля на сваіх вазох капамі пшаніцу ў пастарунак вазіў.

— Лаўрэн мае рацыю—згаджаўся Марка.—Чаму-б ня выправіць сына з лёгкім настроем! А колькі мы людзей, бывала, выпраўлялі! Ідзе—і ня ведаеш, калі вернецца! На муштры, на пакуту...

— Цяпер служба—гульня. Ідзе камандзір—ні лыс. Сустрэўся на зборні ці на рынку—хоць-бы што,—казаў Тарас, пазіраючы на хлопцаў.

І калі Луцзя рассадзіла гасьцей за бедна накрыты стол: з дзьвюма пляшкамі гарэлкі і ўбогаю закускаю, у хаце дапамінала аб сватах.

Віктар сеў на покуці, Лаўрэн побач. Хлопцы жартавалі:

— Давайце запьем вясельную.

— Віктар—маладзік.

— А ведаеце, браткі,—адказваў Віктар:—ні каліва сумненьня. Іду службыць, як на зборню гуляць. Сазнаюся, бацька цешыць сваім настроем. Думалася мне—будзе шкадаваць і нудзіцца. А тымчасам...

Лаўрэн ухмыльнуўся і перабіў сына:

— Нябог, ты цішэй крыху. Я цябе шкадую—то праўда, але... службыць трэба?

— Трэба!—адказала двое хлопцаў.

— Бачыце, сынкі мае, трэба. Вось гэта і мне ведама. Калі трэба, то няхай Віктар ідзе бяз усякага сумненьня. Я не Дзям'ян Шпуля, ня Гнат Цэзік...

— Другіх не чапай,—перабіла Луцзя.

Але, седзячы за сталом, праважатыя не адказваліся абмяняцца думкамі. Калі-ж ямчэй, як ня ў час бяседы? Тым болей—перавага за хлопцамі. Ём далёка да ўшанавання старых абыходзін, і яны гутарылі.

— Дзям'ян Шпуля жыве пастарому,—сказаў адзін.

— Гэта няважна: а важна тое, што гэты ягомацьць і думае пастарому.

— Гой, думкі ў яго мудрыя. Дадумаецца ў свой час.

Лаўрэн прыпомніў ранешнія отведы Дзям'яна.

— Вы, хлоцы, завостра кажаце, Дзям'ян Шпуля ня тое, каб злы быў, але вялікая скнара. Хадзіў я да яго сёння за малым інтарэсам; здаецца, і жылі ўвесь час нядрэнна, а ведаецца, бессаромна адмовіў.

— Ад Дзям'яна можна гэтага чакаць!—уставіў Тарас.— Наогул, ён точыць зубы на кожнага, хто хоць выгляд падае на спачуваньне саветам.

— Во... я не хацеў казаць. Праводзіць мяне і кажа: „На поліўку сына выпраўляеш“...

— Бачыш!—Марка падняў угору палец.

Гутарачы, мужчыны і хлопцы абышлі некалькі разоў кілішкамі, закусілі і па адным вылезлі з-за стала.

Бяседа падыходзіла к канцу. Дзяніс увашоў знадворку ў хату і паведаміў, што падвода гатова.

— У Хірысона каля хаты вялікі гоман, пэўна, зараз адпраўляцьмуць Тодара.

— Складайся, Віктар.

Віктар паглядзеў на гадзіннік, пасяля адварнуўся ў вакно.

— Якая зорная ноч!

— Ехаць будзе добра!

— Падмярзае.

На дварэ сапраўды было прыгожа. Цішыня, ажно чуўся лёгкі скрып, лёгкі трус падмярзаўшае гразі. Хто кідаў вокам праз акно, бачыў чырвоныя касьнікі проміну, крыжаваўшыя цёмнае сукно вуліцы. У хату Лаўрэна даносіліся гукі з-пад Хірысонавае хаты.

Колькі разоў пераказвалася гэта на Лаўрэнавым вяку! Як проста ўсё гэта было ў ваччу любога, хто прышоў праводзіць Віктара.

І зусім ня цікавіла надвор'е Луцзі.

Яна, маці, тухтала, што мела, у дзеравяны сынаў куфэ-
рачак і прапускала між вушэй нясьціханую гутарку мужчын.
Сярод іх не адмеціць было ні Лаўрэна, ні Віктара, ні Дзя-
ніса. Праўда, Дзяніс крыху выказваў заклапочанасьць з пры-
чыны прыгоды ў хаце, яна датыркалася яго болей, ніж ма-
церы або бацькі. Хто павінен будзе пераняць усю работу
каля хаты, як ня ён? На чыю голаў цалкам перападуць
хатнія клопаты?

Ён пазіраў на абрубак правае рукі, успамінаў вобраз
і абставіны таго часу, калі ўрочная хвіля адняла яе ад яго
здаравае, крэпкае постаці і зрабіла калекаю. Не знаходзіў
Дзяніс тлуму, як і што гэта адбылося. І баяўся думаць, каб
гэта ў часы Віктаравай службы здарылася вайна.

„Няхай лепш яго сіла пойдзе на мірную працу“,—думаў
Дзяніс пра Віктара і памагаў мацеры пакаваць братні
куфэрак.

— Яшчэ кавалачак сала палажэце. Будзе жадзён!—ка-
заў ён мацеры.

— Адзін застаўся—хоць на заскварку крыху.

IV

Дзе прыгода—там і гутарка. Колькі пытанняў, колькі
плянаў ды намераў! І найбольш—аб Віктары. Як ён пойдзе
ў армію, як жыцьме там, аб чым думацьме, колькі разоў
успомніць сваю вёску, сваіх хлопцаў, бацькоў! Вернецца і па-
цешыць старых!

Тарас і Марка, Лаўрэн і Віктар згаджаліся адзін з дру-
гім, пярэчылі ўдваіх дваім, дапаўнялі, папраўлялі адзін другога.
Ніхто ня думаў аб тым, аб чым думалі калісьці ў час падобных
прыгод. І таму, што ня было сумлівых думак, хлопцы пялі
праводныя песьні...

Нарэшце, нечакана для ўсіх, пад вокнамі хаты загудзела
паўсяла: пад'ехаў Тодар. У тры вакны застуклі пальцы.
Сьледам адчыніліся дзьверы і ў хату ўвашоў таварыш Вік-
тара—Ахрэм.

— Прывёў Тодара, а цяпер прышоў па цябе. Пара
ехаць.

— Чуеш, маці?—запытаў Віктар і расцалаваўся з мацераю, з бацькам.

— Мы правядом цябе да ўзгрудку,—запэўняў Лаўрэн.

А Луцэя пасьпешна апраталася: надзявала шарачковы курцік, саматканую хустку і, чутно было, хліпала.

— Маці!

Для Луцэі відно было адно расстаньне з работнікам, з сьцяною, на якую апіраліся і яна, і Лаўрэн. Можа трэба йсьці, можа іначай нельга, але тое горна, што хата цуралася аднае душы, што на тапчане пры дваровай сьцяне ня прыдзеца слаць пасьцелі. На вешалцы каля палатак нярухома, марна вісецьме драпястая ў вялікія гвядзы баваўняная коўдра. На траме запыляцца пажайцелья кніжкі, і не давядзецца Луцэі пячы скавароднікаў, якія так любіць Віктар. Тыя-ж хлопцы, што вось перад вачыма, толькі праходзіцьмуць паміж хату і мо' які з іх кіне ўзрокам, а зайсьці—ня зойдзе! Да каго?

Віктар будзе недзе далёка-далёка ў арміі, а ў хаце, у бацькавым ваччу будзе сьвяціцца чырвоная гвядзачка на шэрым каўпачку! Ужо хутка, мо' праз тыдзень, Віктара стане не пазнаць—чын-чынам чырвонаармеец. Скіне жакетку, шкіне шапку і пэўна прышле з некім дадому...

Думкі, порсткія, як вецер, шугнулі, абдалі Луцэіну істоту, на момант прыкавалі яе вочы да Віктара і мусілі абарвацца:

— Ужо куфэрак на возе,—паведаміў Дзяніс і пашоў з хаты першым.

Цугам, стройна, хто з гутаркаю, хто з напевам—выходзілі праважатыя. Нясло парам над іх галавою, ажно сумная лямпа калыхала няроўным язычком агеньчыку. Трэсачка на шкле кідала паяскі цені на ікону, плаксівага Яна красьціцеля, забытага, занядбанага ў кутку, на покуці, апэцканага мухамі і аплеценага павуціньнем.

Віктар прапусьціў усіх і азірнуўся на хату. Пустая—глянула яна на яго з цёплым прыветам, як маці.

— Разьвітайся,—падказала Луцэя, чакаючы яго прыдзьвяхах.

— Вярнуся—не агледзіцеся.

— Каб-жа яно ды так.

- А што там гэтыя два гады.
- Колькі разоў можна памерці, сыноч.
- Пасьпееце з гэтым...—ужо праказаў Віктар за дзьвярыма, у сенцах.

Луцзя не адказала нічога, ды каб што і сказала, то нельга было-б разабраць—у дварэ хлопцы п'ялі песьню.

„Ды там за Дунгем“ ішло далёка за гумны вёскі. У ціхай ночы не хацелі гукі заміраць: рэзвым звонам нясьліся яны к лесу, віталі дзесь над сьлішчам мерзлых паплавоў. Ды, дзіва-дзівам, чамусьці дваіліся, а то й траіліся, апяразваючы разбуджаную вёску срэбраным ланцужком. Гэты ланцужок падтрэсаўся, варушыўся і зьвінеў.

З-за гукаў песьні, якія прыдавалі яскравую ўрачыстасьць узьюшанай вёсцы, гінулі стук калёс, шум дзсяткаў ног, гутаркі старых... Здавалася дываном ішлі людзі, па тым-жа дыване каціліся калёсы двух вазоў ціха і далікатна, хоць яшчэ завідна вёска танула ў гразі. Тады нельга было абыйсьці, каб па калені не памачыць ног. За платы, паміж хат, з каменьчыка на каменьчык, з цурбалачкі на калочак праходзілі сяляне ў абруджаных лапцёх, у абкарэлых портках, мурзатых кажухох. Лаяліся, наракалі на пагоду, на час, на беднасьць—спаконнае... А вечарам, вось, у кожнай лужыцы—адсьвет зоркі, празрысты, як шкло. Храбусьцяць скарыначкі грудак, мякка, далікатна, каб не перабіць песьні.

Змоўклі сабакі. Толькі мігала іх цень між асьветленых хат. Чырвоны промін, што кідалі смалякі праз вокны на вуліцу, калыхаў перад вачыма няроўную вуліцу, чорныя будынкі... Як прожэктарам, асьвятлялі натаўп людзей. Ад гэтага песьня рабілася яшчэ галасьнейшай... Ёй ня відаць было канца, як не канчалася і вёска, чамусьці падаўжэўшая... Ды ніхто ня дбаў аб тым, каб хаду спыніць. Праважатыя ішлі ўсё далей—Віктар з Тодарам п'ялі з усімі. І мо'-б дайшлі далёка за будынкі, да гайку, каб хтось у задніх радох не перабіў п'яньня воклічам:

- Кальцавая!
- Дванаццаць гадзін!
- Сьвежыя газэты!

Некалькі хлопцоў аддзяліліся ад натаўпу і вярнуліся назад у вёску, сьледам за кальцавою поштаю.

Сьвежыя газеты—сьвята. Авось прынеслі навіны! Ён так прагне вёска!

А хлопцаў не правядзеш да канца.

Дзень-другі і гэтая самая кальцавая пошта прывязе ад ён ліст: у ён будзе апісана як і што яны даехалі—мацяркi раскажуць усім. Луцзя пахваліцца.

— Тут канец, сыноч мой!—абвясціў Лаўрэн і спыніўся.

— Не забывай нас, Віктарка!—дадала Луцзя.

Настроены к разьвітаньню, натаўп сялян спыніўся, зату-паў. Усе змоўклі, пастроіліся ладам. А Віктар з Тодарам абыходзілі ўсіх і цалаваліся. З хлопцамі, з мужчынамі, з дзяў-чатамі, з кабетамі.

І кожны праважаты, выкладаючы свае пажаданьні пры-зыўным, адбіваў сваё пачуцьцё ў пацалунках.

Было шчасьліва пакідаць родны куток, які ён не забу-дзе. Да мястэчка, калі не да павету, пратрымаюцца ў ён ну-тры суседзкія пажаданьні.

Віктар паглядзеў наперад сябе, у цямніну, азораную, але таемную, глухую, і гукнуў да ўсіх:

— Бывайце-э здаровы!

V

— Як і ня было ў хаце,—казала Луцзя.

— Або не заўсёды тое самае? Пражывеш век, а пам-рэш—і як ня было ў хаце.

— Старога ня так шкада...

— Чаму, усё роўна чалавек.

— Маладому—усё наперадзе. А адгадай, што яго стрэне?

— Судзіць цяжка...

Лаўрэн ішоў з мужчынамі пазадзе; гаварыў інакш, але, пачуўшы голас жонкі, перабіў яе:

— А ты яго вернеш?

— Пэўна, што не.

— Вось, бачыш...

Пасьля паправіўся і дадаў:

— Ня згінем.
— А хто кажа?
— Сярод людзей.
Марка зьдзівіўся.
Тарас падмацаваў суседа:
— А можа ды Віктар пайшоў па шчасьце—ня думаеш, Лаўрэн?

— Як каму, а мне яго служба—шчасьце. Ня хлушу, суседзі, ні каліва. Я рад, што мае сыны, як адзін, усе трое пройдуць службу...

— Не хваліся,—перабіла Луцэя.—Паварочаюцца, як і Дзяніс, бяз рукі—тады шпіталь адчыніш...

— Чаму, няйначай, усе бяз рукі?

— То без нагі; бяз рукі ўжо ёсьць...

Пакуль гутарылі, людзі гінулі з вуліцы. Рабілася цішэй. І побач з гэтым цямнела.

Як быццам-бы разьвітаньне апускала на зямлю чорную заслону, адгараджаючы тых, хто праводзіў, ад тых, каго правялі. Толькі пяць-шэсьць хат заставаліся асьветленымі перад ваччу Лаўрэна й Луцэі з некалькімі суседзьмі...

Вунь яшчэ ў адным акне згінула сьвятло...

Вёска ўкладалася спаць, як і да гэтага разу, ціха і ўверана. Наступнае доўгаю йстужкаю гарнула дні за днямі, то большыя, то меншыя, то хмурлівыя, то ясныя. Першы з тых, хто прыдзе, будзе бяз Віктара і Тодара, другі—мо' яшчэ без каго-кольвечы, а мо' з кім-небудзь новым, невядомым...

Лаўрэн ды Луцэя спыніліся пры вешніцах у свой двор.

— Бачыш, Марка, нядаўна хата была, як карчма, а тут, вось,—трое...

— Як толькі што пажаніліся.

Марка адказаў сьмехам.

— Жыцьцё плача, жыцьцё сьмяецца,—дадаў Тарас.

— Стрэнецца,—пацешыла Луцэю суседка.

— Каб твае словы ды к добраму часу!

Лаўрэн адчыніў вешніцы; яны скрыпнулі, як і звычайна, рэзкім тоненькім галаском.

— Ты-б іх падмазаў!

— Я?.. А Дзяніс?

Нешта сярдзітае набегла яму на язык, але Лаўрэн стрымаўся, каб не сказаць лішняга слова. Хацеў тут-жа выбраць іншае, ці-ж канчаць дзень злым настроем?

— Ведаеш, Луцзя...

— Дзядзька Лаўрэн!—перабіў Лаўрэна знаёмы голас:—
целяграма!

— Няўжо? Дзяніс!—гукнуў Лаўрэн.

Ніхто не адказаўся.

— Ці-ж ён пачуе! Ужо мо' ў лесе,—пераняла Луцзя:—
гукай Марку.

Лаўрэн крыкнуў усьцяж вуліцы.

— Марка-а!

Мо' з-за паўганоў пачуўся водгук:

— Лаўрэн?

— Вярніся на хвілю.

Луцзя мялася каля Лаўрэна, працягаючы рукі да тэлеграмы. Лаўрэн камячыў яе ў сваіх руках, шукаючы месца, на якім абарваць паперу.

— Вось тут,—падказвала Луцзя.

Але цьмела праменьне ў суседняй хаце і Лаўрэн ня ўгадваў, дзе абарваць.

— Можна Марка прачытае?

— Што?

Падышоў Марка.

— Тэлеграму.

— Ад каго?

Узяў з Лаўрэнавых рук, абарваў і стаў марудна чытаць:

„Палтавы... Навою...

Політ-ко-ом паведамляе аб сьмерці вашага сына, забітага бандытамі.

Штаб асобгрупы“.

Апошнія слова ўперлася ў цьвёрдую маўчанку, якая праз хвіліну разьбілася рэзкім плачам Луцэі.

— А божа-ж мой-ой! Панаска-а! мой, сы-но-ак!

Плач пранізаў паветра заспакоенае вёскі.

І праз сьлёзы Луцэя ўбачыла, як у некалькіх хатках мільганулі палахлівыя агеньчыкі; затрапяталіся і зьніклі.

А ў тым канцы, у які паехаў Віктар, забрашчала клякотка вартаўніка.

Лаўрэн памаўчаў, пакуль яна сьціхне, і рашуча сказаў:

— Не шанцуе, Марка. Што-ж бы яму выслужыць да канца! І саветам была-б карысьць, і мне была-б радасьць. Марка маўчаў.

ХІЛЬШЧЫК ШЛЁМА БРЫКЕР

I

Паграбок на глухой гразкай вуліцы; тры вакны—два ў дваровай сьцяне, адно ў вулічнай, шуляваньнем на зямлі; мурзатыя, замэдзганя шыбы тушаць убогае праменьне сьвятла. Над гразкімі дзьвярыма, з паламанаю клямкаю, чуць прыметная бляшка—

Хільшчык Шлёма Брыкер.

Каб і ня ўкмеціў бляшкі, то можна было-б пазнаць, што ў паграбку—хільня, гарбарня: ад дзьвярэй да сьметніку, што галеецца нездалечку, у кутку двара, пры дзюравым плоце, дарожка з мяздры, з вузенькіх кончыкаў, чорных і жоўтых рамухоў. Пры сьцяне, побач вушакоў, тачыла сьцёртае, прыроблена да шчарбатага цэбрыку, чорнага-чорнага, як-бы з дзэгцю зьлепленага; густая, у сініх тлустых скалках, вада, тухлая—нясе на ўвесь двор, мяшаючы імпат з густым смуродам бярозавага дзэгцю. Адчыняюцца дзьверы—прэ струменем з паграбка, запаўняе двор і мкне на вуліцу. За некалькі хат чуто, што блізка шкурнік.

Ужо год, як Шлёма яе адчыніў. Два гады цягаўся па мястэчках, ад аднаго да другога гаспадара, шукаў работы, хоць-бы колькі, хоць дваццатак пар. Выпадкова знаходзіў, але не надоўга—на тыдзень, на пяць дзён, а пасья—гуляй або йдзі далей. Куды-ж далей?

Работы пасья вайны стала менш; дзе ёсьцека—кожны сабе пакідае. Падзяліцца—не выпадае.

Шлёме надаела вандраваньне, выпрошваньне, як ласкі, зарабіць на кавалак хлеба. Стомленым, змардаваным вярнуўся з вайны—доўгае, цяжкае, адняўшае ад яго гібель сілы, здароўя.

Балюча бадзяцца—то не маладыя гады, калі і мора па калені: здаровым быў, ня лічыўся ні з чым, а цяпер—

адчуваецца, каб прытулак, асталяваньне: жыцьцё вымагае, гады... Калі-ж жыць, як вечна бадзяцца?

Трапіў у павет—усё-ж цэнтр, хутчэй можна дастаць спосаб да жыцьця, калі й ня будзе свае работы. Ды ў павеце, як-ні-як, рамяство ня так пала, як у мястэчках. Гэткія думкі прывялі ў Ручаў ужо пад восень, якраз проціў сэзону гарбарскага рамяства.

Спыніўся ў карчме, распытаў, разьнюхаў—ёсьць. Знашоў купца, небагатага, але гэткага, які мог даць у тыдзень пар трыццаць выцяжак. Абнадзеіўся Шлёма: ураз выстараўся памяшканьня і адчыніў майстэрню—у тым-жа паграбку.

Узяў падручнага хлапчука—мачыць, вешаць, мазаць... І ў першы месяц зарабіў „нічога сабе“. На другі—яшчэ больш. Купцу спадабалася работа, хваліў вырабленыя выцяжкі, здольнасьць Шлёмы і разам-жа абяцаў даць работы да вялікадня, а мо' і на далей.

Шлёма абнадзеіўся, ускрыліўся рознымі думкамі, пачаў будаваць пляны, як і што вылюдзіць сваё жыцьцё. Ці-ж не чалавек, ды добры майстар, ды работа ёсьць, ды работа добрая.

Пазнаёміўся з дзяўчынаю Этляю Чухес—швачкаю, добраю, спакойнаю сялянкаю. Да работы—хоць якой—і стараньне і хэньць. Спадабалася—няхай сабе й небагатая, бяз бацькі, некаму пасагу даць, самой трэба справіць паліто, сукенку, чаравікі. Ну, дык што? Забабоны, ня йначай,—браць пасаг за маладою: ласьне Шлёма мешчанін? Калі ён думаў пра гэта? Дзе яны, гэткія думкі, маглі найсьці ў ім месца? Гарбар, дэмократ, амаль што не з шаснаццаці год. Пасьля—войска, фронт, агітацыя. Пэўна, толькі з бальшавікамі. Шлёма падтрымоўваў іх усюды, ва ўсім і мо' далучыўся-б да партыі, каб у яго жыцьці ўсё пашло іначай, раўней, лягчэй. А то—ранілі, паўтары гады марнеў у шпіталях, цяпеў, сох, ападаў настроем. Жыцьцё няслася, разьвівалася, а ён заціраўся, адпіхаўся ўбок, узад, адставаў... Ці-ж з ім адным гэта рабілася? І цягнула ў партыю, і тут-жа казлытала нейкая нерашучасьць, смутнае адзьнаньне таго, што можа негадзіць-мецца сам для адказнае, дысцыпліновае працы... А ў душы—

з бальшавікамі, за савецкую ўладу, за рэвалюцыю.. Бо ра-
ней гэтулькі цярпеў, гэтулькі пакутваў!

Зарабіў—пададзеў Этлю, жаніўся пасавецку і разлі-
чыў падручнага; жонка мяла выцяжкі, вешала, мазала. Год,
цэлы год пасабляла Шлёме..

Пасьля радзіла—большы клопат, сям'я..

Як у людзей—вядома, і надалей жыцьцё будавацьмец-
ца звычайным ладам.

Ужо кідань Шлёма думкамі наперад, меркаваў, будаваў
планы і азіраўся на работу: абы яна была. Чорная, брудная,
гразкая—няхай сабе Горшае прамінуў, падсабраў сілы, ак-
рыяў крыху за год, а яшчэ б выпай гэткі другі—мо'б і сабраў
капейку на чорны дзень. Ды ці-ж будзе гэткі далей? Ну,
21 год—галодны, недарод, а пасьля паправіцца ўсё—і ўра-
джай, і гаспадарства—гэтак судзіў Шлёма каля тройцы, са-
мым летам, маючы ў майстэрні пар сто выцяжак. То-ж ня
жарты—летам столькі работы! А к восені—чаго клапаціцца?

Хіліў, чарніў, мяў, стругаў і падпяваў Шлёма.

II

Канчалася ўся партыя—удалая вышла: мяккія, гладкія
выцяжкі—адна ў адну, хоць на выстаўку. Вага—люба ў ру-
кі ўзяць. Мяздра, як сонца, жоўтая, пухкая. Дзіва, як удаліся!
Чамусьці лепей, як усе партыі дагэтуль. Шлёма браў кож-
ную ў рукі, ламаў у наску, згортаў у скрутак, нюхаў і це-
шыўся.

Што Мордух скажа! Гэткі тавар даю! заганіцу ня со-
рам паслаць.

У нутры паднімалася лісьлівасьць, гардлівасьць да сябе,
да свае здольнасьці: „Сапраўды, я надрэнны майстар. Што да-
лей, то спрытней раблю, здатней. Пастараешся—і самому ці-
кава“.

Нават жонцы пахваліўся: удалася партыя. Вось занясе
Мордуху і той расплывецца ад здавальненьня—паглядзі ты,
Шлёма! Што ён варт!

Не хацеў, каб той зашоў у майстэрню, пакуль уся ра-
бота ня кончыцца, не паглянцуецца. Браў у лік яе грошы
і маўчаў.

Нарэшце кончыў, абцёр стол, павесіў хвартух, і адным днём сабраўся нясыці гатовы тавар да гаспадара.

Ускінуў ужо на плечы, каб ісьці, як тут,—Мордух стук дзвьярыма.

— Гатовы?

— Бачыце, вось. Як золата выцяжкі!—ня стрымаўся Шлёма.

— Золата, але ўсё ўжо змолата.

Мордухава прыказка была на гэты раз ня сьмешнай ні самому Мордуху, ні тым болей Шлёме.

— Больш няма работы,—уздыхнуў Мордух:—Дзе там! патэнт душыць, збыту нізваньня. Хто-ж заплаціць за боты возам жыта? Трэба іншых спосабаў шукаць.

Ад гэтых слоў Шлёму крэпка цяло за сэрца: усе пляны—прахам.

— Няўжо больш ні партыі?—запытаў.

— Ні штуки, браце.

Мордух вылажыў Шлёме апошнія грошы, што належалі яму, падзякаваў за добры выраб і пашоў.

— Прынясі тавар...

Шлёма аднёс выцяжкі, вярнуўся дахаты і расказаў жонцы.

Што-ж яна паправіць, чым пасобіць?

— А мо' ў другога трапіцца?—пытала.

Шлёма ня ведаў, што казаць, ня пэвен быў, што дзе трапіцца... Ужо чуў, што прыпынілася работа ня толькі ў яго аднаго. З мястэчак ішлі тыя-ж чуткі,—няма работы. А калі будзе?

Шлёма, канчаючы партыю, меркаваў адпачыць—было як. А цяперака клопат забіў голаў, а туманіў яго, занепакоіў.

Дзень-ада-дня хадзіў ён па горадзе, пытаў, пераймаў ад сялян пару прышваў, халяву...

Перакідаўся асьмакамі, як кажуць, квэцаўся толькі,—прыдзе ў майстэрню, выхіліць за поўгадзіны, варочаецца да гасподы. А назаўтра вычарніць яшчэ хутчэй...

Паглядзіць на сталы—мяртвасьць адна: ролька прывязана на гваздзе, сабаккі паўтыканы за сталом; сталька, пачыстка, шкло—нярухомы; столь—пустая, толькі цьвікі тырчаць; засто-

ілася вада ў бочцы, высахла вяроўка. Няпрыглядны, утройчы нудней стаў паграбок.

А далей з часам, пачаў раставаць загон, які сабраў Шлёма за работу. Ціснуўся, ціснуўся, абрэзваў то ў адным, то ў іншым. Вынікала патрэба—адкладаў: авось будзе работа, авось будзе работа. У страве радчэй паказвалася мяса, на сталае часьцей бяз хлеба, за кватэру зацягнуў на месяц...

Пасьля вынікла думка, чаму-б ня кінуць кватэру, а перайсьці ў паграбок—усё адно пустое, а плата нарастае. Ці-ж нельга будзе прыстасавацца і ў тым выпадку, калі падпадзе работа? Пры сыяне, на палову пляцу, ложкак, столік, зэдлік... Вось толькі адно—дзіця. Малому ды ў гэткую затхласьць. Шкада, шкада! А з другога боку, падумаўшы, дык лепш купіць малака на тыя грошы, якія-б меў аддаць за кватэру.

— Праўда, Этля?

Этля нерашуча ківала галавою, паціскала плячыма—пэўна ў чыстай кватэры лепш, прыямней, а што парадзіш, калі даводзіцца.

І ў адзін дзень перабраліся. Пакуль абвыклася Этля! Вярнула нос, балела галава, як ні сьцеражыся—упэчкаешся: кожная мясьціна набрыняўшы дзэгцем, лоем.

Паплямілася адзежа—не адмыць. На чыстым, белым целе маладзіцы й малога пашлі прышчыкі, болькі... Дзіця закапрызіла...

— Чуеш, Шлёма, нельга так далей,—казала Этля мужу.

— А што я зраблю?

— Хай-бы прашоўся дзе ў мястэчка, авось трапілася-б работа...

— Цудная—усюды застоў; работы, як рукой адняло, нізваньня.

Усё-ж на адным тыдні прашоў у два мястэчкі: Вышкі і Кублі. І дарэмна: у Вышках—усе гарбары сядзелі без работы, у Кублях рабіў толькі Шолам Фляйш. Меў поўсотні вырабіць, ласьне-ж падзеліцца сямейны?

Вярнуўся Шлёма бяз нічога, болей адчаяўся, хмурнеў, бо сібернаю зданьню выглядала нядаўнае мінулае, страшнае, жахлівае.

Думаў, зышло ў бяздоньне, на век зьнікла, а тут ізноў закульгаў. Хоць-бы не пасьлізнуцца, крыў чаго.

Цяперака—трое, горай—малое. Зьвязаны рукі ў яго і ў жонкі.

Куды памкнешся?

III

Сядзелі ўдваіх Шлёма і Этля на пустым сталі і абгаворвалі свой стан. Малое забаўлялася сталькаю й шклом. Паднімала, кідала—сталька зьвінела.

— Не разьбі, малое, ня купіць зараз: добрая сталька.

— Навошта яна, калі бяз дзела сам.

— Будзе, ці-ж назаўсёды так.

— Калі яно будзе; верасень, сэзон мусіў-бы быць, а глядзі—ні скурынкі.

— Яшчэ гразі няма; людзі абыходзяцца бяз ботаў.

— Відаць ужо, што й гразь нічога не прынясе.

— Разуверылася, як бачу.

— А ты не?

Шлёма храбрыўся, не паддаваўся.

— Ня зусім.

— Які ты моцны стаў! А як-жа жыць будзем, калі далей так будзем сядзець?

— Не прапаў у скрутныя часы, ня згіну й цяпер.

— Нябось, гаворыш так, а думаеш іншае.

Пэўна, думаў Шлёма іншае: думаў, дзе-б наткнуцца на работу...

У гэты дзень выпадкова бліснула надзея: зашоў чалавек з Вутак здаць тры пары выцяжак. Патаргаваўся і выказаў незадаваленьне, што за дваццаць вёрст яму трэба вязьці работу—у іх няма майстра. На жарты сказаў:

— Прыехаў-бы Шлёма, і ў нас на аднаго старчыла-б работы.

Шлёма хапіўся за думку. Праверыў:

— Кажаче?

— Сапраўды. Мястэчка нелапое, шаўцоў з дзесятакі ці-ж не далі-б табе работы!

Падумаў.

— Прыяжджай!

Праз колькі дзён Этля выправіла мужа ў мястэчка. Шлёма пехам прышоў у Вуткі, азнаёміўся, як і што, пагутарыў з шаўцамі—парадзілі перабрацца; ужо праз тыдзень перабраўся з сям'ёю. Малюпаткую каморку наняў, прыладзіўся і пачаў рабіць... Нельга сказаць, каб з дастаткам, а з большага, урыўкамі.

Хлеб сяк-так даставаў. Жонка пасабляла, пакуль магла: скоро ў хату дастаўся новы прыбытак—радзілася другое дзіця.

Жыцьцё ідзе, вымагае свайго, хоць-бы яму ставіліся цяжэйшыя перашкоды. Блутаная штука гэта жыцьцё! Разьбяжыцца—ня спыніць, пабяжыш—ня пускае.

У цеснай каморцы стала цясьней. Згруджаны імпат душыць народжанае. Восень падзімае з-пад падрубыв на неападложаную хату. Пясок з зямлі трапляе на стол, у калыску малому. Ад бруду не ўцячы... Праз месяц—акаросьцелі абое малых. Патрэбен ратунак—больш паветра, сьвятла, падлогі хоць якое.

Шлёма памкнуўся сюды-туды, выпусьціце хату, калі ласка, дзеці гінуць.

Куды там! У таго недастроена, той ужо здаў, трэці баіцца смуроду. Каму-ж міла дыхаць дзэгцем?

Прасіў, шукаў, кратаў спагады людзкае—ні водгуку... Разумеў, што тут ня злосьць у людзей, не бойкот, а нельга, ніякавасьць.

Хоць на вуліцу...

Вакола чужыя. Ды якое-ж спагады прасіць?

Не прасіў дагэтуль.

І Этля адчаяна разводзіла рукамі:

— Прападом, Шлёма.

Шлёма згаджаўся:

— Крута стала.

Раскідаў розумам.

Дзе выйсьце?

Асталося адно—адважыцца прасіць дапамогі ў сястры, што ў Амэрыцы. Шлёма ведаў, што муж яе бяз працы, што самі жывуць дрэнна, але куды кінуцца? Параіўся з Этляю:

— Напішу Лэй.

5. Прысады

Не хацелася гэтага Этлі, ой як не хацелася. Мела гонар; як-ні-як,—здоровыя, маладыя, могуць працаваць, а просяць. А ну й падумае яшчэ: лянуюцца рабіць, ласы на амэрыканскія талеры...

А не прасіць—тады што?

— Як хочаш, Шлёма.

— Напішу, бо йначай... Хата свая трэба—дзяцей абараніць, кусок хлеба захаваць...

Якраз трапілася хата—сходна Лейба раіць купіць, няскончаную—дзвьесьце рублёў. Добрая хата!

— Напішу Лэі, Этля?

Чамусьці хацеў, каб жонка згадзілася.

— Пішы.

Адным вечарам сеў і напісаў доўгае, падрабязговае, шчырае пісьмо. Выказаў усю боль, усе недастачы, усю скрутнасьць свайго стану. „Гіну—хоць на вуліцу“.

Паслаў, а сам натужна, сьціснуўшы зубы, цягнуў лямку: зьбіраў па пары, па аднэй выцяжцы работу, хадзіў да шаўцоў, выпрашваў, пераймаў ад сялян. На хлеб, абы на хлеб. Плата за хату душыла нямерна: месяц—і дваццаць пудоў. Абнасіліся, закарэлі, набрынялі дзэгцем. Сталі завядаць дзеткі—караста зьядала. Этля часьцей скардзілася на болі галавы, на колькі ў баку. Куды-ж у дрэннай, малюткай каморцы? У пяць столак горай павятовага паграбка!

Ды мала таго: пад вялікдзень стала гінуць работа. Боты—паспраўлялі, хто мог, перад калядамі на зіму, а к лету? Навошта каму? Босымі можна абыйсьціся.

У шаўцоў безработьце—безработьце ў Шлёмы... У іншых мястэчках—купцы; праўда, менш як гэта было раней, да вайны—прыватны гандаль выціскаецца дзяржаўным, але ёсьць купцы ў іншых мясцох. У Вуткох—няма. Мясцовы рынак, а якая яго ўёмнасьць? Каб пракарміць сям'ю з чатырох душ, трэба зарабляць хоць-бы дзесьць рублёў у тыдзень,—а на гэтыя грошы колькі пар выцяжак трэба вырабіць? Пар дваццаць—адкуль іх узяць?

Бяда ўзмацнялася, Этля ападала настроем, разувервалася ў швагерцы, абезнадзейвалася. Шлёма—мацаваўся, сучашаў жонку, верыў у сястрынае спачуваньне.

— Горш было, Этля. Пражыў тое—няўжо згінам цяпер?
— А што рабіцьмеш!
— Нойдам скутак.
— Дзеці пагінуць, пакуль тое будзе.
— Праўда, бачыў Шлёма, з дзяцьмі—дрэнна. З жонкаю—таксама. Дзеці—удалыя, разумныя—шкада. Клапаціўся аб іх—зваў фэльчара, сьціскаўся ў цесным—плаціў пудамі і грашыма.

І ўсё не падаваўся...

IV

Было пасьяля вялікадня. Стаяла халаднаватая пара. Замаразкі. Сьняжок. З хаты—ня выйдеш ні стары і ня вынесеш малога. А як-бы трэба было сьвежага паветра Шлёмавым дзеткам! Зьмізарнелі за зіму, зьехалі ў вузельчыкі. Фэльчар кожны раз, калі-б ні наведваў, казаў пра гэта, угаворваў: „Дайце дзеткам чыстае паветра!“ Цёплае апрапаньне прыдбаць, у лахманах-бы,—і тых няма.

Вялікаднем Лейба папярэдзіў Шлёму, што на хату маецца другі ахвотнік; прыцаняецца, але ён, Лейба, даў слова, што хата абяцана Шлёме. Даў тэрмін.

Шлёма занэрваваўся. Добры выпадак, і выскаўзьне з-пад ног—ой, ой! Што рабіць? Зварочваўся думкамі да Амэрыкі. Паспрабаваў кінучь лішняе пісямко—можа першае не дашло? Сумляваўся. Дзень-ада-дня хадзіў на пошту, пытаў, ці няма чаго яму, Шлёме Брыкеру. Надазалаў паштальёну і начальніку пошты—у пагаворку вашло. Няхай сабе—ён верыў, што будзе, што нешта ды сястра адкажа.

Нарэшце дачакаўся—ужо каля тройцы... За некалькі дзён да сьвят паштальён прынёс пісьмо—з Амэрыкі. Ніадкуль і нідзе ніякае перапіскі Шлёма ні з кім ня вёў.

З Амэрыкі.

З трывогаю, з хваляваньнем прачытаў. Сястра паведамляла, што выслала яму сто талераў. Зьбірала доўгія месяцы—адкладала ад патрэб, сьціскаліся. Ubачыла, што больш ня можа—толькі сто талераў. Вось калі! Трэба-ж ёй прасіць выбачэньня! Яна, Лэя, уваскрасіла іх, выратавала! Ня думалі, не спадзяваліся.

— Сто талераў!

Шлёма засакаў ад радасьці; панёсься да Лейбы, раска-
заў, што дастаў грошы, што хутка выплаціць хату. А дакон-
чыць можна будзе пасья, абы ўвайсьці ў прасторнейшае
памяшканьне, даць дзецям больш паветра, асталявацца як-
колечы.

Казаў жонцы.

— Вось бачыш, Этля, ты ня верыла.

— Дзякуй ёй.

— Признацца, і я ня думаў і не чакаў.

Праз месяц перабраліся ў сваю хату—12 на 10. Вялі-
кая, прасторная. Чатыры акны. Вядома—ні падлогі, ні тар-
коўкі, ні асыпкі на столі.

На лета зышло. А к зіме—зьбіраў крупінкамі, урыў-
камі, капейкамі: то пол, то лавы, то стол, то цабрэк. На
восень насыпаў гару, зрабіў перагародку: для жыльля—
асобна, для майстэрні—таксама свой куток...

І ў скутку—паправіліся дзеці, паздаравела жонка.

Разгарнуцца ёсьць дзе.

Як далёка было гэта ад тых часоў, калі Шлёма пакутваў
на вайне і пасья вайны, а далей—у чужой цеснай каморцы!

Хваліўся суседзям, хваліўся вутчанам:

— Добра жыву! Чаго хацець? Багатых убораў? Ласаш-
чаў? Хата ёсьць. Хлеба пуд запрацюю, бульбы куплю, бурак
вырасьце—і годзе.

Хто скардзіўся на жыцьцё—Шлёма не дае гаварыць:

— Чаго табе трэба?—кажа незадавольнаму:—хату маеш,
хлеб ёсьць—добра...

Спусьціўшы некі час пасья гэтага выпадкова стрэўся
Шлёма з сваім старым таварышам—некалі працавалі разам.
Дванаццаць год ня бачыліся.

Разышліся абудвух дарогі.

— Гарбаруеш усё?

— Як бачыш.

Было відно, было чутно.

Цягнула здэгцем. Брудная парваная рубашка, зашмаль-
цаваная рукі, чорны твар.

Таварыш быў чыста адзеты—шмат год як кінуў гарбарства.

— Як жывеш, Шлёма?

Ласьне хлусіць свайму таварышу?

— Добра.

Таварыш не паверыў—нічога ня сьведчыла пра дабро.

— Ты глядзіш на мяне? Дарма! Наша работа—чысьцей ня будзеш. Але пасья таго, як я жыў—я пан. Пан, браце Тарасе, пан. Папершае—маю хату. На хлеб зарабляю. Што мне больш трэба? Дажылі—чаго хацелі: помніш, як некалі змагаліся за свабоду? Помніш, як панаглуміліся з нас стражнікі, паліцыя? А цяпер—свая ўласць, правы для працоўнага народу.

Расказаў усю гісторыю свайго жыцьця з часу расстаньня—да дробкі, як і што яно складалася, як ішло.

Ой як было дрэнна! А цяпер Шлёма хваліўся:

— Ладжу з сялянамі—падтрымліваюць паціху. Зарабляю. Мала? А што мне больш трэба? Пададзецца? Ня дбаю пра гэта. Знаюць, Шлёма Брыкер—хільшчык... Табе—іншае. Ты пашоў па службе, некалі цікавіўся гэтым, чытаў многа, не расставаўся з кніжкаю. Памятаеш—хілілі выцяжкі, а ты ўсё расказваў прачытанае. Табе—іншае. А мне? Гарбар, рабочы. Маю сілу, маю здароўе—цягну. Грошай—думаю, паверыш—ня збіраю. Навошта мне грошы? Мне трэба кусок хлеба, а для гэтага трэба праца—вось і ўсё.

Таварыш ішоў у коопэратыў, Шлёма праводзіў.

— Вунь дзе мая хата: бачыш, пакуль толькі два акны кончыў, а другія забіты дошкамі, плот не агароджаны. Але затое ёсьць месца працаваць. Сьмярдзіць—мне, больш нікому. Сонца ёсьць. Што-ж больш трэба, калі ёсьць сонца ў хаце? Для мяне, для дзяцей!

— Дзеці—выздаравелі, а былі, братка ты мой, як пячелечкі, худзенькія, брудныя. Цяпер—як птушкі: трапечуцца, жывуць, рэзьвяцца. Вясёлыя, за мілы пане... Пададзеў. Сабе як там ні было, а дзяцей—трэба даглядзец. Што яны вінны за маё гора?

Шлёма быў радасны—выказваў Тарасу ўсё, што мулялася на душы, што хацелася даўно выказаць, ды ня было каму

— Ты прыехаў сюды па справах; думаеш—выявіш як сьлед? Хто яго разьбярэцца з нашымі людзьмі. Як ні кажы—нядобра, колькі ні давай—мала. Праўда, шмат беднаты, галаты, але многа ніякавата жывуць. Пры цары плацілі мірскія падаткі ў два разы большыя. Кругавая парака ціснула нямерна, як у Забрыдзі, а цяпер усё-ж мармычуць: дрэнна, дрэнна. Дзе найсьці граніцу дабру?.. Паглядзі, як я жыву: запрацуеш—купіш, зьясі, а не—цісьніся. А ласьне тут працы нойдзеш? Дзе тая праца—урывкамі, хапунцом, сяк-так.. А паверыш, здаволены. Зусім здаволены. Савецкі лад цешыць душу, аблягчае палажэньне, весьліць-весьліць. Ня хлушу ні поўслова—шчыра кажу... Бо сапраўды, мучыўся пры цары, цяпер пры старым ладзе і нічога. А калі цяпер пацяраплю крыху? Ці-ж то вечна? Паправімся—да лепшага ідзе, няма чаго казаць... Грэшна ня бачыць...

Памаўчаў, а пасьля папрасіў:

— Тарас, зайдзі да мяне; хоць адвык, ня бойся, што сьмярдзіць дзёгцем—мала што. Наша гарбарскае рамяство, што зрабіць. Паглядзіш, як я жыву... Паверыш, вельмі рад, што стрэў цябе, што магу пагутарыць ад душы, шчыра, як з добрым таварышам. Падумай—усіх загубіў, адышоў. Жыцьцё заціскае, спыняе на адным месцы. Куды-ж рушыш з сям'ёю? Кажуць, Хведар Шмуцік разбагацеў—хату паставіў, гаспадарствам завёўся. Лейзар, гэты кручаны, папусьціўся жонцы і гіне. А Бэрка Цыбулевіч састарыўся... Карп згінуў—добры чалавек, ручы, таварыскі... Ну, зайдзі, я так рад, што спаткаўся!..

V

На стала квяцістая цырата. Здаецца чыстая, а цягне дзёгцем. Заслончык, пара забруджаных столкаў. Пагнуты стары самавар—кіпіць, бурлоча. Этля тупае вакол стала, прыбірае. Пачысьціла шклянкі, на талерцы падала сітніцы, на другой—масла, на ісподку—мёду. Даўно сабраліся сустрэць госьця—Тараса. Двое малых балуюцца з жоўтымі шкуратамі пры стала. У другім кутку, пры акне—каток. Праменьні, грэючы, выцягнулі кроплі тлустасьці. Блішчыць крук. Стос выцяжак, пар да дваццаці—чакаюць глянцу. На пры-

печку, каля ямкі, місачка з клеєм. Цабэрак вады сьмярдзючае пры катку.

Шлёма з Тарасам за сталом.

— Паглядзі,—хваліцца Шлёма:—вось якая хата. Абозня! Параўнаю з тым паграбком, што ў павеце жыў, або з тым сьвінушком, з якога месяцы тры выбраўся і за які дваццаць пудоў плаціў, і думаю: як далёка я пашоў! Проста панам зрабіўся. Глядзі—падлогі яшчэ кусок, вунь дзе зямля; але столькі прасторы, што хапае і на падлогу, хапае і на пустое месца. Ёсьць дзе спаць, дзецям ёсьцека дзе павярнуцца. А тады—страшна падумаць!

Этля слухала—усё-ж бляды яе твар!—ухмылялася. Праўду кажа Шлёма. Але па яе, Этліных думках, нельга здавальніцца. Ці-ж толькі ў гэтай хаце, яшчэ не дакончанай, халоднай,—усе мэты іх жыцьця?

Маўчала маладзіца, налівала чай, нясьмела прасіла Тараса закусіць:

— Чым маем.

Чарнявая, калісьці стройная, срогая жыдоўскім хараством, саромілася Этля таму, што Шлёма сядзеў у зашмальцованай рубашцы, у шкураным фартусе, на якім каргамі ліпеў лой, бруд, браў з талеркі вялікімі запэцканымі рукамі лустачкі сітніцы, ці таму, што не якраз, як таго-б хацелася, пачаставалі госьця?

— Былі часы,—успамінаў Шлёма:—помніш, што думалася тады? Зробім партыю выцяжак, аднясем Бураку і на гарэлку траяк. Ці думалася, што ня будзе работы? Канчаецца ў адным месцы—сабачку і стальку ў кішэню ды ў другое... А часамі і пагуляць тыдняў пару не бракуе. Вось калі!.. А цяпер? Вунь шавеляцца пры стале двое малых—ня дай есьці? Ці дазволіць сэрца? Тымчасам работы скупа. Вось партыю сабраў, калі другая набярэцца! Стругаеш і здэцца-б—тысяча пар, каб гэта тысяча пар! Цяжка гэта. Толькі мая крэпасць выручае. Я моцна веру, бяз завісьці, бяз зайздасьці... Абы кавалак хлеба, ды не сьвязаці целама малыя... Ня кажа, нутро ня кажа крыўдавацца на жыцьцё. Ці-ж усім роўна? Гэта-ж не камунізм той, калі параўняюцца ўсе, гэта пераход пакуль што... Цяжэй—пацярпі, лягчэй—радуйся... А рукі, вось, пакуль цяг-

нуць. Можна націснуць, налегчы... Калі заняджуае чалавек, тады... Каб гэтак, як цяперака, і надалей, братка ты мой,— панам дзела.

— Кінь ужо хваліцца,—пераняла Этля.

— А чаго-ж? Таварыш,—трэба праўду казаць.

— Табе ўжо лепей, як усім...

— Ня лепш, ну й ня горш. А помніш, Этля, паграбок, катушок? Помніш? Сонца жадны былі, дзеці гібелі.

Змаўчала.

— Бачыш, Тарас! Хата заліта сонцам. Ад раньня да ночы. Дзецям—разгарненьне, хоць кацёлку качай. Хата—абозьня. Чаго-ж хацець? Чаго дамагацца? Сілы не бракуе—работы зьбяру. Калі больш, калі менш—не памру...

На твары ў Шлёмы багатая ўхмылка, настрой уздымам.

Тарас пазіраў на таварыша і думаў: „Якая залатая натура! Якая шчырая душа! Колькі гэткіх у сьвеце?“

А на стала шыпеў-дымеў пагнуты, аблезлы самавар.

ЧАПІЛА ДУШЫ

I

На другім паверху малюткі пакоік; як каюта ў караблі; адно вакно—на ўсю вулічную сьценку. Аблезлы, стары, аднамесны ложка шчыльна прыціснуты да сьценкі, наўскасяк—кругленькі маленькі столік—пад шапку ўмесьціцца, з чарніламі ў чарапку, з паленцам, замест асадкі, пасярэдзіне. У другім куточку ад дзьвярэй, дзе ўкрадчыва паказваецца кавалачак, самы руб печы—уціснута некалькі адзежын, падвешаных на паржаўленых, пагнутых цьвікох; сярод іх чысты гарнітур, разапяты на вешалцы й бярэжна прыгорнуты газэтаю. Зэдлік у плямах, нарысаваны нагцямі ды нажом, заўсёды бяз места, а больш ужыўны пры вакне; тры запыленых літаграфіі ў кутку—„Царевна Софія“, „Убийство царём Іваном Грозным своего сына“ і „Апофеоз войны“—Верашчагіна. Гадоў пяць не мянятыя абоі, павуціньне ў кутках пад стольлю—гэткі ўнутраны выгляд пакою, у якім жыве Васіль Крыга.

Плаціць пяць рублёў МУНІ, а гадоў тры жыў дарэмна. Лічыў, што мае права на гэтае, бо заслужыў перад рэволюцыяй... Адзнавалі гэта яго права і жылцы-суседзі, і дамком, і жылішчны аддзел. Не намякалі ні разу. Мо й цяпер не казалі-б, але што-ж—нэп—гэткі час, калі нельга нічога дарам.

Васіль ворагам быў гэтай новай політыкі, спрачаўся на ячэйцы, выступаў на агульным сходзе арганізацыі, нават свае асабовыя думкі адзін раз згразіў заўважыць у пратаколе ячэйкі.

Хоць схіляўся перад вялікасьцю таварыша Леніна, а лічыў, што ў справе нэпу можна пасупярэчыць і яму. І супярэчыў—хоць папракалі яго ў лязвізьне.

Васілю думалася, што нэп падарве моц Савецкае ўлады, за якую ён шчыра ды бескарысна, поўны натхненьня,

ваяваў: і на Урале, і супроць Дзнікіна, і з палякамі. З царскае арміі ён падаўся ў чырвоную гвардыю: хадзіў на Керанскага пад Гатчыну, браў юнкерскія казармы... Лічыў гэта сваім абавязкам, сваёю місіяй: змагацца, адкінуўшы ўсе іншыя думкі, усе жаданьні блізкія й неадымныя ад кожнага чалавека.

І ўсе тры гады наведамі бываў у сваім пакоі, як госьць у готэлі,—выпадкамi. Камітэт зваў—ён выходзіў, запіраў на ключ і забываў, што мае прыстанішча.

Зачым было яму думаць аб яго недастачах? Кончыцца змаганьне перамогаю рэволюцыі—мога й прыдзецца чапіць гэтых думак. Але калі тое будзе?

Ён так думаў, а вышла іначай. Раз нечакана, вярнуўшыся з паходу, Васіль мусіў бліжай прыняць да сэрца справу з кватэраю. Гэтаму была вось якая прычына: у гасьцёх у брата спаткаўся з дзяўчынаю. Моцна самому кінулася ў вочы, чапіла душу, а рэшту бабы ўхвалілі; угаварылі сыйсьціся. Чаму-б не! Дзяўчына, як портрэт. А к таму гады прышлі, пачуцьцё заскрабло душу.

Аб матар'яльным баку не задумваўся—няўжо рэволюцыя яго не забяспечыць? Няўжо ня знойдзецца ў іспалкоме яшчэ аднае каморкі ў дадатак да першае? Ня варта клапаціцца, то ня справа рэволюцыянэра. Кожны дзень мусіць брацца з бою, ці-ж у яго ня хопіць сілы?..

Дзяўчына звалася Люба. І дзень за днём гутарыў ён з ёю больш і бліжэй. Абгаварвалі пытаньне за пытаньнем, знаёмыя ўсім, але новыя для іх... Люба ўводзіла яго, Васіля, у гушчу сямейных патрэб; перш з асьцярогаю, а што далей—сьмялей, ставіла ўмовы, вытыкала пляны. Умела ўхарошваць іх выгляд, умела прыдаваць ім сур'ёзнасьць, кабечы спрыт. І Васілёва душа захаплялася імі. Спакусы яго веры ня было ў іх. Перашкодаў да рэволюцыйных заданьяў ня мелася. Наадварот—прыдзецца пайсьці ў паход—вернецца да Любы. З фронту—пісацьме лісты, у якіх дзяліцьмецца перажываньнямі...

То было ў галодны год... Людзі жылі прагным чаканьнем лепшае пары. Улада гэраічна змагалася з недастачамі. Рэволюцыя зьбірала апошнюю напружанасьць, каб адбіць

насядаўшага ворага. Аб чым было думаць у гэткай момант Васілю?

Ён паёк заслужыў, хадзіў у прадком і браў мякінны хлеб, таранкі, сухую гародніну, соль, крупу і цукар. Выдаваў таварыш і прыпускаў. Другія ж таго не даставалі—ведаў і знаў ён. Для дваіх хопіць. А паедзе, часамі,—для адной Любы задосыць.

Казаў ёй, як помніць, так вось:

— Пажывом з год у гэтай каморцы, а там знойдам новую. Камітэт папрашу—здыме з арміі—і буду служыць у грамадзянскай установе, найду ж табе службу...

Люба згаджалася, хоць ківала галавою, глядзячы на ложка. Як яны ўлягуцца ўдваіх? На чым адно з іх сядзе, калі другое займе аднюткі зэдлік?

Сама Люба не магла нічым пасобіць Васілю. Яна была вельмі бедная, служыла да рэвалюцыі прачкаю, у час сабо-тажу, праўда,—заведуючай сталоваю, а пасья—сакратаршай. Тады запісалася кандыдатам у партыю. Хадзіла на сходы колькі разоў, але не спадабала дысцыпліны і запусьціла з партабавязкамі... Прышлося вярнуцца ў сталоўку, але ўжо не заведуючай, а кэльнершаю...

Былі моманты, што магла б нажыць што-кольвек, хоць самае патрэбнае, але не хацела йсьці супроць сумнення. Трымалася думкі аб бескарысьці... „Навошта яно мне, чужое. Яно мусіць быць усіх, а не маё“... судзіла яна.

Пасья сьмяялася над сваёю чэснасьцю, але толькі з ёю магла прыйсьці к Васілю. Заявіла таму адкрыта і не бяз гордасьці, калі любіш—любі.

І за гэта асабліва цягнула Васіля да Любы. Асабліва надалася яна яму. „Ня мае нічога“, думаў тады ён, „дык што-ж за дзіва, што хоча мець, ці будзе хацець“.

Тыя ноткі ў яе гутарцы, якія зычэлі на гэты лад, неспакоілі яго. Неспакоеіла, што яны асьцярожна зычэлі. Чаго іх заглушаць? Што маю—дам, а вышэй поясу не падскачу.

І вузкая, убогая каморка, з вакном на ўсю сьцену, з кругленькім столікам у кутку, з сіратлівым зэдлікам, заслу-

жаная яе жыхаром за свае ахвяры рэволюцыі, адданыя ім,— гэтая каморка вось-вось магла ўгледзіць і другога жыхара.

Але новы вызаў яго камітэтам—на гэты раз супроць Антонава—далі чародную гісторыю з ключом. Позьнім часам, як заўсёды ў экстраных выпадках, павярнула рука замок, і застылі дзьверы ў шчыльных выемках вушаку.

Выпадкова ключ апусьціўся ў глыбокія кішэні панашаных галіфэ—замест таго, каб перадаць яго Любе. Ёй пасьпеў чыркануць некалькі слоў і няпэўны адрас: пяхотныя казармы, Крызе Васілю. Нядбала, умоўна вышла—ды ці наведее яна, каб сарваць яго цыдульку з францускае шпількі на дзьверах у цёмным калідоры?

Азіраўся Васіль, выходзячы, каб праканацца, ці прыметна яго разьвіталнае слаўцо. Яму было прыметна, а Любе? „Усё роўна, напішу. Заеду за Маскву і напішу. Будзе чалавекам—выпаўніць просьбу, абмане—не зарыдаю. Не мяняць агульнай справы на прыватныя задумы“.

Сказаўшы гэта, ён дужа спакойна матнуў рукою, але адчуў нейкі голас у нутры—ня трэба паліць мастоў. Няхай сьцелецца роўная, гладкая дарожка, каб лёгка было кожнаму прайсьці настрэчу адно другому.

Не рашыцца Люба, зробіць Васіль...

З Казлова кінуў ёй першы ліст. Пісаў у паходзе—горача і натхненна, коратка:

„Убачай, што ня мог разьвітацца. Ня было калі—ішоў раптоўна. Я—партыйны: мушу безадказна выпавняць дысцыпліну. Ты-ж ведаеш сама. Ты ведаеш маю натуру, таксама—я цалкам адданы Савецкай уладзе. Звыкся, палюбіў, бо сам век быў батраком, бяспрытульнікам і прагнуў свабоды. Ужо пяты год змагаюся за яе. Загартаваўся ў вагні—трэба-ж абараняць людзкую волю... Я абараняю шчыра“...

І далей:

„Да цябе аб жанкох ня думаў, ніводная не зацікавіла, ніводная не прайшла ў душу. Цябе, Люба, спадабаў. Ня ведаю, як ты мяне. Хацеў-бы думаць, што ты аддаеш мне тым самым... Вярнуся я незадаўга,—што значыць справіцца з бандытамі? Не такіх калацілі!. Убачай, што ключа не пакінуў. Спяшыў,—што-ж зробіш.

Твой Васіль Крыга.

Хутка напішу яшчэ“.

За гэтым ня прыставіў адрасу. Ці варта ёй адпісываць? Па шчырасьці верыў, што і дзяўчына аддалася яму так, як ён ёй.

Таму і цешыўся надзеяй аб наступным. Меркаваў у вольную хвіліну: як складзецца далейшае жыццё, за што прызвецца зачапіцца.

Пянаваў аб кватэры, думаў пра службу.

Месяц, паўтара, два... Праляцеў час, як вецер між вакна. Тры пісьмы напісаў—як вырахаваў, на кожны месяц па адным. Чацьвертае—толькі збіраўся. Запасіў паперы і мёрнуўся з дня на дзень, як раптам яго часьць рашылі вярнуць. Антонаўцаў амаль ня ўсіх вылавілі—ня было патрэбы ў буйных сілах.

І ў час пасадкі ў вагоны, і ў дарозе Васіль жыў спатканьнем з Любаю. Здавалася, дагэтуль ніколі не адчуваў таго, што ў гэтыя перажываньні. Сам дзівіўся, што ёсьць гэткая сіла ў пачуцьці да кабеты... Што гэтая сіла абурае трыццаціпяцігадовых, здавалася-б, закаржэлых людзей. Што за праява ў тым?

Прыехаўшы, ледзьве вычакаў дзень, каб не праведаць Любы... Па памяці пайшоў шукаць сталоўку, дзе яна служыла... Далёка—у другую, супроцьлежную частку гораду, за рэчку. Ішоў і думаў-думаў, што ёй сказаць пры спатканьні...

Што ёй сказаць? Што яна скажа?

Перад знаёмым мурам спыніўся. Асьцярожна, з нейкай казлычнай жаклівасьцю прайшоў між муру, не азіраючы яго. Пасьля вярнуўся й пачаў шукаць шыльды над вакном—яе ня было. Пачаў углядацца ў вокны, у дзьверы—былі непадобны.

„Ці тут гэта?“

Нядбалая рука не зьняла на выеме пры дзьверах па шарпаную бляшку з рукою; унізе—надпіс: „Войсьце ў сталовую“. Жалезныя балясы збоку дома—знаёмыя, старыя.

Не ашукаўся.

„Значыць, няма!“—было зразумела. І таксама было зразумела, што прыдзецца пільней пашукаць. Прыдзецца.

Тое, што не знайшоў,—заінтрыгавала. Можа крыху й добра—працягне перадстрэчную асалоду, а мо' цалкам дрэнна—дзе-ж будзе тая стрэча?

Зашамацела ў Васілёвым нутры пачуцьцё баязьлівасьці. Закарцела падозранасьць: засуцэленыя пляны, умеркаваныі, надумы—задком, задком адышлі ўбок.

Надзея адна: а мо' брат ці яго жонка што ведаюць пра Любу?

Вечарам Васіль быў у брата. І не пасьпеў яму раска- заць пра сябе, як запытаў пра Любу.

— Два месяцы як ня бачыла яе,—здзіўлена паведала братавая:—згінула недзе, ня відаць. Тыдні тры пасья твайго ад'езду спаткалася ў трамваі. Скардзілася, што без работы.

— А мяне ўспамінала?

— Абмовілася некалькімі словамі; мо'-б сказала больш, але мне трэ' было злазіць... Я прасіла зайсьці да нас—абя- цала; усё-ж—не заходзіла.

Гэта гутарка яшчэ больш занеспакоіла Васіля; рабілася ясна, што для яго Люба згінула... Толькі дзівіла, чаму так таемна? І чаму дурыла голаў некі час сваімі прызнаньнямі? Дзівіла, завошта падвяла,—Васіль лічыў гэта падвохам.

І сумняваўся ад шчырасьці, а мо' якія раптоўныя пры- чыны заставілі яе на тое?.. Ласьне, ня бывае так? От калі... Добра, каб так... Бач, як добра?.. Дзе тая дабрата? Але лягчэй перанясьці няшчасьце, ніж крыўду. Васілю асабіста.

Ужо ў сваёй табакерцы-пакоіку, вярнуўшыся ад брата, назаўтра і праз тыдзень, і праз месяц не знаходзячы Лю- біных сьлядоў, не спатыкаючыся выпадкова, займаўся ён сам-на-сам, варочаючыся са службы—ужо цывільнай—піль- ным, заўзятым самааналізам: чаму павінна паслужыць пера- жытая гісторыя з Любаю? Якую навуку ён мусіць атрымаць ад яе?

Вывеў тады Васіль на сонца ўсе даказы за сваё апраў- даньне і ў віну Любе.

Заклучыў:

Ён—незапляменная асоба; у жыцці—справядлівы, як ні варочай гэты тэрмін, бескарысны, незайздросны; для людзей—добры, адданы, пераконаны ў агульную сілу... Люба—кабета. Як усе кабеты—дробная мяшчанскі-хцівая, прэ-тэнзыйная няўмеру. Нечага хацела, да адумалася, угледзела нязбыўнасьць сваіх пажаданьняў. Кінула яго і пашла ў сваю будучыню іншым шляхам. А skutак разыходу між імі адзін:

Кінуць думку аб Любе...

Так парашыў, хочучы, каб так было. А падсвядома нешта карцела ды карцела...

І мінуў год, цэлы год, а Люба ня выходзіла з нутра. Абы аставаўся адным—зразу пераносіўся ў думках да свае адзіноты, цяжыўся ёю, злаваў сам на сябе і ўспамінаў Любу: тады падыходзіў гэтаму канчатак... А цяпер—ізноў процьма ўперадзе. Ды яшчэ якая!

Жыцьцё ўваходзіла ў спакойнае ўлоньне. Фронты—зьніклі; порах—сушыўся. Душа, якая прывыкла сапсыці паравым дымам, чуць ігру кулямётных ды гарматных стрэлаў, жыць дынамікай змаганьня,—Васілёва душа пачала нудзецц. Сходы, пасаджэньні, мітынгі,—політыка і эканоміка, пляны, кампаньні, агітацыя,—усё, што казала аб мірным будаўніцтве, пахла спакоем, цішою, навявала здром. Ня спалася, як трэба, ня елася, як належыць. Аднаму, зусім аднаму, хоць таварышоў—цэлая ячэйка, пяцьдзесят чалавек. Можаб пры Любе было-б іначай?

II

У той дзень, калі мы заглянулі ў Васілёў пакойчык, яго гаспадар прышоў дадому а шостаі гадзіне. Кончыў працу а чацьвертай і трэба было зайсьці ў камітэт—выклікалі павесткаю.

Зайшоў. І там паведамлі Васіля, што назначылі яго сябрам камісіі „па змаганьню з простытуцыяй“.

Гэта—у дадатак іншых абавязкаў.

Зьдзівіўся, але не адказаўся—абавязак.

Распуста—ліха, якое павінна зьнішчыцца.

Васіль тэорэтычна прадстаўляў сабе, якім шляхам яно

павінна йсьці к гібелі. А як з ім ваяваць практычна—толькі тады па думаў, калі яго паведамлілі аб назначэньні.

Прышоў на кватэру пад уражаньнем новых заданьяў. Прысеў на ложку і пачаў думаць. „А дзевятай пасяджэньне камісіі ў камісарыяце юстыцыі“—у камітэце казалі. Прыдзеца абгаворваць спосабы барацьбы з гэтай хваробаю. Якавы-ж тыя спосабы?

Ён ведаў, што ўжо да яго камісія некалькі з іх ужывае: карае зводнікаў, утрымацеляў, адпраўляе распусных жанок у справіцельныя дамы. Кожны вечар робіць на вуліцах аблавы. Вядзе прасьветную працу...

Васіля раптам зацікавіла ўсё гэта: ён ад сябе сумее многае запрапанавать...

І думаючы над тым, што-ж усё-ткі ён запрапануе, Васіль няпрыметна зьбіўся на другія думкі—на думкі аб самых распусьніцах, аб іх лёсе.

Яму стала шкода гэтых людзей, на якіх мусіў ісьці вайноў. Ён сказаў сабе: „ваяваць! Іх трэба ратаваць. Гэта напалову згіблыя людзі. Ці нойдам мы сілу, каб вярнуць іх у звычайнае жыцьцё? Ці дойдзе да іх наша слова, наш вокліч? Я думаю, нам трэба перш усяго зьнішчыць тыя ўмовы, якія іх плодзяць“. Аб гэтым Васіль намерыўся сказаць рашуча, неадступна трымацца за гэту думку, як будзе на камісіі. Толькі, як ямчэй яе вылажыць, з большым пераконаньнем?..

Задумаўся.

Хадзіў па каморцы—два крокі ўперад, два назад,—трымаючыся праваю рукою за бараду, прыгнуўшы голаў; шукаў слоў і іх сувязі.

Хацелася, каб пакінуць сьлед—чаго-ж дарма хадзіць?..

Пры гэтым—душэўнае здавальненьне.

І вось, толькі злажыўся ў галаве складны сказ—бліснула думка-сумненьне:

„Ці ня зьвіхнула, адно, Люба, часамі?“

Сплюнуў у прачынетае вакно, мэрам-бы хочучы выкінуць з свайго нутра агідную думку.

„Хто яе падаслаў?“

Не хацелася верыць, а яна, як назойлівая муха, гула над вухам.

Усё галасьней ды выразьней, наглей.

„Што я—гэткая сталая, сур'ёзная дзяўчына!“ рашуча вымавіў сам сабе.

І выклікаў Любін вобраз—вобраз не знадворнага выгляду, а з нутранага пабудаваньня. Пачаў успамінаць, што і як яна казала яму, з якім выглядам трымалася, якім тонам вымаўляла словы...

„Комуністкаю-ж была. Чэсная, справядлівая... Няўжо ў яе натуры магла сыграць паважную ролю цяга да сва-волі?..“

І яшчэ:

„Ня вытрымала дысцыпліны і вышла з партыі. Але таму ўжо два гады!“

— Ха-ха! Што я!

Матнуў рукою. Матнуў і, як быццам-бы, прагнаў з думак Любу.

Супакоіўся. Перанёсся думкамі ў сваю ўстанову. Перабраў да адной твая справы, што вырашаў за дзень—крануў думкамі тых, што засталіся на заўтра.

Іх многа ў яго, многа! А гэта добра—шэсьць гадзін—неадгінна заняты на службе, хоць бяз вінтоўкі, а на варце.

„Адкажу соцстраху першым. У губсуд з пакетам пашлю Гнедку. З губсаўнархозам—разлаюся. Добрая рэч—гэткую дрэнь дастаўляе, а лупіць шкуру“.

Усё гэта—з праграмы заўтрашняга дня.

„Сёнешні—здавальняючы. Дзень—поўны работы, як кубак з пітвом. Нават і на вечар асталося...“

Ці не пара?“

У вакно пёр гарадзкі шолам. Відаць было па одсьвітах на стрэхах дамоў, у вокнах—што сонца на захадзе.

Чырванела неба—на пагоду.

„Але ці не пара?“

Вот без гадзінніка—настаяшчая бяда. Абавязкова трэба нажыць“.

Намерыўся зайсьці да суседа запытаць, ды сумеўся.

6. Прысады

„Надаядае, часта. Падумае, што я наглядаю за ім. Няхай ужо. А калі на хвілін 20 засьпяшу“.

Рашыў ісьці.

Мігам апануўся і пакінуў табакерку-каморку.

III

Пакой сьледавацеля па важных справах, дзе назначана было пасяджэньне камісіі, Васіль застаў пустым.

У невяліччай люстры з пяцьцю лямпачкамі гарэла адна, бакавая. Сумнае сьвятло толькі на стале больш-менш выдзяляла расстаўленыя рэчы: чарнільны прыбор, кіпу ўзаконеньняў правіцельства, некалькі аправак з блёк-нотаў, зашмальцованую папку.

Пры сьценах—крэслы танулі ў цягучым змроку. Чым яны былі аббіты—невядома. Гінулі ў тым-жа змроку твары на партрэтах, што віселі на сьцяне.

Нешта з дзесятак іх, у рад, вакола.

І толькі Маркс з сваімі кудрамі ды барадою выдаваў сябе.

Васіль сеў у правым ад дзьвярэй кутку і ўперыўся вачыма ў Марксаў твар.

Глядзеў настарожна, як-бы хочучы пачуць ад яго хоць адно слова. За яго-ж, такі-та, навуку столькі працярпеў.

„Эх, каб ды жыў цяперака ён,—прамігнула ў Васілёвай галаве,—колькі-б чаго я яму расказаў!“

Але ціха, нячутна адчыніліся дзьверы і ўвайшоў адзін таварыш, а праз хвілю другі і трэці.

Павіталіся з Васілём і тут-жа загаварылі між сабою аб яму невядомых рэчах. Здавальняюча пачалі лаяцца на кагось і сьмяяцца. Пасьля перайшлі да пытанняў сёнешняй павестькі.

Таварыш з міліцыі выказаў сумненьне, ці будзе што талковае з арыштаў заядлых, неўгамонных простытутак.

— Вунь сядзіць у мяне ў часьці штук дзесяць. Ну, калі сядзяць—то нічога, а выпусьці—ізноў на панэль... Прапашчыя ўжо людзі...

— Згодзен, таварыш, з вамі.

Васіль прыўстаў, падаўся корпусам уперад.

На яго паглядзелі.

— Мне здаецца, ваяваць нам з распустаю можна толькі праз зьнішчэньне тых умоў, якія памагаюць яе разьвіцьцю. Арыштам простытутак мала што зробім...

— Гэта вырашым на пасяджэньні камісіі.

— Я скажу тое самае й на камісіі. А як-жа павашаму? Бачыце—да нэпу было лягчэй, ну, а цяпер—цяжкая справа. Сам нэп за іх...

Трое, як адзін, украдчыва засьмяяліся з Васілёвых слоў.

Паглядзелі на гадзіннік.

— Так доўга няма!

— А каго яшчэ чакаеце?

— Дваіх.

— Бяда—ня прывыклі трымацца парадку. Абавязкова любяць спазьніцца. Ня так важна, думаюць.

Гэта недаволіўся таварыш з міліцыі.

Васіль быў на яго баку. Злаваўся сам. Карцела пачаць пасяджэньне камісіі.

— Ды чаго-ж іх чакаць? Старшыня тут?

Старшыня—таварыш з міліцыі.

Заняў месца за сталом і рашыўся адчыніць пасяджэньне, не чакаючы іншых.

— Ну, дык мы пачнем...

Якраз падасьпелі астатнія двое сяброў камісіі.

— Чаму так позна?—запытаў старшыня.

— З пасяджэньня—ня пускалі, ледзьве вырваліся...

— Дык пачнем...

Уселіся і змоўклі.

А старшыня, гаваркі, рухавы хлапец, прывыкшы да прамоў, пачаў казаць нешта накшталт праграмай рэчы. Зачапіў ад пачатку заснаваньня камісіі—прарэвізаваў мінуўшую яе працу і skutкі працы. Пасьля перайшоў да асьвятленьня далейшых спосабаў змаганьня...

Пералічыў усё, што, па яго думцы, магло прынясьці посьпех у іх справе.

Нарэшце запрапанаваў абгаварыць яго плян і ўносіць папраўкі.

Пачаліся спрэчкі.

Васіль выступіў другім.

З натхненнем, з запалам пераказаў тыя словы, якія прышлі яму на думку яшчэ ўдому, на кватэры.

Праслухалі з увагаю, але не пераканаліся.

Двое, як наперакор Васілю, патрабавалі ўжывання рашучых мер змаганьня. Крытыкавалі нядбайнасьць міліцыі.

Васіля іх прамовы абурылі.

К чаму яны так гарачацца?

Але пасяджэньне было за імі—камісія рашыла прыняць рашучыя меры.

Еднасьць усіх сябраў камісіі ўплыла на Васіля, і ён замест таго, каб галасаваць проціў унесенай пропозыцыі, толькі ўстрымаўся, думаючы:

— А хто яго ведае—яно такі сапраўды нельга абысьціся бяз строгага закону. Зьбіваюць з толку нашага брата, разносяць пранцы...

Таварыш з міліцыі давёў пасля пасяджэньня процант хворых гэтай хваробаю, што прымалі лячэньне ў гарадзкіх дыспансэрах.

Страшны процант!

А другі з сябраў камісіі расказаў жахі, атрыманыя з вёскі, на гэты шчот.

— Памойму,—заклучыў ён,—іх трэба выганяць з кожнага жылога памяшканьня, каб ня труцілі паветра.

А, нарэшце, выходзячы з пакою, дзе адбывалася пасяджэньне, старшыня камісіі паведаміў, што сягоньня ім загадана аблава па горадзе.

Васіль вышаў на вуліцу поўны недаўменьня ад чутага і ад перажыванага.

IV

Было за поўнач.

Цёмная ноч хавала пад сваім цалуном гарадзкае жыцьцё.

Рэдкія ліхтарні туліліся да будынкаў, бязмоцныя, каб расьсеяць гушчу цемрыва.

Васіль перш думаў прайсьці дамоў папярочнымі перавулкамі, кудэю было некалькі бліжэй. Пасьля раздумаў і павярнуў на галоўную вуліцу—імя Рэволюцыі.

Тут выглядала шумней, жывучай. Сьпяшыла ўзад ды ўперад некалькі рэдкіх, апозьненых праходжых.

На скрыжаваньнях вуліц, пад ліхтарнямі, якія па гэтай вуліцы віселі на сярэдзіне, стаялі міліцэйскія.

Васіль, не азіраючыся, пайшоў правым бокам вуліцы.

За першым кварталам напаткаў абход—трох міліцыянераў і двух цывільных.

Адзін казаў таварышам:

— Давайце мы пройдзем па вуліцы Працы...

— А тыя кудэю?

— Яны захопяць канец вуліцы Рэволюцыі і заломяць на Савецкую.

Васіль не азірнуўся, хоць справа йшла аб пытаннях і яму часткаю падлежных.

Ён бачыў, што панэлі ачышчаны ад дзяўчат, дзякуючы гэтай пяцёрцы.

Раптам знапераду данёсься рэзкі жаночы піск.

Дзікі, няпрыемны.

За ім—голосная гутарка.

Пасьля змоўкла ўсё...

А праз хвілю перасьвіталіся між сабою вартавыя міліцыянэры.

Сьвіст, здавалася, прайшоў праз усе будынкi і заляцеў далёка за межы гораду.

У процілежным канцы якісьці мудрагель зглуміў дзьве бранкулі, стрэліўшы.

Васіль вылаяўся.

— Усыпаць-бы прахвосту, каб зубамі страляў.

То ўжо было на павароце.

За высокім мурам—астаўся рагавы ліхтар.

Хлынула зьбкая вільгаць. Васіль ускорыў хаду, бо ціснула дрыготка—троха ад холаду, а болей ад утомы...

З-пад брамы чацьвертага дому, параўняўшыся, пачуў умольны, нерашучы окліч:

— Таварыш, пачакайце.
Было раптоўна—ажно ён сумеўся.
Азірнуўся і стаў.
Угледзеў дробны агеньчык цыгаркі.
— Таварыш, прашу вас...
Агеньчык блізіўся да Васіля.
Яшчэ праз некалькі хвілін перад ім стаяла кабета, ма-
ладая дзяўчына.

Ад яе нясло таннай пудраю „Лебедзь“.

„Простытутка, на яе ліха“.

— Пойдам са мною.

— Ідзі ты к е...

Абурэньне, злосьць ахапілі Васіля.

Ён разам падняў ногу, каб ісьці,—вярнула ад яе.

Яна хапіла яго за рукаў:

— Прашу вас... пойдм са мною... правядзеце мяне да
Дваранскае вуліцы... правядзеце...

— Я... што я, думаш...—хацеў рэзка вылаяцца Васіль,
але словы захраслі ў горле: штосьці паперашкодзіла ім
выліцца ў належнай суцэльнасьці.

Дзяўчына пачала плакаць.

— Абход мяне затрымае, калі я пайду адна... Даве-
даюцца знаёмыя...

Я не перанясу ўсяго сораму... Прашу вас, калі маеце
спагаду, пойдм удваіх...

Васіль памякчэў—задумаўся.

— Не магу.

— А я пайду за вамі і скажу, што ваша жонка... Ня-
ўжо ў вас няма каліва спачуваньня?

— Вас сьледуе караць...

— Завошта? За тое, што...

„І ўпраўду—завошта?“

— Хадзем, я правяду да Сысоеўскага перавулку.

Дзяўчына глыбока ўздыхнула ад палёгкі і ўзяла Васіля
пад руку.

Пачала няпрошана расказваць сваю біографію—поэтычны, натхненны роман, абяцаўшы, як заўсёды, залатыя горы і знатную будучыну... і агідны фінал—панэльнае жыццё.

Ужо мінула пяць гадоў гэтага жыцця.

— Ну, а далей што думаеш рабіць?

Роўнадушша ў яе голасе зацікавіла Васіля.

„Пяць гадоў—і нібыта тая!“

— Далей... я маю каханка—у другім горадзе живе... хутка прыедзе, і мы заживом чэсным жыццём... Ён хоча, каб я да яго ехала, а я клічу да сябе.

— Так, так... Я раджу табе ехаць да свайго каханка. Навошта табе марудзіць? Навошта распрадавацца стрэчнаму ды палярэчнаму; цярпець людзкую пагарду, хавацца, таіць сябе ад сьвятла... Пяць год! Бяры і заўтра-ж выяжджай да яго...

Дзяўчына маўчала, не праракала.

А Васілю думалася, што ён папаў ёй у балючае месца душы, што вось-вось выратуе ахвяру.

Ды такім лёгкім спосабам—ёмкім словам, цёплым спа-чуваньнем, шчырым удзелам да яе долі.

„Вось, бачыце,—казаў ён сабе:—ці трэба лепшае рады?“

І зноў перайшоў да ўгавораў:

— Пакінь... пакінь вуліцу... Падумай аб наступным— чым нясе на цябе шэраг надыходзячых дзён? Увайдзі ў глыб свайго становішча, перабяры да дробкі кожную думку...

Васіль не знаходзіў мацнейшых выказаў і браў пачуцьцём, жэстыкуляцыяй.

Глядзеў уперад, а не на яе.

А дзяўчына гіранічна ўсьміхалася і, калі Васіль з усёй шчырасьці запытаў яе:

— Ну, што скажаш?

Яна цынічна адказала:

— Маць яго... гэта жыццё... што мне яго шкадаваць... яно мяне не шкадуе...

Гэта быў стук молата па галаве.

Васіль спыніўся, зрабіў жахлівую міну і вось-вось гатоў быў накінуцца на дзяўчыну... Ужо сударажна сашчапіў кулакі, вызьверыў вочы...

— Ах, ідзем, а то, вунь, набліжаецца абход,—балючым шэптам вымавіла яна і пацягнула за рукаў Васіля.

• Той рушыў—безадгукна—на спатканьне абходу...

Їх падзяляў ліхтар. Яго промень асьвятляў усё больш ды больш чатыры фігуры, што йшлі ім настрэчу.

Дзяўчына ўсё шчыльней тулілася да Васіля, хочучы зьліцца з ім, каб ня прымецілі...

Нарэшце падблізіліся на адгон некалькіх сажняў.

Сярод мужчын была жанчына.

Васіль нядбайна зьвярнуў управа, думаючы цішком разьмінуцца.

Некалькі хвілін і ўсё было-б добра, як раптам, на стыку з абходам, даняслося:

— Сонька, мілая, гэта ты? Скажы, што я буду начаваць у вучастку... Мяне заарыштавалі... Чуеш, Сонька?

Васіль азірнуўся—знаёмы голас чапіў яго душы.

А дзяўчына—як немка—ні слова.

Тады з далей, ізноў даняслося да яго вушэй:

✓ — Ах ты, курва паганая, яшчэ й адгукнуцца ня хоча!
Па-стой-жа, свол-ач...

Гэтыя словы завяршыліся пакатным сьмехам.

— Хто там за яна?—запытаў Васіль, супыніўшыся.

Дзяўчына агідна сплюнула і пагардным голасам праказала:

— Любка, блядзюшка... Такая паганка, што...

— Люба-а?!!

Васіль зьнесхаця скалачуўся ўсёй постацьцю, раптам абярнуўшыся ў бок аддаёнага абходу.

— Любка, кажаш?

Падарожніца сумелася, гледзячы скрозь змрок Васілю ў твар.

— Люба Плыток? Кажы!

Ён сьціснуў ёй руку, ажно тая піснула з болю.

— Люба, Любка, па нашай клічцы—Прачка...

Васіль як стаяў, нібы на цьвякох, так мігам кінуўся бегчы за абходам, крычучы:

— Таварышы-ы! Сто-ой! Люба, Люба-ачка-а!.. Пача-кайце-э...

Крык агаласіў вуліцу, разьляцеўся па горадзе, зазьвінеў. Выклікаў сьвісткі ў трох канцох.

Васілю—хоць-бы што. Заняўшы дух, ляцеў па панэлі, цахкаючы абсацамі па каменных плітках.

Тах, тах, тах, тах!

Абход спыніўся на другім квартале.

Настаражыліся абходныя.

— Тава-а-рышы-ы... я...—засопшыся пачаў казаць Васіль, дагнаўшы абход.

— Я... таварышы... я член... камісіі для „Змаганьня з простытуцыяй“...

Ён пакуль ня ўзіраўся на арыштаваную кабету, якая стаяла збоку.

— Вось мой манда-ат...

Рука шустра лазіла па кішанёх жакеткі.

— Вось... чытайце-э...

Васіль падсунуў міліцыянэру чырвоную картку.

— Ну, што вам нужно, таварыш?

— Я... я прашу... патрабую, каб вы...

Ён ня мог адсапіцца.

— Каб вы пусьцілі яе пад маю паруку... Люба—не простытутка... Яна не павінна быць...

— У чым рэч?

Тады Васіль падбег пад затрыманую, зазірнуў ёй у вочы і ўголос праказаў:

— Люба, пойдам са мною, пойдам да мяне... Як ты магла да гэтага дайсьці? Як ты рашылася?..

— Вінават...—перабіў міліцыянэр, палажыўшы на Васілёва плячо руку.

— Дайце мандат, я запішу нумар і вашу фамілію.

Ня глядзячы на міліцыянэра, Васіль выняў з верхняе кішэні жакеткі ўжо пасьпеўшы зьмяцца мандат і даў яго міліцыянэру; а сам ня сьціхаў гаварыць да кабеты:

— Люба?—ты не пазнаеш?.. Як ты магла? Што ты зрабіла для?..

Міліцыянэр перабіў:

— Наце мандат... Васіль Крыга—добра.

Абход аддзяліўся ад Васіля і пайшоў наперад, пасьвітваючы ды сьмяючыся.

А Васіль яшчэ некалькі хвілін пастаяў з Любаю, засыпаючы яе адрыўнымі запытаньнямі; пасья ўзяў яе пад руку, і яны вярнуліся ўдваіх назад, насустрач мігутнаму сьвятлу ліхтарні.

ТАВАРЫШ ІНСПЭКТАР

Няцікавых рэчаў у гэтым сьвеце няма. Але ёсьць людзі, якія нічым ня цікавяцца.

Грыпіна Вядзерка сядзела на маленькім дзіцячым зэдліку і сачыла за копкаю дзетак, што ўвіхаліся каля абеду. Малыя шалуны, крыклівыя, быццам вараняты, трашчэлі, перагукваліся адно з другім, лаяліся, стукалі тоўстымі дзеравянымі ложкамі па стале. Вакола вялізных лаханак стаялі лужы гнядога, як памыі, крупніку. Рагі гэтае стравы рысавалі ружовыя сукеначкі дзяцей. Дзьве кухаркі пазіралі з дзьвярэй у пякарню за малымі і нясьмела пасьмейваліся. Час-ад-часу то адна, то другая пыталі дзяцей:

— Дзеткі, падаваць другое?

І ці то іх дзеці, не дачувалі ці проста, прывыкшы да нядбайных бязудзельных нотак у голасе кухарак, не хацелі ім адказваць. Тады адказвала за іх Грыпіна Вядзерка:

— Пачакайце, яшчэ не разьлічыліся з першым.

— Другое прастыне, — напіралі кухаркі, хочучы як найхутчэй скончыць з гэтай надаеўшаю ім цырымоніяй.

Дзень-у-дзень, вось ужо з трэцяга траўня, яны вараць на пяцьдзесят душ дзяцей у колёніі абеды й вячэры; раніцаю гатуюць у катле гарбату. Адно й тое: сушаную сядвіну ў гнілаватай вадзе замест гарбаты і прытухлую пшонную крупу ў крупніку ды ў кашы. Прыкрасы—так скупа, так ашчадна, што ў крупніку—ні скалчкі, а каша—перасыпаецца пяском—пэўна ня вельмі смачна. І галоднаму трудна ў рот убіць—ня лезе. Ці-ж кухаркам гэта невядомая рэч? Варылі, гатавалі, дзякаваць богу, абедзьве не адзін дзесятак гадоў. Знана, добра знана, як смачна і калі ня смачна. Што-ж дзіўнага, калі ў гэтай васьмі колёніі згубіўся смак у страве. А дзе масла, а дзе сала, мяса? Страва любіць тлустасьць. Ясна, як на далоні. Дык не, быццам гэта

якая злачыннасьць, вось за смак ды за патраўнасьць ныйначай яны, кухаркі, павінны адказваць. Тадора і Юзя. Упікае за гэта Грыпіна Вядзерка, упікае Саламея Кублік, бухгалтар Ахрэм Маркавеня... Усе, хто толькі тым або іншым стыкаецца з кухняю, каго нялёгка прыгнала ў колёнію. Быццам згаварыўшыся...

Ныйначай згаварыўшыся... Праўдзівей—падгавораныя. Падгавораныя, бо й дзеці—за адно. І падгавораныя—кім? Грыпінаю Вядзерка.

Вось чаму кухаркам надаела цырымонія з абедам і вось чаму і Тадоры і Юзі зьненавісна кожнае слова Грыпіны Вядзерка. Чамусьці кожны раз яна, Грыпіна, адказвае за дзяцей, судзіць яду за іх, таксама камандуе падачаю стравы і ўбёрамі са стала. Што за парадак гэтакі—узятлі ды паставілі над імі гэтага фэльдфэбала? Кара нейкая,—думаюць кухаркі і точаць на Грыпіну Вядзерка зубы.

А Грыпіна Вядзерка добра разумее, у чым справа; улічае ўсе недахваткі з боку матэрыяльнага забесьпячэньня колёніі, ведае чаму і што яны. І за гэта нікога не вінаваціць—тым болей, кухарак. Як-ні-як, а дзеці паправіліся, ды нават добра. Нагуляюцца і ядуць у смак, кампаніяй. Ня так ужо дрэнна і дарослым. Так што яна не наракае—кухаркі пераўвядлічваюць. Калі Грыпіна Вядзерка і кажа аб ядзе, то яна адмячае тыя хібы, якія выходзяць з нядбайнасьці кухарак у час гатаваньня. Сапраўды, і Тадора і Юзя глядзяць на сваю працу, як на малазаработную, дачасную, ненавідзяць яе і адносяцца да яе—між тым ды іншым. І выходзіць, што амаль ні штодня ці падгарыць каша, ці ў крупнік вугальле насыплецца, ці не даварацца крупы, ці з крупніку выйдзе другая каша, і дзеці—зьядуць кашу ды кашаю закусваюць... Няўжо гэтага нельга адмеціць? Або нельга за гэта ўпікнуць? Гэтае права Грыпіна Вядзерка прызнае за сабою і срога яго аберагае... Тым болей, што дзяцей яна шануе і стараецца даглядаць, мэрам-бы родная маці. Праўда, крычыць на распусных, ушчуе мудрагельных, але дзеці ёй даруюць усё. Бо тут возьме накрычыць, а дзіця супакоіцца—і цётка Грыпіна яго прыласкае. Але што тут агульнага ў адносінах Грыпіны да кухарак і да дзяцей?

Дзеткі чарадою, як гусаты з гускаю, ладзяць са сваёю настаўніцаю.

Саламею Кублік забываюць, і мала якое адварочваецца паглядзець назад, ці „цётка Саламея таксама тут“. Ходзяць і просяць дзеці хадзіць з імі, галоўным чынам, Грыпіну Вядзерка. Бо яна—яна кіраўніца—вучыць іх пяць, расказвае казкі, знаёміць з назоваю кожнага дрэўца і кожнае красачкі. За дзяцей, за іх здароўе адказвае Грыпіна Вядзерка і яна-ж іх абстойвае перад усіма.

Грыпіна Вядзерка любіць дзетак не за службу, а з пацуюцца. Яна ўглядае ў малых тое бесклапотнае, рэзвае, маладое жыцьцё, якім нясе ад дзяцей. У вобразе дзесяткаў дзяўчатак і хлопчыкаў, сьмяхуноў, крыкуноў яна бачыць адбітак таго характава, якое заключаецца ў формаванні будучага чалавека, асобы, цэлага сьвету. Вось чорненькая, трапяткая Матрунка—які досьціп, якая жваваць, зацікаўленьне да кожнае зьявы! Вуньдзека з правіловай, нібы адточанай формай твару чорнавокі Юзік. Ніжа поглядам—як шылам. Думае, майструе ўсякія штучкі, цацкі, модэлькі. Задуменная Гэлька. Неўгамонны Яська... Усе, як каралькі з рознастайных дарагіх каменьчыкаў на вясьле, у перабіўку. Кожная фарбачка азвыклася ў Грыпініным ваччу, знашла сваю мясьціну. Гэтак ніжацца людзкая гісторыя спакон вякоў—да гэтага дня, да моманту, калі вась, дзесятага ліпня ў сераду, дзеткі з колёніі ядуць абед.

На гэты раз абед бяз вады. Кухаркі мякка пераглядаюцца адна з другою; ня вераць, што ўсё ціха адбудзецца. Зьелі дзеткі крупнік—абышлося. Хутчэй-бы з гэтаю цырымоніяй! Надаела! Тадора і Юзя ня вераць, каб Грыпіна Вядзерка спакойліва, але ябедліва, не папкінула: „Ізноў сапсаваны абед“. Ём не ўцярапеж падаць кашу, прыбраць: няхай дзеці спачываюць, а Грыпіна Вядзерка бяжыць да рэчкі на купаньне.

— Ужо падаваць кашу?

— Давайце.

Грыпіна Вядзерка сказала і выбегла на ганак. Дзеці не заўважылі, а кухаркі—прыкмецілі. Было навіною, што яна не сядзела, як заўсёды, пры сталае да канца абеду, не ўглядалася за кожнаю ложкаю кожнага дзіцяці, а сарвалася і, як каза, мерськанула на ганак. Тадора з Юзяю, носячы ляханькі кашы з пякарні на стол, перашэптваліся адна з другою. Паглядалі ў бок Саламеі, якая замест абеду, прылягла на ложку і прынялася чытаць, напэўна, ліст, і не абміналі ганку.

— Што-б гэта было?

— Цікава.

Гэта—да канца абеду, які зацягнуўся больш звычайнага. Рупела кухаркам ведаць прычыну, чаму сёння Грыпіна Вядзерка зусім інакшая—і яны сьпяшылі памыць пасуду ды выйсьці на двор.

— Глядзі, — казала Тадора, — Саламея адна дзяцей укладае.

— Але, але.

Саламея Кублік усё яшчэ чытала ды перачытвала адзін і той-жа лісьцік. Гартала над галавою, шоргаючы паперай. Сонца прабівала шэрую паперу, і чырвоны атрамант сьвяціўся дробнымі рыскамі. Дзеткі спалі—ціха-ціха, як-то ў летні поўдзень сьпіць трава. Зрэдка выкажа іншае скрозь сон нявыразнае слаўцо і зноў замоўкне. За вакном, у воддалі, на дзядзінцы чуваць гутарку—то прашлі цесьлі з абеду. Загукі певень, і апошняе „ку“ заглушыў лісьцем кустоў. У пякарні, дзе на паложаных на козьлікі дошках сушацца ляханькі ды ложкаі, шэрагам, пад роем мух, мушак і вос, нікога. Тадора і Юзя—не пасьпелі скончыць з пасудаю, як вышмыгнулі на двор. Зараз яны пачнуць гатавацца да вячэры—гадзін праз тры забігаюць па пякарні. А цяпер пашлі, каб пачуць, можа ёсьць якія навіны, паглядзець, куды пашла Грыпіна Вядзерка.

У самы абед прыехаў інспэктар соцвыху. Якраз тады павяртаў вазок да стайні, калі Грыпіна Вядзерка стаяла на ганку, пакінуўшы дзетак адных есьці кашу. Яна зранку па-

чула, што ў колёнію маюць прыехаць на агляд. Бухгальтар праведаў і ёй давёў. Вось чаму сёння яе трывожыла гэта і вось чаму, абедаючы, яна не зважала на якасьць стравы, а спакойліва, нядбайліва перакідалася словамі з кухаркамі. Трывожыла ня так баязьлівасьць перад начальствам, як цікаваць—якое яно з сябе...

Грыпіна Вядзерка чула раней, што ў акрузе адбылася зьмена інспэктара. Як быццам-бы паставілі на месца ранейшага—Мікалая Барбарука, яе знаёмага.

Даўнейшага, знаёмага, ад 15 году, з часу, калі яна спаткалася з ім у Лідзе настаўніцаю двухклясавае школы. Барбарук быў падпаручыкам аднаго з сібірскіх стралковых палкоў, які йшоў на фронт. Усё, як заўсёды, было выпадкова: і спатканьне, і знаёмства. Надта бягуча, а таму суха ды чэрства. Мэрам-бы не заўважна для маладога, спраўнага афіцэра, перад якім стаяла здань сьмерці і закрывала сабою ня толькі яе, Грыпіну Вядзерка, а і ўсё на сьвеце, нават бляск сонца. А між тым сёння зранку вобраз Барбарука—у форме афіцэра—затуліў ад яе тое, што дагэтуль яна бачыла. Чаму так нагальна? І так пяхуча распаліла яе нутро? Ажно ня выпаўніла зранку двух нумароў програмы і на дзесяткі пытанняў дзетак: „А гэта што, цётка, а чаму так, цётка“—не адказала. А стукнулі калёсы аб каменні бруку—трэба было пачуць і выбегчы на ганак. Зьлез чалавек, мігнуў між ваччу па дарозе ў кантору колёніі, і ўваччу—стаіць Барбарук. Гэта толькі трывожыла Грыпіну Вядзерка.

Бачылі кухаркі, пасьпеўшы выйсьці на ганак, як Грыпіна Вядзерка стройнаю хадюю, калыханкаю, прашла між вокан будынку, калісьці дому ўпраўляючага маёнткам пана Драўлянскага, а зараз кантораю колёніі. Чаго ня было, а таму і не маглі ўбачыць—дапісалі: быццам яна зрабіла гэты манэўр знарочыста, каб пахваліцца сваёю постацьцю, каб кінуцца ў вочы начальству, быццам-бы йшла і ўсьміхалася, нават ківала рукою.

Бабскімі плёткамі залілі кухаркі ўсю сьцяжынку, ад будынку колёніі да рэчкі. Ябедна, упічліва, дакорна. Тайком перадавалі гэты свае думкі іншым—каб мацней уразіць

Грыпіну Вядзерка. А сапраўды—нічога такога ня было ў яе павядзеньні. Ня было, не! Грыпіна Вядзерка прашла між канторы колёніі не незнарок, не для дэманстрацыі сваіх якасьцяў, а міжвольна, пад націскам крэпкага пачуцьця цягі да новага чалавека. Трэці месяц адна, калі ня лічыць Саламеі Кублік, зусім іншае па думках ды настрою. У глушы, сярод паплавоў, лясоў, поля. Вяскою ды летам, калі ўсё цьвіце, буяе, калі столькі паху, хараства, любасьці, калі, як ніколі, цяжка аднэй. Маладой. Дзяўчыне ў саку. З натураю, што нямерна любіць хэўру, грамаду, людзей.

Успомніла Грыпіна, як ей не хацелася выяжджаць з акругі, з якою кампаніяй расставалася. Але адказацца—ці-ж добра? Паехала. Абяцалі і таварышкі і таварышы прыяжджаць у госьці. Меркавалі ўладзіць маёўку. Але дзе ўсё тое? Забылася... ды ня ёй забылася. Яна глушыла ўспаміны і не давала волі думкам. Але штораз, кожны дзень, нават некалькі разоў на дзень яе думкі пераносіліся ў акругу, бегалі там і па клясным пакоі і ў кватэрах таварышак і ў гарадзкім сквэрыку, па вузенькіх панэлях Савецкае вуліцы. Цьвіў бэз і какалуша, пукаліся сады, а зараз вось—расьцьвілі высокія лахматыя ліпы. Роі пчол пяюць сымфонію, розных пташак—мэрам-бы знарок хто наганяе на спакусу—нямоўчныя галасы. Жыцьцё—кіпучае, на вачох, у кожнай травінцы. Калі па каліву перальлецца ў тваю істоту, колькі хаценьняў, якое прагі набярэцца ў тваім сэрцы! Ці-ж можна ўлажыць яго ў рамкі, падпарадкаваць розуму? Грыпіна Вядзерка, як краскі да сонца, цягнулася да супольнасьці, да істоты, з якою-бы можна было падзяліць радасьць жыцьця.

Можа прыехаў часамі Барбарук? Прапусьціла думку гэту, паглядзеўшы на вакно ў канцылярыі колёніі, і пашла на рэчку.

Ці рэчка цякла, ці стаяла ў ёй вада на месцы—цяжка было разгледзець. Хоць-бы адзін паясок хвалькі, хоць-бы адна зарубінка, як то бывае на стромым цёку. Толькі плюхне верхаводка і пусьціць булбанку па ровені вады або муха з разгону парушыць яе смуглае шкло... Нясло парай, мэрам-

бы ўсю рэчку запоўнілі цёплым лугам, только што вынятым з грубкі. Маніла рэчка ў сваю глыбіню, у аерную гусьцеч.

Грыпіна Вядзерка з стромага берагу, абрывістага пры вадзе, сачыла на ваду. Думала. Пара, калі штодня купалася, мінула. Больш гадзіны. Але яна ня спынялася на думцы, каб на гэты раз прапусьціць заўсёдашні параграф праграмы.

Цягнула ў ваду, а думкі, разьёшаныя ўпярышню за два месяцы, быццам-бы прывязалі яе да зямлі. Вось кіне трэсачку, паганяецца поглядамі за роўнымі кругамі вады—і зноў непарушна. Гэтак блытаецца клубок, калі ты яго незнарок асыплеш. Няма нідзе канца, а здаецца—кожная нітка да яго вядзе: паспрабуй і абманешся. Так было з расчучасьцю ў Грыпіны Вядзерка...

Прышлося дачакацца тае хвіліны, калі раптам, мэрам-бы чужая сіла, штосьць стукнула ўнутры і падняло яе з зямлі. Тады Грыпіна Вядзерка шпарка разьдзелася і скочыла ў ваду. Засаб колькі разоў пераплыла рэчку, нырнула галавою ў ваду і выбегла да адзежы. У момант абцерлася, нядбайліва зусім, бяз увагі да загару—ці пабольшыўся,—на чым спынялася што разу—адзелася і пашла. Дзеці перанялі яе думкі і пацягнулі яе погляды ў бок колёніі. У вочы лілося сонца, калі яна ўзіралася ў прагаліну ліп, ці не вядзе часамі дзяцей Саламея Кублік сюды, да яе. Як быццам-бы мятусілася штосьці, пярэсьцілася ў ваччу. Няўжо дзеці?

Саламея Кублік стрэла Тадору з Юзяю і запытала іх:

— Ці вы ня бачылі, куды пашла Грыпіна Вядзерка?

— Можа з начальствам дзе-колечы спацыруе.

Тадора ўсьміхнулася, а Юзя дадала:

— Мы бачылі, як яна праходзіла між канцылярыі, мэрам-бы салдат паўз генэрала.

Дзеці гулялі на палянцы, за садам. Дагэтуль ня было, каб гулялі адны, бяз Грыпіны Вядзерка, толькі з Саламеяй Кублік. Напэўна нешта здарылася. Саламея не баялася, каб здарылася што-кольвечы благое, але дзеці паслалі Саламею праведаць пра цётку Грыпіну. Саламея мусіла пайсьці паглядзець на „той бок дому“. Сустрэла кухарак і запытала.

7. Прысады

А сама дагадвалася, ці не заснула толькі Грыпіна пакупаўшыся. Звычайная рэч. З якое рацыі ёй клапаціцца наконт рэвізіі! Падумаеш! Хвалацца ня трэба, а ў справе выхаваньня дзетак ды іх дагляду не падкапаешся. Калі ўжо Грыпіне Вядзерка папікнеш у працы, то трэба быць альбо злым, альбо выразна староньнім чалавекам—ну, не па справядлівасьці... Саламеі рупіла, каб ды тая рэвізія хутчэй—усё-ж цікава, бо напэўна яна дадатным кончыцца.

Хацелася памяняцца думкамі з Грыпінаю Вядзерка, ды вось—недзе дзелася.

Кухаркі згаварыліся паскардзіцца інспэктару на „непа-разуменьні“ з боку кіраўніцы.

— Абы чапіў інспэктар нашае справы—трэба ўсё вылажыць наверх,—казала Тадора.

Юзя згаджалася:

— Абавязкова трэба выясьніць усё гэта.

— А баяцца—пляваць.

— Чаго ды каго баяцца? Усюды гэткую ласку знойдзеш. Бяды вялікай!

Прыезд інспэктара ўзьюшыў кухарак. Абедзьве думалі, што іх правяраць нечага, што ўся справа начальства аднясецца выключна да Грыпіны Вядзерка; яна—старшая, а кухарскае дзела—дзесятая вада на кісялі. Вось выявіць суадносіны між імі і кіраўніцай—гэта сьледуе.

— Толькі адно,—сумнявалася Тадора, ці захоча інспэктар лезьці ў нашу справу?

— Хто яго ведае,—не давярала і Юзя.

— Думаеш, гэта вітлюга завабіць да сябе інспэктара і ўвесь час змурзае.

— То напэўна. Бачыш, як хітра павяла сябе. А інспэктару што трэба...

— Паглядзі—хлопец!

Яны йшлі гатаваць вячэру. Ня думалі, ці ёсьць у пякарні дровы, ці старчыць крупы. Не клапаціла гэта кухарак. Займалі навіны дню. І калі ў руках адчулася пасуда, а перад вачыма—кацёл, то рукі міжвольна, несхаць перабіралі

кожную рэч, якая ў іх пападала. Як-бы само сабою йшло варыва. Ні Тадора, ні Юзя не клапаціліся аб тым, як зварыцца каша. Не хацелі думаць: хай лішняя муха ў міску, хай больш падгару—што ім сёння да небяспекі ў спакоі?

— Глядзі ты, ці ўжо ня сышліся яны.

— Ты думаеш?.. А...

Юзя не дасказала, бо раптам між акна прашла Грыпіна Вядзерка. Хутка. Заклапочана. Кухаркі заварушыліся, змоўклі, заняліся лаханькамі, нажамі.

Грыпіна прышла ў пякарню няпрыкмечаанай імі.

— Тадора,—пазвала першую кухарку,—мога-б сёння інспэктару крыху смачней зварылі? Можна?

— Адкуль яго ўзяць, Грыпіна Якаўна!

— Няўжо такі ў вас нельга вылучыць лішняе скварачкі?

— Вы-б даведаліся, колькі даюць нам на гэтыя скварачкі!

— Я ведаю... Але інспэктар-жа... так нельга, абы... як-небудзь вымеркуйце, Тадора. Абавязкова...

І пашла.

— Ізноў каманда? Гатова запрагчы ў воз...—не здаволілася Юзя.

— Абы чапіцца...

— Каб яна пачапілася на асіне... Падумаеш, скварачкі! Ласы на гэтыя скваркі, нябось, а даюць—людзям на сьмех.

— То-та і ёсьць... Адкуль ты яе возьмеш?..

— Няхай сама будзе за падкрасу...

Кухаркі ліхамысна зарагаталі. Рэхам аддаўся іх рогат па сталовай, праляцеў у двор. Ажно саміх перапалохаў, і кухаркі адначасна затулілі раты фартухамі... І суцішыліся... суцішыўшыся, перамовіліся шэптам.

— Хаця-б не пачула.

— Можа яшчэ не пасьпела выйсьці.

Юзя падбегла да дзвярэй з пякарні ў сталовую і асьцярожліва паглядзела направа-налева.

— Няма нікога?—шапнула Тадора.

— А каб і чула, то што яна нам зробіць?

— Харкаць на яе...

У катле кіпела вада, паднімаючы высокі каўпак шуму. Палалі смалякі ў печы, і куравыя языкі полымя лізалі чорную сопуху коміну.

Дзеці гулялі ў ката і мышку. Колькі сьмеху і радасьці было ў іх! Крычалі, бегалі адно за другім, вязалі рукамі кола, разрывалі яго. Адны ў каўпаках з казакоў ды курась-лепу, другія ў шапках з лістоў конскага шчаўя, трэція ў вянок з канюшынавых смактушак, з цюцюпану, з крывянак. Саламея Круглік камандавала гэтым роем шалуноў, ушчувала непаслушных, гразілася на мудрагеляў, суцяшала пакрыўджаных. Пад высокімі ліпамі насіўся рэзкі голас.

Ніводнае дзіцё ня прыкмеціла, калі падышла да палянкі Грыпіна Вядзерка. Яна спынілася ў разоры, зьлёгка затуліўшы сваю постаць лістамі шчавельніку. Цешылася рэзвасьцю дзетак, уміялася іх бесклапотнасьці... Многія без бацькоў, бяз родных, што іх чакае ў будучыне?

Посная аднастайная яда, бруднаватыя пасьцелі, саламяныя падушачкі—хоць-бы што! Вось сонца ды трава, вось чыстае паветра ды кампанія... Сеньня, цяпер, а заўтра?.. Аднакія пытаньні з дзсяткаў вуснаў: ці сьвеціць сонца? Шустрыя вочкі, толькі паднімуцца вейкі, кідаюць узрокі ў вокны. Гарбата—між іншым. Нямытымі, неадзетымі, толькі паднімуцца з пасьцелі—на двор. Не сабраць да сьнеданья, ня прымусіць пяці хвілін аддаць на мыцьцё. Якая глыбіня жыцьцёвых праяў! Які імпэт жыцьця!

Грыпіна Вядзерка захапілася думкамі і не ўважала дзе, чаго і навошта яна стаіць. У вачох мігацелі дзеці. Усё роўна—нібы-то праляталі вераб'і ці вароны. Таксама—стварэньні крыклівыя.

Але раптам яна ўбачыла, як гуртам, навывперадкі дзеці панясьліся да яе. „Цётка Грыпіна! Цётка Грыпіна! Цётка Грыпіна!“ Зашамала лісьце шчавельніку, працягнулася капа ручак да яе постаці. Як пчолы калоду, абляпілі яе дзеці з усіх бакоў. Распытвалі, дзе была, звалі гуляць, падавалі вянкi, каўпакi, дубчыкі, лісткі.

Ці-ж трэба большае атэстацыі для настаўніцы, як агульная любасьць да яе з боку дзяцей? Інспэктар бачыў гэту сцэну і адчуваў яе сэнс. Ажно спыніўся сярод сьцежачкі ў садзе, ідучы да дзяцей. Пастаяў, паглядзеў некі час і падышоў да Грыпіны Вядзерка, калі тая заняла дзяцей казкаю. Дзеці сьціхлі, разявілі раты і слухалі настаўніцу. Інспэктар пачуў апошнія словы казкі, прыпыніўся моўчкі—няхай настаўніца канчае. Кіўнуў рукою, каб Грыпіна Вядзерка ня смуцілася перад ім... Ды куды-ж там было! Зьмяніўся настрой—зразу прысох язык, заблутаўся ў роце.

— Дзеткі, сёньня ўжо годзе,—праказала Грыпіна Вядзерка дзецям.

— Добра, добра, добра...—паняслося некалькі дзiesiąткаў галасоў.

Інспэктар павітаўся з малымі, запытаў некалькіх, як і што яны жывуць, ці весела ім, ці хочучь у горад, ці не галодныя. Дзеці адказвалі, пазіраючы на настаўніц. А настаўніцы глядзелі на інспэктара.

І Грыпіна Вядзерка, забываючы рачаіснасьць, паднімала ў памяці вобраз Барбарука! Перабірала драбнейшыя рыскі яго твару, азірала постаць, выглядала колер вачэй. І Барбарук—і не Барбарук. Ня гэтка роўны, здавалася, як быў тады. Бяз вусоў. Заўпалыя шчокі. Задуменнасьць. Раскудлачаныя валасы—замест гладка прычэсаных, з прадзелам на левым баку галавы. Вальнейшыя рухі, вялыя і ціхія... Але нос—той самы, да каліва падобны; але вочы—яго; мяккі, плаўкі погляд—быццам мошастам павядзе па твары, глянуўшы. Столькі гадоў! Век!

Запытаць?!

Цяжка фашыцца. Ці ёмка вось гэта, зразу, пры першым спатканьні? Замест сур'ёзнае гутаркі аб справе—пра асобу.

Што падумае? Як паглядзіць Саламея Кублік?

Не! Нізашто! Трэба ўстрымацца. Трэба!

Грыпіна Вядзерка пусьціла ў хаду ўсю сілу волі, ажно тупнула нагою, цепанула плячыма. Апусьціла вочы, каб не глядзець узапой, каб нават ня даць выгляду, што зацікаўлена ім, інспэктарам, як мужчынам, а не начальнікам.

— Дзеткі,—перабіла іх цікавасьць да інспэктара,—пара дадому; там ужо, напэўна, вячэра гатова. Пойдзеце?

— Гэй, у шэрагі!—падаў адзін хлапчук, і хутка дзеці вывелі выгінастую ўступку з сваіх фігурак. Саламея Кублік падраўняла іх, прыгразіла, каб яны не мудраваліся і праказала да Грыпіны Вядзерка:

— Я хіба адна іх завяду,—а вы...

— Калі ласка.

— Дзеткі, айда наперад! Разьвітайцеся з дзядзькам інспэктарам.

— Бывайце здаровы! Дабранач! Бывайце-э... Дзядзька інспэктар!

— А ў вас тутка добрае месца! Сад, рэчка! Лес недалёчка.

— Нудна, таварыш інспэктар. Дзіч.

— Няўжо-ткі вам нудна?

— Ня верыце?

Яны прашлі вакола палянкі. Грыпіна Вядзерка паглядзела на інспэктара, і, наважыўшыся штосьці запытаць, абарвала на слове. Пачырванела ад няёмкасьці.

— Сьмялей, сьмялей,—падбадзёрыў інспэктар.

Куды-ж аднеквацца далей? Грыпіна натужна засьмяялася і рашыла:

— Выбачайце. Я не пачула вашага ймя.

— Не пачулі?

— Сапраўды.

— Маё імя—Мікалай.

— Скажэце, вы часамі ня той Барбарук, які ў 1915 годзе быў падпаручыкам аднаго з сібірскіх палкоў? *

— А вам як здаецца?

— Мне цяжка рашыць: вы вельмі падобны.

Інспэктар памаўчаў крыху, пасьля запытаў:

— А як вы мяне ведаеце?

— Ліду помніце?

— Ліду?! Вы былі настаўніцаю?.. Чуць-чуць прыпамінаю... У пятнаццатым годзе, вясною...

На гэтым тэма вычарпалася, хоць у обоіх было жаданьне перайсьці да ўспамінаў, да апісаньня прыватнага жыцьця на працягу мінуўшых дзесяці гадоў. Але і Грыпіне Вядзерка і інспэктару паказалася, што іх гутарка перашла не на той шлях, як трэба, што й першае перамаўленьне занадта было звычайным, абітым манэўрам—каб можна было разварочваць гэту тэму далей.

Барбарук вярнуўся да спраў колёніі.

— А я, прызнацца, і ня прымеціў, дзе-ж ваша вывеска?

— Зьнялі, таварыш Барбарук. Была набіта на браме, пры ўездзе, а зараз мы хочам перанесьці на будынак.

— Чаму гэта? Баіцеся людзей?

— Гэта наш бухгалтэр закамандваў. Ён у нас адміністратар і распарадчык.

Барбарук засьмяяўся.

— У вас зусім ня нудна, як я бачу.

Грыпіна Вядзерка пачырванела.

Яна ня цікавілася вывескаю і, нават, прыпамінае няўверана, што гэткая была. Не разумела, чаму прыпляла бухгалтэра; можа хто ёй сказаў. Стала раздумоўваць...

— Кінець, таварыш Вядзерка—заўтра выясьнім. Мне, вядома, цікава ня вывеска, а становішча колёніі і матэрыяльнае, і з боку выхаваньня дзяцей. Як у вас з гэтым?

— З боку выхаваньня—заўтра пабачыце, а з матэрыяльнага боку—цяжкавата. Сяк-так перакідаемся. Сонца і паветра—замяняюць многае з таго, чаго не хапае...

— Вялікая рэч—сонца! З мілаю ахвотаю падзяліў-бы вашу долю.

— Вам так здаецца.

Дзеці паўкладаліся спаць. Гоман сьцішэў. Моўчкі варушыліся на ложках непрыапанутыя галоўкі. Ад саду прычынлі аяніцы. У пакоі пацямнела. Саламея Кублік адшукала маленькую лямпачку і засьвяціла агонь. Куравае, прышчэрбленае шкелка сьцірала і тую зыркасьць сьвятла, на якое мела сілу лямпачка. Па кутох калыхаўся змрок. Доўгі стол кідаў у два разы даўжэйшы цень. Кухаркі выцерлі кухню, памылі пасуду і вышлі. Выходзячы, несхаця мармыт-

нулі разьвітальнае слова. Саламея не дагадалася аб тым, ці прыгатавалі яны што-колечы для інспэктара. Прыпомніла, калі Тадора з Юз'яй ачуліся на дварэ. Тады сумелася сама перад сабою і выбегла з памяшканьня.

— Тадо-ора!—пазвала.

— Чаго табе?—пачула з-за вугла будынку адказ Грыпіны Вядзерка.

Яна йшла з інспэктарам у памяшканьне. У Саламеі справа раскідалася.

— Мне была патрэбна Тадора!

І калі Грыпіна ўзышла на ганак, а інспэктар крыху адстаў, Саламея падшапнула:

— Я наконт вячэры госьцю.

— Ага! То й праўда. Кухаркі пашлі?

— Пашлі.

Грыпіна Вядзерка зьвярнулася да інспэктара:

— Таварыш інспэктар, адну хвіліначку пачакайце на ганку. З Саламеяй Кублік.

— Калі ласка, таварыш Вядзерка.

Саламея заняла інспэктара гутаркаю пра колёнію, пра яе жыцьцё, пра яе матэрыяльны стан. Інспэктар даваў ёй цэлы шэраг пытанняў, спраўляўся падрабязна, як і што йдзе праца, як папраўляецца здароўе дзетак.

А ў гэты час Грыпіна Вядзерка зьбегала ў пякарню, наведала да бухгалтара і сяк-так састроіла вячэру з каўбасы з хлебам, з сыру, з яэшні ды гарбаты; дастала кіслага малака гладышык. Прынясла ад бухгалтара два падламаных крэслы, ахаяла каморку. З некай няёмкасьцю падбегла да інспэктара з Саламеяй і пазвала:

— Прашу на шклянку гарбаты. Чым хата багата.

— Дзякую. Навошта было вам турбавацца?.. Эх, гэта начальства!..

— Будам мець вялікую прыемнасьць, калі не адмовіцеся. Зойдзем, Саламея.

Саламея ад сябе запрасіла інспэктара.

— Вы ўжо не пагарджайце.

Яны пашлі.

Ноч глядзела на зямлю мільёнамі зор. Чорны полаг яе туліў надворак. Праз адчыненае акно падаў смуглы жоўты промень на мяккую мураўку. Ціха шыпеў самавар. Некалькі хвілін ня чуваць было жаднага крыку, ні гуку. Пасьля дзесьці падала свой голас сава. Па гасьцінцы затарахцелі калёсы падводы. На іх стук адазваўся зацяжным брэхам сабака. Яшчэ нечы крык умяшаўся ў гэта. Гоман стаяў каля дзесьці хвілін...

А калі крыху аціхла, інспэктар пачаў гутарку!

— Мне падабаецца гэта.

Грыпіна Вядзерка не згадзілася.

— Вы, таварыш інспэктар, толькі суцяшаеце нас.

— Даю слова.

— Як каму,—уставіла Саламея Кублік, наліваючы гарбату ў шклянкі.

— З першага разу можа ўпадабацца.

— Толькі ня гэта,—стаяла на сваім Грыпіна Вядзерка.

Пры гэтым яна сарамліва затуляла сабою бедна засланы драўляны ложкак. Няўпрыкмет для Барбарука прыкрыла голыя берагі шарачковага матрацу. Асьцерагалася, каб не таўхануць чуць-чуць стаяўшы стол.

— Сколькі паху! Я за сёнешні дзень паздаравеў на год. Ліпы, канюшына, грэчка, краскі.

— Гэтага хапае.

— А чаго вам больш трэба?

— Адны мы, таварыш інспэктар.

Грыпіна Вядзерка ўлажыла ў гэтыя словы ня толькі праўду, а і спагаду. Яна не хацела паказаць Мікалаю Барбаруку голы факт, а выказала тым сваю радасьць да яго прыезду.

— Паху—пагэтуль,—правяла рукою пад падбародкам,—і таму, што вельмі багата паху, мы задыхаемся ў ім, не з кім яго падзяліць.

Барбарук паглядзеў на Грыпіну вокам далёка ня інспэктарскім. Але ўспомніў акругу, вуліцу Троцкага, дом № 6, кватэру трэцюю. Ці ўжо ў гэты час вярнулася дамоў Тацяна?

— Дык ежце, Мікалай Рыгоравіч... Можаб малака вам?—пытала Саламея.

— Калі ласка—не клапацецеся. Навошта ўсё гэта.

— Ня думайце, што мы нагэтулькі бедныя, каб і ма-лака не дастаць...

Барбарук паглядзеў на каморку.

— Няпрытульная, скажаце?

— Баюся, каб не разысьціся з рачаіснасьцю.

Інспэктар засьмяяўся.

— А як жылі ў 1920 годзе?

Тадора з Юзяю сядзелі на лаўцы пры сьвіронку. У двары ня было больш нікога. Будынкi выдзяляліся чорнымі плямамі ў шэрані ночы. Ні ў адным—сьвятла. Толькі з трэцяга акна колёніі—жоўты промень.

Туды, да яго, прагліся ліхамысныя погляды кухарак. Вакол тых, хто сядзеў за вакном, ішлі шэпты. Віўся загавор, якому-б дай сілу—сьвет перавярнуў-бы, хоць асяродак яго сходзіўся ў тым-жа будынку, шасьцю вокнамі ўлева.

— Не казал а табе?—шаптала Юзя.

— Сышліся, як належыць.

— Гэта, лічыцца, іх справа. Прыехаў на рэвізію, а папаў...

— Вяртуха гэтая ўсякага з панталыку саб'е.

— Я заўтра перайму яго на дарозе і не адпушчу, пакуль ня выкажу ўсяго.

— А думаеш, ён слухаць будзе?

— Тады можна на яго скаргу паслаць...

— Дастукаешся ты, пахвалішся.

Абмывалі Грыпіну Вядзерка памыямі. Не шкадавалі й Саламеі Кублік. Інспэктар у кухарак—ні да чога не гадзіўся. І Тадора і Юзя толькі адны былі дбайцамі аб дзецях, аб колёніі, чуць не аб усёй асьвеце ў акрузе. Іх языкі кранулі спалком, начальніка міліцыі, Наркамасьветы. За апошняга кухаркі наймацней учапіліся. Сталі камбінаваць, меркаваць, выдумоўваць, як і што дайсьці да гэтае асобы, каб раска-заць яму сваю крыўду і настаяць на перамене кіраўніцы—Грыпіны Вядзерка.

Навошта гэтка, калі ім, нізавым работніцам, спакою не дае, чапляецца за ўсякую дробязь.

А сама—толькі й ведае, што з інспэктарам балавацца. Ёй дзеці—хай прападаюць. Ці-ж мала ў гэтым доказаў яе нягоднасьці?. Там, у Менску, мусяць прыслухацца да іх голасу... А сёньня яны прыпільнуюць... Агеньчык нездарма за поўнач сьвеціцца... Во, там...

Кухаркі хвілін з пяць не глядзелі на сьвятло ў акне і калі паднялі ўзрокі—то ўбачылі, што сьвятла няма.

Тадора штурханула Юзю—і абедзьве падняліся.

Саламея Кублік пакінула ў Грыпіны Вядзерка Барбарука аднаго. Заенчыла дзіця—і ёй трэба было пабегчы справіцца, у чым рэч. Замарудзела і не вярнулася. Чаго-ж, павячэралі, а мала што можа цікавіць інспэктара пытаць у кіраўніцы? Яна, Саламея, другая сьпіца ў калясе... Ды, апроч таго...

Кожны раз Саламея Кублік скардзілася на сваю долю. Грыпіна Вядзерка мае болей ад яе шансаў перад мужчынамі. Нельга адказаць у Грыпінавай здатнасьці, у васабліва ўмелым падыходзе да іх, ва ўсім строі яе постаці... Саламея ўжо пераканалася ў гэтым. Грыпіна цягне да сябе мужчын, як магнэс—голку... Завісьліва Саламеі, але Грыпіна Вядзерка невінаватая, не... У даным выпадку ясна, што адносіны паміж інспэктарам і Грыпінай ня сёньня пачаліся... Нездарма Грыпіна даведалася пра яго імя. У гутарцы з ім заходзіць да сяброўства. Аднаго і другога цікавіць мінулае ў прыватным жыцьці кожнага... Грыпіна—глядзеце—як уважліва праслухала Барбарукову аповесьць з пачатку да канца.

Зьнедаволілася, калі Барбарук крануў сваіх сямейных спраў... Перамянілася... Зьнедаволілася—гэта відаць хоць-бы па тым, што сьпяраша Грыпіна вынаходзіла месцы, дзе-б яго палажыць спаць, а пасьяля згадзілася, каб інспэктар пашоў да бухгалтара... Наперакор... Цудная, аднак! Варта ёй узьнімаць мінулае! Навошта затуляць ім сёнешняе. Усё-ж Барбарук—начальнік. Прыехаў з службоваю мэтаю... Вось ня ўгодзіць і выйдуць іншыя скуткі. Абмовіцца лішнім словам у вакрузе—і няпрыемнасьць... Няхай-бы ўжо ўладзіла з начаваньнем... У прыгрэбіцы—канюшына-ж ёсьць...

Думалася Саламеі Кублік, што будзь-бы на яе, не зрабіла-б па Грыпінаму. Але наогул, яе гэта менш усяго да тычыць... Можна заўтра перайначыцца?

— Ш-ша-а, дзеткі, сьпеце.

Прылягла сама і заснула, не пачуўшы, калі выходзіў ад Грыпіны Вядзерка інспэктар, Мікалай Барбарук.

— Ведаеце, Мікалай Рыгоравіч, як я рада, што вы прыехалі да нас! Трэці месяц бяз новага чалавека. Гэта-ж з розуму можна зысьці! Слухаць паляваю цішу, дзень-у-дзень, ноч-у-ноч—адно і тое-ж. Вось гэтак, нібы трымаеш у руках дошчачку—з аднаго боку чорную, з другога—белую і варочаеш перад вачыма. Днём—бела, ноччу—чорна... Вы скажэце, што днём пташкі пяюць, сонца, бурліць рэчка каля заставак... Зелень—ну, і пах, прастор. Але-ж ён адзін-аднакавы! Бачыш—неабмежны, а ісьці няможна... Па мойму—лепш сядзець у чатырох шчыльна зачыненых сьценах...

Грыпіна Вядзерка спавядалася перад Барбаруком упоцёмку, калі згасла лямпа. Не хапіла газы, і Грыпіна Вядзерка балюча хвалявалася, падкручваючы кнот. А вось хопіць, а вось яшчэ хвілінку пагарыць. Але кнот не згаджаўся гарэць сухім. Пасьмяецца Мікалай Рыгоравіч і падумае: „Якія нядбайныя дзяўчаты“.

Дагадвалася Грыпіна Вядзерка, што справа павінна так пайсьці, сама-ж дапускала месца палахліваму жаданьню: няхай сабе тухне. Патухне лямпа, а яны ўдваіх—хто перадугледзіць розныя мажлівасьці?

Каму, сапраўды кажучы, патрэбна цьмянае курава мізэрнай лямпачкі? Усе сьпяць—толькі зоры калышуцца ў небе.

Але якавы думкі таварыша інспэктара? Ці не ашукваецца яна ў сваім разьлічэньні? Няўжо Мікалай Барбарук дарэшты забыў пра свае інспэктарскія мэты і стаў чалавекам, які выпадкова апынуўся сам-на-сам з Грыпінаю Вядзерка, калісьці выпадкам напатканай? А мо' Барбарук гэтакім манэўрам яе выпрабуе толькі? А мо' яна, паддаўшыся жаночаму пачуцьцю, пападае ў крэпкае сільлё?

Няпэўнасьць, заўсёды трапяткая, зьвязаная з адчуваньнем, прыемная рэч, калі за ёю не стаіць разувер'е. Што прывядзе яна ў даным выпадку?

Грыпіна Вядзерка не пасьпела ні на чым спыніцца, калі лампа стухла. Малюпаткі пакоік, мэрам-бы кінуўся ў якуюсь чорную прагаліну, і перад ёю міганулі каляровыя колы. Разьняліся, пацямнелі і згінулі.

— Даруйце,—усяго і выказала Грыпіна Вядзерка.

Барбарук яе заспакоіў. І як сядзеў на паламаным крэсьле, гэтак і астаўся сядзецц. Аб тым, каб ісьці—не заікнуўся. Тады толькі Грыпіна Вядзерка пасьмялела, абнадзелілася і скеміла, што многа лішніх думак прапусьціла ў галаве... Ня варта было... „Ці-ж на ўсякую дробязь“... Яна з гэтага хацела вывесьці, што над многім чым лішне хвалявацца. Але тут-жа адказалася ад гэткага рашэньня. Прайшло з пяць хвілін, а яна ня ведала, што далей рабіць: ці стаяць на адным месцы, нярухома, як захапіла яе цём, ці прысесьці. Ізноў гатова выйсьці няёмкасьць. Ізноў—гаданая рэч. Тым болей, што на другі раз цяжэй прыплесьці выпадак...

Інспэктар выручыў—хацеў паправіцца на крэсьле і пахіснуўся. Незнарок, у поцёмку, працягнуў рукі і злавіў Грыпініну фігуру.

— Даруйце.

Грыпіна Вядзерка прытрымала Барбарука за руку і сьледам-жа прысела каля яго, ня прымаючы свае рукі з яго калена. Праз хвілю, другую стала спавядацца інспэктару...

— Вы дарма сумуеце, таварыш Вядзерка!—разважаў Барбарук.—Вы гэтак добра выглядаеце, што на вас міла паглядзецц... Ад вас нясе кіпучым маладым жыцьцём. Сонца і зелень—напаўняе вашу істоту... Гэта дала вам колёнія... Не абмыляюся, калі скажу, што вы напалову паздаравелі проціў ранейшага. Як мне помніцца—вы былі худзенькай, блядою. А можа і няясна сабе прадстаўляю вас?

— Так, я паправілася... Я адчуваю сябе на столькі моцнаю, на столькі здароваю, што недзе дзяваць здароўя... Так, так. Недзе дзяваць здароўя. Вайду гэта ў лес і здаецца, хвой вырывала-б... Я хварэю ад здароўя... Паверыце?

— Не расказвайце,— мне страшна робіцца,— пагіранізаваў Барбарук. А памаўчаўшы, дадаў:

— Дзіва адно: скардзіцеся на тое, што сумна, што дрэнна забяспечаны з матэрыяльнага боку, а тымчасам...

— Вось-вось... І самой мне дзіўна ўсё гэта. Ядою нельга пахваліцца— крупнік ды каша, ды крупнік... няўдала звараныя к гэтаму.

— Усё-ж, я спагадаю вам, цётка Грыпіна. Каб я быў нежанаты, каб меў болей волі, я-б ахвяраваў месяц-другі на жыцьцё ў колёніі...

— Вы не жартуйце, Мікалай Рыгоравіч... Я вам кажу праўду... Каб гэта яшчэ ды ня дзеці—звар'яцела-б. А то— дзеці выручаюць... Люблю дзяцей... так люблю дзяцей, што няма слоў выказаць гэта... не хвалюся перад вамі, таму што вы начальнік мой, не... Але вам не падшукаць гэткае, як я, другое... не падшукаць, Мікалай Рыгоравіч... Для мяне дзеці— вобраз жыцьця, бесклапотнага, віруючага жыцьця, да якога мяне таўхае некая невядомая мне сіла...

— Мне казалі пра вас... Ды я ўжо бачыў, калі вы расказвалі дзецям казку. Малыя глядзелі на вас з гэткаю ўмільнасьцю, як глядзяць анёлы на мадонну—на карціне Рафаэля... Так, так...

— Вы ня лісьцеце мне... Вы ўсё-ж... заядлага мужчыну... мужчыну, кажу вам, малюеце з сябе.

— Ці-ж тое дрэнна, павашаму?

— Го, не... Ці-ж бяз гэтага мажліва тое хараство ў жыцьці, тая радасьць існаваньня, што запаўняе нашу істоту... Я... я скажу вам... бессаромна, адкрыта... ці-ж мы дзеці?.. Мне так хочацца мужчынскае кампаніі, прысутнасьці іх усюды й заўсёды, пара ў пору, гэтак па гадзін дзесяць у дзень... Ня ведаю чаму, але ў апошні час іменна абурае мяне гэтае пачуцьцё... Можна-б тады маё здароўе пашло-б на карысьць, можна тады-б іншым зьместам напоўнілася-б маё сэрца... А цяперака?

— Рука інспэктара мімавольна каўзанула па Грыпініным плячы і, здавалася Барбаруку, бязвольна прыліпла да яе мяккага цёплага цела,—але Грыпіна Вядзерка нашла ў гэтым прычыну, каб пахіліцца да інспэктара, і ў момант яе

галава апала на яго плячо... Барбарук не паварухнуўся... Мэрам-бы разьлічваў сваю чыннасьць на бліжэйшую хвіліну.

— Ах, Мікалай Рыгоровіч, прашу выбачэньня, я й забыла, што вы жанаты, што ваша жонка ў гэты момант... думае аб вас нешта іншае, лепшае, чым...

Грыпіна Вядзерка ў момант выпрасталася на крэсьле, не аддаючы сабе адрахунку, чаму і што гэта робіцца; пасья праказала:

— Дык вы, таварыш Барбарук, пойдзеце спаць на канюшыну? А як з ключамі?

Барбарук нічога не адказаў і падняўся з крэсла.

Кухаркі падышлі да ганку ў той момант, калі стукнулі дзьверы і Барбарук пераступіў парог з памяшканьня. Тадора з Юзяю перапалохаліся дашчэнту, брусамі пападалі з боку ганку і прытаіліся. І надало-ж ліха! Апоўначы пад дзьвярыма! Абедзьве ціснуліся к ашарпанаму таркаваньню сьценкі, затайвалі дых, душылі пазывы да кашлю і калаціліся, як у трасцы. З няцерпам чакалі, калі пераступіць інспэктар ганак і адыдзе крокаў пяць-дзесяць ад будынку. Тады яны паўзком аддаляцца за рог будынку і праз сад схаваюцца да сябе ў кватэру. Але Барбарук вышаў на ганак і стаў. Прайшло даўжэразных пару хвілін, і сьледам вышла Грыпіна Вядзерка. І вось замест таго, каб ісьці ўдваіх, інспэктар і кіраўніца затупалі на адным месцы і перайшлі да гутаркі...

— Я вас правяду, Мікалай Рыгоровіч,—набівалася Грыпіна Вядзерка.

Інспэктар далікатна адгаворваў: цёмна, аднэй няёмка ды страшна хадзіць па надворку, да гэтага ён сам ведае, дзе паветка, умовіўся з бухгалтарам, як і што адкрыць, як з сярэдзіны заперці.

— А можа вам не паслана?

— Пераначую...

Грыпіна Вядзерка ўглядала ў словах Барбарука памсьціваю холаднасьць; прыпісвала гэта таму, што няўдала абышлася з ім... І вельмі жадалася ёй адкупіцца за сваю няёмкасьць... Чым? Хоць чым.

Каля дваццаці хвілін гутарылі Барбарук з Грыпінаю— для кухарак паказалася вечнасьцю.

Адлежалі бакі, не хапала сьцерпу ляжаць, і кожная па сабе парывалася падняцца і бегчы ад ганку. Але сполах перад тым, што на іх паглядзяць, як на якіх злачынцаў, паднімуць гвалт, нагоняць і тады прыдзецца сьвяціць вачыма,—сполах перад гэтым супыняў кухарак. Яны натужваліся да апошняга, крапіліся і ляжалі.

Кожны момант рабіўся для іх доўгім кавалкам часу, якому ня відаць было канца. Тадора злавалася на сябе самую і разам на Юзю—чаго іх пагнала нялёгкая на гэткую справу. Юзя згубіла ўсякую цікавасьць, якая гнала яе ўвесь дзень падглядаць за Грыпінаю. Абедзьвым Грыпіна Вядзерка стала самым лютым ворагам, чалавекам, які сабраў ва ўсім сьвеце ўсю бяду і няшчасьце ды абрынуў іх на кухарак.

Каб яны прымелі—жыўцом праглынулі-б яе... Але палі ў гэткі стан—што ні так, ні гэтак, ні тое і ні сёе. Кухаркі са злосьці скрыгіталі зубамі, раздражняліся няўмеру, вось-вось будучы ня ў моцы сутрымацца і выдаць сябе... Тадора зарухала і скрабанула чарапком аб камень.

Можна і ціхутка, але ёй здалося, што Грыпіна Вядзерка з інспэктарам пачулі... Гэта надало большае сьмеласьці, і Тадора працягнула ногі ды кранула Юзінай галавы. Юзя шэптам пераняла таварышку... Мажліва—мінула-б адна хвіліна, як кухаркі сябе выдалі-б... Але на ганку затупалі зразу чатыры нагі: інспэктар з Грыпінаю Вядзерка сышлі з ганку і накіравалі ўправа...

Кухаркі, як шалёныя, усахпіліся на ногі і далі драла. Павяртаючы за рог будынку, яны нарабілі стуку, разьбіўшы якуюсьці пасуду.

— Цішэй!—пераняла Юзю таварышка.

У садку абедзьве прыпыніліся, адсапіліся і, راشыўшы на тым, што ўсё-ж яны Грыпіну ўлічылі ў праступку, пашлі дахаты. Ні інспэктар, ні Грыпіна не звярнулі жаднае ўвагі.

— Дабранач! Ня бойцеся, ніхто вас ня ўкрадзе...

— Грыпіна Вядзерка міжвольна падняла ўгору руку, хочучы паслаць паветраны пацалунак, але раптам рука затрымалася ў нявыразнай позе, а пасля апусьцілася.

— Прыемных мараў, — пажадала Барбаруку і адышлася на адгон, каб быць мала ўбачнай; сама прыглядалася, хочучы прымеціць ці не азіраецца інспэктар. Няўжо ён, як каразьлівая дзяўчына — так злодумны? Альбо ня лічыцца з абставінамі?.. Не хацела згадзіцца Грыпіна Вядзерка, што яна супроць аднаго, што навакола нікога-нікагусенькі...

А ліпы так пахнуць, гэтак урачыста сьвецяць зоры, і так смачна ўсе сьпяць!.. Яшчэ ня было ў жыцьці Грыпіны Вядзерка гэткага моманту. Колькі помніць — ні разу, ні разу.

Скрыпнулі дзьверы ў паветцы, бразнула клямка, стукнула штосьці аб нешта іншае, мэрам-бы паленам па пустой бочцы... Гэта ўзварушыла цішу, разьняслася далёка ў бакі. Грыпіна баялася, каб ніхто, апроч яе, не пачуў. Думала, а мо' знарок Барбарук зрабіў гэта. Мажліва яго манера такая, выпрабаваць. Ліха іх ведае, мужчын, на якія яны хітрыкі пускаюцца... Чамусьці гэтыя дагадкі Грыпіне паказаліся грунтоўнымі, ажно яна асьцярожліва, затаіўшы дых, зрабіла некалькі крокаў у бок паветкі... Стала на пальчыках, выцягнула голаў наперад і настаражылася... Але ўсё маўчала, маўчала...

Пасьля рашуча кранула з месца і цвёрдым крокам пашла к будынку, у які схаваўся інспэктар... Прыглядзелася — варота зачынены. Было ясна — Барбарук пашоў і лёг спаць. Было ясна — яна папала ў няміласьць. Было ясна — яна пакрыўдзіла інспэктара... Але чым, чым, чым? — Бестактоўнасьцю. Грыпіна Вядзерка са злосьці скрывіла твар, затупала на адным месцы і выразным шэптам прамовіла:

— Якая-ж я дурніца! Што мне да таго, калі ён жанаты... Дурніца я, дурніца... Гэта-ж начальства, інспэктар, чалавек амбітны, а я... Не, нельга, каб ён з крыўдаю на мяне заснуў...

Гэта была ноч, ужо позьняя ноч. Была ноч на дзіва спакойная і цёплая-цёплая, нават душная. Рабілася цяжка сапці. Няўжо гэткая ноч нікому няцікавая? Альбо ёсьцека людзі, што на іх ня ўплывае ніякае хараство?.. Або ёсьцека людзі, якім непатрэбна гэтае хараство?

Грыпіна Вядзерка прытулілася да варот паветкі, прыслухалася. Ёй хацелася пачуць, ці сьпіць Барбарук, моцны

ці не яго сон... За варотамі нешта шарпела, шамала. Не разабраць—сапе інспэктар ці не. Нешта шаптала Грыпіне Вядзерка на вуха, што Барбарук ня можа спаць. Ёй хацелася верыць гэтаму шэпту. Бо чаму-ж не паверыць, калі не павінна быць, каб мужчына... каб мужчына баяўся кабеты... Ня можа быць, каб яго холаду не распарыла гэткая цёплая ноч... Жывуць-жа людзі і на далёкай поўначы... Мажліва з ім, Барбаруком, што колечы здарылася? Зяндужаўшы чым, або што?

Думкі віхрыліся ў галаве кабеты, тузалі яе нэрвы, неспакоілі. Пачуцьцё мянялася штохвілінку: то цягнула-вярнуцца і бегчы да сябе, то нешта прыкоўвала да месца... Пасьля, раптам, выскачыла настойнае, упартае жаданьне—пастукаць у вароты. Мэрам-бы гэтыя вароты супынялі яе пасярод дарогі і мяшалі йсьці, куды яна выбралася з выразнаю мэтаю. Не павінна яе, маладое ды адважнае, стойкае ды сьмелае, хоць-бы што затрымаць.

Ён ня сьпіць?—праверыла яшчэ раз Грыпіна Вядзерка, прытуліўшыся да варот. Але нічога ня вызнала—той-жа шам і шоргат... Тады яна бяз усякай цырымоніі—стукнула кулаком раз, пасьля другі раз, трэці... Па двары разьняслася гульлівае рэха, якое скрала нясьмелы голас:

— Хто там?

— Мікалай Рыгоравіч, даруйце, я адно слова... адно толькі слова хачу сказаць...

Барбарук не пачуў і ўдвойчы запытаў:

— Хто там?

— Гэта я—Грыпіна Вядзерка... я перапрашаю вас... я не магу згадзіцца, каб вы асталіся пакрыўджаным на мяне.

Не прайшло і хвіліны часу, як рэзкі скрып засьведчыў адчыненьне дзьвярэй. Грыпіна Вядзерка кінулася ў цёмную прагаліну шчыліны і ўголос прамовіла:

— Якое-ж мне дзела, што вы жанаты, Мікалай Рыгоравіч. Даруйце мне за маю дурную неасьцярогу...

Ці адказаў што Барбарук на гэтыя словы Грыпіны Вядзерка, ці можа маўчліва зачыніў вароты і, калі зачыняў вароты, ці скрыпнулі яны, ці не—Грыпіна ня чула...

Д Ы А Г Н О З

I

— Так, грамадзянка, вашы почкі здаровыя... Не баліць?.. Сатэце, калі ласка... мацней, вальней... На двор штодня ходзіце?..

— Так... штодня... гм...

— Пасьля абеду кажаце, значна, горай?.. Гм... Выключна адно можа быць... Вам не хапае...

Сярэдніх гадоў мужчына, на выгляд малады, здаровы, заўсёды з вясёлаю мінаю „доктар па жаночых хваробах“, Ясь Дыднік адрыўнымі сказамі вымаўляў гэтыя словы, лісьліва ды аўторытэтна паглядаючы хвораі у вочы. У руцэ ён круціў чорную трубку, другою хвіля-ад-хвілі перабіраў ланцужок ад гадзінніку. Раздумоўваў, як быццам-бы правяраючы самога сябе і свае веды, нядаўна пушчаныя ім у практычнае ажыццяўленьне.

Ужо пяць месяцаў, як ён скончыў практыку пры унівэрсытэце, папоўніўшы ёю ранейшыя веды, пяць месяцаў як адчыніў свой габінэт і прымае хворых. Нельга сказаць, каб гэта быў доўгі тэрмін, усё-ж ён, Ясь Дыднік, пасьпеў нажыць сабе надрэнную вядомасьць. Аб ім, як аб добрым доктары, пачалі гутарыць ня толькі тыя, што яго ведалі, што былі з ім знаёмы, а досыць шырокія колы гараджан. Гэта відаць было хоць-бы з таго ліку, дзень-ада-дня ўсё большага, наведывачоў, якія да яго прыходзілі за радамі. Дыднік прыкмячаў сваю пераважнасьць над старэйшымі дактарамі па гэтай спэцыяльнасьці, якія дзiesiąткамі гадоў жылі ў горадзе, і матаў сабе на вус. З-пад цішку выбіваўся ў яго гонар, а побач расло самаўвер'е, што ён сапраўды можа стаць нязвычайнаю знатнасьцю. З гэтымі думкамі цяжка было расставіцца доктару, і ён іх цешыў у сваім нутры бесьперасьціханку. Думаў аб адным, а ў голаў лезла

ўсё гэтая каразьлівая доктарская ганарлівасьць. Часта яна шкодзіла Ясю Дыдніку, хоць ён і не прыкмячаў таго, але часта і дапамагала. Галоўным чынам дапамагала яна Дыдніку ў адным, менавіта—давала цвёрдую ўпэўненасьць у самога сябе, у свае веды, і ад гэтага заўсёды бадзёрыла доктара.

Вось і на гэты раз, калі ён аглядаў хворую Парулю Сталовіч, маладую прыгожую маладзіцу, тая-ж думка панавала ў доктарскай галаве. З-за гэтае думкі Дыднік раскідаўся словамі, не сачыў за іх лёгічнасьцю і нават за іх зместам. Праўда, пацыентка ў яго была арыгінальная, упяршыню з падобнаю хваробаю. За ўвесь час практыкі, у якую ён перапусьціў да 300 жанчын, падобнае, як помніць, яшчэ ня было. Гэта ня значыць, што гэткага зьявішча ў мэдыцыне не наглядаецца. Дыднік яго ведаў, нават адзін час цікавіўся ім і абяцаў вывучыць яго як найлепей, асабоваю спэцыяльнасьцю. Але практыка зацёрла гострасьць асабовых момантаў у шэрагу людзкіх хвароб, якія падлягалі яго ведам, і разам думку аб гэтай спэцыяльнасьці; ён мусіў абхопліваць яе сваёю ўвагаю пастолькі, паколькі гэта датычыла поўнага комплексу абраных ім хвароб. І вось, вышла так, што, лечачы людзей, ён ні разу не спаткаўся ні з чым такім, што наглядалася ў Парулі Сталовіч... Як быццам-бы зьнянацку яна падасьпела... і зацікавіла Дыдніка. Вось загэтым доктар зацікавіўся ня толькі „местом поражения“, а і ўсёю постацьцю хворае. Выслухоўваў, выстукваў, прыглядаўся да кожнае мясьціны на Паруліным целе. Зацягнуў агляд на поўгадзіны, забываючы пра іншых пацыентаў, якія чакалі за сьценкаю яго габінэту, і ўголос не здавольваліся. Паруля Сталовіч таксама тамілася гэткаім пільным прыёмам, хоць і лічыла доктара надзвычайна заўважным, шчырым, і ахвотліва падавалася малейшаму доктарскаму намеру, кожнаму яго вымаганьню: мяняючы позу, агаляючы цела, сапучы цішэй і мацней, адказваючы на ўсякае запытаньне.

— Дык вы кажаце, грамадзянка, што гэта ў вас даўно?.. — перапытваў Дыднік. — Сапеце яшчэ мацней... Во, во, так... Вышэй кашулю... не саромейцеся... Пад грудзямі не баліць?..

— Не, доктар... што вы, я не саромеюся... Я-ж кажу, доктар, толькі ў жываце... Коле-коле, што часамі ня ведаеш, дзе дзецца... Вось-вось сьмерць... Тутака, пад грудзімі... Зьмізарнела за гэты год, апала вагою да пятнаццаці хунтаў...

Хворая паглядала на доктара і ўкрадкаю затуляла аголеныя грудзі, апускала ніжэй на пояс паднятую да шыі кашулю...

— Дык кажаце, грамадзянка, вы замужам ня гэтак даўно? Га?

— Год, доктар... Другі пайшоў...

— І горш стала як вышлі замуж, ці горш было да замужу?

Доктар Дыднік зрабіў сур'ёзную міну.

— Што далей, то горш...

— Так, мілая, так... Пасьля замужу горш?..

Доктар Дыднік яшчэ раз паціснуў у розных мясцох жывот хворае, аглядзеў у поясе, з бакоў, у паясьніцы і, крыху памаўчаўшы, рашуча сказаў:

— Уставайце, галубка... Вядомая рэч... так, так... Па-моему, вам патрэбна адно... дзеці... Скажэце мужу, не саромейцеся...

Паруля Сталовіч зьлёгка ўсьміхнулася,—чаго саромецца мужа,—але зараз-жа зрабіла спакойную міну. Яна нібы не паверыла зразу ў сур'ёзнасьць доктаравых слоў і падумала, што Дыднік жартуе... Пасьля сама сябе папікнула за гэта—доктар меў сур'ёзны выгляд, цвёрды тон і спакойліва сеў пісаць рэцэпт. „Ды няўжо-ткі ён так дасканала высьледжваў усю постаць, гэтак уважліва мацаў кожную мясьцінку, каб кончыць жартам? І хто, доктар Дыднік, аб якім з гэткаю павагаю расказвала ёй Варвара Агневіч? Не павінна таго быць“, заключыла Паруля і спынілася на доктарскім дыягнозе. „Бадай, што праўда“. У момант узбунтавалася Паруліна пачуцьцё: расхвалывалі думкі, надалі плойму новых жаданьняў, імкненьняў, заставілі перабраць ды праверыць свае ранейшыя дагадкі і вывады наконт гэтага балючага, нясьціханна трывожыўшага яе пытаньня аб дзецях... Было ясна і зразумела, што доктар Ясь Дыднік—надзвычайны доктар,

разумны і практычны да дзіву, калі сумеў адчыніць яе нутро і ўгадаць яе захаваныя жаданьні.

Паруля Сталовіч, хвалюючыся, пасьпешна адзявалася і наўскос паглядала на доктара Дыдніка, які пісаў рэцэпт. І нешта патаемнае стукала ёй у галаву, пытаючы: „Няўжо доктар складае рэцэпт на гэткае лякарства, ад якога... будуць дзеці?..“ Сьвядомасьць не дапускала жаднае надзеі на гэткія бязгрунтоўныя думкі, але... і сьвядомасьць даходзіла да абсурду...

Паруля Сталовіч ня мела сілы ўтрымацца ад пустых, абманных забабонаў, якія зьяўляліся да яе на падмогу... „А можа дактары ўжо й дадумаліся да чаго-кольвечы гэткага?..“ Паруля Сталовіч ня скончыла думкі—доктар перабіў. Даючы ёй рэцэпт, ён сказаў:

— Вось гэта мікстура—для супакаеньня болі... Прымаць тры разы ў дзень па чайнай лыжцы на шклянку перагатаванае вады перад ядою... Паўжывайце пару тыдняў—паглядзіце... Але галоўнае астаецца... у дзецях...

Доктар ці наўмысьля, ці не знарок не дасказаў і павярнуўся да стала. Паруля Сталовіч нэрвова выцягнула з-за абшлагоу рукава ў жукеце трохрублёўку і запытала ў доктара:

— Выбачайце, доктар, колькі вам належыцца?..

Доктар Дыднік адказаў:

— Колькі не шкада...

І ў той час, калі ён праказаў усьлед за гэтым „бывайце здаровы, грамадзянка“, Паруля Сталовіч спрытна палажыла яму на стол тры рублі, абярнулася да дзьвярэй і швыдка выбегла з габінэту. У пачакальні яна нават не азірнулася на людзей, што сядзелі ў два рады і ў адзін голас, угледзіўшы яе, выгукнулі „вось нарэшце“,—а моўчкі накіравалася ў дзьверы.

II

На вуліцы, у шэрані адвячорку, Паруля Сталовіч чамусьці спынілася на момант каля агародчыку перад кватэраю доктара Яся Дыдніка, глянула ў вакно, асьветленае агнём, і мерным крокам пайшла дамоў. Бяз усякае думкі, нібы аставіла іх у доктара, яна прайшла два кварталы, да

першага завулку. Таксама бяздумна завярнула ў завулак, на гэты раз поўны работніцамі, якія йшлі з тутуннае фабрыкі, гукалі, рагаталі, і вышла на пляч Свабоды. Якраз управа ад яе паднімаўся высокі трохпавярховы дом, у якім працаваў яе муж, Павал. Паруля Сталовіч міжвольна кінула поглядам на асьветленыя вокны другога паверху. „Няўжо яшчэ Павал працуе?“ невядома для чаго запытала яна сама сябе. І не пасьпела адказаць на гэтае пытаньне, як раптам важкім камяком нахлынулі ў галаву словы доктара Яся Дыдніка. Паруля Сталовіч ажно прыпынілася на хвілю, нібы яе хто затрымаў, і задумалася: ці казаць Паўлу аб доктарскім дыягнозе. Тут-жа, толькі гэта думка акрэсьлілася як належа, выніклі два аднаважкіх мотывы: адзін за тое, каб аб усім перадаць сёньня-ж вечарам Паўлу, другі—каб не казаць мужу нічога. За тое, каб перадаць, былі: і завярэньне доктару аб гэтым, і любасьць ды давер’е да Паўла, і патрэба зрабіць уплыў гэтым на тое ці іншае пачуцьцё мужа. Але зайздасьць Паўлава ў адносінах да яе, яго каразьлівасьць пры абгаворы падобных пытаньняў—перасьцерагалі Парулю Сталовіч. Яна бачыла, як у люстры, усю карціну дзеі, якая амаль ня штодня адыгрывалася ў іх на кватэры ў хвілі ўзвароту Паўла са службы. Затурбаваны, ён прыходзіў дамоў, і, калі ўсё добра, яна была здароваю, адна ў дому, цалаваў і лашчыў яе, гаварыў аб усім, што чуў за дзень на службе, што бачыў у горадзе па дарозе дамоў; а калі заставаў яе „з жыватам“, або з выпадкова зазірнуўшым падсуседам Хірысонам Сталаўчуком, а то часта і бяз даў прычыны,—рабіўся несьцяярпімым чалавекам. Зазлועца, замоўкне, насупіцца—не падыходзь, не вымаўляй слова. „Пэўна, скажы яму аб словах доктара—прыме на свой шчот і будзе бяды. А не сказаць? Сеньня і пасья? Чаго-ж таіцца? Баяцца ці сароміцца свайго мужа? Якая я чудная!“

І, разважаючы над гэтым, перабіраючы ўсё да дробязі, Паруля Сталовіч прышла да свайго дому. На вуліцы ўжо зусім зьмеркла. Ва ўсім доме, дзе была іх кватэра, блішчалі ў вокнах агеньчыкі. Толькі цягнула двое вакон у другім паверсе,—гэта іхніх. Яна задаволілася гэтым—пабудзе адна і яшчэ колькі разоў перадумае сваю думку, пакуль вер-

нецца Павал. Паруля хутка перабегла дзядзінец, лёгка паднялася па ўсходах на другі паверх і ачулася ў кватэры. Раптам ёй стала лягчэй: яна здзела жукет, каторы цяжыў яе, ідучы ад доктара, паправіла косы на галаве і падышла да вакна. Аб агні занядбала, толькі тады ўспомніла, калі ўгледзела, як ліхтаршчык запаліў ліхтар над брамаю. Пры гэтым яна схापілася, што будзе дрэнна, калі наскочыць Павал і застане яе ў цёмнай кватэры: яго зайздрасці ня будзе ўпынку. Паруля Сталовіч зараз-жа адышла ад вакна і засьвяціла электрыку. Сьвятло рэзанула ёй у вочы і пацягнула нейкай прыкрасьцю па пакоі. Як быццам-бы разам вышла наповерх уся таемнасьць, што дагэтуль цішком хава-лася ў яе сярэдзіне. Паруля Сталовіч затупала ўзад ды ўперад па пакоі, гледзячы ў адну кропку, якая насілася ўблізку яе вачэй, і ня мела жаднага ўстою ні на сьценах пакою, ні ў паветры між полам і стольлю. „Зараз прыдзе, а я ня вырашыла, ці сказаць яму, ці не...“ нясупынным ланцугом пераказваліся гэтыя словы, то крыху аслабляваючы ў сваім напору, то молатам б'ючы ў галаву... „Не скажу“, уголас, злосна выказала праз нейкі час Паруля Сталовіч сваё вырашэньне і падышла да вакна. У гэты момант з крыкамі, з разухабістым голасам убегла з вуліцы на дзядзінец каля тузіну дзетак. Дзядзінец ажыў, напоўніўся рухам. З многіх вакон дому пачуліся радасныя выгукі ды воклічы да дзяцей мацярок, нянек, пакаёвак. Пачуўся ў пярэмяжку вясёлы сьмех і выгукі. А праз некалькі хвілін яны разьбегліся па чацьвярых усходах, хаваючыся ў мурах вялікага будынку.

Паруля Сталовіч усёю істотаю аддалася пачуцьцю захапленьня дзецьмі. Ёх рэзвыя ценкія галаскі, іх сьмех і выгукі скалыхнулі яе нутро і заказыталі, заказыталі да болю кіпучым жаданьнем: мець сваё дзіця. Мець сваё дзіця і гэтак сама, як іншыя мацеркі, сустрачаць яго прыход, гледзячы ў вакно і цешачыся яго гульнёю, яго рэзвым маладым рухам. Вось прамігнула ў яе вачох цэлая грамадка іх,—чужых, не сваіх. Чаму сярод іх няма ніводнага яе, яе з Паўлам... ці хоць-бы бяз Паўла...

На апошняй думцы Паруля Сталовіч не супынілася і не заўважыла яе значнасьці. Пазыў, жаданьне мець сваё дзіця

глушылі ўсё іншае. Яшчэ ні разу не пападала яна ў гэткі стан, як цяпер. Яшчэ ні разу дагэтуль ня стыкалася яна з гэткім вострым, пякучым, непераможным хаценьнем. Усе частачкі яе постаці нylі ім, прагнулі. Уваччу стаяў доктар Ясь Дыднік і нясьціхана дудзеў у вушы: “Вам патрэбны дзеці”. „Я скажу Паўлу, скажу... я не магу сыцьрапецц“, перарашыла яна і падышла да дзьвярэй, прыслухалася.

Па ўсходах стукалі шагi, як быццам-бы Паўлавы. Не пачула, калі ён прайшоў дзядзінцам. „А можа то ня ён?..“ Але хутка пазванiлі. Паруля Сталовiч адчынiла дзьверы, забуйшы запытаць, хто звонiць. То быў Павал.

Пераступiў парог і паглядзеў моўчкi жонцы ў твар. Пэўна, прымецiў на ёй неспакой, бо раптам перамянiў мiну на сваiм твары і з трывогаю ў голасе запытаў:

— У цябе йзноў жывот балiць, Паруля?..

Паруля ў першы момант ня ведала, што адказаць, і змаўчала.

— Га-а? Кажы-ы? Ты выглядаеш змардаванаю, Паруля?

Павал, не прышчапiўшы дзьвярэй, хапiў яе за руку і пацягнуў да сябе.

— Нiчога... Не непакойся... Так, неяк зьлэгку галава забалела... Дзе ты быў так доўга?—перапытала яна, каб адцягнуць Паўлаву ўвагу ад сябе.

Ён пусьцiў жончыну руку, прышчапiў дзьверы і падышоў да стала. Гледзячы на Парулю, адказаў:

— Працаваў... Працы, лiха яе бяры, бяз конца. Душыць—няма рады... Вось-вось кончыш, вось-вось, а глядзiш—усё новая... А платы—гэтыя няшчасныя сто рублёў.

Павал прайшоў пакоем, зазiрнуў у вакно, прычынiў яго і сеў на крэсьле.

— Пэўна, есьцi хочаш?—паклапацiлася Паруля.

— Прызнацца—не хачу. Хацеў, ды па дарозе зайшлi ў сталоўку з Ахрэмам Шарым і выпiлі па шклянцы кавы. Ведаеш, замарыўся і гэтак аслабеў, што ня ведаў, як хутчэй дайсьцi дамоў... Ахрэм запрасiў, і мы зайшлi ў кафэ...

— Ты кожны раз з гэтым Ахрэмам... А я прыгатавала табе пудзiнгу і ўжо астанецца.

Паруля праверыла шафку і адварнулася да Паўла.

— Дык сама еж.

— Я не хачу нічога...

— Нездаровіцца?.. Твае вочы пасумнелі, Паруля?! Ты ня хочаш сказаць мне праўды?

— Кінь, Паўле. Я-ж кажу, галава крыху забалела...

— А больш нічога?.. Ты занадта ўжо хмурая стала.

Паруля хвілінку прамаўчала і зазірнула нечага ў спальную. Пасьля нясьмела сказала:

— Ведаеш, Паўлік, я толькі што вярнулася з надворку. Вышла крыху прасьвяжыцца і вось, ідучы назад, сышлася з грамадкаю дзетак, якія йшлі, напэўна, з кіно... Усе вясельля гэткія, рэзвыя, прыгожанькія, адно ў адно—не нацшыцца... Кіраўніца іх вядзе, расказвае ўсё, а яны наперабой—пытаюць у яе ўсяго ўсялякага, расказваюць, трашчаць галаскамі, як птушкі вясноу...

Павал не дачакаўся, да чаго Паруля прывядзе сваю гутарку, і перабіў яе на сказе запытаньнем:

— Ну, дык што?..

— Што-о... Вось што: і мне гэтак моцна захацелася мець дзіця, ажно я... эх, Павал!

Яна не даказала і адхілілася ад мужа. І ёй стала ніякавата перад Паўлам—ні то сорамна, ні то боязна. Што ён адкажа?

Аднак, Павал не падаў выгляду, што яе словы былі для яго поўнай нечақанасьцю, а спакойліва, сьціснуўшы зачэплены жонкаю эгоізм, адказаў:

— Парулька, ты нездарова, я бачу. Ідзі супачынь, ужо позна, мая мілая... ідзі...

Ён далікатна яе абняў і правёў у спальную. Спакойліва і моўчкі пасобіў разьдзецца і, калі яна лягла, апрануў яе капаю. Паруля ўгледзела ў мужавай ласцы яго дабрату і неўразьлівасьць за адкрытую яму думку і нічога не сказала.

Павал паглядзеў на яе і вышаў са спальнае.

„Што з ёю робіцца?“ запытаў ён сябе і паціснуў плячыма: „Нехта ўжо ёй надаўміў. Так... Дзеці... Я разумею гэта... Я сам так моцна люблю дзяцей. Але, ці-ж я вінен, што яна хвора?..“

III

Назаўтра гэта было забыта: Парулі было сорамна да гэтага вяртацца. Павал таксама не хацеў раздражняць ні сябе, ні жонкі. Зранку, як і ў часы звычайнага настрою, Павал адыграў ролю ўважлівага мужа і добрага сем'яніна: абгаварыў з Паруляю бягучыя справы ў хатнім жыцці, разам удваіх папілі гарбаты, расцалаваліся, і ён пайшоў на службу, а яна засталася дома. Нават калі Павал вышаў у двор, Паруля папрасіла яго праз вакно, каб ён сёння пасьпяшыў раней кончыць працу і вярнуцца дамоў. Павал паабяцаў гэта зрабіць, палісьціўшыся ўважлівасьцю жонкі, і спакойліва вышаў з двара. Паруля правяла яго поглядам на вуліцу.

Сёнешняю раніцою ў яе нутры як быццам-бы склалася цьвёрдая роўнавага, на якую не маглі ўплыць ніякія хвалюючыя думкі. Гэткі настрой ці можа ўтома ад учарашніх перажыткаў прыцягала яе да аднаго непарушнага стану. І яна мо' з гадзіну прастаяла, абапершыся грудзямі на ваконнае шуляваньне, гледзячы ў двор. Дваром праходзілі то з вуліцы ў дом, то з дому на вуліцу многалікія яго жыхары. Кожны меў свой клопат, свае намеры, якія яго цягалі за сабою, куды хацелі. Паруля Сталовіч неяк не адчувала пакуль што ў сябе жадных пазываў і клопату. І нямаведама, колькі-б часу ёю валадаў гэтакі нядбайны настрой, каб яна ня прымеціла ў праходжых дваром свае мацеры. Але яе зьявішча ў Паруліным ваччу вывела маладзіцу з раўнавагі. Парулін настрой раптам перамяніўся: яна адварнулася ад вакна і стала чакаць мацерынага ўваходу. То былі анямеўшы і цела, і думкі, і язык, а гэта ўсё зарухала, зашавялілася. Яна рашыла расказаць мацеры пра доктарскі дыягноз. У тыя некалькі хвіль, пакуль маці ўзышла на сходы і пазваніла, Паруля надумала плян гутаркі з ёю і форму сказу, якім можна перадаць доктарскія словы.

Калі маці адчыніла дзьверы ды ўвайшла ў кватэру, Паруля сустрэла яе словамі:

— Я вас чакала, мама. Так хацелася, каб вы прышлі, што я ня ведала...

Старая Грыпіна ажно сумелася ад доччыных слоў і зьдзіўлена запытала:

— Чаму? Жывот баліць, дачушка?

— Не, мама, так сабе... Проста аднэй было сумна...

— Можна пасварыліся з Паўлам?..

— Таксама не...

Грыпіна глядзела на дачку і недаўмявала: ёй ня верылася, каб гэта так, бяз дай прычыны, Парулі было нечага нудна; прынамсі, колькі разоў яна ні прыходзіла да яе, дачка на гэта ня скардзілася, а калі скардзілася, то што-небудзь у яе здаралася: ці пасварыцца з мужам, ці нядобра ў яе са здароўем, ці якая-кольвечы прымха напаткае яе ў горадзе.

„Чаго-ж яна так прагна чакала мяне?“ падумала старая.

— Сядайце, мама,—далікатна папрасіла Паруля, каб перабіць мацерына сумненьне.

Грыпіна села, але не адцягала вачэй ад дачкі.

— А мне ўсё здаецца, што табе, дачушка, не па сабе, нешта блядая ты зусім...

— Няўжо такі я збляднела, мама?

— Так, так, галубка... Гой, мілая... Замучыць цябе жывот... Гэта ўсё, пэўна, праз яго... Ну, як-жа ў цябе з ядою, хоцькі? Маеш ахвоту есьці ці не?

— Ем, чаму не...

Паруля знарок засьмяялася і зрабіла на твары зьдзіўленую міну.

— А што дактары кажуць, родная?—запытала маці.

— Ды ці ходзіш хоцькі ты, галубка, да іх?—дадала Грыпіна.

— Хаджу, мама... Надаелі ўжо яны мне...

Паруля выказала гэта з намерам, каб мець падгатоўку перайсьці да ўчарашняга выпадку з доктарам Ясем Дыднікам.

— Чаму, дачушка?

— Таму, што кожны доктар кажа пасвоему; сама ня ведаю, якому з іх верыць...

Яна тупала па пакоі, перастаўляючы то крэслы з месца на месца, то выціраючы аначкаю пыл на сталі. Маці ўслед ёй паводзіла поглядам.

— Вось і ўчора: зайшла да самага славутнага доктара... Агневіч парадзіла... І што-ж, вы думаеце, ён мне сказаў...

Старая з цікавасьцю паднялася з месца.

— А што, што, дачушка?!

— Сказаў... сказаў... ведаеце...

Паруля прыцішыла голас і, нібы не адважваючыся, у поўголоса праказала:

— Сказаў, што мне... дзеці... трэба... Былі-б дзеці, не балеў-бы жывот, і я была-б здароваю... вось што сказаў.

— Былі-б дзеці!..

Старая не даказала сказу, ні то зьдзівіўшыся доччыным словам, ні то знайшоўшы ў іх разгадку сваіх ранейшых думак.

— А што-ж ты думаеш, дачушка, гэта можа быць... Але, скажы мне...—старая прыцішыла голас,—каторы з вас віною... не сказаў?..

— Памойму, мама, доктар ліха ведае што балхвіць: што ні доктар, то свае лекі...

— А ты-б пераверыла ў іншых... Хоць-бы яшчэ ў аднаго... Га, Парулька?..

— Пераверыла-б... гэта-ж грошы... Ласьне можна выстачыць на сто рублёў? І так чуць-чуць зводзім канцы з канцамі... Павал весь час супіцца на мяне... Гэтая пракая хвароба столькі грошы паядае...

— Вядома-вядома, дачушка; але што-ж парадзіш... лепей на чым іншым скараціцца, а здароўе трэба дагледзець... Трэба раз назаўсёды вырашыць...

— Пэўна ўжо мне і ўмерці прыдзецца гэткай... Зьвядзе мяне жывот...

Паруля на гэтым перарвала гутарку і абедзьве кабеты нейкі час маўчалі. Кожная перадумоўвала аб адным і тым—як-жа выйсьці з таго стану, які засуцэльваў жалезнае кальцо вакол Парулі.

IV

Праз два дні пасья гутаркі з мацераю Паруля Сталовіч выпытала яшчэ аднаго знатнага доктара па жаночых хваробах. Гэта ўжо быў профэсар Кірш, немец, які ня так даўно прыехаў у горад з Ленінграду і пакуль мала даваў аб сабе вестак. Парадзіла да яго зьвярнуцца адна Паруліна суседка па кватэры. Суседка прывяла некалькі прыкладаў, калі профэсар Кірш вельмі добра вылечыў трох кабет ад пахожае на Паруліну хваробу. Паруля паслухала рады суседкі і зьвярнулася да немца. І вось немец з цьвёрдаю ўверанасьцю і доктарскай халоднасьцю падмацаваў дыягноз Дыдніка.

— Вам не дастае аднаго... Вам трэба радзіць...— сказаў ён.

І сказ профэсара Кірша ашаламаніў Парулю. Пасья гэтага яна не магла шукаць іншае прычыны свае хваробы... Але тут-жа паўставала пытаньне—як ад яе вылечыцца. Гэта адкідала ўсякае сумненьне наконт таго, казаць Паўлу пра дыягноз, ці не. Паруля менавіта як найхутчэй прагла гэтага зрабіць. „Можа й не спадабаецца яму, але скажу... Ці ня ўплыве яно на яго зайздрасць, гэткую надаедлівую і ўжо стаўшую для мяне ачамернай, прыгоннай“, падумала яна.

Рашучасьць зрабіць гэта падганяла яе, ідучы дамоў, і разам з тым хвалявала яе нутро. Парулі рабілася млосна і цяжка. І ў гэтых млоснасьцях і цяжару танулі, як у цемні ночы, мажлівыя быць прыкрымі тыя вынікі, якія атрымаюцца ад яе спатканьня з Паўлам.

Адчуваючы гэта, Паруля ўвайшла ў дзьверы дому і стала паднімацца па ўсходах. Ужо паднімаючыся яна пачула першыя прыступы болю ў жываце. У кватэры боль узмоцнілася.

Пад іх уплывам у Парулі зьмянілася пачуцьцё.

Думкі аб доктарскім дыягнозе зьніклі.

Хацелася, зусім па іншых мотывах, каб Павал хутчэй прышоў: вось ёй прыдзецца легчы, і некаму будзе падаць вады, нагрэць бутэлькі.

Паруля паглядзела ў вакно: дваром прайшло некалькі чалавек; усё рабочыя з мэталічнага заводу. Паўла ня было. „Дзе ён падзеўся? Прасіла-ж, каб сёньня раней прышоў, а ці

яму стаецца ад мае просьбы. Нібыта той“, занедаволілася яна і адварнулася ад вакна. Рашыла легчы, а перад гэтым праверыла, ці прышчэплены дзьверы, ці ўсё ў кватэры на сваім месцы. Паглядзеўшы на стол, каля кастру кніжак, яна раптам, неспадзявана ўгледзела ліст. Было відаць, што нехта знарок палажыў яго акуратна, на відоку. Паруля ўзяла яго і прачытала адрас.

„Няўжо гэта прыходзіў Павал?“ падумала яна і стала шукаць іншых прыметаў. Усюды ўсё было ў парадку.

— Каб іх халера парэзала гэтых дактароў,—вылаялася яна і раззлаваная пайшла ў спальную. У спальнай яна адчыніла сьвятло, лягла і прачытала ліст. Ліст быў ад Тацяны Цяцэркі, яе добрае таварышкі з дзявочых гадоў.

Тацяна жыла з Паруляю пасяброўску, адна другую наведвалі, а калі якая адлучалася з гораду, пісала адна да другой лісты. У апошні год Тацяна была ў павеце, у гасьцях у мужавае сястры. Выехала яна туды раньняю вясною, на адпачынак. Адтуль на першых часах яна таксама пісала да Парулі, але ня часта, а астатні месяц чамусьці зусім ня было ад яе лісту. Паруля ведала аб усіх абставінах таварышчынага жыцця, пра яе здароўе, нават пра яе настроі. Чаму Тацяна доўга ня пісала яна часткаю таксама ўгадвала; аднак, ліст ад яе Паруля, не патураючы на ўзмоцненую боль, прачытала з захапленьем. Ён быў кароткі, і напісаны з гораду. Тацяна паведамляла таварышку аб тым, што ў яе радзіўся сын, з гэтае прычыны яна, Тацяна, запрашае Парулю з мужам на акцябрыны.

„Якая шчаслівая“, паківала галавою Паруля і хацела супакоіцца і ад думак, і ад болю, унырыўшыся тварам у падушку й падкурчыўшы ногі. Але толькі крыху сьцешылася, як зараз-жа цела перабегла нейкая цяжкая, ліпкая млосьць, а пад ёю сабралася гострая завісьць да Тацяны, ажно Паруля ўголос вылаялася: „Няхай-бы яго агонь спаліў гэта мае жыцьцё... Няхай-бы яно скрозь зямлю правалілася! Ачамярэла яно мне, абрыдла... якія людзі шчаслівыя!“

Яе думка зноў пераляцела да доктара Яся Дыдніка і да профэсара Кірша. І вось адзін і другі вырасьлі перад ёю ў выглядзе неміласэрных, беспспадных

разбойнікаў. Як яна іх ня любіць цяпер! Выдзерла-б ім вочы, каб яны паказаліся ёй. Брахуны, бязмоцныя, каб ашчаслівіць чалавека.

Яна ўспомніла пра мікстуру Яся Дыдніка ды парашкі профэсара Кірша і сплюнула. „Не, больш не пайду ні да воднага... і ня буду прымаць іх лякарства. Грошы—як у ваду“, праказала яна, хапаючыся за живот. І злосьць ды нэрво-васьць, ахапіўшыя Парулю, прабеглі па яе твары.

Цэлюю гадзіну Паруля знаходзілася ў нэрвовым стане. І толькі тады, калі яе нутро адранцьвела ад гострых мук ды болю, стаўшы як-бы неўразьлівым, ёй удалося прыдрамнуць і моўчкі праляжаць да Паўлавага прыходу.

V

Яе абудзіў зычны званок, паданы Паўлам. Паруля хутка паднялася з ложку і пайшла адчыняць. Каля дзвярэй спынілася і перапытала:

- Хто там?
- Я, Павал, адчыні,—пачула адказ.
- У яго голасе адбівалася нэрво-васьць.
- Гэта ты, Паўлік?
- Я, хто-ж іншы.

Паруля адчыніла дзверы і стала ў двух кроках ад парогу.

— Ну і сьпіш-жа, як пшаніцу прадаўшы. Гэта-ж увесь дом можна панясьці—і ты ня чула-б,—і ён напружана паглядзеў ёй у твар.

- Ізноў ты нездарова?
- Нездарова... крыху...
- Ізноў живот?
- Жывот... Паскаўзнула на ўсходах, ледзьве дайшла да дзвярэй... Думала—ты дома...

Павал прайшоў на сярэдзіну пакою.

— Я быў дома, але цябе ня было... Кінуў працу і прайшоў, а ты як назнарок і не пачакала мяне...

— Ведаеш, не магла... Ну, я прашу ўбачыць... Ой, ссы-ы...

Яна ўзялася за бок.

— Куды-ж якраз насыпела ў той час пайсыці?—з прыціскам у голасе запытаў Павал.

— Была ў профэсара... Я ўжо зранку пачула лёгкую боль і рашыла наведання да профэсара... Ты-ж ведаеш, як цяжка мне цярапець...

Яна прысела. А Павал, не зважаючы на яе мяккі, нават уважлівы одень у гутарцы, нэрвова затупаў па пакоі.

— Так... Гм... Профэсара... Памогуць яны... Толькі звод грошай. Пара было вылечыцца дагэтуль...

Паруля пачырванела ад крыўды, паднялася з крэсла і пайшла ў спальню. На хаду сказала:

— Ужо ізноў забрала... Рад быў-бы, каб збавіцца...

Праз хвіліну стала ўсхліпваць, гаворачы адрыўнымі словамі:

— Сам дык усе ночы... недзе цягаецца, а гэта... не застаў выпадкова... у хаце, дык...

— Маўчы-ж ты, здых...

Павал мігам падбег да спальні і стукнуў кулаком у сьценку, ажно тая здрыганулася.

— Ты кожны мой крок гатова абмываць памыямі...—крыху памаўчаўшы праказаў ён і адышоў ад спальні.

Паруля нічога не адказала. І можа таму, што яна змаўчала, Павал хутка зьмяк і таксама замаўчаў. Тупаючы далей моўчкі па пакоі, ён паціху ўроўнаважыўся ў настроі і, нарэшце, папільнуў сябе за сваю непатрэбную гарачнасьць ды зайздрасць.

„Фактычна, усё гэта дарэмна. З майго боку—нават грэх... Падумаць—та я сам усяму віною. Навошта было мне сплятацца з гэтым Ахрэмам і йсьці... Цьфу! Гэта-ж брыдка падумаць... Мужчы-ы-ны... З маладымі жонкамі, а цягаюцца на чымі з курвамі... Цьфу... Людзям на сорам...“

Павал пацяў плячыма і двойчы сплюнуў.

VI

Назаўтра раніцою Павал перапрасіў Парулю за ўчарашняе і даў ёй сваю згоду паехаць на акцябрыны да Цяцерак.

— Ты адпачынь, Парулька,—сказаў ён ужо з усходаў:— а я зайду па дарозе і паклічу мацэру.

— Дзякую, Паўлік, за ўвагу, — адказала Паруля ў вакно.

І, застаўшыся аднёю, яна, успакоіўшыся, ляжала ў ложку ды раздумоўвала аб акцябрынах у Цяцерак. Найболей яе цікавіў падарунак, які патрэбна завязьці паражаніцы. Чамусьці Парулі хацелася прывезьці Тацяне што-кольвечы асаблівае, гэткае, што-б магло задаволіць яе і разам з гэтым выказаць асабовую Паруліну любасьць да новароджанага. Што-б за рэч была гэта, Паруля не магла дадумацца. Перабірала па чарзе розныя штукі, ад цацак ды ляляк да кніжак і ўбёраў, але ўсё ў яе воку выглядала звычайным, няцікавым. Яна, Паруля, усёю істотаю сваёю аддана Тацяне і народжанае таварышкаю дзіця — гэта і яе радасьць. Трэба-ж гэту радасьць выказаць тым ці іншым адмысловым падарункам.

З усіх перабраных рэчаў Паруля, нарэшце, спынілася на красках: „Што можа быць прыгажэй за махрастыя чырвоныя рожы. Бач, краскі адзначаюць сабою жыцьцё, яго характава, яго вечнае квяценьне. Жывая краска — сымболь жыцьцёвага крынічаньня. Так, я куплю Тацяне букет з чырвоных рожай. Павал павінен гэта дазволіць мне“, задаволена пераказала сама сабе Паруля. І пасля гэтага нейкі час паляжала без усялякіх думак.

Далей яна ізноў вярнулася да Тацяны. Стала выяўляць сабе, як і што будуць наладжаны Цяцеракамі акцябрыны, хто там будзе на іх, якаво яны пройдуць. І, перабіраючы мажлівых гасьцей, Паруля ўспомніла зьнянацку пра Васіля Кудравага, агульнага яе з Тацянаю знаёмага.

„Няўжо і Васіль будзе ў нядзелю ў Цяцерак на акцябрынах?..“ Чамусьці апошняга паўгоду яна яго ня бачыла, а ў Тацяны запытаць ня было як. „Добра было-б з ім убачыцца“, выказала Паруля ўголас аформленае ўнутры пажаданьне.

У разважаньнях яна ня прымеціла, як надышла дванаццатая гадзіна, і ў кватэры зрабілася душна. Праменьні сонца залілі сабою ўсю спальню. Ці пераляжыць яна цэлы дзень?

Паруля павярнулася з боку на бок, некалькі разоў памяняла позу і пачула, як-бы нічога не балела. Але салодкая

гультайнасьць, пад уплывам разгойданных думак, прыцягала яе да ложка, не даючы ахвоты падняцца... Тады яна ўзяла для сябе заданьнем паляжаць да таго моманту, пакуль хто мусам заставіць яе падняцца. Гэта магло трапіцца незадоўга, бо мусіла прыйсьці маці. Паруля праверыла час і здзівілася, чаму так доўга няма мацеры. „Няўжо Павал не паведаміў яе? Ня можа таго быць, бо Паўлу ня трудна, ідучы на службу, забегчы да яе“.

Парулін напамін аказаўся сучасным: ня мінула і пяці хвілін, як маці была ўжо ў кватэры і перапрашала дачку за спазьненьне:

— Выбачай, дачушка, што крыху запазьнілася: ніяк нельга было пакінуць дому... Бацька недзе пайшоў і забавіўся. Як-жа ты сябе чуеш, хаця?

Паруля супакоіла мацеры:

— Я адчуваю сябе ня дрэнна, мама; жывот на гэты раз памілаваў мяне...

Грыпіна здавалася гэтаму, і замест таго, каб сесці і пагутарыць, завіхнулася каля гатаваньня абеду. Паруля прыадзелася і зьлёгка стала пасабляць мацеры.

Нейкі час яны абгаворвалі розныя будзённыя справы, якія датычылі бягучага жыцьця... Пасьля, калі з большага абгаварылі гэта, Паруля расказала мацеры аб лісту Тацяны і пахвалілася, што ў нядзелю яны з Паўлам паедуць да Цяцерак на акцябрыны. Аб учарашняй сварцы з Паўлам яна змаўчала.

VII

Да нядзелі ў сямейным жыцьці Парулі і Паўла Сталовіч нічога надзвычайнага ня здарылася. Наадварот, усё ішло ладам, уважліва і спакойна. Павал трымаў сябе да наўды далікатна ў адносінах да жонкі, а жонка старалася нічым ня ўразіць мужа. Надумоўвала пайсьці ў сквэр пагуляць, — прасіла Паўла раней вярнуцца дамоў; той слухаў і кропля ў кроплю ў назначаны тэрмін зьяўляўся перад вочы Парулі. Адзін раз удваіх наведалі яны Паруліных бацькоў, шчыра, як ніколі да таго, пасямейнаму пагутарылі з імі. Другі раз

яны пабывалі ў Летнім садзе на гастрольнай опэрэце і сустрэліся з даўнымі знаёмымі; разам зайшлі ў рэстарачыю, павячэралі там і, развітаўшыся каля першае гадзіны ўночы, вярнуліся дамоў. Гуляючы ў садзе і селячы ў рэстарачыі Павал не зьвяртаў жаднае ўвагі на тое, што Паруля занадта пільна раскідала навокал погляды і сачыла за прыгожымі мужчынамі. Як быццам-бы Паўла гэта ня датыркалася. Нават ён сам два разы паказаў ёй на двух нэпманаў, стройных ды багата адзетых. Нарэшце, Павал вельмі прыхільна выслухаў Паруліну атэстацыю праведзенаму часу і месцу, дзе гэты час праводзіўся. Калі-ж яна знайшла шмат недахопаў, Павал і ў гэтым згадзіўся з яе думкамі.

За ўсё гэта Паруля адплачвала мужу, паміма ўсяго іншага, яшчэ і поўнаю маўчанкаю аб дзецях. Як на добрае ішлося—ні разу не забалеў ёй жывот. Чамусьці ёй думалася, што Павал апошні свой выбрык зрабіў у помсту ёй за надзольваньне хваробаю...

Але ўсё гэта, увесь наступіўшы між імі лад, зусім ня значылі таго, што Паруля адраклася ад свае думкі аб дзецях, што яна заглушыла да іх любасьць у сваім сэрцы. Куды там! Думкі гэтыя ў яе чым бліжэй к нядзелі, тым рабіліся гастрэйшымі, актуальнейшымі; яны проста абварочваліся ў надзойлівасьць, у складаную частку яе фізычнага і разумавага я. Плян спатканьня з Васілём Кудравым на акцябрынах у Цяцерак—не астываў у Парулінай галаве, а ўсё ўскладняўся, шырыўся і рабіўся завабнейшым. Дзеля раздумаў над гэтым Паруля мела досыць часу: днямі, калі Павал ішоў у свой „Земадзел“, яна заставалася адна. Пры ім-жа яна навучылася маўчаць і глыбока таіць свае намеры і хаценьні.

На працягу чатырох дзён, якія аддзялялі сварку ад нядзелі, у якую прадстаяла ехаць на акцябрыны, Паруля тое і рабіла, што выключна будавала розныя бязгрунтоўныя ды марныя пляны наконт балючага пытаньня аб дзецях. Думкі не шкадавалі абмінуць ні опэрацыі ў якой-кольвечы знатнай лякарні ў Маскве, ні спробы паехаць заганіцу, „дзе можа лепей ведаюць рады гэтага гатунку“...

Не пакідала, тым болей, яе думка і Васіля Кудравага.

У нядзелю здань яго ўляцела ў Паруліну спальню з першым сьвятлом золку, адгарадзіўшы яе ад Паўла.

Не разлучаючыся з ёю, Паруля нядбайліва адносілася да Паўлавай уважлівасьці і да яго ветлага абыходжаньня з ёю. Але Павал не хацеў „прыдзірацца“ і разладжваць зьбёры да Цяцерак.

Такім чынам яны спакойліва прыгатаваліся і а другой гадзіне вышлі з кватэры.

Пераезд рамізьнікам адняў сорок хвілін часу, і яны зьявіліся на месца блізка трэцяе гадзіны. Гэта было якраз у пару. Госьці Цяцерак амаль ня ўсе былі ў зборы, але бяседы ня ўшчынялі. Тацяна з Лукашом увіхаліся каля прыгатаваных сталоў, якія стаялі лаголем у найпросторнейшай каморцы Цяцэрчынай кватэры. На сталох паміж грудאў ежы, стаялі пукі красак. У дапамогу Лукашу парадкавала крэслы нейкая незнаёмая Парулі маладзіца. Госьці сядзелі ў суседніх пакоях, а часткаю тупалі ў калідорчыку.

Цяцэркі сустрэлі Сталовічаў з радаснымі выгукамі, кінуўшыся цалавацца. Тацяна нават занядбала далейшым уладваньнем сталоў і тут-жа, каб не адсылаць Сталовічаў у суседнія пакоі, прагукала да ўсіх гасьцей:

— Грамадзяне, папрашу вас да стала, калі ласка... Лукашка, прасі гасьцей... Сядайце, Павал, Паруля... Вось гэтак!

Паруля перадала Тацяне краскі, абгорнутыя папераю і, адчуваючы сябе сьмелаю ў таварышчыным доме, першаю села на рагу стала... Яна выбрала гэтакія места зьнарок, каб можна было пераглядзець усіх гасьцей, якія павінны паміж яе прайсьці. І вось, калі апошнія сталі ўсяджвацца за сталы, Паруля спрытна, не даючы выгляду, сачыла за кожным чалавекам, з пруткаю натужнасьцю чакаючы Васіля Кудравага і зусім забыўшы пра Паўла... Але да стала прыблізіўся астатні госьць, а Васіля ня было. Гэта ўплыло на Парулю няпрыемнасьцю. Яна моцна занедаволілася і адварнула да вакна. Ні каліва не аддавала ўвагі на гамонку ды жарты, якія чуліся ў пакоі з прычыны расаджваньня Тацянаю і Лукашом мужчын упрямежку з кабетамі. Яна нават ня прымеціла, калі побач з ёй сеў нейкі малады мужчына, чар-

нявага выгляду. Толькі тады Паруля адвяла погляд ад вакна, калі падсеўшы абярнуўся да яе з запытаньнем:

— Вы, пэўна, некага чакаеце?

Запытаньне было пустым сказам з боку падсеўшага да Парулі мужчыны, але ёй чамусьці паказалася знарочыстым ды двухсэнсоўным. Яна скрыла сваю западозранасьць і адказала:

— Нікога, ведаеце... не чакаю. Бо некага чакаць... Вось мой муж са мною...

Трэба было заняць час хоць якою гутаркаю, і Парулін сусед пачаў вышукваць яе і праводзіць да першае вясёласьці.

— Вы заўсёды з мужам... і гэтым здаволены?

Паруля паглядзела на суседа і спакойліва адказала:

— Ды я ня з гэтых, каб за мужава крысо трымацца... Аднаго мужа мала...

Сусед усумніўся ад Паруліных слоў. Але не пасаромеўся запытаць:

— Чаму?

— Яшчэ трэба і дзеці...

— А ў вас няма?

Паруля махнула рукою.

— А хто ваш муж?—перайшоў на другое сусед.

— Вось гэны, што сядзіць наўскос, шатэн, у белым гарнітуры...—кіўком галавы паказала Паруля.

— Гэты?.. Гм!.. Я, здаецца, яго недзе бачыў...—інтрыгаваў яе сусед.

— Можа служыце разам?

— А, даруйце, як ваша прозьвішча?

— Сталовіч.

— На часе цяжка прыпамятаваць...

— Вядома...

З нацягнутае, гутарка між Паруляю і яе суседам, які, як тут-жа выявілася, быў кватарантам Цяцерак і меў прозьвішча Амялюк, перайшла ў дзелавую. А калі пачалася бяседа, і Тацяна некалькі разоў прымусіла Парулю адпробаваць віна, пасья чаго да яе надышла лёгкая п'янасьць, Паруля разьвязала язык. Пра Паўла яна зусім занядбала, і адышоў на задні плян Васіль Кудравы. Амялюк, варта было ёй пры-

глядзеца, выглядаў прыгожым мужчынам і сымпатычным чалавекам. Яго ўмеласьць пагутарыць, цікавасьць зьместу гутаркі і мяккасьць рысаў твару, цягнулі да сябе Парулю. Скора яе думкі, што вярцеліся вакол Васіля Кудравага, цалком перакінуліся да Амялюка. Ёй стала карцець, каб выйсьці з-за стала і хоць на дзесяць хвілін астацца аднёю з ім.

— Першы момант, калі думка пад'юшыла гэта хаценьне, Паруля ўкрадкаю паглядзела ў бок Паўла. Як паказалася ёй, Павал нядбайна гутарыў праз стол з незнаёмай Парулі жанчынай. Нельга было ўлавіць, каб ён углядаў за ёю. Ды каб гэта й было, далей Паруля ўсё роўна не зважала-б на яго... На тое бяседа... ці-ж нельга абмяняцца словам з суседам?

К змроку, калі ўжо акцябрыны далі аб сабе знаць кожнаму госьцю, многія з іх пачалі вылазіць з-за стала і тупаць па пакоі, або выходзіць у калідор. Вышла і Паруля. Яна прайшла ў калідор, аглядаючы распарадак пакоюў у кватэры і не забываючы аб дзецях...

— Вы мо' зайдзеце да мяне?—пачула яна ззаду сябе, і абярнулася.

Амялюк лісьліва ўглядаўся ў яе постаць і раптам працягнуў руку да дзвярэй пакою.

— Вы тут жывяце?—ласкава запытала Паруля.

— Да шкоды, і адзін,—адказаў Амялюк, прачыніўшы дзверы.

— Цікава!—бязмэтна вымавіла Паруля і хутка ўвайшла ў пакоік.

Амялюк зачыніў дзверы.

— Вось маё гняздо—падабаецца?

Ён акінуў поглядам вузкі пакоік, цесна застаўлены ложкам, канапкаю, сталом ды дзвюма крэсламі, і дадаў:

— Як мыш у нары... Халасьцяк, бачыце; усё дачасна.

Паруля ўсьміхнулася і хацела штосьці выказаць, як раптам пачуўся стук у дзверы.

— Уваходзьце!—падскочыў да дзвярэй Амялюк і прачыніў дзверы.

Налпам, абураны, ускочыў Павал.

— Ты вунь куды трапіла!—кінуўся ён да жонкі, абмінаючы Амялюка:—дзяцей шукаеш? Марш адгэтуль...

Амялюк цяў плячыма і падбег да Паўла:

— Грамадзянін, у чым справа? Што-о вы гвалтуеце бяз дай прычыны...

Але Павал не заўважыў Амялюковых слоў і, лячы жонку, гэтак-жа раптоўна выскачыў з пакою, як і ўскочыў у яго.

Паруля растрывожанай вышла ўсьлед за ім.

VIII

Акцябрыны ў Цяцерак былі далёка да сканчэньня, калі Павал з Паруляю, нечакана для гасьцей і для гаспадароў, іх пакінулі. Тацяна і яе муж колькі ня ўпрошвалі іх за стацца—нічога не пасабіла. „Трэба йсьці абавязкова“, настойвалі абое—і Павал і Паруля—хаваючы прычыну свайго выходу.

Гаспадары правялі іх у двор, шчыра перапрасілі, каб ня гневаліся за што-кольвечы,—асабіста за мажлівую нядбайнасьць ды няўважлівасьць да іх, і недаўменна вярнуліся ў кватэру.

Павал з Паруляю моўчкі йшлі па вуліцы каля гадзіны часу. Ніводзін з іх і ня думаў вымавіць слова. Ніводзін нават не глядзеў на другога, адчуваючы глухую цьвёрдую адчужанасьць. Паруля на некалькі крокаў адставала ад Паўла, а той і не аглядаўся на яе.

Каб не канец вуліцы, якая ўперлася ў жоўты чатырохпавярховы мур і гэтым спыняла іх хаду, Сталовічы бяз дай рады вышлі-б у поле, ці моўчкі блудзілі-б па горадзе, па-корныя свайму абурэньню. Але ператочная вуліца разбіла маўчанку і спыніла іх бязмэтную хаду. Паруля першаю кінула Паўлу:

— Ты доўга думаеш цягацца, як сьвят бяз вума?

Павал суха і злосна адказаў:

— Маё дзела,—і тут-жа выгукнуў:—Вазьніца!

Мо' на гоні ад іх, дзесьці за рогам хаты, затарахцелі па бруку конскія падковы. А хвілін праз пяць пад'ехаў рамізьнік.

— На Савецкую, 10, колькі?

— Два з палозаю.

— Ты ўсшалеў!..

— Памілуйце, грамадзянін, гэта-ж у другі канец гораду.

— Два і больш ні капейкі...

— Два з паловаю,—пераказаў рамізьнік і адварнуўся ад Паўла.

— Вязі!—злосна праказаў Павал і дадаў, не адварачаючыся да Парулі:

— Садзіся... паводніца...

Калі абое ўселіся, Павал тым-жа тонам прамовіў:

— Ты мне вось тут сядзіш з тваімі дзецямі...

— Кінь, няпрытомны,—ня стрымалася Паруля. І на гэтым перамаўленьні гутарка між імі абмежавалася.

Тая-ж цягучая маўчанка, што і да гэтага, ізноў завязла між обоіх, праводзячы іх да кватэры. Рамізьнік некалькі разоў прабаваў выклікаць „грамадзян“ на гутарку, але не атрымаў адказу. Нават пры расплаце Павал ня вымавіў слова, цішком прасунуўшы рамізьніку выцягнутыя з кішэні грошы. У яго нутры кіпела злосць на Парулю. Рой дзікіх, цудоўных думак круціўся ў яго галаве; паўставалі размаітыя дагадкі. І над усім гэтым, як здань, стаяла сцэна ў пакоіку Амялюка. „Што там магло быць? Чаму ўсё-ткі яна пайшла туды? Адурэе без дзяцей“...

Паруля зрабілася яму зьненавіснаю, адваротнаю... Былі моманты, у якія ён не жажнуўся-б, каб яна раптам упала няжывою.

З гэтым пачуцьцём Павал заснуў. З ім прачнуўся і цэлых два тыдні з ім не расставаўся. Хадзіў на службу, вяртаўся дамоў—роўна нахмураны, воўкалакам, няпрыветным. Калі й перакідаўся часамі словам з Паруляю, то выключна таму, што ўжо нельга было без яго абыйсьціся. Але ў гэтых словах, як і ва ўсіх паводзінах Паўла чулася ўпартая адзержанельсць душы, ліхамысная нядбайнасць да жонкі... як-бы то была чужаніца якая ці проста жывёла.

Парулю гэта цяжка непакоіла, нэрвавала. Яна чула сябе загнанаю, прыніжанаю. І, занядбаўшы гонар, кожны дзень ці раніцою, калі Павал ішоў на службу, ці вечарам, калі ён варочаўся, парывалася зьвярнуцца да яго з словамі прабачэньня, з перапрашэньнем, ды ўсё не магла, не рашала, думаючы, што з гэтага нічога ня выйдзе.

Але доўга цягнуцца так не магло, і Паруля пайшла на самаахвяру. Яна рашыла вымаліць у Паўла згоду вярнуць людзкое абыходжаньне з ёю.

Каб не абышлося дарма, яна надумала плян гутаркі, падабрала словы, праверыла іх, ці ня ўразыць яны Паўла, і, поўная трывогі, чакала яго прыходу.

„Толькі ён пераступіць парог, як я зьвярнуся да яго са словамі ўвагі“, разважала яна хвалюючыся.

Але Павал запазьніўся. Нэрвуючыся, Паруля ня ведала, як хутчэй яго дачакацца. Паглядала ў вакно, прыслухоўвалася каля дзвярэй; пачынала работу і тут-жа кідала—не находзіла спакою. Нарэшце, надзвычайная нэрвовасьць выклікала новы прыступ хваробы. Паруля не сьцяrpела і прылягла, занядбаўшы пра ўсё іншае і разам пра Паўла.

У гэтым стане яна не пачула, як адчыніліся дзверы, якіх яна нават забылася прышчапіць, не пачула, як Павал увайшоў у хату. Яе заставіў паварушыцца Паўлаў вокліч, паданы ім ад дзвярэй:

— Паруля... Паруля, ты сьпіш?

— Га?.. Хто-о там?—з больлю ў голасе адазвалася яна.

— Ты сьпіш?

— Не-э...

— Ты хвора? Баліць жывот?

Паруля не адказала.

Тады Павал пасьпешна, з надышоўшым сполахам, кінуўся да жонкі і, нагнуўшыся к ёй, заглянуў у вочы. Парулін твар быў белы, змучаны; у вачох хадзіла пакута. Павал папракнуў сябе за свае паводзіны і адварнуў погляд у бок ад Парулі.

„Гэта я вінаваты“.

— Паруля... Парулька... Даруй... Я разумею цябе... Мне таксама баліць сэрца аб тым самым, што і тваё. Можна і праз мяне ўсё так склалася ў нашым жыцці...

Ён нахіліўся над Паруляю і, як-бы перапрашаючы яе, заверыў:

— Ачунівай і паедзеш у Ленінград да профэсара... Няхай ён праверыць дыягноз Дыдніка і скажа... Калі ўсё так, тады мы...

Павал скраў апошнія словы сказау цёплым пацалункам.

ТАВАРЫШЫ

Адзін—Піліп Дубейка, другі—Лаўрэн Сявеныя.

Па соцыяльнаму паходжаньню—бяднейшыя сяляне.

Абое сябры нацыянальнай сэкцыі Комуністычнае партыі.

Адказныя працаўнікі, актыўныя комуністыя.

Сустрэліся выпадкова—на адказным зьездзе, а былі землякі ня вельмі далёкія.

Піліп Дубейка ўваходзіў у лік тых, хто склікаў зьезд, Лаўрэн Сявеныя—з тых, хто на зьезд прыехаў. Ён быў трыццацатым дэлегатам, якога не чакалі і на якога не спадзяваліся арганізатары зьезду. Думалі аб мясцовасьці, якую Лаўрэн Сявеныя прадставіў—што ёй досі аднаго прадстаўніка. Абмыліліся, бо Лаўрэн Сявеныя прывёз поўнапраўны мандат і на другога, на самога сябе. Гэты мандат ён адразу-ж паказаў Піліпу Дубейку, які ў час ваходу Лаўрэна Сявені сядзеў за сталом і разглядаў сьпіскі дэлегатаў.

Піліп Дубейка сядзеў над лістом паперы і нешта чыркаў алоўкам; яго думкі і погляд яго былі адданы дробным радком зьместу, напісанага чырвоным чарнілам. Ён не пачуў, калі прачыніліся дзьверы з пярэдняе каморкі і да яго падышоў Лаўрэн Сявеныя. Нават не адхіліўся ад стала.

Лаўрэн Сявеныя здзівіўся, нават зьбянтэжыўся, і з момант ня ведаў, як быць: даваць аб сабе ведаць ці гэтакім-жа чынам, як увайшоў—выйсьці. Ды якім спосабам крануць Піліпа Дубейку, каб і хацеў яго зачапіць...

— Рэгістрацыя дэлегатаў тут?—рашыўся ён запытаць, паглядзеўшы ўпартым узрокам на спакойна паднятую галаву Піліпа Дубейкі.

— Тут, будзьце ласкавы паказаць вашы ўпаўнаважаньні.

Лаўрэн Сявеныя мігам дастаў з портфэлю патрэбныя паперы і падаў іх Піліпу Дубейку.

Той паважна ўзяў іх і паглядзеў.

Але ні Лаўрэн Сявеня, ні Піліп Дубейка не адварнуліся адзін ад другога так хутка, як хутка адзін да другога павярнуліся пасыля Лаўрэнавага воклічу.

Абое, мэрам згаварыўшыся, ці па натхненні, моўчкі ўважліва ды настойна разглядалі адзін другога і вывучалі.

Гэта цягнулася хвілін пяць; усё-ж кожнаму хапіла іх на тое, каб разглядзець таварыша.

І Піліп Дубейка на шостую хвіліну мог намаляваць гэтакі портрэт трыццаатага дэлегата на зьезд:

Сярэдняга росту, худашчавы з твару, брыты; рухавы, з пранозаватым узрокам, з яўным выразам рашучасьці. Адзеты ў бразантовы халат паверх новага жоўтага паўшубка, у ботах з высокімі халявамі... Русы, невялікія валасы на прадез. Усім-усенькім, да дробязі, да малейшае рыскі, інакшы ад Піліпа Дубейкі—рэгістратара мандатаў на зьезд і сакратара сэкцыі. Інакшы ня толькі таму, што гэтак здавалася Піліпу Дубейку, а і за тым, што і Лаўрэн Сявеня выразна адмячаў гэта. Вось-жа перад ім сядзеў Піліп Дубейка, і ён яго разглядзеў ня горш, чым сам аддаўся разглядзецца.

Піліп Дубейка адбіўся ў Лаўрэнавым ваччу, як сталы, спакойлівы, разважальны таварыш. Ростам крыху вышэй ад яго, чарнявы, поўнатвары, з кароткімі бакенбардамі, з лёгка пакручастымі касамі. У цёмным жакетным гарнітуры, у крахмале.

Што хавалася ўнутры кожнага з іх, ніводзін ня ведаў, а абое судзілі дагадліва, адпаведна асобным рыскам на тварах. Але і Піліп Дубейка, і Лаўрэн Сявеня аднакава адчулі нутраную сілу цягі адзін да другога. І той і другі хацелі тут вось, не растаючыся, пагутарыць між сабою і хоць-бы павярхоўна абмяняцца думкамі. Можна, каб хто першым пачаў, то і вышла-б што-колечы; аднак ніводзін не рашыўся гэта зрабіць.

Яны абмежаваліся дзелавою гутаркаю—Піліп Дубейка, упісваючы мандат Лаўрэна Сявені, а Лаўрэн Сявеня, наглядаючы за Піліпам Дубейкам.

— Вам у канцэлярыі дадуць картку на кватэру і талончыкі на яду.

- А калі адчыненыне зьезду?
- Заўтра а дзесятай гадзіне.
- Многа дэлегатаў сабралася?
- Вы трыццаты.
- Колькі дзён адбывацьмецца зьезд?
- Дзён пяць... я думаю...

Піліп Дубейка ахвотліва адказваў на пытаньні Лаўрэна Сявені, а той з цікавасьцю пытаў.

Дыялёгі, сухія і ляконічныя, далёкія ад настрою абодвух, маглі-б расьцягнуцца на доўга, бо Лаўрэн Сявеня нават прысеў каля стала насупраць Піліпа Дубейкі. Але мусіў устаць і выйсьці з пакою, бо да яго ўвайшло двое сьвежых людзей.

Піліп Дубейка, адчыняючы зьезд, красамоўна казаў ва ўступнай прамове.

„Мы зьехаліся сюды, дарагія таварышы, каб вырашыць шэраг адпаведных пытаньняў. Бягучы момант настойна вымагае ад нас не абмінаць спрыяючых нам абставін... Рэволюцыя ўздымнымі хвалямі коціцца на захад; прабівае муры ўзьнятае загарожы і адгукаецца зычным рэхам з вуліц Варшавы, Бэрліну і далей... Нямецкае окупацыйнае войска пкідае нашы палі. Новыя абшары савецкіх краін далучаюцца да новага вольнага работніцка-сялянскага ладу... Наш рэволюцыйны абавязак—кінуць туды свае сілы, узняць на вызваленай зямлі чырвоны сьцяг і ажыцьцявіць пад ім векавыя імкненьні працоўнага люду...“

Высокае натхненне кіравала думкамі і настроем Піліпа Дубейкі. Ён захапляўся прамоваю, але ў запале гутаркі ня мінаў сваёю ўвагаю Лаўрэна Сявеню.

Піліп Дубейка бачыў, як той настарожана лавіў яго словы, якою ўмільнасьцю гарэла ўхмылка на яго твары. Было ясна, што думкі прамовы пападаюць у цэль, што Лаўрэн Сявеня імі захапляецца...

Усе ўдзельнікі зьезду—заварожаны рэволюцыйным пачуцьцём, але ён, Лаўрэн Сявеня, надзвычайна.

Яго воплескі Піліпу Дубейку, калі апошні скончыў прамову і гукі „Няхай жыве рэвалюцыя“ былі галасьнейшымі ад іншых.

— Я прашу пару слоў!

Піліп Дубейка дазволіў Лаўрэну Сявеню слова, пакуль абраць прэзыдыум і прыняць рэглямант.

І ні хто ні слова супярэчкі, як-бы чулі, што Лаўрэн Сявеня павінен дапоўніць Піліпа Дубейку.

І было так—ён дапоўніў, бо сказаў:

„Ваш вокліч мы пачулі. Гэты вокліч—слушны, дачасны, вокліч няпрыменны. Мы сядзелі ў далёкіх краёх, захопленыя абаронаю рэвалюцыі і адзнавалі адно: наша месца на іншым фронце, там, дзе рэвалюцыя стыкнулася з вялікшымі заданьнямі... Я лічу, перад тым, як абраць прэзыдыум зьезду, паслаць прывітаньне ЦК партыі...“

Увесь склад зьезду заўважыў: у іх зьлітная думка, у іх адзіная мэта, і прыняў пропозыцыю Лаўрэна Сявені.

Многім кінулася ў вочы, што Піліп Дубейка нахіляе ў бок трэзвага, халаднаватага разважаньня, а Лаўрэн Сявеня—пыхае пачуцьцём. Праўда, словы аднакава палкія, сказы роўна натхненыя—ды выразы твараў розныя, ды ўзрокі ваччу—ня схожыя, але...

Лаўрэн Сявеня—пад электрычным токам, а Піліп Дубейка пры спакойным полімі...

Удваіх-жа—кандыдаты на адказныя месцы.

Гэта рашэньне аформілася на зьездзе далёка да яго канца і бяз думак аб выбарах...

Перад кожным дэлегатам зьезду ляжала павестка дня. Яна трымала ў сябе пытаньні гэткага характару і значаньня, што для іх вырашэньня—першымі Піліп Дубейка і Лаўрэн Сявеня...

Ды і самі яны, толькі ўчора стрэўшыся, зараз адчувалі сябе блізкімі.

Ці-ж на гэта многа трэба?

Далей, калі яны спаткуцца з рэчаісным жыцьцём, мажліва і будуць незгаворы, супярэчкі.

А пакуль?

Ці-ж зьезд у баку ад жыцьця? Хто скажа?
Ён сабраўся, менавіта, каб урэгуляваць жыцьцё ў наступным. Зьезд—кіраўнічы жыцьця... Гэта разумелі ўсе тыя, хто прымаў у ім удзел.

Разумелі Лаўрэн Сявеня і Піліп Дубейка. Як кіраваць—найбольшае пытаньне. Дзе і калі, пры чым і на што чалавек можа аддаць больш свае ўвагі? Рэчаіснасьць ня мёртвая сіла, чалавецтва не нядбайны глядач...

Ужо ў першы дзень зьезду знаёмства Піліпа Дубейкі з Лаўрэнам Сявеням стала натыкацца на няроўнасьць. Тое, што ляжала ў іх настроі і што мала кідалася ў вочы,—чым далей, тым адзначалася выразней.

Рэзолюцыя аб бягучым моманце выявіла значныя разыходжаньні.

Піліп Дубейка прапанаваў „Наладзіць арганізаваную адпраўку партыйных сіл у вызваленыя мясцовасьці шляхам сыстэматычнага іх падбору“.

Лаўрэн Сявеня адстаяў „неадкладна, усяму зьезду іп когорта адправіцца на захад і ўшчаць працу, каб ня ўпусьціць часу“.

Піліп Дубейка стаяў на тым, „каб узьняць хадайніцтва перад адпаведнымі ворганамі наконт арганізацыі нацыянальных атрадаў чырвонае гвардыі...“

Лаўрэн Сявеня высоўваў патрэбнасьць „залажыць асяродак нацыянальных атрадаў чырвонае гвардыі з удзельнікаў зьезду“.

І сьледам іншыя параграфы і пункты рэзолюцыі, здавалася няпрыкметна, усё-ж дваіліся перад сябрамі зьезду, калі за іх браліся Піліп Дубейка з Лаўрэнам Сявеняю.

Многія недаволіліся зацягам часу; другія баяліся незгаворанасьці, як гэткае, іншыя-ж, а іх была большая палова, уважліва слухалі абодвух супярэчнікаў, дадавалі свае ўвагі і, большасьцю галасоў, якая заўсюды знойдзецца, і якая знайшла тут, прымалі пункт за пунктам пастанову.

Ніхто-ж паасобку і ўсе ўцалку не перадумоўвалі аб Лаўрэну Сявені і Піліпу Дубейку, як аб кандыдатах у паслязьяздаўскую ўстанову.

Самі яны менш другіх спыняліся на сваіх разыходжаньнях. Наадварот, аднасьць мэты і шчырасьць думак абодвух засланялі гэта, збліжаючы таварышоў усё шчыльней ды цяплей.

К канцу зьезду іхная таварыскасьць дайшла да таго, што межавала з сяброўствам. Даверра-ж, выказанае ім з боку зьезду, яшчэ больш лучыла іх. Абодва, як сябры камітэту і першыя пасланцы ў вызваленыя месцы, атрымалі яны аднакавыя копіі пастановаў і роўныя па сіле ды значэньню ўпаўнаважаньні.

„Не пазьней месяца павінны сабрацца і ехаць“.

Дысцыпліна і вымаганьне рэволюцыі.

Чаму-ж ня так?

Ні Лаўрэн Сявеня, ні Піліп Дубейка і ня думалі адгаварвацца. Ня былі-б яны рэволюцыянэрамі, каб да гэтага дайшлі.

Наадварот—

Абое лічылі пашанаю да сябе з боку зьезду, які надаў ім гэтка паўнамоцтвы. „Як выхадцаў з краю, які ім вядомы з усіх бакоў, як свой край,—лічыць патрэбным абавязкова накіравацца ў распараджэньне N-га губэрскага камітэту партыі“.

Так, яны былі выхадцамі з вызваленае краіны. Так, іх цягнула туды на працу. Так, у гэтай працы яны будуць магчы яшчэ шчыльней, яшчэ бліжэй сыйсьціся...

Таварышы адзнавалі гэта ясна і поўна. Рэволюцыйная праца ў роднай краіне—што можа іх мацней паядняць? Тым болей, што гэта праца ня мае дробных інтарэсаў, і шурпатасьцяй ня будзе ў іх узаемаадносінах. Мала што былі разыходжаньні ў час прыняцьця рэзолюцыі, мала што... Рэволюцыя складаецца з двух сіл: з сілы, якая кіруе людзьмі, і з сілы, якая людзьмі кіруецца. У огуле, паяднаўшыся, абедзьве гэтыя сілы поўны натхненьня. Яныносяць у сабе вялікую моц творчасці, прасьвятленьня наступных днёў вольнага жыцьця.

Але і ў часы ўрачыстасьці рэволюцыйнага калыханьня, паціху, абочынамі ўкрадаецца ў людзкое жыцьцё будзённая клапатніна. Толькі моцныя натуры не прыкмячаюць гэтага.

Слабейшыя гартуюцца воляю ў полымі рэволюцыйнага змаганьня...

Гатовыя для новае працы, ні Піліп Дубейка, ні Лаўрэн Сявеня не праведалі за час зьезду аб гэтых сваіх якасьцях. Спатканьне іх адбылося ў надзвычайных абставінах, калі няма месца сумненьню, калі малыя непаразуменьні хаваюцца пад вялікасьцю агульных заданьняў. Па зьездзе, цікава, хто кожны з іх...

Таварышы пільна аддаліся выяўленьню гэтага. Так ішло між імі, што ніводзін не злаваўся на другога, чуючы бесканечны шэраг пытанняў. Кожны лічыў абавязковым адкрыцца таварышу да канца.

Абое адчувалі моцнае сяброўства, якому асноўную падпору дало першае знаёмства.

Але хто лепш ад жыцьця можа праверыць чалавека?

Піліп Дубейка, і Лаўрэн Сявеня апэлявалі да яго...

Піліп Дубейка быў жанаты, сямейны, жыву у невяліччай кватэры з трох пакояў. Папсаваныя правяды вымушалі асьвятляцца газам. Непадрапараваныя трубы цэнтральнага атапленьня застаўлялі паліць неналаджаную печ. Паправіць усё гэта было ня дорага—ён ведаў. Зьвяртаўся ў дамавы камітэт колькі разоў, але нічога ня выходзіла. Старшыня камітэту паперш упіраўся. Тады Піліп Дубейка папіннуў яго ў бесстароннасьці; той зазлаваўся і не хацеў гутарыць з Піліпам Дубейкаю на конт гэтага.

Аставалася больш рашуча ўзяцца за справу і вымусіць старшыню дамкому паддацца. Піліп Дубейка ведаў гэтае, але ніяк ня мог сабрацца выклікаць канфлікт. Справы бягучага часу, важныя ды неадкладныя, перашкодзілі яму... Толькі выпадкова ён быў паддаўся настрою і ўжо сеў пісаць паперку ў жылішчны аддзел гарадскога савету, як раптам адумаўся і справу са скаргаю пакінуў. Колькі ўсё гэта адыме дарагога часу! Ды аб чым яно пасьведчыць? Аб здзірстве? Усякія ёсьць людзі. Зложацца так абставіны, што возьмуць дакажуць тваю віну, а тады—правуйся...

Піліп Дубейка тупаў па халодным пакоі і паціраў рукі.
Успамінаў момант заўзентаьсці і разважаў аб яго значнасьці.

У гэты час да яго пастукаў Лаўрэн Сявеня.

— Уваходзьце!

І, угледзеўшы таварыша, дадаў:

— Мерзну, браток.

— Чаму?—запытаў Лаўрэн Сявеня.

— Трубы ад цэнтральнага атапленьня палопалі, а старшыня дамкому ня хоча рапарываць.

— Старшыня дамкому?

— Так...

Лаўрэн Сявеня раптам зарагатаў і ўподбежкі пачаў хадзіць па пакоі.

Піліп Дубейка глядзеў на яго і дзівіўся.

— Старшыня дамкому?

— Так...

Сьмех змоўк. І Лаўрэн Сявеня мігам перамяніўся: прыняў сур'ёзны выгляд, сьціснуў кулакі і ўпэўнена загутарыў:

— Млямля, браце мой! Даруй мне... Ты, сям'я мерзьнеце, а дамком... ня хоча рапарываць... Ты мусіш аддаваць свае сілы на ахвяру бюрократызму!.. а дамком—пасьміхаецца... Ты мусіш адпраўляцца на фронт, а... Кінь! Скажу табе, што ён сьмяецца з твае слабасьці... Будзеш маўчаць, на голаў сядзе ды яшчэ віноўным цябе зробіць... Павер... Ты павінен яму прыказаць...

— Чакай, чакай,—пераняў яго Піліп Дубейка,—ты, я бачу, занадта гостры... Часамі другі ня варты, каб з ім займацца... Да чаго мне вязацца яму ў вочы...

Ізноў Лаўрэн Сявеня адказаў гучным сьмехам. Супакоіўшыся дадаў:

— Хадзем удваіх да старшыні дамкому—я навучу цябе ахоўваць законныя патрабаваньні... Добрая рэч! Сам едзеш бараніць рэвалюцыю, а сям'ю пакідаеш мерзнуць у халоднай кватэры... таму што дамком капрызуе... Ганьба, таварыш Піліп Дубейка.

Адказваць было позна—

Лаўрэн Сявеня схаваўся за дзвярыма.

У тыдзень Піліп Дубейка праводзіў таварыша на цягнік: яму трэба было вярнуцца ў горад, з якога прыехаў на зьезд, каб ліквідаваць свае справы і перабірацца па назначэньню.

На вакзале трапіўся гэтакі выпадак: Лаўрэн Сявеня ткнуўся да касы, каб купіць білет, але яму адказалі—усе білеты былі расьпісаны паміж рознымі ўстановамі. Скарбнік ваўкліва адказаў:

— Трэба было прыйсьці не за дзесяць хвілін да адходу цягніка, а за дваццаць,—і зачыніў перад вачмі ў Лаўрэна Сявені ваконца.

— Нахал!—выгукнуў Лаўрэн Сявеня і раптам зьнік з Піліпавага ваччу.

Грамада пасажыраў уталопіла вочы ў Піліпа Дубейку, накіроўваючы на яго сваё абурэньне за выгук Лаўрэна Сявені.

— Што гэта за ён?—злосна гукаў здаравенны мужчына з мяшкамі за плячыма.

— Адказы некі,—гіранічна дадаў шляхотна адзеты таўсьцяк...

Некая паня, што стаяла побач з ім, дыскантом падставіла сваю думку:

— Цяпер толькі і езьдзяць гэткія...

Піліпу Дубейку рабілася ніякавата.

„Няхай-бы ён абмінуў гэты крымінал. Няўжо ён ня можа стрымаць свайго пачуцьця“, падумаў ён і хацеў адыйсьці ў бок, як у яго над вухам пачуўся голас Лаўрэна Сявені.

Апошні рашучым крокам накіроўваўся да касы, вядучы за сабою прадстаўніка чыгуначнага ДПУ.

— Ласьне мы рабілі рэформу, а не рэволюцыю?—казаў Лаўрэн Сявеня,—скідалі старых чыноўнікаў, а не мянялі старыя парадкі? Я назначаны на варту, а мне не даюць аружжа ўзяць... Так быць не павінна...

Каля касы, у якой хутка адчынілася ваконца, а ў яго прасунулася галава ласкавага мяккага скарбніка, Лаўрэн Сявеня змоўк.

Піліп Дубейка глянуў да касы і адразу прымеціў вясёлы твар таварыша; Лаўрэн Сявеня трымаў у руках зялёны чыгуначны білет, а прадстаўнік ДПУ настаўнічым цвёрдым голасам чытаў скарбніку нотацыю. Пасьля ён выпрастаўся і ўзяў Лаўрэну Сявені пад казырок.

Тыя пасажыры, што толечкі абкружалі Піліпа Дубейку, каб выліць на ім сваю мяшчанскую крыўду, з паніклымі вачыма разышліся па куткох вакзальнага будынку.

Таварышы вышлі на пэрон і накіравалі да цягніка.

— Трэба браць настойнасьцю, — пахваліўся Лаўрэн Сявеня.

— Ці-ж варта ўся справа столькае гаворкі?.. Ты пашоў, а пасажыры згрудзіліся вакол мяне, грозячы і крычучы.

— Мяшочнікі! — перабіў Лаўрэн Сявеня. — Вось і бяда, што мы прыслухоўваемся да іх думак... Маўчы — дык эшалона не адправіш на фронт... Трэба выпаліць агнём мяшочны настрой...

— З-за білету?

— Так, з-за білету... З-за абгарэўшае сернічкі, калі хочаш ведаць...

Гэта ня было сваркаю, нават было ня рэзка прагаворана, але таварышы пасьля гэтае рэплікі холадна разышліся.

Лаўрэн Сявеня людзкі не разьвітаўся, а Піліп Дубейка маўкліва адышоў ад цягніка.

Як вёў сябе Лаўрэн Сявеня, едучы дамоў, і што ён думаў аб таварышу — Піліп Дубейка не дагадваўся. Але гэта асабліва яго цікавіла. Піліпу Дубейку зусім не хацелася, каб яго новы таварыш астаўся пры адмоўных аб ім думках. Было-б вялікаю прыкрасьцю дапуськаць, што Лаўрэн Сявеня на гэтым скончыць сваё знаёмства з ім. Было-б гэта — раскідаліся-б усе пляны і намеры Піліпа Дубейкі. У справу замяшаўся-б камітэт, вынікла-б многа пастаноў, перапляновак... Гэта, так сказаць, з тэхнічнага боку. А па сутнасьці знаёмства, якое-б пачуцьцё засталася на душы ў Піліпа Дубейкі. Ён-жа шчыра падблізіўся да Лаўрэна Сявені, адкрыў яму

многа сакрэтных думак, прызнаўся ў шэрагу асабовых плянаў. А ён возьме і скончыць адносіны на тым, што было...

Піліп Дубейка ніяк не хацеў пагадзіцца, што Лаўрэн Сявеня ня выпаўніць пастаноў зьезду. Усё-ж такі, адказы ён таварыш, а партыйная справа—ня гульня. Не хацеў пагадзіцца, таму што шкадаваў пабудаваных ім плянаў працы, якія ён намеціў правесці ў вызваленых мясцох. Аднаму ўзяцца за іх выкананьне—не хапіла-б сілы, ды і яны былі разлічаны на дваіх. Знайсці іншага чалавека—ня гэтак лёгка. Лаўрэн Сявеня, як ніхто, падыходзіў да вызначанай працы... Няўжо ён астанецца там, адкуль прыехаў на зьезд?

Чалавек—загадка. Здаецца, рэволюцыйнае натхненне злучае цэлыя арміі людзей пад тым ці іншым лёзунгам, а між тым, у кожнае адзінкі ёсьць асабовы падыход да агульнае справы. Свае дробныя думкі, як чарвякі, точаць роўнае палатно грамадзкасьці. Падняты сьцяг гойдаецца на ветры, убіраючы ўздымныя гушчы працаўнікоў. І вось—аднаму здаецца, што сьцяг нявысока падняты; другі хацеў-бы яго павярнуць крыху ўлева; трэці думаў-бы нахіліць у бок, чацьвертаму малое яго палотнішча; пятаму...

Гэткія думкі віў у Піліпавай галаве Лаўрэн Сявеня. Які ён цудны! Навошта столькі пачуцьця там, дзе трэба розум і паважнасьць. Ласьне можна сваім пэнтам зьнішчыць на-слаёнае вякамі... Трэба-ж астудзіцца і паглядзець, куды і што ляпей пакіраваць і як пакіраваць... Часта добра рабіць знаскоку, раптоўна, праводзіць словы гучным воклічам ці прыстукам нагі, але заўсёды...

Лаўрэн Сявеня пакідаў у Піліпа Дубейкі ўражаньне прыемнага чалавека і адважнага таварыша. Ці прыгадзіцца ён да будзённае працы, упартае і сыстэматычнае? Або ён плён бурлівых дзён і скончыць сябе, калі скончыцца паласа ўздымаў?

У кожным разе Піліп Дубейка адчуў адну недастачу, якая бракавала іх таварыскасьці—гэта палкасьць Лаўрэна Сявені. Вось і цяпер: ён з трэскам, з гоманам прайшоў вакзалам да цягніка, сеў і, як быццам-бы, заняўважыў яго, Пі-

ліпа Дубейку. Гэткая рыса— апасьлівая адзнака. Піліп Дубейка ўжо сустракаў падобных людзей, неўдавалася з імі доўга ладзіць, ня йшла з імі праца...

Але... тыя людзі ўжо пры першым спатканьні рабілі на яго дрэннае ўражаньне, а Лаўрэн Сявеня— нельга сказаць. Яго эгоізм асабовага гатунку; ён карыстаецца ім ня выключна для свае выгады, для самаабароны... Па думках і разважаньнях Піліпа Дубейкі, Лаўрэн Сявеня меў эгоізм рэволюцыянэра, ваякі, каторы павінен быць уласьцівы кожнаму куністаму. Так, павінен быць уласьцівы, але ня гэтак выпуклены, як у Лаўрэна Сявені...

Можа за гэтым у Піліпа Дубейкі зайграла свая гордасьць, калі ён падумаў аб спатканьні з Лаўрэнам Сявеняю.

Зьбіраючыся ў камандыроўку, Лаўрэн Сявеня думаў аб спатканьні з Піліпам Дубейкам. Ён ня быў упэўнены, што праца ў вызваленых мясцох працягнецца доўга. За гэтым ён і не рабіў поўнае ліквідацыі свайго „гаспадарства“. Кватэру з двух пакояў Лаўрэн Сявеня запісаў на сябе і вывесіў адпаведны ордэр. Павятовы камітэт учуў доказы Лаўрэна Сявені і ня мог не згадзіцца з імі. Тым больш, што Лаўрэн Сявеня меў багатыя заслугі перад рэволюцыяй... Павятовы камітэт помніў, як умела і спрытна ён справіўся з паўстаньнем белагвардзейскага генэрала Брушкова. Улічаў камітэт і тыя абавязкі, якія ўзложаны былі на Лаўрэна Сявеню зьездам нацыянальных сэкцыяў. Чаму-ж не заставіць яму забясьпечанаю кватэру? Крызіс ад гэтага не пабольшыцца. А Лаўрэн Сявеня яшчэ магчыма прыгадзіцца камітэту. Апошні добра ведаў, з кім мае справу. Лаўрэн Сявеня быў у яго на воку і лічыўся ідэёвым таварышам. Лёгка яго гарачнасьць ды чуласьць прыпісваліся „пераходнаму часу“. У огуле гэта не зьмяншала важкасьці Лаўрэнавага „я“... І аб кватэры не магло быць адмоўных пастаноў; камітэт дазволіў Лаўрэну Сявені ўпусьціць часова ў сваю кватэру любога яму чалавека... Лаўрэн Сявеня гэтак і зрабіў: даверыў кватэру земляку Дзям'яну Вочапку. Яму-ж даручыў ён ахоўваць і невялікія свае манаткі. На ўсякі выпадак...

Лаўрэн Сявеня разьбіраўся ў складанасьці політычнае сытуацыі і ня быў спакоен за вызваленыя мясцовасьці. Таксама з агаворкаю верыў ён і ў пагоджанасьць між сабою і Піліпам Дубейкаю. З першага спатканьня гэты таварыш стаў вельмі да спадабы Лаўрэну Сявені. Ён угледзеў у Піліпе Дубейку рэдкую знаходку і пільна да яго прыглядаўся, уважліва пазнаваў яго людзкія якасьці і таварыскае пачуцьцё... Многа чаго добрага з погляду Лаўрэна Сявені было ўжыўна Піліпу Дубейку. Разважнасьць, глыбокі розум, дабрата, таварыская гасьціннасьць...

Але...

Лаўрэну Сявені не спадабалася Піліпава занадта ўжо чулая асьцярожлівасьць. Ён ня мог пагадзіцца з тым, каб рэволюцыянэр выпіхваў наповерх сваё разважаньне. Пры гэтым у такі момант, калі падзеі ня прымалі падобнай якасьці ад чалавека.

Складаючы рэчы і думаючы аб Піліпе Дубейку, ён ня мог разгагнаць шарага адценьня ў сваіх думках аб ім. Прыпомніў пакорлівую постаць Піліпа Дубейкі ў халоднай кватэры; яго адмоўны погляд на ўзьняты на станцыі гоман... Ласьне ня сьведчыла гэта аб недарэчнай падатлівасьці з яго боку? Ці не казалі Лаўрэнава мяккасьць аб спадчыне інтэлігенцкай сантымэнтальнасьці?

Толькі ў першы момант сутычкі з Піліпам Дубейкаю, Лаўрэн Сявеня падмеціў у ім сур'ёзны выгляд ваччу—адзнаку рашучасьці. Мо гэта і было пераважным момантам у яго разам бліснуўшым палкім пачуцьці да Піліпа Дубейкі. Гэта, напэўна гэта, акрэсьліла іх першую таварыскасьць. А далей...

Вось зойдзе Лаўрэн Сявеня ў Камітэт нацыянальных сэкцыяў, напаткае там Піліпа Лаўрэна і нязнацьме, што з ім гутарыць. А трэба-ж абгаварыць цэлы плян, абмеркаваць усе яго дробязі, вылічыць час і абдумаць характар працы. Вынікне цэлы шэраг пытанняў, набяжыць процьма супярэчнасьцяў і тады...

Вядома, у ваччу Лаўрэна Сявені Піліп Дубейка, не столькі ўжо ўмяляўся, каб з яго павінна было браць прыклад для тыповага неўгаворы. Не, яго асьцярожлівасьць штучна павялічвалася Лаўрэнам Сявеняю... Можна баяцца, што на

вывады больш усяго ўплыла яго гарачлівасьць у час спаткнення з скарбнікам на вакзале... Акругляць думку і канчаткова на ёй спыняцца трэба тады, калі яна складаецца пры поўным спакою сэрца...

Гэту ісьціну Лаўрэн Сявеня стараўся прыняць, хоць яна і не адпавядала яго пачуцьцю. Наступная стрэча праверыць першыя вывады—тады прыдзецца даваць заключную думку. А пакуль...

Лаўрэн Сявеня ў лёгкай раздвойнасьці поглядаў сеў на цягнік, каб ехаць на спатканьне з Піліпам Дубейкаю...

Піліп Дубейка вышаў з камітэту сэкцый, куды заходзіў за праязнымі і пакіраваў направа. На тратувары, кудэю ён меўся ісьці, гудзеў людзкі натоўп. Набліжалася чацьвертая гадзіна і больш спрытныя служачыя сьпяшаліся дадому. З мяшкамі за плячыма, з клункамі на руках, з саначкамі яны ўтваралі цікавы абраз, дапамінаючы разьюшаны бег выгнаннікаў ці дабравольнае перасяленьне. Чамусьці на гэты раз асабліва востра кінулася гэта Піліпу Дубейку ў вочы. Ён зацікавіўся, сышоў з тратувару і паглядзеў усьцяж вуліцы Леніна па адзін бок, а пасья...

Па другі бок, толькі намерыўся кінуць поглядам, як у вачох вырасла постаць Лаўрэна Сявені. Прамігнуў і пацягнуў Піліпаву цікавасьць. „Няўжо ён мяне прыкмеціў?—мігнула думка ў Піліпа Дубейкі. „А можа не?“—усумніўся ён. Але тут-жа рушыў наперад, не выпускаючы таварыша з сваіх вачэй.

А Лаўрэн Сявеня сапраўды ўгледзеў Піліпа Дубейку, і таксама не рашыў яго зачапіць. Тое, што Піліп Дубейка не пакіраваў да яго, а рушыў ісьці наперад, было прычынаю гэтаму.

І абое, амаль не на роўнай лініі, помеж, ішлі ўсьцяж вуліцы двума тратуварамі. Час-ад-часу касілі вачмі, каб не перагнаць адзін другога або не астацца. На перагоне першага кварталу абое зацішылі хаду і быццам-бы намерыліся сыйціся. Але адначасна адварнуліся ў бакі і пашлі далей.

Піліпу Дубейку, як і Лаўрэну Сявеню зусім ня трэба было столькі ісьці, пустыя магазыны ня вабілі ніводнага—

усё-ж яны падаваліся наперад, туды, к пляцу Паўстання. Кожным кірвала выпадковае пачуцьцё незразумелае гордасьці і адпыхала аднаго ад другога. За гэта адплачываліся ногі, на гэтым расло прадубяжджэньне, развіналася адчужанасьць, але ніводзін ня мог заўважыць іх шкоднасьці настолькі, каб перасіліць самога сябе. Піліп Дубейка памыкаўся хоць знакам, кіўком рукі ці іншым пазваць Лаўрэна Сявеню. Але раздумоўваў і баяўся, каб гэта не засталася ў паветры. Возьме Лаўрэн Сявеня, палічыць за крыўду і пойдзе далей. Каб узяў ды падышоў да яго—тады...

Тады-б значыла, што Піліп Дубейка зламаў свой прынцып. Чаму прынцып—ён і сам губіўся вытлумачыць, але ўжо даходзіла да гэтай сур'ёзнай штуці. З пункту гледжаньня Піліпа Дубейкі было няйначай так. А віною—Лаўрэн Сявеня. Хай-бы ён падышоў, калі ўгледзеў першым таварыша. А першым напэўна запрыкмеціў ня ён Лаўрэна Сявеню, а той яго... Напэўна!.. Для Піліпа Дубейкі было так, а...

Лаўрэн Сявеня не згаджаўся з яго вывадамі і стаяў на супроцьлежным пункце погляду: яго наперад прымеціў Піліп Дубейка, але з гордасьці не захацеў падысьці. Гэты манэўр таварыша Лаўрэн Сявеня спачатку лічыў асноўным момантам у акрэсьленьні свайго пачуцьця да Піліпа Дубейкі. Лаўрэна Сявеню абражала, што на яго глядзяць з узвышша; ён ня лічыў сябе вартым гэтага і ішоў на козыр...

Хоць разам з гэтым Лаўрэну Сявені ня прыходзіла ў голаў зрабіць абражаючых для Піліпа Дубейкі вывадаў. Уперціся ілбом у эгоізм і пастанавіць за абавязак, каб першым яго зачাপіў Піліп Дубейка, Лаўрэн Сявеня не хацеў і ня меў жаднага намеру... Больш таго, Лаўрэн Сявеня мог-бы сам забраць ініцыятыву, каб гэта ён ведаў, што яна ня кончыцца ўпустую. А то...

Яму здавалася, што Піліп Дубейка перайшоў усякую мяжу, і глядзіць на яго вачыма ворага. Нават здавалася Лаўрэну Сявені—ён наогул шмат радзей на яго пазірае. Можна зусім не таму, што чакае першага звароту да сябе з яго, Лаўрэна Сявені, боку, а—што яму трэба зараз сюды ісьці.

Думаючы гэта, Лаўрэн Сявеня зачасьціў азірацца па другі бок гуліцы і неадхільна сачыць за таварышам. І чым больш ды часьцей азіраўся на Піліпа Дубейку, тым каразьлівей рабілася нядбайнасьць да яго з боку таварыша.

Тады сталі закрадацца зусім іншыя думкі і іншыя пачуцьці... Нават карцела самому павярнуць назад і гэтым даць повад да пярэвы ўсякага знаёмства...

Але гэта азначала-б ня просты гонар, а яўную недалікатнасьць... „Перад тым, як што зрабіць, паперш трэба ўзважыць, ці варта гэта рабіць“,—успомніў дачасна Лаўрэн Сявеня.

І, прымха,—як-бы што яму падказала,—ён перамяніў думку ў адносінах да таварыша.

„Піліп Дубейка не здаецца, цвёрга стаіць на сваім, ці-ж гэта дрэнная якасьць? Чаму лічыць гэта за ўпартасьць, а не за тую-ж непаталлівасьць, якою ён сам хваліўся перад Піліпам Дубейкаю?“

Так, так...

Каб яны не падблізіліся да пляцу, праз які ніводнаму не выпадала ды і ня трэ́ было йсьці, Лаўрэн Сявеня бяздумна накіраваў-бы першым да Піліпа Дубейкі. Але гэтаму рашэньню Лаўрэна Сявені паперашкодзіў пляц. І адзін і другі ні то міжвольна, ні то па супаўшаму жаданьню сышлі з тратуvaraў і павярнулі на спатканьне. На адгоне каля пяці крокаў абое ў адзін час разьнялі гадзіну маўчаўшыя губы і радасна перагукнуліся:

— Піліп...

— Лаўрэн...

— Ты куды?

— А куды ты?

Павіталіся з пачуцьцём, якое бывае пры раптоўнай, зьнянацай стрэчы, паціснулі ад шчырасьці адзін другому рукі, усьміхнуліся добраю ўхмылкаю. Ад добрага настрою не хацелі кратаць ніводнага пытаньня, якое-б гэты настрой магло папсаваць. І ціха, побач, хвілін дзесьць прайшлі сярэдзінаю вуліцы назад. Пасьля сышлі на тратувар, ужо апусьцеўшы ад гушчы служачых, і ўшчалі гутарку.

— А ты, аднак, настойны... я ня думаў гэтага, — сказаў Лаўрэн Сявеня.

— Нямаведама ў каго гэта пачуцьцё пераважае... — не згадзіўся Піліп Дубейка.

— Я ня ўпікаю, а задаволены, калі хочаш ведаць...

— Задаволены?..

— Не сьмяюся... Сьпярша было ніякавата, а пасля перамяніў думкі...

— Так што не заўсёды можна разьлічваць на падатлівасьць?..

— Гэта добра... Я паважаю чалавека, які мае павагу да сябе... Наша становішча гэтага патрабуе... Рэволюцыянэр, партыец..

— А то-ж я ня ведаю?—перабіў таварыша Піліп Дубейка.—Толькі не заўсёды і ўсюды гэта патрэбна. Ня можна глядзець мінаю ільва на рахманую авечку...

— Не забавіш, брат, песьняю шчыгла галоднага ката, таксама...

— Не гарні ў бок драпежных тэм... Тут справа...

— Пачакай...—Лаўрэн Сявеня тузнуў Піліпа Дубейку за руку,—а вось табе прыклад. Я ехаў сюды і бачыў: у вагон лезе чырвонаармеец, ужо ступіў на першую сходку і хапіўся рукамі за парэнчы; а два здаравенных мужланы стаяць на пляцоўцы і крычаць: занята, занята... злазы!.. Калі чырвонаармеец іх крыку не паслухаў, яны тут-жа размахнуліся і адначасна апусьцілі на яго замерзлыя рукі пару важкіх кулакоў. Чырвонаармеец кулём паляцеў са сходкі... А цягнік крануў пад вясёлы сьмех абармотаў...

— Патвоему, скажам, трэба было лезьці чырвонаармейцу з штыком напaгaтoвe? Я сам за гэта, але...

— Але—пахне драпежніцтвам?..

— Кіньма, не згаворымся...

Абoе змаўчалі, каб праз некалькі часу пачаць гутарку на іншую тэму...

На гэты раз тэма была аб працы ў вызваленых мясцох. Як і што да яе падыйсьці, з якога канца пачаць... Адыгна-насьць, што дыктавалася няведаньнем абставін і ўмоў, улі-вала многа лішніх думак і гадак.

Гэта займала іх два дні пасьля спатканьня, і займала зараз, у цягнуці, па дарозе да месца назначэньня.

І Піліп Дубейка, і Лаўрэн Сявеня з далёкага адгону разглядалі ўсе рэчы ў одсьвеце вакольваючых зьяў. Тое, што аставалася ў іх ад мінулага да ваеннага знаёмства з кра-ем, мала выясьняла сучаснасьць. Абое жылі ў розных умо-вах, абое мелі іншы падыход да соцыяльнага разьвіцьця грамадзкасьці. Тут-жа сышліся на адных ідэях, на адной тактыцы, і ехалі роўнымі чынамі з роўнымі заданьнямі. І той і другі верылі ў адзін ідэал, і той і другі імкнуліся да адзі-нае мэты, але...

Малое і зусім нязначнае нешта заблыталася ў роўнасьці іх імкеньняў і хвальбавала, шурпаціла гладкую паверхню іх думак.

Ужо канчаўся другі тыдзень ад іх знаёмства. Шэраг выпадкаў выспрабоўваў сталасьць і моц іх поглядаў.

Аставаліся аднакія вынікі. У хлопцаў былі разыхо-джаньні. Лаўрэн Сявеня два дні да ад'езду, як камар над балотам, гудзеў над вухам таварыша аб непарушнасьці сваіх мэтодаў у падыходзе да рэчаў і зьяў. Ён угаварваў Піліпа Дубейку кінуць дзявочую сарамлівасьць, адкасьніцца ад інтэ-лігенцкае асьцярожлівасьці і стаць промэтэем, што здымае агонь з неба. Там, куды яны прыедуць, павінна ўзяць самыя адказныя назначэньні і стаць у асяродку краёвых падзей... Яны ня сьмеюць адхіляць тых заданьняў, якімі надзяляе рэволюцыя сьмелых ваяк...

Піліп Дубейка аднімаў яго руку, што цягнулася к небу, і студзіў яго пачуцьці, каторыя сягалі да твару Гарыбальдзі. У яго разуменьні не ўкладаліся гарачыя мары побач з ха-лоднаю рэчаіснасьцю. Ён разумеў, як ідзе разьвіцьцё рэво-люцыі і якія вымаганьні яно ставіць для свае рэгуляцыі. І адгэтуль першым падаваў знак да спынкі размоў, якім ня было канца з боку Лаўрэна Сявені...

— Слухай, Лаўрэн,—казаў Піліп Дубейка таварышу, мінаючы чарговую станцыю,—ты, як той цягнік—разыдзецца і няма спыну... пакуль машыністы не паверне ручкі...

Лаўрэн Сявеня не аставаўся ў даўгу і плаціў таварышу сваёю монэтаю і па свайму курсу. Ён тым упарцей не хацеў падавацца там, дзе гэта было найбольш патрэбна. І калі безнадзейным выглядала поўная перамога, то стараўся не астацца бяз усякае. Але нізашта ня мог ён пагадзіцца на тым, каб зламаць свой погляд, далёка ня вольны ад уплыву пачуцьця.

У даным выпадку Лаўрэн Сявеня ня кінуў гутаркі, пакуль ня ўзяў ад Піліпа Дубейкі слова, што ён будзе гутарыць з губэрскім камітэтам ад імя абодвух.

Абяцанка таварыша даверыць Лаўрэну Сявені свой лёс—была для яго тою ўцехаю, якая ня толькі праходзіць халадком па разгарачанай постаці, а і часта выклікае чынасьць, прад якою нельга ня схінуцца...

— Мы, значыцца, едзеу сёмую армію, у трэцюю дывізію?—ставіў апошняе пытаньне Лаўрэн Сявеня.

Сакратар губкому ціхім голасам пацьвердзіў.

— Так, у сёмую армію, у трэцюю дывізію...

Лаўрэн Сявеня забраў ад сакратара камандыроўку і ўзяў пад казырок. Тое самае прарабіў і Піліп Дубейка. Пасьля абое вышлі з яго габінэту.

— Ну, як табе падабаюцца вынікі ад нашае гутаркі?— з гостраю цікавасьцю запытаў Лаўрэн Сявеня ў таварыша.

— Вынікі? Звычайныя,—холадна адказаў Піліп Дубейка, і да таго засьмуціў Лаўрэна Сявеню, што той ажно жахнуўся.

— Чаму?..

— Таварышы маюць шаблённы падыход там, дзе трэба асабова разьбірацца...

— Ты незадаволены назначэньнем?

— Я?—Нічога падобнага... Я лічу, што мне хопіць работы ўсюды, калі я толькі шчыра працавацьму...

Лаўрэн Сявеня колькі часу памаўчаў, раздумоўваючы, ці варта гадзіцца з камітэтам, пасля сказаў:

— А мы сумеем перакомбінаваць... Там будзе відаць...

Але гэта ня было сказана па адрасу; Піліп Дубейка паматаў галавою і заўважыў:

— Таварыш Лаўрэн, ці-ж рэволюцыя можа гадзіцца з капрызамі асобнага чалавека... Ты думаеш мяне крыўдзіць наша назначэнне? Ніколькі... я сказаў паміж іншым... Жыцьцё забытана ў мільёны вузлякоў і кожны павінен развязацца іншым спосабам. Наша знаёмства паказала, што цяжка знайсці двом асобам адзіны крытэры...

Што датыча нас, то эмоцыя гэтага яшчэ не даказала... Аднак, скажы мне, я бачу, што табе камісарства непадабаецца? Калі хочаш—вернемся і перарашым... Думаеш, сакратар адмовіцца?..

— Кінь... Мне ні каліва ня йдзе аб сабе...

Яны яшчэ доўгі час гутарылі на гэту тэму, адчуваючы ў сваёй гутарцы якуюсьці адчужанасьць. Але ў скутку гутарка не прывяла да адмоўнага.

Скончыўшы яе, абое згодна накіравалі сваю ўвагу на далейшае, на тую працу, што вось-вось да іх набліжалася. Абставіны месца, настрой арміі, людзі, з якімі ў першую чаргу давядзецца мець справу, і, галоўнае, забясьпека ў ахове граніцы,—гэты знізак пытанняў заняў іх думкі. У абгаворы іх і Лаўрэн Сявеня, і Піліп Дубейка стараліся згладжваць рубы і знаходзіць пункты сутычкі. Набліжэнне жывое чыннасьці вымагала ад іх цвёрдае, сталае падрыхтаванасьці.

І яны спакойна ад'ехалі к месцу.

У халодным вагоне, які быў другое клясы, а зараз прадстаўляў сабою нявыразны выгляд разбуранае каморкі, таварышы абменьваліся першымі вынікамі працы.

Адзеўшыся ў кажушкі, абое ціснуліся ад холаду і пазыхалі. Разложаная на каленях у Лаўрэна Сявені мапа спаўзла на падлогу. Ніводнаму не хацелася сагнуцца, каб падняць і праверыць нядаўняы выкладкі. Кожны быў упэўнены ў іх адпаведнасьці.

— А ў мяне трэба многае што перастроіць...—выказаў Піліп Дубейка.

— Вось дзе павінна быць цвёрдасьць...—падкрэсьліў Лаўрэн Сявеныя.

Выказаўшы гэта, таварышы зрабілі перапынак і крыху падумалі.

— Ня гэтак важна заваяваць, як цяжка ўтрымаць заваяванае...—пачаў першым Лаўрэн Сявеныя.

— Тут адвага адыгрывае ня першую ролю...—уставіў Піліп Дубейка.

— Так... Але заўтра мы мусім браць адвагаю... І толькі пахіліцца на развагу, як згінем, не агледзеўшыся... Польскія шайкі рыхтуюцца...

— Адвага патрабуе спакойнае развагі... А рэвалюцыі абедзвэ гэты якасьці—вярнейшая ахвяра...

— Я думаю, што ў кожны адказны момант мы зможам зьліць сваё „я“ ў адно цэлае...

— Тым больш, што тут няроўныя тратувары вуліцы, дзе можна йсьці вярсту і ня сыйсьціся... Так... Слухай!..

Іх гутарку перабіў зык трубы.

Таварышы настаражыліся...

— Ці ня трывогу падаюць?—запытаў Піліп Дубейка.

— Так, трывогу,—падмацаваў Лаўрэн Сявеныя.

Абое машынальна падняліся з лаўкі і прылажылі правыя рукі да рамнёў на паясе.

Рамні зарыпелі, раздаючыся ад напору, зьяднанага ў абоіх, у абоіх роўна кіпучага пачуцьця ваяк, гатовых жыцьцём заплаціць за рэвалюцыю...

І тут-жа цвёрдымі ўпэўненымі крокамі рушылі таварышы к выйсьцю з вагону.

Лаўрэн Сявеныя побач Піліпа Дубейкі.

Піліп Дубейка побач Лаўрэна Сявені...

За вагонам пачынаўся новы этап у іх знаёмстве.

СВАЕ БЛІНЦЫ

— Паглядзеце вось, таварыш Платовіч,—паказваючы на пусты будынак з пашарпанаю страхою, з выламанымі дзвярмі й пабітымі вокнамі, казаў Вінцусь Шавель:— З гэтага будынку можна зрабіць вялікую рэч... Давайце пройdam у сярэдзіну...

— Нічога, нічога, пачакайце хвілінку,—адказваўся Платовіч, разьзіраючы ня будынак, на мясцовасьць вакола яго і раз-ад-разу кідаючы озіркi на чыгунку здалёк, на доўгую дугу прыніклых хатак мястэчка.

Чаго і што яго зацягнуў сюды Вінцусь Шавель, ён ня браў сабе ў глум. Прычапіўся, прылез, і Платовіч мусіў пайсьці. Навошта крыўдзіць таварыша? Такіта-ж ён так моцна спадзяваўся на яго ўвагу як на ўвагу адказнага працоўніка. Ці-ж трэба даваць повад думаць і заключаць, што ў адказных таварышоў столькі гонару, ажно яны й гутарыць ня хочуць з нізавымі работнікамі... Дзеля гэтага Платовіч кінуў пільную працу па абсьледваньню актыўнасьці сябраў сельрады і пайшоў з Вінцусём Шавелем. Думаў, калі той казаў, што сапраўды Вінцусь Шавель песьціць паважны проект, сур'ёзны... А выходзіць... Правінцыя, абмяжованасьць ці проста ўшалап якісь апанаваў хлопца.

Платовіч паглядзеў Вінцусю Шавелю ў твар, акінуў вачмі ўсю яго постаць і заключыў: „З выгляду-ж, сур'ёзны чалавек... Глыбокі зірк вачэй, як быццам-бы разумная мова... А ўшалапаў сабе з гэтым мліном“...

— Чаму ты думаеш, што гэта патрэбная рэч?—запытаў ён Вінцуса Шавеля:—Гэта-ж зносак, руіна, і покуль капейку карысьці дастанеш—сотню рублёў страты мецьнеш. Або махаўцы ня могуць абыйсьціся бяз гэтага? Станцыю электрычную паставіць ці каменны мост праз Ёклу перакінуць—то зразумела... А млін вунь-жа стаіць і круціцца...

Платовіч яхідна ўсьміхнуўся і дастаў з кішэні цыгарку. Запаліў, рызыкаўна сплюнуў і азірнуўся на мястэчка.

Вінцусь Шавель спрытна забег з другога боку і шчыра пачаў яго ўгаварваць:

— Вы даруйце мне, таварыш Платовіч, але я з вамі ня згодны: вы ўсё мераеце на свой капыл, на вакружны... Мне здаецца, што вы мыліцеся... Нам трэба паціху, з меншага пачынаць... Можна вам невядома наша становішча, а мы—дык штодня з ім стыкаемся... Селянін патрабуе таннага памолу... Гэта асноўнае. Ён некалі плаціў за памол з пуда жыта пяць капеек, а зараз, вось гэтаму нэпману,—Вінцусь Шавель паказаў пальцам улева, дзе высіўся двухпавярховы будынак мліну Хаіма Крокеса,—шэсьць фунтаў збожжа... Хлеб—бліжэйшая справа... Наш мужык практык, ды...

— Кінь філэзофію... Практык! Або-ж я ня ведаю... Дзякуй богу, гадоў тры ў сельрадах працаваў... Нашаму селяніну што не зрабі—ён перш не здаволіцца, а пасья будзе дзякаваць. Выбрукуй вуліцу, папраў мост, палажы трату вары...

— Пабудуй млін,—дадаў Вінцусь Шавель...

— Да ўлажы соцень пяць рублёў, а праз дзень і стане...

— Вы ня верыце майму слову, маёй шчырасьці... Калі ўжо гэтак казаць, то давайце падыдам з іншага боку... Так... Вы рахуеце пяцьсот рублёў... а калі пакінуць бяз руху, на расхоп, дык колькі трацім—тысячу рублёў... На гэта не глядзіце... Вось... Вінцусь Шавель хутка падбег да ледва прытуленых к шулу варот і, хапіўшыся за адну іх фортку, так мерзкануў, што яна мігам апынулася на зямлі.

— Папрашу зазірнуць у сярэдзіну і выясьніць, што тутака маецца і што яшчэ трэба дадаць, каб млін пайшоў... Калі ласка, таварыш Платовіч, тутака ня доўга, раз-раз...

Платовічу нельга было адмовіцца: Вінцусь Шавель захапіў яго сваім манэўрам зьнянацку—трэба было паслухаць; ён паважна зайшоў у сярэдзіну будынку. Бруд, непарадак і сотні дзюрак у сьцянох ды даху будынку павеялі жахам. Аднак, Платовіч мог праканацца сваімі вачыма, што ў будынку валялася шмат млынарскага начыньня. Асыпаны на

корг пылам ды кастрыцаю стаяў між вялізных драўляных кол яшчэ не бязгодны рухавік; на сваіх мясцох у чынным парадку тырчэлі пытли, грамадзіўся непарушны пастаў з двух каменяў. Пры сьцяне стаяла яшчэ некалькі неготовых жорнаў. На зямлі валяліся дошкі, драбіны, кліны, жалеза, сіты.

Вінцусь Шавель, як утрапёны, насіўся па будынку, натырхаючыся на рэчы, і гукаў да Платовіча:

— А гэта што! А вось гэта! А вуньдзека! А тамака... Усё дабро, усе дастаткі людзкія... Грэх, каб гінулі так, сорам... Мы багаты на вялікія замахі, на пляны, на гутаркі ды абгаворы іх, а тутака вось... Сотня-другая рублёў—і млін, пане мой, як лялька...

Платовіч вышаў на двор і пазваў Вінцуса Шавеля:

— Давай, пойдом. Досыць...

Вінцусь Шавель вышаў з будынку, пагаспадарску, акуратна прыставіў тое-ж падоб'е дзвярэй, палажыў пад хістку фортку камень і падышоў да Платовіча.

— Ну, вашы заключэньні?.. Ага... яшчэ на адну хвілінку, каб даць вам поўнае ўражаньне... Зойдзем з таго боку... Там...

— Ды я ўжо ясна выяўляю сабе.

Вінцусь Шавель, як быццам ня чуў, што выказаў Платовіч і, хапіўшы яго за рукаў, рушыў з месца.

— Я думаю, што гэты лёкоматыў пацягне і пілку і сукнавалку... Думаеце ня збытак цяжкім, калі сялянства на пілоўку дошкі траціць гэтулькі грошы... Ня мае дзе сукна вываліць... Ды рабочыя рукі... Нябось наткнуліся ўжо на беспрацоўных за гэты час... Бачылі, што ў нас робіцца, а прыстаканіць хоць-бы аднаго чалавека—няма дзе... Глядзіце... І для лесапілкі ўсё гатова... Мы вокруг абслужым, калі справу добра паставіць...

Платовіч слухаў Вінцуса Шавеля моўчкі. Калі-ж той кінуў тлумачыць, адчуваючы безнадзейнасьць пераканаць яго, праказаў да Вінцуса Шавеля.

— Добра. Пастановім на ячэйцы. Я скажу сакратару.

Вінцусь Шавель нічога не адказаў.

II

На пасяджэньні ячэйкі пытаньне аб мліне стаяла апошнім. Вінцусь Шавель, калі галасавалі парадак павесткі, паспрабаваў перанясыці сваё пытаньне другім па чарзе; але яго пропозыцыю адхілілі. Сакратар ячэйкі колка ўсьміхнуўся, калі Вінцусь Шавель выказаў нездаваленьне галасаваньнем: ён лічыў недарэчным з боку Вінцуса Шавеля выпукляць перад адказным працоўнікам з акругі гэткае малое нікчэмнае пытаньне. Ён нават укорліва кінуў Вінцусю Шавелю сказ: „Ну, чаму ты заўсёды, дзе трэба, а дзе ня трэба, са сваім мліном“. Але Вінцусь Шавель не патураў на гэта. Ён улічаў абставіны і карыстаўся выпадкам, каб яшчэ раз, перад поўным, пашыраным, нават урачыстым сходам, выказаць сваю думку, давясці яе да прызнаньня і пасля—да ажыццяўленьня. З-за гэтага даўгіх тры гадзіны, якія пайшлі на абгавор папярэдніх пытаньняў, Вінцусь Шавель зьбіраў словы і факты к перадстаячаму выступленьню. Багаты, выпуклы даклад Платовіча аб міжнародным становішчы, выбары ў саветы—абміналі яго ўвагу, не кранаючы пачуцьця. Плян Дауэса, рэпарацыі, вайна ў Марока, здарэньні ў Кітаі, імёны, шэраг імён: Штрэзэман, Чэмбэрлен, Мусоліні, Чжан-Цзо-Лін, як іскры фэйрвэрку, мятусіліся ў Вінцусёвым прадстаўленьні ў адным клубку з лёкомобілем, з шэсьцярнямі, пытлямі, жорнамі. Падзеі, якімі шаламаніў прагных слухачоў Платовіч, былі блядымі далёкімі і заблутанымі для Вінцуса Шавеля. Яны губілі ў яго ваччу ўвесь сэнс бяз сувязі з яго плянамі.

Вінцуса Шавеля дзівіла адно, чаму Платовіч гэтак горача кажа сваю прамову аб цэлым зьнізку рознастайных падзей, а аб тым, што яму цікавей усяго, нічога ня хоча казаць. І яму было завідна: чаму ён, Вінцусь Шавель, ня можа так складна і гладка казаць? Была-б ужыўна яму гэта якасьць, го, выгарала-б справа. Ён сабраў усе свае здольнасьці і накіраваў іх у адзін бок: падгатоўіць дасканалае выступленьне—даць бой. Раз-ад-разу блыскала надзея, што, бадай, сумее гэта зрабіць.

Але, калі зусім раптоўна для Вінцуса Шавеля, паднялося пытаньне аб мліне, ён мог знайсціся толькі на проты, шэрыя сказы, якімі атакаваў надоечы Платовіча.

— Мы любім казаць аб далёкім і забываем блізкае... Я колькі разоў набіваўся ячэйцы з сваімі плянамі, а яны сьмяюцца: блінцоў захацеў... Так, патрэбна, каб былі блінцы, каб муку на іх малоў свой млін, каб за мліва плацілі ня шэсьць фунтаў, а тры... Ад мліна мы...

— Убачай, на хвілінку!—перабіў Вінцусь Шавель сакратар.

Усе паглядзелі на яго; некаторыя ўкорліва засьмяяліся.

Вінцусь Шавель спыніўся на поўслове.

— Я прашу казаць больш канкрэтней,—падаў сакратар.

Вінцусь Шавель пачырванеў і адказаў:

— Я не адцягаюся ад галоўнага зьместу пытання... Я трымаюся рэгляманту і кажу...

Ён хвілінку памаўчаў, як быццам-бы шукаючы слоў, з якіх казаць далей. Пасьля напаткаў належны сказ і загутарыў:

— Можа што й не даладу сказаў... тады ўбачайце—я не аратар вялікі, я кажу... Мне здаецца адно... Кожны павінен дасканала ведаць, павінен настойна дбаць аб тэй справе, на якую ён пастаўлены. Калі ўручаная справа патрабуе таго ці іншага вырашэньня, то ці павінен яе кіраўнік маўчаць? Гэта значыла-б, што кіраўнік не адпавядае свайму назначэньню... Я, вось, быў у Чырвонай арміі—камандаваў узводам і, не хвалюся, усё ішло чын-чынам...

Сакратар пазваніў і сьледам праказаў:

— Таварыш Шавель, бліжэй да справы; вам засталася пяць хвілін.

Вінцусь Шавель паправіўся на месцы.

— Я, фактычна, асноўнае сказаў ужо... Я хачу дадаць адно: сёнешняе пасяджэньне павінна рашыць: так ці гэтак; патрэбен махаўцам савецкі млін ці не? Прашу галасаваць...

На гэтым ён скончыў і настарожана пачаў чакаць, на чым усё спыніцца. А вось выйдзе па-ягонаму! Але настрой сходу не казаў за гэта. І Вінцусь Шавель сабраў усю сваю ўвагу на постаці і настроі Платовіча.

Бязумоўна, ад яго ўсё залежыць. Толькі кіўне сакратару ячэйкі...

— Я лічу, што канчатковае рашэнне па гэтаму пытанню вынесе бюро ячэйкі...—запрапанаваў сакратар:— Хто за гэта?

У Вінцусёвым ваччу мільганула дзесятак паднятых рук, было ясна, ён ня выйграў справы і на гэты раз.

„Што сабе таварышы думаючы!“ злосна выказаў ён сам сабе, забываючы партыйную этыку, колектыўную думку і таварыскае пачуццё.

З боку яго таварыш пацешыў:

— Вырашым, справа не гарыць...

Але Вінцусь Шавель ня прыняў яго слоў за ўцеху, а выкарыстаў, як повад да лаянкі.

— Мы заўсёды на гэтым выяжджаем... А таго ня ўлічаем, што час ідзе, дабро гіне, я гуляю, як дурань,—лезу кожнаму ў вочы... а справа адкладаецца.

Сусед, не чакаючы ад Вінцуса Шавеля гэткага адказу, павярнуўся і пашоў разам з іншымі да выйсьця.

У памяшканьні стаяў гоман, сьмех.

Тое, што толькі-толькі займала агульную ўвагу, дзесьці зьнікла, адышло на задні плян.

Да Вінцуса Шавеля не даходзіла ніводнага зыку, які-б датыркаўся млінарнага пытання.

Каля стала прэзыдыуму спрачаліся аб падзеях нядаўніх дзён у вёсцы Кумаўка. Сакратар ячэйкі голасна даводзіў, чаму здарэнні прынялі іншы зварот, чымсь яны ўгадвалі. Старшыня сельсавету, гэткам самым тонам, адмячаў неправідловасьць тактыкі ячэйкі. Платовіч уважліва слухаў, запісваючы некаторыя асабістасьці паведамленьняў у вузенькі блёк-ноцік.

Вінцусь Шавель мо' хвілін з пяць слухаў, ня зыходзячы з месца і не зважаючы на тое, што будынак апусьцеў. Але як ні цікавы былі спрэчкі, думка аб праваленым пытаньні перабівала іх. Тады ён падняўся, падышоў да стала і праказаў да Платовіча:

- Дазвольце прыехаць да вас у вокруг...
- Чаго?
- Я хачу з вамі пагутарыць...
- Не забараняю, але я яшчэ заўтра буду тут цэлы дзень.

III

Роўна праз тыдзень Вінцусь Шавель паехаў у вакругу. Усю дарогу, на якую аддавалася да шасьці гадзін часу, ён меркаваў, як і што выкарыстаць сваю паездку. Цэлы шэраг плянаў прайшоў у яго галаве. І за які ён браўся, здавалася— дарэмны, няжыцьцёвы. Рэчаіснасьць выразна казалася не ў яго карысьць.

Калі паўставала думка зайсьці да прадсядацеля акругвыканкому, то рабілася проста страшна. Наведаньне Платовіча абяцала малыя вынікі. Наогул, вакружныя пляны працы душылі сваёю вялікасьцю і адказнасьцю дробныя думкі Вінцуса Шавеля. Хвілінамі яму рабілася ніякавата вясцьці іх у вакругу. Найпэўнейшае, што іх чакала— Вінцусь Шавель ясна гэта выяўляў сабе—ізноў тая-ж іронія, што і з боку Платовіча. Але вярнуцца з дарогі бяз нічога было большай бяссэнсіцай. Сумленьне не дало-б ні на момант спакою: як-то так магло стацца, каб учора яшчэ цьвёрдая прадуманае рашэньне сёньня стала нечым непатрэбным. Гэта было-б для Вінцуса Шавеля роўна самапрызнаньню ў сваёй несамастойнасьці. Болей таго, усё-б яго рэномэ пайшло на няма нічога... Пераацэнка ўсіх каштоўнасьцяў!..

Вінцусь Шавель, ступіўшы на тэрыторыю вакружнага цэнтру, перабраў яшчэ раз думкамі практычнасьць, вартасьць і значэньне сваіх плянаў і рашыў, што ён ня мыліцца. Наадварот, ім апанаваў эгоізм не заўзятага дурасы, а грамадзкага працаўніка, і Вінцусь Шавель з непаваротнаю рашучасьцю накіраваў зразу ў акругвыканком. „Кожны выпад тое, што ён здаецца выпадніць“, пераказаў ён свой прынцып і з ім, як з ліхтаром уначы, прайшоў дарогу ад вакзалу да акругвыканкому і ўвайшоў у яго памяшканьне.

У акругвыканкоме вышла так, што яго ніхто ня спыніў ад ваходу да самых дзвярэй прадсядацеля.

Вінцусь Шавель прамінуў некалькі каморак і сьмела стукнуў у дзверы, на якіх вісела шыльдачка „Прадсядацель Акругвыканкому“.

— Вайдзеце!—даняслося з-за дзвярэй.

Вінцусь Шавель увайшоў у габінэт прадсядацеля і ўжо ад дзвярэй пачаў сваю гутарку:

— Я да вас, убачайце, таварыш прадсядацель... з невялікаю справай...

— Кажэце, кажэце...

Але не паспеў Вінцусь Шавель зрабіць уступ да свае просьбы, як прадсядацель яго спыніў махам рукі.

— Вам ужо гэта вядома?

— Таварыш дарагі,—пачаў прадсядацель:—ласьне можна гэтак, як вы, ставіць пытаньне? Перад намі цэлы шэраг выпадкаў у сто разоў большае значнасьці, і то мы ня можам іх зараз паасобку разьбіраць... Вось цэлы тыдзень мы ўсім выканкомам абгаварваем справу гаспадарчага будаўніцтва акругі і то...

— Мая просьба вашага пляну не парушыць,—перабіў Вінцусь Шавель...

Прадсядацель крыху падвысіў голас.

— Кожны, хто прыходзіць да мяне з тым ці іншым пытаньнем, стараецца пераканаць вась гэткімі-ж доказамі!.. А вынікі нікога ня цікавяць... Пасудзеце самі, таварыш дарагі, што можа выйсьці ўрэшце, калі мы сваю працу вясьцім урыўкамі, хапунцом... Вам адно, сваё важна, а панашаму...

Вінцусь Шавель ізноў ня стрымаўся.

— Мая справа вымагае двух-трох слоў, і я прашу вас, таварыш прадсядацель, аднесьціся да яе з павагаю...

— Я да ўсяго адношуся з павагаю... Але... нельга мяняцца на дробязь... Кожны гукае з свае званіцы...

Званок тэлефону перабіў прадсядацеля.

Ён нэрвова хапіўся за трубку і суха адказаў:

— Хто пытае? Спакою не даюць,—вылаяўся.

Пасьля настаражыўся і пачаў гутарку:

— Так, акругвыканком... Каго трэба?.. Сакратара?.. Прадсядацеля?.. Я... Што трэба?.. Ага!.. Даруйце-э, таварыш Ласка, дальбог, не пазнаў... Бюджэт? Наконт Залускае лесапількі?.. І Котліцкае гуты?.. Няладна, кажаш?.. Ч-чорт яго вазьмі... Ізноў на два вечары... Добра... Зараз, вось,вось...

Прадсядацель павесіў трубку і падняўся з месца.

— А што раён кажа на гэта?—запытаў ён Вінцуса Шавеля, складаючы паперы ў портфэль.

— Я не хадзіў яшчэ ў раён...

— Вось бачыце...—нездаволена вырачыўся прадсядацель.—Да канца ня дойдзеце—і ў акругвыканком... Вам яшчэ дысцыпліну патрэбна вывучыць...

Ён сасьпешна адзяваў паліто і стараўся не глядзець на Вінцуса Шавеля...

— Думка раёну мне даўно вядома...

— Як?

— Я меў ужо гутарку з таварышам Платовічам.

— І што?—ужо на хаду пытаў прадсядацель.

— Таксама заняты іншымі плянамі... Хто-ж будзе дробязьзю займацца? Вы нам даручылі вядомую справу—дайце-ж магчымасьць яе вырашыць. У нашым складаным гаспадарстве, як у машыне, кожная шрубка мае сваё месца і сваё значэньне... Часта дужа паважнае значэньне... можа, нават, большае...

Яны вышлі з габінэту прадсядацеля.

— Я ўсё гэта ведаю, таварыш дарагі... Але ў вас адны Махаўцы, а ў мяне цэлая вакруга... Да ўбачэньня...

Прадсядацель узяў пад казырок і зьнік з ваччу Вінцуса Шавеля.

Вінцусь Шавель прайшоў у канцылярыю і прысеў на крэсьле каля вакна.

Перад ім віднеўся шырокі дзядзінец, абмяжованы з усіх бакоў старою паветкаю. Пад дзюрпатаю страхою паветкі ляжалі горы ламачча, калісьці прадстаўляўшага з сябе добрыя брычкі, мэблю, машыны. За дзядзінцам, улева, паднімаліся сьцены муру, ужо асыпаныя ў розных мясцох, з абкуранымі дзіркамі замест вокан. Над гэтымі сьценамі высіліся два вя-

лікія каміны ці то фабрыкі, ці заводу. За паветкаю, управа, быў сад, на дрэвах якога бялелі кругі ад парэзаных галін... Гэта панорама надала Вінцусю Шавелю розных думак. „Сапраўды, ці-ж можа хоць-бы прадсядацель акругвыканкому адарваць увагу ад агульна-вакружных заданняў і заняцца справаю аб Махаўскім мліне... Спадчына окупацыі, грамадзянскае вайны—абяскровілі краіну... Дзе ні паглядзі—патрабуецца аднаўленьне, рапарацыя, будаўніцтва... Можа-б і ня варта было мне ехаць сюды... дурыць галаву і траціць час“...

Вінцусь Шавель паддаўся мінорнаму настрою і спакойліва, безнадзейна пашоў з акругвыканкому. Ужо ў ім мулялася рашэньне кінуць усё і йсьці проста на вакзал, як пры выхадзе з дзвярэй яго напаткаў Платовіч.

— Таварыш Шавель?

— А, таварыш Платовіч!

— За блінцамі прыехаў?—пажартаваў апошні з Вінцуса Шавеля.

— Я хацеў зайсьці да вас, можна?

— Прадсядацель паслаў?

На твары Платовіча йграла рэзвая ўхмылка.

— Я скажу, як прыду. Можна?

Платовіч зрабіў сур'ёзную міну і праказаў да Вінцуса Шавеля:

— Няўжо ты яшчэ не пакінуў свае думкі аб мліне?

Гэтых слоў было досыць, каб у Вінцуса Шавеля ўнутры ізноў усё перавярнулася ўверх дном. Яго ўкалола крыўдлівасьць, чаму такі да яго так адносяцца? Няўжо ён настолькі нічога ня варты, што ня ўмее нават разабрацца ў гэткай рэчы, як справа з мліном? Ці можа, сапраўды, гэта справа настолькі нікчэмная і непатрэбная, што аб ёй не павінна быць і гутаркі... Але тады для Вінцуса Шавеля была-б неразгаданай уся сыстэма гаспадарчае машыны. Ён не знайшоў бы жаднага тлумачэньня на тое, для чаго і навошта энэргія гэтых людзей, як ён... Тады-б...

— Так, я сваю справу хачу давесьці да канца... Пакуль яшчэ мне ніхто не даказаў, што гэта справа непатрэбная, а мая думка і мае клопаты аб ёй—марныя... Я дамагаюся, каб вы мне гэта даказалі...

Гэта было сказана артыстычна, ёмка. Сам Вінцусь Шавель не растлумачыў-бы, як гэта ў яго вышла так. Можна было заключыць адно—Вінцусём Шавелем кіравала цвёрдае рашэнне паставіць сваю справу на адпаведнае ёй месца. Вось чаму Платовіч ня мог адказацца ад спатканьня.

— Я з табою гэту справу абмазгую... Толькі праз некалькі часу. У мяне цяпер столькі работы, што, паверыш...

Яго перабіў раптам наляцеўшы на іх таварыш, які хапіў Платовіча за руку і адцягнуў ад Вінцуся Шавеля.

— Праз тыдзень я буду ў вас,—пачуў ён з калідору, куды пайшоў Платовіч з незнаёмым Вінцусю Шавелею таварышам.

IV

Праз дзеве гадзіны пасля гутаркі з Платовічам Вінцусь Шавель ужо ехаў цягніком да гасподы. Скутак, які ён вёз з сабою, збіў яго з глузду. Ён апанавала бясцікаўнасьць да ўсяго: не хацелася паглыбляцца ў думкі і чапаць наступнага. Ён сядзеў каля вакна і ўкорлівым поглядам разьвітваўся з негасьціннай вакругай. Але, надзіва, не знаходзілася выразнае злосьці ні на прадсядацеля акругвыканкому, ні на Платовіча. Прычына гэтага ляжала па-за імі, дзесьці глыбей, куды ў гэты момант яму не хацелася заглядаць. Яна давядзе Вінцусю Шавелею аб сабе, можа скоро, можа крыху пачакаўшы... Не павінна-ж таго быць, каб Платовіч схлусіў, што наведзе Махаўцы. А тады—адзін-на-адзін ён, Вінцусь Шавель, паспрачаецца за свае намеры. Але да гэтага яму прыдзецца спаткацца з некаторымі няпрыемнасьцямі. Сакратар ячэйкі...

— А, таварыш Шавель!—пачуў ён з боку і азірнуўся, ня скончыўшы думкі.

На праходзе, глядзячы яму ў вочы, стаяў чырвонаармеец Пракоп Асіна ў форме камандзіра ўзводу, з якім Вінцусь Шавель служыў у адным палку.

— Ты-ж чаго тутака?—запытаў ён чырвонаармейца.

— Еду на пабыўку, на месяц выпрасіўся...

— А ласьне твой дом у гэтых краях?

— Так, вось на другой станцыі злажу.

- Землякі!
- Як бачыш...
- Пракоп Асіна прайшоў да Вінцуса Шавеля і прысеў помеж з ім.
- А ты што парабляеш?—запытаў ён Вінцуса Шавеля. Той матнуў рукою.
- Чаго недаволішся?
- Цяжкая праца, браце мой,
- Якая?
- Гаспадарчая... Я пакуль бяз месца, заняўся млінарскаю справаю... І вось нашуся з ёю больш месяца, а скуткаў жадных... Гэтак людзі заняты, што выслухаць ня маюць часу... Вакола столькі недастач ажно рады няма спыніцца на кожнай паасобку...
- У чым-жа рэч, я не разумею?—перапытаў Пракоп Асіна.
- А, бач, я хачу адбудаваць млін у сваім мястэчку; будынак ёсьць, ёсьць розных прыладаў досыць, а вось пусьціць—не хапае якіх-колечы двухста-пяцісот рублёў... Шукаю іх увесь час...
- На Пракопавым твары вызначылася здзіўленьне, з якім ён паглядзеў Вінцусю Шавелю ў вочы.
- Ты дзівішся, што я заняўся гэтакімі дробнымі справамі?
- Так, дзіўлюся...
- Я пазнаў па табе... Дык вось, браток,—трэба... Трэба і гэта... На вялікія справы ёсьць адпаведныя людзі, а на малыя—таксама. Але не павінна быць, каб малыя справы асталіся нявырашанымі... У жыцьцёвай машыне кожная шрубка мае сваё месца; звіхталася, не папраў—уся машына ня пойдзе... Цябе дзівіць, што якраз мне выпалі дробныя справы—гэта рэч іншая... Пакуль я за большым не ганюся...
- Пракоп Асіна зьлёгка ўхмыляўся, але Вінцусь Шавель ці не зважаў на гэта, ці даваў выгляд, што не зважае.
- З мяне і іншыя дзівяцца, але я рашыў млін адбудаваць; пасля можна будзе перайсьці да іншае працы, а пакуль—мне цяжка глядзець, калі да мліну ўсё гатова; а сяляне павінны плаціць нэпману па шэсьць-сем фунтаў з пуду...

Сьмех таварыша заставіў Вінцуся Шавеля азірнуцца.

— Сьмяешся?

— Ня тое, каб сьмяяўся, але, мне здаецца, лепей было-б табе камандаваць узводам... К гэтаму часу ты быў-бы ўжо ротным... Пахвалюся, што мяне прыставілі да павышэньня... А млін?—Блінцоў захацелася?..

Апошні свой сказ Пракоп Асіна правёў голасным сьмехам і, пэўна, рагатаў-бы далей на ўсё купэ, але прабегшы вагонам кандуктар перабіў яго сваім воклічам:

— Хто ў Паленнае?

Ён разьвітаўся з Вінцусём Шавелем і пабег з купэ. За ім пагнаўся незразумелы погляд Вінцуся.

Быццам усе згаварыліся. Няўжо яму аднаму гэта трэба? Ці, наогул, ён сам сябе абманвае, калі хоча ўверыцца, што яго справа патрэбная і карысная. А мо' таму ён за яе хапіўся, што іншае ня здолее рабіць?

Вінцусь Шавель прыпомніў словы Платовіча аб мосьце праз Іклу, аб бруку вуліц і параўнаў гэта з мліном. Нічога дзіўнага—ён упэўнены, што першае й другое яго таксама не застрашыла-б—справіўся-б. Але, па яго думках, пакуль здавальняе мост стары, а тратувары могуць да-часу замяніць брук... Бязумоўна, прыдзецца зрабіць і гэта, толькі ў чаргу. Тут павіннасьць грамадзкая ды ня зусім трудная: навазіць каменяў і пяску. А млін...

Вінцусь Шавель успомніў гутарку з сялянамі, іх папрок Савецкай уладзе, чаму апошняя нічога не рашае наконт мліну... Трэба прыслухоўвацца да іх голасу—то голас зямлі... Млін... ён давядзе сваю думку да ажыцьцяўленьня...

Палоска променю адцягнула яго ўвагу. Вінцусь Шавель паглядзеў у вакно. Цягнік спыняўся на Паленнай. З вагонаў выходзілі пасажыры, чалавек дваццаць лікам. Ён правёў поглядам некалькіх да самага выйсьця ў дзьверы вакзалу і хацеў адварнуцца ў іншы бок, як раптам перад самым вакном вырас Пракоп Асіна. Ён разьвітальна памахаў рукою і нешта праказаў. Вінцусь Шавель ня ўчуў і перапытаў. Той выгукнуў ва ўвесь голас:

— Не забудзь пазваць на блінцы!

Гэта зычэла, як жарт, на які Вінцусь Шавель ужо многа раз адказваў.

Цяпер было досыць дадатнага кіўка галавою.

V

Вінцусь Шавель стаяў пры сваёй хаце і пазіраў пераменна то на млін Хаіма Крокеса, то на будынак будучага савецкага мліну, які ён павінен абудаваць. Першы гудзеў, пускаючы дым з вузкага бляшанага коміну, другі маўчаў, тулячыся між двух высокіх ясеняў. Вуліцаю сяляне вязлі збожжа на мліва і азіраліся на Вінцуса Шавеля; іх погляды здаваліся яму ўкорам і намёкам на тое, што пара пускаць савецкі млін, годзе адгаворвацца аднымі абяцанкамі. Гутарка паміж сялянамі тлумачылася Вінцусём Шавелем, як нараканьні на яго бязьдзейнасьць. Усё гэта прыкрыла яму, выклікала ў яго няпрыемнае пачуцьцё. Няхай-бы цуг сялян накіроўваў ужо да савецкага мліну: мо'б адмеціў хто яго стараньні і падзякаваў сельсавет за дбаньне аб сялянах. Дык не! Хаім Крокес стаіць на ганку і цешыцца, як плывуць у яго засекі фунты, пуды і асьміны мужыцкага збожжа. Пацірае нэпман рукі ды ціха пасьмейваецца з яго, Вінцуса Шавеля, няўдач...

Каб-жа то адносілася да яго асабіста! А то хітры і пракураты Крокес мае ў воку сельскую ўладу і праз Шавеля цэліць у сельсавет. Не, гэта нядобрая штука. Яго, Вінцуса Шавеля, дарэмна ня хочуць паслухаць ды пасабіць яму. Тут проста недагляд, нядбайства, непашана. Відаць!

Вінцусь Шавель рушыў з месца і пайшоў да сельсавету. Яму зарупела яшчэ раз дапомніць аб сабе і сваёй думцы сакратару ячэйкі і старшыні сельсавету. Ня будзе лішнім. Але, падышоўшы да дзьвярэй будынку, ён перадумаў і накіраваў да мліну. Чаму і што зрабілася ў яго гэтка перапляноўка, Вінцусь Шавель не разьбіраўся. Праўдзівей таму, што зайграла ў ім пачуцьцё эгоізму, а мажліва і затым, каб яшчэ раз пераканацца, што млін варта рапарываць. Прынамсі ён сабе ня выяўляў ні першага, ні другога, калі раптам сустрэў Хаіма Крокеса. Млінар ябедна паглядзеў Вінцусю Шавелю ў твар і прыпыніўся. Гэта Вінцусь Шавель

прыняў за вызаў, узлаваўся і хацеў вярнуцца назад. Пасьля адышоў ад злосьці і падблізіўся да Хаіма Крокеса.

— Ты, слухай, да мліну, таварыш Шавель?—запытаў млінар.

— Так, пайду пагляджу.

— Слухай, а як справа з адбудоваю яго?

— Будую... Праз тры дні наяджае мэханік і млін...—схлусіў Вінцусь Шавель.

— Нават праз тры дні?..

Ня спыняючыся, яны паціху пайшлі ўсьцяж вуліцы.

Хаім Крокес абярнуўся назад і пахіліўся да Вінцуса Шавеля.

— Таварыш Шавель, кінь ты з гэтым мліном... Навошта, слухай, табе гэтая вазганіна з ім. Таварыш Шавель, ці мястэчка ня мае пільнейшае патрэбы... Слухай... Ты проста на зло мне робіш... Бярыся, слухай, за іншае, а мяне ня губі-ы. Таварыш Вінцусь, ці-ж сяляне занедавалены? Маўчаць... Хочаш—я куплю гэты злом, і таквеле таго...

Вінцусь Шавель маўчаў, ледва стрымліваючы злосьць. Ад слоў млінара нясло адначасна надсьмяяннем, зьдзекам і падгаворам. Да чаго вырасла нэпманская нагласьць! Не, ня ўлічыў ён поўнасьцю ні абставін, ні Вінцусёвае натуры.

— А ты думаеш, я з мліном ня спраўлюся?—запытаў Вінцусь Шавель, калі яны падыходзілі да будынку мліна.

— Ня тое, таварыш Шавель... Вам млін... Слухай, абодва будуць стаяць... Колькі таго мліва ў людзей... Каб ты, таварыш, бачыў, што мне застаецца... Трымаюся-ж таму, слухай, што незашта іншае ўзяцца-а... Ты думаеш, таварыш Шавель, што гэта лёгкая рэч... Патэнты, ураўніцельны, арэнда... А колькі датацыі, глядзі-ы...

Вінцусь Шавель пакінуў Хаіма Крокеса і абег вакола мліна. Хтосьці адкінуў дзьверы, і ў сярэдзіну глядзела сонца. Вачам прадставілася няпрыглядная мешаніна награмоджаных адна на другую рэчаў. Напэўна, нехта гаспадарыў і па частцы сыцягаў да сябе тыя ці іншыя прылады. Вінцусь Шавель падумаў аб Хаіму Крокесу і паглядзеў у яго бок.

Хаім Крокес падыходзіў да яго і здалёк казаў:

— Разьбіраюць, слухай!.. Расьцягнуць па кавалачку... людзі, таварыш Шавель, як... Навошта, слухай, казаць... Сельсавет добра робіць, што не ўкладае грошай у гэту справу... Тут тысячы патрэбны... Дарма ты кажаш...

Вінцусь Шавель усьміхнуўся...

— Патвоему... А памоему... людзі ня бачаць простае выгады... Паглядзі,—ён паказаў у млін:—столькі добра! Гэта-ж грошы, якім трэба маленькая падмога, як яны заварушацца... Я ведаю, што табе гэта справа нявыгадная... Ды ці-ж можна лічыцца грамадзе з тваімі інтарэсамі?.. Ці можа грамада пакладацца...

Хаім Крокес змаўчаў і меў ахвоту адыйсьці ад Вінцуса Шавеля. Ён крывіўся, пераступаў з нагі на нагу і хітра жмурыў левае вока. Відаць было, што млінару нешта рупіла сказаць, але ён не знаходзіў адпаведнага моманту ў настроі Вінцуса Шавеля. Як ён паглядзіць на гэта? Аднак, млінар не сьцяргеў і выказаў:

— Слухай, таварыш Шавель... я быў заўчора ў вакрузе і мне таварыш Платовіч сказаў, што гэтага мліна будаваць ня будуць... Што можа яго і прададуць...

Настаражыўшыся, Вінцусь Шавель слухаў Хаіма Крокеса.

— Ну?

— І я думаю, што будзе, слухай, лепей, калі ты згодзішся са мною: ідзі да мяне мельнікам, а гэтыя астаткі няхай будуць на падмацунак майго мліну... Вось і таварыш Платовіч схіляецца да гэтага... Ён, слухай, і радзіў мне пагутарыць з табою...

Настрой, які абуяў Вінцуса Шавеля пасья пачутага, не казаў у карысьць нэпмана. Гэта зразу млінар падмеціў і папярэдзіў Вінцуса Шавеля:

— Як хочаш, слухай...

Вінцусь Шавель нічога не адказаў, завярнуўся і пайшоў ад Хаіма Крокеса. Нават забыўся прыставіць упаўшыя вароты і азірнуцца на млін. Яго абуяла крыўда—не на Хаіма Крокеса, а на таварышоў, з якімі ён гутарыў, аб мліне і якія не хацелі і ня хочуць яго зразумець. Гутарка з млінаром ясьней яснага засьведчыла яму правовасьць яго думак і карыснасьць яго пляну. Ня было-б гэтага—не кла-

паціўся-б так гэты нэпман. Да чаго яму было ездзіць у во-
круг і лазіць там па ўстановах?.. Але дзіва з таварышам
Платовічам—няўжо той так-такі й сказаў яму—падгавары
Шавеля перайсьці за мельніка ў яго млін... Не павінна таго
быць... Ён гэта праверыць, выведзе, ня зараз, дык спусь-
ціўшы дзён колькі... Ён паедзе ў вакругу і там...

Вінцусь Шавель падыходзіў да сельсавету і ўспомніў
абяцанку таварыша Платовіча быць у іх. Згодна тэрміну,
ён павінен днямі наведаць у мястэчка. Але Вінцусь Шавеля
брала сумленьне, ці выйдзе што-кольвечы з яго новых гу-
тарах з Платовічам. Добра было-б наведаць аб адным,—ці
сапраўды што-кольвечы казаў ён Хаіму Крокесу, ці той
хлусіць. Ня вышла-б таемнага памаўленьня між імі. Як ад-
казнаму таварышу, Вінцусь Шавель давяраў Платовічу, ну,
баяўся, каб хітры пралаза млінар не падлез да яго з гэткага
боку, на які Платовіч не звяртаў увагі.

Не мяшала-б пагутарыць з прадсядацелю сельсавету
аб яго размовах з Хаімам Крокесам.

З гэтым намерам Вінцусь Шавель падышоў да ўваходу
ў сельсавет, як яго раптам аклікнулі. Ён азірнуўся і ўгледзеў
перад сабою сакратара акругвыканкому Банэдыся Віхляя.

— Я ад цябе, панімаеш ты... Дзе ты блытаешся?..

— Вы былі ў мяне ў дому?..

— Дык экстранае дзела, панімаеш ты...

Вінцусь Шавель настаражыўся.

— У нас адбылася пастанова, панімаеш ты...

Яны ўвайшлі ў сельсавет і занялі месца каля пустога
стала сакратара.

— Якая?—паддаючыся прыемным адчуваньням, запы-
таў Вінцусь Шавель.

— Аб тваёй справе, панімаеш ты... Учора днём. Ё, па-
німаеш ты, ваш нэпман пасобіў... Зайшоў да Платовіча
і просіць у арэнду млін... Даказвае, што адбудоўваць самім
выгады няма, што лепей здаць у арэнду, што... Тады, пані-
маеш ты, Платовіч гэта пытаньне на павестку пасяджэньня
і... пастанаўляюць: млін адбудаваць... На першы пачын вы-

значыць трыста рублёў... Ускласьці працу, панімаеш ты, на Вінцуся Шавеля, выклікаўшы яго для наданьня дырэктыў...

Віхляй у голас пераказваў Вінцусю Шавелю нечаканае яму рашэньне акругвыканкому. А той пазіраў на сакратара з лёгкім недаверрам і ня ведаў, як яно так раптам усё перакруцілася...

— Вы знарок прыехалі па мяне? — запытаў Вінцусь Шавель.

— Амаль што так, панімаеш ты... Тут, вядома, і іншыя справы ёсьць, але, галоўным чынам, прыехаў наконт мліну... панімаеш ты...

Прадсядацель сельсавету паціху ўсьміхаўся...

— Пахне блінцамі, кажаш? — жартavaў.

— Папахвае, панімаеш ты...

Але Вінцусь Шавель ня слухаў гэтага: яго думкі ўжо круціліся ў акрузе, а руплівасьць штурхала хутчэй сьпяшыць дамоў і зьбірацца на цягнік.

— Вы едзеце сёньнека? — пытаў ён Банэдыся Віхляя.

— Сёньня, патрэбна сёньня, панімаеш ты... — спакойліва адказваў той.

— Дык едам разам?

— Разам?.. Можна разам...

VI

Яны спаткаліся на станцыі перад адыходам цягніка. Вінцусь Шавель не адставаў ад сакратара і абое палезьлі ў адзін вагон. Уселіся побач, пры вакне, і Віхляй не пасьпеў адумацца, як Вінцусь Шавель разьняў гутарку. Яму не цярпелася, каб ня выказаць сваіх думак сакратару; тым болей, што зараз ён быў пераконаны ў іх непарушнасць, падмацованую, нарэшце, пастановаю акругвыканкому. Выказам сваіх думак Вінцусь Шавель хацеў падкрэсьліць начальству адну ісьціну — гэта мець увагу да кожнага, хто не бракуе малою справаю, дробным інтэрасам, абы яны накіраваны былі для грамадзкае карысьці.

— Паглядзеце, вось, — крануў ён сакратара: — прыватны млін працуе, а грамадзкі — маўчыць. Ласьне гэта прыемная рэч? Ня лепш было-б, каб круціліся абодва, а імі кіраваў

сельсавет? Дык не ўгаварыць нікога, ня ўверыць... Кожны пацьвільваецца... Думаеце, мне гэта трэба?... Во, бачыце...

Цягнік рушыў і выехаў з будынкаў станцыі. Як на далоні, ляжалі Макаўцы перад іх узрокамі. Дыміла труба Крокесавага мліну.

— Вунь, вунь, бачыце,—паказваў Вінцусь Шавель:— мелецца ў два кашы: уласьніку і млінару. Кожны пуд збожжа дае нэпману шэсьць-сем фунтаў... Ці-ж гэта лад? А ўжо-б даўно большасьць сялян ад яго адышла... Дык упіраюцца як адзін—усе...

— А ты да каго зьвяртаўся?

— Не пералічыць... Ад прадсядацеля сельсавету да прадсядацеля акругвыканкому.

— І ніхто нічога?

— Блінцоў захацеў—вось іх адказ... Гэта дзела?.. Вось, бачыце, чуць ня выпаўзла з рук... Балела сэрца—ня выказаць... Я ўжо думаў, грэшным дзелаю, пачаць з іншага боку... А цяпер, нарэшце, дайшлі... дзякуючы Хаіму...

Шчырасьць і заўзятасьць, што нясло імі з гутаркі Вінцуса Шавеля, захапілі Банэдыся Віхляя. Той заняўся ўсё і слухаў захопленага справаю таварыша. Ужо ён ні каліва не сумляваўся, што Вінцусь Шавель выяўляе сабою асаблівы тып чалавека, досыць сур'ёзнага й талкавітага. Маленькая справа, за якую ён учапіўся рукамі й нагамі і аб якой хадзілі жарты ды пагаворкі, выглядала ў яго ваччу справаю неадкладнаю, значнаю справаю. Чаму-ж, сапраўды, не паслухаць было Вінцуса Шавеля зразу?

Банэдысю Віхляю ён прадстаўляўся разумным, дападкаім гаспадаром. Мець у вёсцы гэткага працаўніка было, па яго думках, знаходкаю. За гэтым сакратар даў сабе абяцанку пасобіць Вінцусю Шавелю на колькі будзе мажлівым з яго боку.

— Я рад, панімаеш ты, што адбылася гэткая паста нова... Будаўніцтва не павінна абмяжоўвацца адным месцам... Яно, панімаеш ты, мусіць класьці найшырэйшыя падваліны...

— Так-так, таварыш Віхляй,—перабіў сакратара Вінцусь Шавель, вельмі палішчаны начальнічым сказам.

— Ото-ж і тое... Людзі думваюць, што каштоўнасьць складаецца з вялікіх парываньняў... з грандыёзных плянаў ды намераў, а звычайная, дробная праца — гэта нічога... А мне думаецца, што зусім ня так... Каб думаць аб большым, трэба мець меншае... Ня праўда мо'? Або ўсім і дадзена здольнасьць на вялікія справы? Памойму, тады-б было зусім бясьцікаўна, бо ня было-б меры, ня было-б розьніцы... Мільёны асуджаны на малое, на няпрыкметнае—ці-ж у іх адбіраць іх здольнасьць; або гэту здольнасьць зьневажаць?.. З дробнага складаецца буйнае...

— Ты праўду кажаш, панімаеш ты...

Вінцусь Шавель яшчэ болей навастрыўся да выкладаньня сваіх думак, гледзячы Банэдысю Віхляю ў вочы.

— Бачыце, таварыш... Млін—драбніца; ёсьць адзін і хопіць... Здавалася-б і так, а, падумаўшы, зусім іначай. А чаму-ж бы перабіць у мяне ахвоту наладзіць другі млін? Папершае—гэта будзе млін дзяржаўны, свой, а падругое—ён таней будзе малоць... Патрэцяе—яшчэ пакажа людзям на шырызну ў размаху творчасьці Савецкае ўлады... Дух яе праняў усе мясьцінкі паветра, а чыннасьць павінна захапіць усе куточки зямлі... Ня праўда мо'?.. Вось, глядзецце,—ён паказаў у вакно вагону:—людзі перакладаюць шпалы... Гамузам. Камандуе імі тэхнік... А я не скажу, каб праца таго чалавека, які перасоўвае шпалу, была нічога ня вартаю параўнальна з працаю тэхніка...

— Ты праўду кажаш... панімаеш ты...

— А вы ня слусілі мне, што ў акругвыканкоме ёсьць пастанова аб мліне? Мне здаецца, што гэта...

— Кінь, таварыш Шавель... Мы пад'яджаем ужо да гораду... Я ня прывык насьміхацца...

— Я ня думаю гэтага, таварыш сакратар, але мяне так разуверылі, так адахвоцілі ад спадзей, што я...

Яго перабіў знаёмы голас, падаўшы прывітаньне.

І Вінцусь Шавель, і Банэдысь Віхляй азірнуліся і ўбачылі перад сабою маладога чырвонага камандзіра—то быў Пракоп Асіна.

— Хто ён?—запытаў сакратар на вуха ў Вінцуса.

— Мой знаёмы,—адказаў Шавель і абярнуўся да Пракопа:

— Ты з пабыўкі?

— Не яшчэ; у вакруговы камісарыят выклікалі нечага...
Еду за гэтым...

І, крыху памаўчаўшы, ён дадаў:

— А ты ўсё за блінцамі ганяешся?—і ўголос засьмяяўся.

Што мог адказаць Вінцусь Шавель пры цяперашнім сваім настроі? Ён перш хацеў адгаварыцца простым жартам, а пасля хваціўся, што гэтага рабіць ня варта; і з сур'ёзнасьцю чалавека, які ня мыляецца ў сваіх думках, цвёрда адказаў:

— Так, хутка пазаву на блінцы.

— Значыць, справа на калёсах?

— Кр-уц-іц-ц-а...

— Маладзец, аднак, дастукаўся...

— Пасля будзе ведама...

Банэдысь маўчаў, гледзячы ў вочы камандзіру, які хітра ўсьміхаўся. Напэўна падобны сьмяшок прабягаў не адным тварам! І яму было зразумела, чаму Вінцусь Шавель з недаверрам едзе ў акругу. Гэта тым болей падахвочвала Віхля хутчэй апынуцца разам з Шавелем перад Платовічам і атрымаць з яго рук пастанову аб мліне і дырэктывы наконт яго адбудовы. Калі хвілін з дзесяць назад ён думаў не пайсьці на службу, то зараз рашыў зьявіцца ў акругвыканком абавязкова. Ён быў ахоплены шчырым жаданьнем пасобіць Вінцусю Шавелю, калі стрэнуцца якія-кольвечы цяжкасьці.

Пакепная гутарка камандзіра зусім не спадабалася сакратару, і калі той адышоў ад іх, ён так выказаўся аб ёй Вінцусю Шавелю:

— Што гэта за разумнік такі?

— Мой таварыш, разам служылі,—адказаў Вінцусь Шавель.

— Сьмяецца з цябе?

— Каб толькі ён адзін! Усе, як ён... Іх дзівіць мая заўзятасьць у гэтай, паіхням, дробнай справе...

— Цяпер мне зразумела, панімаеш ты...

Кандуктар, патрабуючы білеты, перабіў іх гутарку. У вагоне зашавяліліся, зарухалі. Набліжалася станцыя—вак-
ружны горад.

— Вы зойдзеце ў акругвыканком?—запытаў Вінцусь Шавель Банэдыся Віхляя.

— Абавязкова! Пойдам разам...

Абое глядзелі ў вакно, за якім слаўся нелапы гарадок, з некалькімі высокімі комінамі.

VII

У акругвыканкоме Банэдысь Віхляй правёў Вінцуса Шавеля да дзвярэй габінэту намесьніка старшыні і сказаў:

— Стукай. Трэба буду я—заві...

Вінцусь Шавель пастукаў і пачуў дазвол увайсці. Платовіч кінуў на яго поглядам і тут-жа сьцяміў у чым справа.

— Сядай, таварыш. Я скончу гутарку з загадчыкам культаддзелу, а пасья пагутарым з табою.

— Можа я перашкаджаю?

— Нічога.

Гутарка Платовіча з чалавекам, якога Вінцусь Шавель у яго застаў, цягнулася нядоўга. Платовіч падганяў яго і, каб не зацягнуць часу, папрасіў некалькі пытанняў развязаць другім разам. Гэта намякнула Вінцусю Шавелю на добры гумор у Платовіча, і ён пачуў сябе яшчэ больш увераным у дадатны канец...

Калі ад Платовіча вышаў наведывач і яны засталіся ўдваіх, адзін-на-адзін, Вінцусь Шавель першым узняў гутарку.

— Вы мяне выклікалі ў акругу, таварыш?

Той ласкава ўхмыльнуўся і адказаў:

— Табе таварыш Віхляй перадаў аб нашым рашэньні?

— Я вельмі ўзрадваўся, таварыш Платовіч...

— Так... як бачыш, мы паслухалі цябе, а зараз чакаем добрых skutкаў. Блінцы павінны быць смачнымі для ўсіх...

Як нясур'ёзны быў Вінцусь Шавель, аднак ня стрымаўся і зарагатаў.

— Пастараюся аздобіць, хоць рошчына падыходзіла занадта доўга...

— Затое падышла, як належыць...

Вінцусь Шавель прысеў напроціў Платовіча і неадхільна на яго глядзеў.

— Пастанавілі, брат, даць ходу мліну і прадпісалі сельсавету, каб вылучыў цябе гэту справу ўладвацца... Адпускаем на першую рату трыста рублёў...

— Малавата, таварыш Платовіч...

— Лепш, як нічога... Фінансы ўпінаюцца... Бюджэт не дазваляе болей... Затое даём дапамогу вось чым: давыбарам тых рэчаў, якіх ня хопіць, у Долінскім мліне, а таксама адпускаем пяць хвой...

— Але, таварыш Платовіч, я маю на воку ня толькі млін, а і лесапілку, і...

— Чакай, чакай, чакай!—замахаў рукою Платовіч:—спраўся наперад з адным, а пасьля прыйдзеш да другога... А то, бывае, што ў муку насыплецца пілавін і... першы блін выйдзе камяком...

Ён засьмяяўся.

— Так,—паправіўся Платовіч:—гэта між іншым... А цябе трэба прывітаць; чаго дамагаўся—таго і дамогся...

— Вы думаеце для сябе, таварыш Платовіч? Дарэмна—для справы... Паверце, для справы... Для сябе—адно: уцеха, што хоць малое, нязначнае, а сумеў зрабіць... Бо нельга-ж толькі гутарыць ды плянаваць, а павінна рабіць. Савецкая ўлада, памаему, гэта жывая творчасць, нясьціханая чыннасць... Ад малога да вялікага і ад вялікага да малога яна ўсё-усенькае павінна перабудаваць, падстроіць... І дух будаўніцтва мусіць прасякнуць усё насельніцтва нашае рэспублікі, бо нічога няма харошага, калі яно нярухомае, няжывое...

— Бадай што ты праўду кажаш... Ну, рухай-жа далей... Прыеду на блінцы—пачастуеш?..

— Абавязкова.

Вінцусь Шавель падняўся і працягнуў руку Платовічу. Той прыўстаў і развітаўся.

— Паведамляй, як ісьціме праца.

— На забывайце аб чарговых ратах, таварыш Платовіч...—дабрадушна напамніў Вінцусь Шавель і накіраваў да дзьвярэй. Але раптам адварнуўся і праказаў да Платовіча:

— Выбачайце... Папрашу ў вас запіскі на грошы і распараджэньня на выдачу мандату...

Платовіч, уважлівы да Вінцуса Шавеля, тут-жа прысеў і выпаўніў яго просьбу.

— Зьвярніся да таварыша Віхляя, той табе зробіць... Бывай...

Вінцусь Шавель нізенька схіліўся і вышаў з габінэту. За дзьвярыма яго пільнаваў сакратар, Банэдысь Віхляй.

— Дагаварыўся, а?—запытаў ён Вінцуса Шавеля.

— Амаль што поўнасьцю... Цяпер вось да вас...

Ён падаў сакратару дзьве маленькіх паперачкі, кожная з трыма радкамі Платовічавы рэзолюцыі, і папрасіў:

— Дапамажэце... калі ласка.

Банэдысь Віхляй забраў ад Вінцуса Шавеля абедзьве запіскі і хутка выбег з пакою. Вінцусь Шавель астаўся адзін, бадзёры і ўвераны ў сябе і ў сваю справу, якая так трудна далася і якая, дзякуючы гэтай труднасьці, захапляла ўсю яго істоту.

„Ад малога дойдам да вялікага. Нельга пабудоваць вялікага, дзе не пабудована малога“, мільганула перад ім ісьціна, у якую ён верыў, як у цудоўную сілу.

VIII

Платовіча абудзіў гудок паравоза. Ён паглядзеў у вакно вагону: цягнік набліжаўся к мястэчку Махаўцам. Невялікі гаёк, шырокае гала выгану вакола яго павеялі знаёмым і блізкім. Платовіч хутка сасконьў з верхняе лаўкі, працёр хустачкаю вочы, прыадзеў жукетку і нарыхтаваўся к выйсьцю. Цягнік усьцішаў хаду, уваходзячы ў будынкi станцыі.

На пэронне стаяла шмат людзей. Усе яны вышлі на станцыю, з мэтай напаткаць знаёмага, ня думаючы, ці мог гэтакі сюдэю і сёння ехаць, ці не. Некаторыя зьнецерпу зазіралі ў вокны вагону.

Калі пасажыры сталі выходзіць, на іх глядзела дзесяткі вачэй. Здараліся зусім нечаканыя, выпадковыя стрэчы. Платовіч міжвольна заглядзеўся на сцэну спатканьня маладое, дужа мілавіднае дзяўчыны са сваім бацькам—чыноўнікам у форме. Дзякуючы гэтаму, ён зусім не заўважыў, як да яго падбег хтосьці з публікі і тузнуў за рукаў, аклікнуўшы:

— Таварыш Платовіч.

Платовіч азірнуўся якраз пры ўваходзе ў дзьверы станцыі і сустрэў знаёмы твар. Але на яго націснулі заднія пасажыры і памяшалі яму ўспомніць, хто гэта за чалавек яго чапіў. Ён ня думаў, каб у Махаўцах ня было знаёмых яму людзей, але хто з іх затрымаўся да гэтага часу, Платовічу ня прыходзіла ў голаў. Загэтым вокліч яго зацікавіў: ён прайшоў на станцыю і спыніўся чакаць, ці не пазаве яго аклікаўшы яшчэ раз. Так і было: праз хвілін пяць да Платовіча падбег Вінцусь Шавель і праказаў:

— Вы мяне ня помніце?

— Цябе?—і Платовіч паглядзеў на Вінцуса Шавеля.

— Троха помню... Здаецца... разам млін будавалі?!

— Так, вы пасобілі мне, таварыш Платовіч... Каб ня ваша пастанова год таму назад, дык і зараз млін стаяўбы бяз руху і раскрадаўся-б людзьмі... А вы... вы пусьцілі млін, і цяпер...

Яны адышлі ад дзьвярэй.

— Значыць, блінцы пякуцца?—пажартаваў Платовіч...

— А вы бачыце, вунь, як комін курыць? А чуеце, як тарашчыць лесапілка, ажно па ўсіх Махаўцах рэха йдзе? Заўважылі?

Вінцусь Шавель казаў гэта, а ўся істота яго дрыжэла натхнёньнем і асалодаю.

— Чую... Здалёк угледзеў комін і падумаў, ці не Шавелеў гэта млін разышоўся... Ажно й так...

— Так, так... Уласна кажучы—то й не Шавелеў, але я... я ўлажыў у яго шмат стараньяў, шмат клопату.

Платовіч рупесьліва паглядаў на выйсьце; Вінцусь Шавель трымаў яго за руку і супакойваў.

— Пасьпееце... я вас правяду, таварыш Платовіч... Я хачу вам падкрэсьліць адно: можа гэта справа й малая, але яна неабходная... Яна абавязковая справа... Паглядзеце—год мінуў, а мястэчка не пазнаць. Было ціхім, а зараз гудзе-э... Чуеце?.. Я, пахваліцца, з мліна вырасьціў цэлы комбінат... Троха энэргіі, а троха шанцу і глядзеце—фабрыка. Працуе дванаццаць чалавек... Крокэса пабіў і той на ладан сапе... Мялю і лепш і таней... Пілюю—да дваццаці хвой у дзень... Вальцую сукно, крупы раблю...

— Здо-орава!..—пахваліў Платовіч...

— Для вас, таварыш Платовіч, можа й мала, а для нас—бадай што й здрава... Вось,—ён паказаў на траіх сялян:—сукно майго вырабу... У торбе хлеб майго памолу...

Вінцусь Шавель на хвілінку занатаваўся. Пасьля з яшчэ большаю ласкавасьцю ў голасе загугарыў да Платовіча:

— А я вас прашу, таварыш Платовіч, зайдзеце ў млін; я вам пакажу нашы дасягненьні... Вы надоўга да нас?

— Дзён на два.

— Скажэце, бок, адкуль хаця?.. Я й забыў, цьфу... за-рапартываўся з мліном... І па якой справе?

Платовіч далей ня ўтрымаўся на месцы і рушыў к выйсьцю...

— Я з цэнтру... Па справе, якая не падлягае агалашэньню...—выказаў ён на хаду.

Гэта Вінцусь Шавеля, відаць, не задзівіла, бо ён тут-жа йзноў перайшоў да свае справы.

— Пахвалюся, таварыш Платовіч,—мне за маю працу райвыканком вынес падзяку. Во, маю пры сабе...

Яго рука лягла на левую грудзіну...

— Віншую,—праказаў Платовіч...

— А цяпер... пастаўлена ў райкоме пытаньне, каб мяне перакінуць на загадваньне Вапнянскімі майстэрнямі... Прызнацца, таварыш Платовіч, гэта не для мяне... Я люблю

сваю справу і, мне здаецца, павінен астацца пры ёй... як ваша думка, таварыш Платовіч?

— У райкоме відней...

— А я папрашу вас, закіньце слова... Вы-ж мяне ведаеце... разам будавалі млін, разам...

Яны выходзілі са станцыі.

Угледзеўшы гэта, да ганку станцыі хутка прымчаўся рамізьнік.

— Я давязу, калі ласка... Куды трэба?..

— Да доктара Бянёвіча,—адказаў Платовіч і палез на воз.—Можна падвяза цябе?—запытаў ён Вінцуся Шавеля.

— Не, дзякуй, гэта не па дарозе... Не забудзеце, таварыш Платовіч, райком і млін... Хоць на хвілін дзесяць заскочце ў млін... Добра?..

— Зазірну... Хоць мала маю часу, а зазірну... Гатуй блінцы...

Платовіч махнуў рамізьніку і той паехаў. Вінцусю Шавелю ён зняў шапку і паківаў галавою... Нешта праказаў, але раптам загудзеўшы ў мліне сыгнал заглушыў Платовічавы словы.

Вінцусь Шавель з пяшчотнаю ўхмылкаю на твары накіраваў да мліну.

Менск, 1-ХІІ-26.

НА СТЫКУ

П'еса ў 5-ці дзеях з сучаснага местачковага жыцця

Асобы, якія ўдзельнічаюць

ПАВАЛ ХВЕДАРАЎ ЧЭМЕР—прадрыка, 35 г.
ЮСТЫНА СЁМКАВА ЧЭМЕР—яго жонка, 28 г.
ПРУЗЫНА ЧЭМЕР—маці Паўла Чэмера, 60 г.
КАНДРАТ ЯЎХІМАЎ ТОРК—страхавы агент, хітры, скрытны.
ЯКАЎ ІГНАТАЎ ШРУБКА—дарожны тэхнік, рэзвы, порсткі.
ВІЦЮК ПЯТРОЎ АГАРОДЗІН—настаўнік сямігодкі, расіец.
АЛЕСЯ ЯНКАВА КАРЧУК—мяшчанка, таварышка Юстыны
Чэмер, 26 г.
АДАРКА ВЕРАМЕІХА—загадчыца рай жанаддзелам, 30 г.
ПАЎЛІНА ДЗЯМ'ЯНАВА ШУЦЮПАН—раднячка Алесі, 20 г.
САЛАМЕЯ—мяшчанка, суседка Чэмераў, 50 г.
АНДРЭЙ КВАКТАЧ—фальварковец, 50 г.
Каморнік.
Міліцыянэр.
Мяшчане.
Селянін 1-ы
Селянін 2-гі
Стораж.
Хлопцы 3.
Дзяўчаты 5.

Дзеіцца ў малым мястэчку Авоцьсе, 25 вёрст ад павятовага гораду, летняю парою, у канцы ліпня.

Дзея першае

Хата Паўла Чэмера, крытая гонтамі. У сярэдзіне падзелена на тры часткі: кухню—зьлева, паперадзе яе—спальню, адгароджаную ад кухні печчу і белаю сьценкаю, а помеж кухні і спальні—чысты пакой, у якім і сталоўка. Чысты пакой-сталоўка аддзелены ад кухні, спальні дашчанаю сьценкаю да столі, якая перарэзана з першага пляну дзвярмаі

на кухню, далей—сьценкаю печы і, у трэцім месцы, дзвьярыма ў спальню. На кухні, пры адчыненні заслоны, відаць: зьлева—шафка гратаўка з пасудаю, якая вісіць між вакна і дзвьярэй; знадворку ў кухні каля печы—кацялок з вадою, у кутку—качэргі, направа—вісіцадзежа. Пад гратаўкаю ад сьценкі, што дзеліць кухню ад спальні, расцягнуўся тапчан; у спальню адчынены дзверы, і сьвятло выдзяляе рог ложка з ярусам падушак; на сьценцы сьвятло падае на люстра і яскрава адсвечвае на пакой. У пакоі-сталоўцы ўбрана досыць чыста: направа на сьцяне, між вокан і дзвьярэй,—загарак і шмат потрэтак у рамках; налева, між дзвьярыма ў спальню і печчу,—вісіць гітара з ружоваю стужкаю на ручцы, а пад ёю літографскі адбітак украінскага пейзажу, таксама ў рамках; між печчу і дзвьярыма на кухню—гэткага-ж гатунку абраз, але ўжо з малюнкам, на якім хахлы-сяляне накідаюць сена на запражаны валамі воз. На сьцяне, што перад сьцэнаю, між сьценкі і першага вакна—портрэт т. Чарвякова, між першага і другога вакна—ікона з хрыстом, а пад іконаю—плякат аб выплаце падатку. У левым кутку—маленькі столік з краскамі ў гладышыку, альбомы, куфэрачкам; памеж—этажэрка з кніжкамі, у правым кутку—абедзены стол. Помеж сьцен за сталом—лаўкі са сьпінкамі, з аднаго боку заслон; два крэслы каля сьцяны. Прывешаная на столі, гарыць лямпа, увабраная папяровымі брыжамі.

Зьява I

Юстына (бегае з пакою ў пакой, нараджаная, вясёлая, азірае вакол пакоі, папраўляе сталы і пасьцель у спальні). Цікава! Як оне выпаўняць абяшчаньне! Завяралі-ж і Кандрат Яўхімавіч, і Вікент Пятровіч, і Якаў Шрубка, і Алеся Іванаўна... Не павінны апаздаць... (Глядзіць на гадзіннік, а сьледам у дваровае вакно). А ўжо-ж на часах паказвае дзесяць... Канечне—свае дзелы ў кождага. (Пяе: „Торрэадор, Тор-рэ-а-до-ар, помніш-лі ты міг борьбы твоей кровава-ай“...). Маці! Закапалась там у запечку, і ня чуе. (Бяжыць да кухні). Ты, маці, тут? Чаму не адвечаеш?

Прузына (уваходзіць з сьцянец у кухню). Чаго, Юстынка? Вось калі...

Юстына. Усё справіла? Стаўні закрыла? Масла разлажыла па розэтках? Настойкі нацадзіла?

Прузына (ідзе да гратаўкі, адчыняе яе). Во, Юстынка, бачыш? А ежу, дачушка, унясу зараз. Цёплая вось— у печы. (Паказвае). Вось калі, чаму не.

Юстына. Глядзі-ж, маці! (Бяжыць у спальню і заводзіць „Торрэадора“).

Прузына (выходзіць у сенцы). Вось задумае, задумае, і цэлюю ноч у хаце гармідар. Вось калі, вось калі! Насла-ное нейкае ў хату... Павал там працуе няўмеру, шле грошы, а яна тут... А-яй...

Юстына (з сталовай). Як я люблю эці вечары! Оне ась-вяжаюць мою жысьць... Толькі і суцяшэньня... Ня то-б—за-гразла ў этай... бросьні, у этай ціне... Нет! Пускай Павал прыязжае, і я перад ім пастаўлю вапрос рубам: пасьледні раз, апошні раз... Ёлі ў Ленінград перабрацца, або... (Думае). Ты—туды, а я—сюды... (Стукаюць дзьверы, яна бяжыць на кухню). Оне, пэўна... („Торрэадор, Торрэадор.“).

Прузына (уваходзіць з сянец). Якая-ж ціхая пагода! Люба! Месячык, як срэбрачка... Нідзе—нікагусенька!

Юстына (пытальна). Ня слышна, гаворыш?

Прузына. Нікагусенькі, нябога. (Топчацца на кухні).

Юстына (бярэ некалькі талерак і нясе на стол). Ці пры-дуць?.. Ня выцерплю... Мне эці справы яго, эці камандзі-роўкі—во тут. (Паказвае на грудзі). Забыў чалавек усё. Рай-спалком—партыя, партыя—зямя, электрычства, масты, се-накос... Эці прырэзы, адрэзы, хутары, пасёлкі, дзялянкі, саў-хозы... (Хапаецца за голаў). Кагда я выберусь з усяго гэтага... Вось некі час ня слышу—і немножко супакоіла нэрвы... Суняла думкі... Нашлісь харошыя людзі, сумела врэмя ад врэмя па-людзку пагаварыць... аддахнуць... (Глядзіць на плакат). А скоро апяць за налогі, за дровы, за масты... за электрычства... Брр!

Прузына (уваходзіць у сталовую). Юстынка, а самавар прыдзецца гатаваць?

Юстына (адварачваецца). Будзем, будзем. Пасьпееш, маці... Ах! Мяне здавіла эта абстаноўка! (Глядзіць у вакно). Гдзе-жа оне наконец, якія няточныя людзі!

Прузына. Да чаго-ж ты, галубка, злуешся, я-ж па-добраму цябе запытала... Вось калі, вось калі... Хай бог ра-туе... (Ідзе ў кухню). Слова бойся сказаць...

Юстына (гарачыцца). Ратуе! Ратуе! Чорт-бы пабраў... Не даюць мне спакою... Падума-аеш! Уразіла! Імасць боль-шая. (Круціцца па пакоі). Ах! Гдзе мне дзявацца!.. (Чуецца ціхая гамонка за сьцяною, пасля стук у дзьверы. Юстына настаяецца).

Зьява II

Алеся (уваходзіць). А добра стукнулася?

Паўліна (ідзе за Алесяй). Ссы-ы, крэпка!

Прузына (глядзіць на іх). Выцяліся? Вось калі. На ліха!

Юстына (падбягае да дзвярэй у кухні). Что такое?

Прузына. Дзяўчаты заблудзілі ў сенцах. (Ідзе ў сенцы).

Алеся і Паўліна (разам). Спалохаліся твайго крыку...

Юстына. Нет рады... Мяне зьядуць са сьвету... Да часу згублю жысьць... (Хапае за рукаў Алеся). Ідзём! Ідзём — разьдзецца... (Ідуць). Я праждалася вас... Няточныя вы, няпэўныя... вы, усё-ткі... Кажуць на адно время, а прыходят...

Алеся. А ўжо мужчыны ёсьць? (Схамяняецца). Ах! Юстына Сёмкаўна! Прабачайце! Вось мая стрэчная сястра, Паўліна Цюцюпан. Пазнайцеся... Учора з Масквы...

Юстына. Я, знаеце, забыла... Вельмі радасна... З адкрытым сэрцам... (Да Паўліны). Раскажэце новості... (Іншым тонам). Тожэ і мужчыны... Цэлы час, як я... (Хаваецца ў спальню і пяе „Торрэадор“).

Прузына (уносіць з сянец талерачкі з закускаю). Вар'ятка... І чым далей—усё болей. Насланое ды годзі-ы. Вось калі, вось калі... (З спальні выходзяць распранутыя Алеся і Паўліна. Разглядаюць).

Алеся. А Кандрат Яўхімавіч абяцаў прыйсьці?

Юстына (з спальні). Абязацельна, мілая... Прыдзёт, з часу на час... Якаў Шрубка тожэ...

Паўліна. Дзеньгі лічыт... Кандрат Яўхімавіч...

Юстына. Вы з нім знаёмы?.. (На вуліцы чуецца солалесня). За эцімі сьвету ня відаць... Маці-ы!

Прузына (адхіляецца ад гратаўкі). Чаго, Юстынка?

Юстына. Выйдзі на двор, пасматры, можа быць...

Алеся. Чаго, навошта?..

Паўліна (здымае гітару і трумкае). Чэшуцца рукі... У дварэ чутны крокі). Должно ідут... (Алеся і Паўліна кідаюцца ў спальню. Алеся кідае гітару на лаўцы. Юстына, напяваючы, ідзе да кухні). Маці, хадзі адкрой... Хутка! (Пяе напевы з Кармэн). Усё такі не абманулі... Яны, должно быць... Ладна! Як я давольна!

Цяпер нада накрываць на стол.. Што прыгатавала старая — пасматру... (Аглядае ў шафцы і на сталe. Уваходзяць Кандрат, Якаў і Віцюк).

Зьява III

Юстына (адварочваецца да ўвайшоўшых). Но вы так долга, Кандраті Яўхімавіч. Вы неакуратны... няточны. Я прама ўжо разуверылася у вашым прыходзе... А Якаў Ігнатавіч наверна патураў яму: згаварыліся.

Кандрат. Прабачайце, Юстына Сёмкаўна. (Здрастуецца і цалуе руку).

Якаў. Гэтаму я вінаваты, цётка. Пакуль прыплёўся з Забалацьця, дык і поўнач, цётка... (Таксама цалуе руку Юстыне).

Віцюк. Прысосаліся к мужыку і всё вокруг него вертятся... Обсасывают, что липку... Кандраті Ефімавіч з боку страховых прэмій, а Якаў Ігнатавіч—со стороны разных обрезаў

Юстына (матае рукамі). Дык прашу ў сталовую... Што-ж прыпыніліся на кухне... Вешайце голаўныя ўбёры і пажалуста... (Прачыняе дзьверы). Маці! Дзе там соваешся? Право, як саўлук какой!

Прузына (уваходзіць на кухню). Зараз, зараз, нябога... Я-ж гатуюся... Вось калі, вось калі... Дай людзям увайсьці ў хату... Не сарамаці...

Юстына (да мужчын). Прахадзіце, госьцейкі... Садзіцеся там, а я... як хазяйка ўжо... (Мужчыны ідуць у сталовую адзін за другім).

Кандрат. Юстына Сёмкаўна працакалася...

Віцюк. Да, немножко неудобно. Когда человек ожидает, каждая мінута на учоте...

Якаў. Што-ж, браточкі, бяру віну на сябе. Вось да лікатна папрашу ўбачэньня ў цёткі Юстыны. (Якаў садзіцца. Віцюк бярэ з этажэркі кніжку. Кандрат тупае).

Юстына (ідзе з кухні. Да Якава). „Усё праз вас, цётка“...

Якаў. Вядома! Ха-ха-ха! А прытулілі-б у сябе ў хаце—было-б іначай. Шэсьць вёрст пакуль прыпляцешся... Ды каня ў майго ягомасьця ня выпрасіць... Такі скнара, кулачышча, што сьвет прайдзі—ня ўгледзіш падобнага... На-

ро-одзец! Патрабуе шмат пролетарскае дысцыпліны... цётка... Ubачайце-э!..

Віцюк (сур'эзна). Я не знаў, Якаў Ігнатавіч, што вы так асветлілісь. Так сказаць, попутчыком сталі...

Кандрат. Ня дзіва! Вакола начальства круціцца... Самую галоўную рэформу праводзіць... Не панашаму—штраховачку там якую...

Юстына (сочыць за ўсімі. Са сьмехам). Хі-хі-хі! А-хэ-хэ! Мой Павал воздзействуе на Якава Ігнатавіча. Усё-ж, і некагда былі дружэямі, як-бы там ні было, і цяпер—папрэжнэму блізка стыкаюцца...

(Прузына нясе талеркі з ядою, нажы і відэлка).

Юстына. Ты, маці, варушысь... (Дражніць).

Віцюк (адварачваецца ад кніжкі). Ах! Чо за прадставленіе! Для кого это тайная вечеря, Юстына Сёмкаўна? (Да Кандрата і Якава). Оказалісь мы в ролі апостолов...

Якаў (ківае галавою). Цётка! Ці-ж вы гэта знарок дзеля нас? Родненькая, навошта... Мы прышлі толькі...

Юстына. Якаў Ігнатавіч! Сколькі раз я прасіла—бросьце эці—цётка, родненькая"... Право, роўно тая Параска Дудзіха... (Памаўчаўшы). Не прыкідайцеся толькі, мае госьці. Найдзеце сьмеласьць. (Сьмяецца). Раз папалі ў чужой намастыр, так яго ўстаў выпайняйце...

Кандрат (какетліва). Я бачу, што ў вас сапраўды намастыр—хоць-бы яшчэ адна жанчына... Цётка Юстына ўсё для сябе дбае...

Юстына (сьмяецца). Заздрочыла! Кандраці Яўхімавіч, як вы сябе выдаеце... Нет! Падзяржыце сябе ў руках... Пускай я буду для всех вас—Маргарытаю... Га? Рупіць? (Бяжыць на кухню і ў сенцы).

(У гэты момант выбягаюць з спальні Алеся з Паўлінаю. Чуюць не натыкаюцца на Прузыну з бутэлькамі. Паднімаецца сьмех, гоман).

Зьява IV

Алеся (рагоча). Мы выручым!

Паўліна. Не абідзім... (Здрастуетца з усімі). Паўліна Цюцюпан. Рада пазнаёміцца.

Алеся. Мая стрэчніца, пазнайцеся...

Кандрат. Вельмі рады, але... Вы нас падшпегавалі...

13. Прысады

Якаў. Цётчкі, гэта крымінал.

Паўліна. Но ня нада давярацца!

Віцюк. Хотя-бы і ў Юстыны Сёмкаўны?

Паўліна. Нідзе—нікаму. Сьцены імеюць вушы...

Віцюк. Верім, так сказаць, у вашу чэстность... Снізойдзеце, хоця-бы і не к прекрасной половіне людскова рода... А?

Алеся (разглядаючы абраз). Гэта ўсё па настрою?

Якаў (да Кандрата і Віцюка). Бачыце, бачыце, браткі, якія ўжо яны фанабэрыстыя...

Юстына (ідзе з кухні з бутляю настойкі). А! Ужо сышліся! Ура-а! („Трр-э-а-до-ор“...). А пазнакоміліся? Вось Паўліна Цюцюпан—прэдавіцельніца гораду, як-бы сказаць.. Із Масквы намедні...

Якаў, Кандрат (у адзін голас). Ласьне?!

Віцюк. Должно быть новостей, этакіх-всакіх уймішчу прівезлі?

Алеся. Як для каго...

Віцюк. Опять на козырь?

Алеся. Хто любіць скакаць—таму і новасьці будуць... Ха-ха-хэ!

Віцюк. Что за подход?

Алеся. А вам мала?

Якаў. Цётчка, хто кажа... (Далікатна выгінаецца) Я—ма-стак (да Паўліны). Цётчка, вуньдзека гітара. Удырце... А я... (Шмыгае нагамі).

Юстына. Вікенці Пятровіч—вы ўчыцель...

Віцюк. Но я не знаю. Ха-ха-ха! Спасіте! Как-же так?

Алеся (бярэ гітару і дае Паўліне). Заграй! Хай ім будзе сорамна.

Кандрат. Вось-вось, заграйце, заграйце...

Паўліна (бярэ гітару, крыху нясьмела грае фокстрот). Расстроеная гітара... Еслі-бы эта на роялі...

Юстына (натхняецца). Божя! Как хораша! Паўліначка—яшчо, яшчо! (Пачынае рухацца. Кандрат падводзіць голасам). Ах, што за вальс такі! Можат і ёсьць тот-жа факстрот, аб каком гаварат... Какой маціў... Няпраўда-ль, Кандраті?

Паўліна. Да... Канешне... (Стараньней грае. Якаў скача, працягаючы рукі Юстыне. Віцюк падпявае). Два па ўсяго... Так, так, посьле завярнуцца... (Кандрат пляскае ў далоні).

Юстына (Рэзка спыняецца). Ша! Раньше за стол, а пасья... (Напявае граную мэлэдыю). Гэй, страхавацель. Тэхнік! Учыцель! Алеся Іванаўна, Паўліна... (Цягне Кандрата першым, а па чарзе ўсіх. Усе гавораць, сьмяюцца).

Юстына. Маці!

Прузына (з кухні). Чую!

Юстына. Усё подала?

Прузына. Ці-ж чаго не стае?

Юстына. Сейчас скажу. Ня выходзь пока... (Усядаюцца.

Юстына перш прабуе наліць з бутэлькі сама, пасья стаўляе бутэльку і да Кандрата. Паўліна вешае гітару).

Юстына. Кандрат Яўхімавіч! Прашу быць распарадзіцелем... Вы ў мяня—что і гаварыць!

Кандрат. Не сарамацеце, Юстына Сёмкаўна.

Юстына. Чему так? Я сама не стесьняюсь... Што-ж!

Пусть знаюць—тут усе сваі... ты...

Кандрат. Юстына Сёмкаўна, што гэта!.. (Тупае нагою).

(Усядаюцца за сталом).

Юстына. Брось, Кандраша... Налівай...

Кандрат (круціць галавою і налівае ўсім па чарцы). За адчайную гаспадыню...

Якаў (да Паўліны, выпіўшы). Нябось, цётка, у Маскве весела? Там няма гэтых, як Юстына Сёмкаўна? Сьмялей, гаражанка.

Паўліна (п'ючы). Как-бы вам паведаць... нічаво...

Якаў. Пэўна былі ў цятрах, на вечарынах?

Алеся (выпіўшы). Паўліна Дзям'янаўна тры месяцы гасьціла ў Маскве і многа дзе пабыла...

Юстына (да Паўліны). Ну і музыка понравілась мне... Як гэта? Паўтарыце, прашу. (Сама заводзіць). Так? Так і поднімае...

Паўліна. Так, так. Вось трэцюю нотку чуць-чуць ніжэй... Во, во... (Юстына адскаквае ад стала і робіць некалькі па). Я відзела, як пекна скачуць!..

Юстына (ізноў каля стала). Мяне захапляет гэты талец. Я абязцельна яго навучуся... Жыва ня буду!.. Ах, как людзі весела жывуць, а эта! Нет... Нада ў Маскву ілі ў Ле-нінград із этава балота... Пеце яшчэ, дарагія.

(На вуліцы, за сьцяною, хтось пье беларускую Марсэльезу „Ад веку мы спалі“).

Прузына (з кухні). Юстынка, цішэй, а то чаго добра-га... (Ізноў ухаджае за ежаю, самаварам).

Кандрат. Сьпявуноў поўна... І днём і ўночы...

Юстына. Няхай! Разьве душы адвясці нельга?.. За-душыцца ў гэтым балоце?..

Якаў (з чаркаю ў руках). Цётка Юстына... Вы ўжо занадта... Ці-ж Павал вас крыўдзіць, даражэнькая... Ён-жа чалавек...

Юстына. Я п'ю за мужчын, каторым жысьць ня толькі ў бесканечнай капаніне... (Выпівае). Мая румка за мужчы-ну... Нет! ты адзін, Кандраша... (Напявае фокстрот). Сягонья— гэта астравок у моры скукі... Прашу піць, дарагія мае... (Пачакаўшы). Маці-ы? ты жывёш? Стаўні закрыты?

Прузына (з кухні). Я зачыніла, нябога... Але яны паламаны... Можна завесіць...

Юстына. Выдзі правер, слыш! (Сама бяжыць у спаль-ню і выносіць хустку, дыван і спадніцу). Алеська, помагі мне завесіць. (Бяруць і завешваюць тры вакны).

Зьява V

Прузына (стукае дзвярыма, усе слухаюць). Зачынены, Юстынка.

Юстына (бяжыць на кухню). Хто там?

Прузына. Я, я...

Юстына. Угамону табе нет! Шляецца ўвесь час... Тьфу...

Прузына. Што-ж ты злуешся, нябога. Гэта-ж ты са-ма паслала мяне. Вось калі, вось калі...

Юстына. Разбярошся з табой!.. Садзісь ды еж што-ліба. (Ідзе да стала). Старая ўсё лазіць. Спасеньня нет ад няе...

Яка ў. Цётка, супакойцеся... Хто нам што прадпіша, роднёнькая... Давайце разам—за Паўла! Няхай там дапомніць вас... (Паднімае чарку).

Юстына. За Кандрашу... Я люблю мужчын, а не квашаніну... Надаела мне эта кісьляціна. Я ненавіджу... За Кандрашу... (Усе п'юць. Паўліна вылазіць з-за стала, здымае гітару і шпарка грае. Якаў паднімаецца і цягне Алесю скакаць. Юстына напявае).

Віцюк. Вот это я разумею! Хоть раз вздохнуть почеловеческі. За веселье, за свабоду!.. (П'е). Надо отпраздновать трызну по всем гэтым беларусізаціям, по Лёсікам і Некрашэвічам... По склонах і дзеясловах... По родных краінах, гдзе выраслі бросьняю розныя пачатковыя да канчатковыя... Вот тут оні... у мяне...

Кандрат. Даліся ў знак? (Сьмяецца).

Віцюк (уголас). Застрахуй мяня от всего этого... Прошу... Вот оно где сідіт!... Танцуйце, дайте вспомніть інныя времена...

Кандрат (працягае к яго твару руку). Тсс... Ты ўжо, браце, далёка лезеш... На цябе нейкая распач напала...

Юстына. Малчы Кандрат... Вікенці праўду гаворыт... Он і мае мысьлі высказывае... Справедліво, нельзя так жыць... Чалавек мусіць мець хоць маласьць раздольля, ласкі, валеньняў усякіх... (Напявае: „А-га-га! Га-га-га, га-га-га!“) Мянэ згубіла наша жысьць. Атравіла! Павал—нічаво ня стоіць... Паверце,—усім гавару,—нічаво ня стоіць. Мачула... Ёмела дзеці—умерлі, і я не жалею іх. Ні званьня, ні каліва! Атцовы дзеці... Каму оне трэба! Ха-ха-ха!.. Кандраша! Дай цябе пацалую. (Цягнеца да Кандрата і цалуе). Мой мілы! Дарагі мой... Ёдзём танцаваць. Ёдзём! (Цягне Кандрата). Усе спыняюцца і глядзяць. Прузына выглядае з кухні).

Якаў (выцірае пот). Цётка Юстына! Даражэнькая, вельмі рад паглядзець, як вы скачаце. (Да Паўліны). Ну, яшчэ ўдырце, цётка Паўліна... Гэй; усе! Віцюк!

(У разгар танцаў за акном чуецца хорам п'яньне: „Армія чырвоная свой штых гартованы“. Танцы спыняюцца, музыка заціхае. Віцюк ускаквае на крэсла і прыкрывае ў лямпе агонь. Іншыя глядзяць у вокны. Спусьціўшы пяць хвілін, песьня сьціхае і ў хаце гоман аднаўляецца).

Зьява VI

Юстына (у паўголаса). Маці, выбегі на вуліцу... (Да ўсіх).
Ночы ім нет. Чо за распуста.

Прузына. Добра, зараз. (Выходзіць).

Віцюк. Современная молодежь. Воспітаніе... Компаніі,
очевідно, проводяцца...

Якаў (адварачваецца ад вакна). Нічога, даражэнькія. Чым
болей песень, тым весялей! Ім сваё, а нам сваё. Давайце кан-
чаць... (Да Алесі). Не ўтаміліся, цётка? (Пяе: „А-ля-ля, ля-ля-ля,
а-ля-ля, ля-ля-ля“).

Віцюк. Ша-ша-а! Подожді. Узнаем в чем дело.

Якаў. Думаеш, слухаюць?

Віцюк. Чего лучшего!

Прузына (з кухні). Комсамольцы пашлі з клубу. Ра-
зышліся ўжо... Чаго там заўважаць. Вось калі, вось калі.

Юстына. Каму-ж іному Адарка працуе... (Да Прузыны).
Самавар!

Прузына. Даю, нябога, даю.

Кандрат. Так, я забыў, у іх райконфэрэнцыя сёння...

Якаў. Бачыце, браткі-сястрыцы, я і казаў, што ўсё—
плёвае дзела... Мне—фальваркаўцу, як цвыркуну якому, да-
вай скокаў. Алё! (Пяе: „А-ля-ля, ля-ля-ля, аля-ля-ля, аля-ля-ля“ і
робіць па. Да Віцюка). Пой і скачы! Што табе думаць пра
школу! Бяры ад жыцьця, што ёсьць, і пераварачай у ра-
дасьць... А то думае, як індык. Сястрыцы-цёткакі! Цётка
Паўліна,—не шкадуйце струн, даражэнькая! (Скача з Алесяю).
Кандрат толькі тулавам варочае перад Юстынаю, Віцюк робіць не-
калькі кругоў адзін).

Прузына (нясе самавар). Спынецеся крыху, галубчыкі.
Адну хвілінку.

(Кандрат, падняўшы руку, хіліцца ў бок і зачэпляе лямпу, якую
скідае з кручка і тушыць).

Прузына. А-я-яй! На ліха, на бяду мне. Чаму-ж я не
праждала хвілінкі-другое... Даруйце мне... (Стаўляе ўпоцемку са-
мавар на стол, сама сьпяшаецца на кухню). (У хаце падымаецца рогат,
ліскі, шэпты і стукі. У іх разгар чуецца ціхі стук у кухоннае акно).

Прузына (спалохана). Хто там?

Павал. Адчынеце, маці!

Прузына. Зараз вось. (Выбягае ў сенцы і праз хвіліны тры ўваходзіць з Паўлам).

Зьява VII

Павал. Ужо сьпіце? (Запальвае электрычны літарык).

Прузына. Дзе там, сынку...

Павал. А што-ж цёмна ў хаце?

Прузына. Зусім выпадкова, сынок. А!

Павал (ідзе ў пакой). Юстына! (Бязмоўна з куткоў пакою і з дзьвярэй спальні выглядаюць растрывожаныя Юстына, Якаў, Кандрат, Алеся і Паўліна).

Павал. А гэта што? Адкуль і чаму? Юстына!

Юстына. Я, Паўлік... Імяніны... Прышлі знакомыя... Случайна! Совсем нежыдана...

Павал. Так, зусім нежыдана. Ведаю... (Злосна). Вон! Вызваліць хату! Вон, каб ніводнага тут ні нагі...

Якаў. Таварыш Павал! Браток! Выслухай!

(З апушчанымі галовамі Кандрат, Віцюк і Паўліна ідуць на кухню. Алеся глядзіць на Паўла. Юстына стаіць ашаломленай, а Якаў, растапырыўшы перад Паўлам рукі).

(Заслона)

Дзея другая

Дзея ў гэтай жа хаце Чэмераў—днём. Адчыненыя вокны. На сьцяне апроч абразоў і партрэтаў з першае дзеі, яшчэ навешаны плякат газеты „Савецкая Беларусь“. Каля дваровае сьцяны стаіць вінтоўка. Сонечны дзень.

Зьява I

Прузына (прыбірае ў хаце). Крутня! Што з гэтага будзе—дык я і сама ня ведаю, што тут чаўпецца! Кабета—у сьвеце пашукаць. А-яй, а-яй! Вось калі, вось калі! Як гэта Паўлік ужывецца з ёю,—ня ведаю. Жалезнае трэба сэрца.. Вось калі, вось калі. І тое ёй нядобра, і тое ёй дрэнна. Так і точыць, так і точыць. Што комуністы—нядобра, што ў выканком ходзіць—кепска, што да яго людзі ідуць—бяда. (Глядзіць у вакно). Дзень добры, Саламейка! Га? Не, няма. (Знадворку чуваць: „А хутка прыдзе?“). Пэўна ў абедзе... (Адхіляецца ад вакна). Ну, вось і схавайся, калі хочаш. То-ж свае людзі, як ты ім

адкажаш! Не прагоніш з хаты. Трэба кожнаму ўнаравіць, а яна хоць-бы што—і слухаць ня хоча... А-яй, а-яй! Вось калі, вось калі!.. (Глядзіць у вакно). Вось і гэта! Запырскала, завярцелася—і шмыг з хаты. Куды і што і чаго—ня знойдзеш ладу... Ці-ж можна вытрымаць? Штодня грызе беднага, нэрвуе, надазалае... Ня ведаю... Да чаго гэта дойдзе... (Пауза). Разбазырала, ня ўмеру дазваляе сабе... Трэба ёй гэтыя балі, гэтыя скокі, гэтыя людзі... А-яй, а-яй! Адзін звод, адзін зьнябытак... (Ідзе ў кухню). Вось калі!

(Уваходзіць Павал).

Зьява II

Павал (засопшыся). Маці!

Прузына. Што, сыноч?

Павал (азірае хату, спальню, рэчы нэрвова). А Юстыны няма?

Прузына. Няма. За табою як пашла,—не паказвалася ад таго часу. Дзе яна—ня ведаю.

Павал (задумаўшыся). Няма! (Глядзіць у спальню). Нічога не казала?

Прузына. Ваўчком пашла... Ні слова... Ня ведаю, што і якое яна думае,—ня ведаю... Усё злуецца, не гаворыць... Як чужая... (Ківае галавою). Можна-б, Павал, ты пагаварыў калі з ёю, уняў яе крыху... Перапрасіў-бы, ці што... (Памаўчаўшы). Бо далей так нельга... Гэта ня жыцьцё, а мука... Вось калі, вось калі... Улучы, сыноч, гадзінку, другую, растлумач ёй, разуваж—кабета, вядома...

Павал (напявае ў задуме). Ну што-ж... Яно-б можа так і трэба-б было, каб гэта на добрую якую... А то... (Глядзіць у вакно). Хто і што яе пераробіць!.. Зьвіхталася... Спанталы жыла... Сапсавалі... (Рашуча). Умовы, людзі гэтыя... усякая гэтая паскуда, зараза гэтая... Сапсавалі—і цяпер ня будзе а рады...

Прузына. Можна ўсё-ткі, каб ты хоць колькі вольнага часу ёй удзяліў... Можна... сёе ці тое... Павалка...

Павал (тупае па хаце). З часам—не магу... Часу я ня маю... Я не магу з ёю на спацар хадзіць, узяўшыся падручку... Не магу... Гэта яна мусіць ведаць, павінна ведаць...

(Памаўчайшы). І баляў дараваць—таксама не магу... Проста не хачу і не дазволю, каб у маёй хаце гэта было.

Прузына. Ну, то трэба-ж што-колечы чыніць... Вось калі, вось калі... Яна-ж упікае мяне, што ты аб ёй ня дбаеш, што ня лічыш за чалавека, што... Ой, чаго яна не выдумляе...

Павал (разгартае кніжку). Я не магу кідацца службаю з-за яе капрызаў... Не магу і ня буду... І ўкантактаваць яе выдумак ня збіраюся... Ёй хочацца гораду—хай едзе... Ня мілы я—хай пакідае... Ня любя мая служба, тыя людзі, якія служаць са мною, яшчэ што нялюба... Няхай... няхай кіне і хату, і мястэчка і... Няхай... Я ня трымаю, я не дзяржу на прывязі... Так... даволі... Давайце есьці...

Прузына. А мо' пачакаць крыху?

Павал. Перакусиць чаго-колечы. Хочацца есьці. Набегаўся... Ня буду чакаць...

Прузына. Малака кубак вазьмі. (Бяжыць на кухню і прыносіць яму кубак малака і кусок хлеба).

Павал. Добра... ніхто ня прыходзіў?

Прузына. Ой, не кажы. Адгону не даюць... Што хвіліны—то і прыдзе, то і прыдзе—адзін за другім. Вось калі, вось калі... Насланое нейкае. У таго—пакос, у другога—поле, у трэцяга—вясельле... Маханік прыходзіў...

Павал (з кубкам у руках). Ха-ха-ха! Нашы людзі, як мухі... Так! (Глядзіць у вакно). Вось заняўся гэтымі паплавамі... Клопату па вушы... А той усё з электрычнасьцю... (Да Прузыны). Але ведаеце, мама, дастану і паплавоў для сялян... Колькі дазваляюць сілы...

Прузына (з кухні). Удаецца, сыноч?

Павал (настроена). Будзе. І паплавы дам на сенакос, і фальваркі абрэжу... Дабіўся... Спрачаліся ў акрузе, але я ім давёў... Вылажыў, як на далоні, капейкамі далічыў... Усё—акурат... І дроў дастану на зіму, і млын пабудую. (Тупае па хаце). І яшчэ... электрыку правяду... Кончу... Авосьсе павінна выглядаць новым, і сьветлым, і чыстым... Новае жыццё—новае мястэчка... Га, маці?

Прузына (уладуе на кухні. Ківае галавою). Чаму-ж не, сыноч, чаму-ж не... Вось калі, вось калі. Хто добрай справе

ня рад. А-яй, а-яй!.. (Пауза). Толькі-ж нашы людзі, што і ка-
заць,—зусім няўдзячныя... Бачыш—колькі праклёнаў было,
як тратуары клалі, або як мост чынілі...

Павал. А цяпер дзякуюць?

Прузына. Ды куды-ж іх той дзякуй—папакляўшы так
моцна... О-ёй...

Павал. Нічога! За ўсё, што ні зраблю, будуць дзяка-
ваць... (Матае рукою). А мне трэба падзяка? Я не для падзякі,
а для агульнае карысьці, дзеля таго, каб хоць адзін значны
камень палажыць у падмурак агульнага будаўніцтва... Жыцьцё
будуецца не за... (Глядзіць у вакно). Ідзе Юстына. (Прузына бя-
жыць на кухню).

Прузына. Я пайду прыгатую абед... Раптам... Вось
калі...

З ь я в а III

Юстына (уваходзіць у хату і моўчкі бяжыць у спальню. За-
чыняе дзьверы. Заводзіць песьню). Паразбрасывала ўжо... Хазяй-
нічала... Ведзьма... Нада ёй непременна... Вертеп, а ня
жысьць... (Адчыняе дзьверы і дэманстрацыйна праходзіць хатаю).

Павал. Кінь лаяцца... Прашу цябе... Што табе нядобра
ўсё? Чаго табе не дастае тут? Як табе ня брыдка...

Юстына (спыняецца). Ня стыдзі... На себя аглядзіся...
Тебе ўсё раўно... Хотя-бы тут усё ўверх тармашкамі... (Ідзе ў
спальню).

Павал (ступае некалькі крокаў за ёю). Што ты пырскаеш,
як няпрытомная... (Адыходзіць). Не ўяўляю сабе. (Памаўчаўшы).
Юстына!

Юстына (маўчыць). Г-гму-у...

Павал (мацней). Юстына, чуеш?

Юстына Чаво?

Павал. Раствлумач мне, ці доўга ты мяне муштраваш-
меш? Я, нарэшце, ня вытрымаю... Што табе трэба ад мяне?
І што наогул табе трэба?

Юстына (злосна). Мне нада, што-б ты відзел ва мне
чалавека, а не... Ты ні аднаго майго жэланьня ня выпаўніў...
Ты мне вольнае мінуты не ўдзяліў... Ты ня лічыш мяня за
жэну... Эта несьцяярпіма... Ты перад людзьмі мяне ўніжаеш...

Павал (зварачваецца да вакна). У Маскву захацела? Пабалёх скучыла... Падзякаваць, што знаёмых нашла?.. Ведаю...

Юстына. Мне ня нужна тваіх „дзякуй“... Мне... Ты павінен на меня, як на жэну, як на чалавека сматрэць... А ты... (Акідае хустку і ідзе з хаты). Слова не ўслышать... Ласкі...

Павал. Пастой, Юстына... Чуеш?..

Юстына (спыняецца). Што я, прыслуга?..

Павал. Прыгатуй мне княдзелі куфэрак, бялізну. Я еду ў акругу... Чуеш?

Юстына (ідзе). Усяго і знает, што прыказваць.

Прузына. Юстынка, мо-ж абедаць будзем?!

Юстына (злосна). Астаўце мяне ў пакое... Вы сэрца маё разьелі... Наглыя... (Выходзіць). Мучыцелі...

Зьява IV

Прузына (ідзе з кухні ў пакой). Круціцца кабета... О-ёй, о-ёй... Што ты ёй зрабіў? Вось калі, вось калі...

Павал (тупае і глядзіць у вакно). Чорт яе ведае... Надала, нарэшце... Я не магу далей маўчаць... (Мацней). Давядзе мяне сваімі капрызамі да таго, што я яе выганю... Выганю, каб і вочы яе ня бачылі... Яна труціць маё нутро...

Прузына (угаворліва). Павалка, не чапай... То людзям на пацеху... Вось калі, вось калі... Навошта табе, на якое...

Павал (сур'ёзна). Яна мне перашкаджае... Я ўсе рады вычарпаў,—не памагае... Што далей, то горай... Застаецца адно—выгнаць... Выгнаць, каб і нагі яе ня было... (Цішэй). Дай ты рады! Гэта ліха ведае што, а не чалавек... Гэта... Ты ёй адно, а яна табе сваё... Насланое—ды годзе...

(К вакну няпрыкметна падыходзіць Якаў і перабівае Паўла).

Зьява V

Якаў (нясьмела з надворку). Добры дзень, Павал Хведравіч... Ubачай, браток, але я...

Павал (падыходзіць к вакну). А-а, Якаў, дзень добры...

Прузына (з кухні). Дзень добры. Чаму-ж не зайсьці ў хату...

Павал. Заходзь у хату...

Якаў (нерашуча намерваецца ісьці). Я, ведаеш, Павал Хведаравіч, па дарозе... Іду на рынак... Пэўна паеду... Ды што-ж перашкаджаць. (Тупае на месцы).

Павал. Заходзь, заходзь...

Якаў (ідучы ў хату). Дзякую, я на хвілю. (Уваходзіць). Добры дзень у хату...

Павал. Садзіся... Ну, як дарогі будуюцца?

Якаў (падазрона азіраецца). Ня вельмі, браток... Дзякуй, садзіцца некалі. (Цішэй). Я, ведаеш, Павал Хведаравіч, наконт таго... Ubачай, прашу... Не падумай, што я меў якіясь намеры... (Пазірае ў вакно. Сочыць за Паўлам, які то разгартае газету, то ходзіць у спальню, то проста тупае па пакоі). Я, брат, шчыра кажу... Я не Кандрат, ня Віцюк... Ну, люблю памудрагеліць, але... бяз жадных думак... А таварышкаваць, скажам... ну, з кім-жа мне? Ты заняты, партыец, а я... чыноўнік... А калі дойдзе справа да ўлады ці партыі, браток... Няхай скажа Юстына Сёмкаўна... Я за ўладу, за цябе... за прадналог, за нацполітыку... Мяне яны ненавідзяць... Паверыш, братка...

Павал (суха). А зьвязаўся з імі...

Якаў. Ну, а з кім? Я-ж часова тут, Павал Хведаравіч... Цябе ня было, і я езьдзіў... Бо, паверыш, мне надаела ўсё: і вёска, і фальварак мой, і шаша, і... Авосьсе... Я прашу цябе—не рабі ты гоману, не паднімай справы ў акрузе... Ведаеш, гукні—і яны стуляцца, схаваюцца, змаўчаць... Гэта-ж трусы, чынушы... І Кандрат, і Віцюк...

Павал. Гэта падляцы... Ябеднікі, скрытныя шкоднікі... Гэта—шашаль, які точыць здаровае дзерава з сярэдзіны... Точыць, есьць, пілуе... Якаво іх абыходжаньне з сялянамі? Адзін ужывае старыя манеры, лаецца, страшыць, муштруе, а другі дзяцей калечыць у школе... (Памаўчаўшы). Калі будзеца новае жыцьцё, самае вернае—усіх шкоднікаў атруціць, зьнішчыць...

Якаў. Павал Хведаравіч! Браток! Яно так, яно праўдзіва, але гэты выпадак зусім... не датычыць агульнае справы... (Азіраецца на дзьверы). Усё-ж шкада з імі крута абыходзіцца... Шкада, браток. Памойму, кожнага з іх пазваць і добра даць-даць, каб памяталі, настрашыць...

Прузына (з дзвярэй у кухню). Можа чаю выпілі-б, Паўлік?

Павал. А гатоў?

Прузына. Я магу ўраз-жа згатаваць. Вось калі...

Якаў (схіляецца). Калі з-за мяне, то вельмі прашу не турбавацца... Дзякую. Я вось-вось іду... (Ідзе). Але, Павал Хведаравіч... (Цішэй). Я прашу, не ўкарай ужо Юстыны Сёмкаўны... Ну, усё, браток, бывае, мала што... (Выходзіць). Бывай здароў! (З-за дзвярэй). Прашу калі-колечы да мяне... І Юстыну Сёмкаўну...

Павал (да Прузыны). Я сёння мушу ісьці сора ў выканком... Дарогу маем паправіць з мяшчанамі... Вечарам...

Прузына. А полудзень як?

(Уваходзіць Адарка).

Зьява VI

Адарка (курыць цыгару, з папкаю). Слуш, Павал, парабы ня было ў выканком?

Павал. Ласьне ўжо зьбіраюцца?

Адарка (тупае па хаце). Сходзяцца... І нада-б сее-тое абгаварыць... Яшчэ інжанэр чакае наконт лектрафікацыі...

Павал. Ізноў прыехаў? Цікава...

Адарка. Прыехаў. (Пауза). Да вось, як і што мы ўладзім шэства на дарогу... Памойму, музыка должна-б... Усё-ткі—дэманстрацыя... І ўместе как-бы супроцьрэлігіёзная... Там, відіш-лі, у царкве звон, а ў нас марсельеза...

Павал. Рацыя... А ці ўдасца музык знайсці?

Адарка. Да ўжо гэта сакратар выканкому абдзелаіць... (Пачакаўшы). Так.. Ну, а ў Громлю фальваркі абразаць сора?

Павал. Ужо з акругі... Трэба выясьніць у Акруговым Зямельным Аддзеле. Памойму—справа неадкладная...

Адарка (пяе: „Няхай на-ас сустрэ-энучь палямі, ляса-амі“). Да! нада гэта кулаччо абрэзаць... Людзі адгону не даюць,—зямлі, зямлі... (Пачакаўшы). А гэты, сьцізорык, тэхнік, наварное быў у цябе?

Павал. Так. (Крыху памаўчаўшы). Трэба ісьці... Пойдам... (Бярэ шапку і ідзе ззаду Адаркі да дзвярэй у кухню. Ідучы—да мацеры). Я ўжо сёння позна прыду, маці.

Прузына. Чаму, сынок? Ідзеш куды?
Павал. Так... Пойдам дарогу правіць...
А дарка (прыкурвае цыгарку). І мой, слуш, жанадзел
змобілізаван. Дала кліч—і чалавек дзесяць будзе.
(Пры выходзе ў сени, сустракаюцца з мяшчанкай Саламеяй).

Зьява VII

Саламея (затрымлівае Паўла ў парозе). Даруй, мой Павалка, адно слаўцо...

Павал. У чым справа, цётка?

Саламея. Ведаеш, галубчык, крыўдзіць мяне Ярма-
лай... Супакою не дае... Пасеяла, ведаеш, вясною асьмінку
жыта,—забірае. (Праз плач). І што мне, беднай, рабіць, і дзе
мне шукаць рады... Калі ласка, Павалка, пасоб...

А дарка (з сянец). Не задзержывай, цётка... У выканком
нада ісьці... Там табе санцыю дадуць, а тут... Кідай, Павал,
ідзём...

Саламея. Адарачка, сястрыца, ну—дык рады няма...
Чаму-ж ты, такі-та, ня ўважыш... Я-ж ніяк не магу ўбачыць
Паўла... Ці-ж тут вялікая справа: чыркнуў слоў колькі—
і годзе...

Прузына. Ёй трудна, Павалка... Сапраўды, трудна.

Павал (выходзіць). У панядзелак вырашым... Заходзь,
цётка, у выканком... Вырашым...

Саламея (Ідзе за Паўлам і Адаркаю на двор). Дык я цябе,
суседзе, папрашу... Няхай матка скажа, як яно мне цяжка,
якія я цяплю здзекі... І ты там, Адарачка, пасоб...

А дарка (на вуліцы). Ладна, матка, ладна... Заходзь...

Зьява VIII

Прузына (бяжыць да покутнага ванна). Глядзі ты! Якая
пракуратая! Мужчына, дый годзе! Гаварыцца не дае. Можаб
Павал што і зрабіў-бы, дык не,—паперашкодзіла. Вось калі,
вось калі! Як казак! Увайшла ў справу, і не кажы ты... Узя-
лася за кабет і муштруе іх на ўсе лады. (Глядзіць у ванно).
І Паўлу павячэраць не дала... Цяпер да ночы ня вернецца...
(Памаўчаўшы). Го, пэўна, ужо сюды ідуць мужчыны. Не за-

чыняецца хата! Вось калі, вось калі! Як ён церпіць, гэты Павал... Укантактуй кожнага, выслухай, парадзь, заступіся... (Уваходзіць у хату двое сялян з кіямі).

Зьява IX

Першы селянін (здымае шапку). Добры вечар ухату. Можа ўжо трэба лічыць за вечар.

Прузына (ідзе да кухні). Добры вечар, мужчыны! Чаму-ж, сонца на спуску.

Другі селянін (здымае шапку і гладзіць косы). Добры вечар, гаспадыня.

Прузына. Да Паўла?

Другі селянін. Да таварыша Чэмера.

Першы селянін. Справу маем...

Прузына. Толечкі вось з хаты... Каб трошкі раней, засталі-б...

Другі селянін. А можа вернецца скорая?.. Гэткая пільная справа...

Першы селянін (разводзіць рукамі). Глядзі ты, не шанцуе.

Другі селянін. Затрымаліся, на дзіва, у Піні... (Да Прузыны). Мо' дазволіш, гаспадынька, пасядзеццэ, пачакаць?..

Прузына. Калі ласка, чаму не дазволіць.. Але ці дачакаецца толькі?.. Пэўна, таксама наконт зямлі... (Паказвае на тапчан). Сядайце!

Першы селянін. Зямля, імостачка... (Матае рукою). Калі мы з ёю ўладуем і што,—сказаць цяжка... Жыцьцё канчаем, а яна—папярок і папярок... Абрыдла!

Другі селянін. Да ты ўжо ня скардзься так... Яно-б нічога, каб гэта нашы людзі інакшыя, а то не згаворышся...

(У дварэ чуецца гутарка Юстыны з Віцюком. Сяляне перашэптаваюцца, пазіраюць у вакно і на хату).

Зьява X

Юстына. Слаўная пагода! Якой заход!

Віцюк (на вуліцы). Надо будет к Якаву Ігнатавічу сездіць. Давайце, Юстына Сёмкаўна, наметім „гадзінку“ і поедзем...

Юстына. Абдумаем... Непременна, Вікенці Пятровіч... Віцюк (далей). Право... Так сказаць, на лоно прыроды... К гайку, ілі как там „на зачарованыя гоні“, где „дуб расахаты“...

Юстына. Ха-ха-ха! У вас, Вікенці Пятровіч, вельмі складна ўсё гэта. Вы дзействітельны беларус... Ха-ха-ха... Ну, дасьвіданьня-э... (Матляе хустачкаю).

Віцюк (далей). Пращайце, Юстына Сёмкаўна, зо-орка-а, яса-ачка-а! (Юстына ўваходзіць у хату. Сяляне ўстаюць і кланяюцца).

Зьява XI

Юстына (праходзячы ў пакой). Чорт знаець што! Бесітца і годзе. Собіраець усіх мяшчан дарогу іці правіць... У суботу... вечарам... перад празднікам... Падасьпела... Ну, падумай, маці, сама... Разгавораў па ўсяму мястэчку... Таму атдохнуць нада, таму ў царкву, а гэта—рыцься... Ні нашава, ні яўрэйскава народу... Ня знаю, як тут малчаць... Сэрца не сдэржыт... (Хаваецца ў спальні). Зводзіць, губіць...

Першы селянін (да Прузыны). Пэўна, не дачакаемца.

Другі селянін. Нічога не парадзіш... Пойдзем.

Прузына. Па нядзелі, мужчынкі, заходзьце.

Першы селянін. Каб-жа ведалі, што застанам.

Другі селянін. Начаьства, многа працы.

(Выходзяць).

Першы селянін. Дабранач!

Другі селянін. Бывайце здаровы!

Юстына (выбягае са спальні). Разьве нельзя было абайсьцісь! Для чава гэта? Усё мястэчка падняў на ногі... Як на-рачна... Вось і мяркуйся з ім... Нельзя... Нельзя зьмірыцца... Табе кожную строчку ўпісвае, а сам... (То ўбягае, то выбягае з спальні).

Прузына (у дзьвярах на кухню). Дачушка, а калі патрэбна... Вось калі! Ці-ж гэта ўсё ён сам... Вышэйшае начальства ёсьць—прыказвае...

Юстына (сярдзіта). Прыказвае... Пачаму Івану Кармыслу ніхто ня прыказваў? Сам на ражон лезе... Па каман-

дзе гэтай прайдохі, Адаркі... Глядзі—неўстанно лазіць сюды... Брр... Нягодніца. Нет... Нет... Согласісь, маці, так нельзя... Ён забыў дом, жонку... Нет... Нам нада разайцісь... разайцісь (Бяжыць у спальню). Не хачу быць трапкай... На каленях прасіць?—Годзі-ы... Брр!

(На вуліцы чуваць гоман мяшчан).

1-ы. Ушалопалі ліха ведае што—дарогу правіць у суботу.

2-і. Рабіць няма чаго.

3-і. Калі гэта было?

(Жанчыны).

1-ая. Зараз на вячэрню званіцьмуць...

2-ая. Гэта ўсё Прузынчын вельмі...

3-ая. Самі ня ведаюць, што рабіць...

Юстына (выбягае са спальні). Вот, слыш, маці. Ідзі сюда! Поўна вуліца. Вот... любуйся, цешся. Нябось, очень прыятна, кагда сына языкамі мыюць.

Прузына (ідзе да вакна). Вось калі, вось калі! А хіба-ж я вінавата... Ці-ж я, нябога, у руках яго ўтрымаю? Ведаеш сама.

Юстына. А ўсё-ж, маці, хоць-бы слова сказала... Лучшай слушаць нараканьні...

Прузына. Дык што-ж, бяды вялікае... Рыкун крычыць... Ведаем яго. Вось калі, вось калі... Ці-ж Павал што ўкраўці забіў каго... Дзеля ўсіх рабіць, а не...

Юстына (шпарка бегае па хаце). Я так і знала! Мама, родная мама. Паблаславіла, наверна.

(На вуліцы новая гутарка мяшчан).

1-ы. Вунь бацюшка пашоў.

2-і. Як наперакор. Кажуць, з музыкаю.

3-і. Знарок, вядома.

4-ы. Большае распусьты няма.

(І насупроць гэтых галасоў—іншы).

Дзядзька Гарасім! А хто вазіцьме больш іншых? Як вам ня брыдка падбіваць іншых?! Сам ня хоча ісьці і іншых пад'юшвае. А, нябось, дарога самому трэба... Крычыць, каб ня ісьці.

Прузына (у вакно крычыць). Вось калі, Гарасімкі ніхто ня ведае... Горла выгадаваў. Сам сьвяты вельмі... Людзей грабячы, ня думае аб богу, а гэта...

(Чуваць першы ўдар звону).

Юстына. Вот... (Жагнаецца). У таржэсьцьвеную мініюту...
Ах, божа мой! как я нешчасьліва!
(Да вакна падыходзяць некалькі мяшчан з рыдлёўкамі).

Зьява XII

Адзін з мяшчан. Цётка Прузына!
Прузына. А што, сыноч?
Другі з мяшчан. Ня ведаеце, тут ісьцімуць?
Прузына. А хто іх ведае.
Другі з мяшчан. Ведалі-б пачакалі...

(На вуліцы скрозь зьвон чуваць вокліч: „Мужчыны! Сюда! Сюда!
Зараз ісьцімуць“. Мяшчане ідуць ад вакна. Адзін сьвішча).

Юстына. Пахваляць у акрузе... Атлічаецца. То дрова
вазіць у школу, то мост правіць, то машыну на мельніцу...
Абнавіцель... Народ абременяць... Спасіцель...

Прузына (ідзе на кухню). Ды пакінь ужо, нябога. Вось
калі, вось калі... Чалавек душою грэшан, а гэта...

(На вуліцы чутна музыка, якая заглушае зьвон. Хутка ўзмацняецца
і скоры праходзіць між вокан хаты чарада сялян з рыдлёўкамі на пля-
чах, пры гомане сьпяваньні. Калі музыка змаўкае, у хату ўваходзіць Якаў).

Зьява XIII

Прузына (прыбірае пасуду). Дабрывечар... (Выходзіць).
Якаў (да Юстыны). Вечар добры. Бачылі, цётка, якое
хараство.

Юстына (прычыняе вокны). Хараство... Вот гдзе оно
сядзіць... Хараство... За гэта хараство вуліцаю не дадуць
прайці. У суботу, перад прызьднікамі...

Якаў (тупае з кутка ў куток па хаце). Даражэнькая цё-
тачка, дарма, што клянучь ці будуць клясьці. Але-ж гэта ім
на карысьць...

Юстына. Каму ім?

Якаў. Ды тым, што клянучь, мяшчанам, бач... Самі
яны ня зробіць, а Павал... Паглядзеце, цётка, чаго ён да-
могся за гэты час: мост падрапаравалі, млын наладзілі,
а вось яшчэ дадуць электрычнасьць, дык проста лахва адна:
горад... І вам, Юстына Сёмкаўна, павінна быць прыемна,

што ўсё гэта ваш муж нарабіў. Каб чулі, як яго хваляць мяшчане... Вакол гавораць, цэняць, шануюць...

Юстына (бяжыць у спальню). Шануюць... Должно быць, Якаў Ігнатавіч, чуў сам, як толькі што атэставалі мяшчане... На чым свет стоіць лаялі...

Якаў. Не згаджуся, цётка, не згаджуся-а... родная...

Юстына. Да... таварыш. Ізвесна... Нада абстаіваць. Значыць, я ўсяму віною... (Хмурыць твар, злосна). Вось маці тожа самае. Павашаму,—пускай мудрует, забывае і далікатнасьць, і грэх, і... сям'ю... Нет. Нет! Так неважможна... (Памаўчаўшы, стаючы на адным месцы). Якаў Ігнатавіч. Паверыце, я ў яго не чалавек. Маё слова, як сабачы лай. Я прашу, я абрашчаюся, як да чалавека, як да мужа, а он... сьцяна. І сьпіць, і бодрствуе—усё нейкія пляны, намеры, проекты... Дзеравам стаў... (Зрываецца з месца і матае рукою). Вот зьдзесь, Якаў Ігнатавіч, накіпела... Лопае... Я ня ўцерплю, я бяссьільна далёка малцаць... (Рашуча тупае па пакоі).

Якаў (падыходзіць да Юстыны. Далікатна). Кіньце, цётка! Што вы! Гэта пара пройдзе... Павал усё-ж такі шануе вас...

Юстына (зрываецца з месца). Шануе? Вы шуціце, Якаў Ігнатавіч. Вы... Дзень і ноч—садом у хаце...

Якаў. Ну, я-ж яму скажу, калі ён такі... (Ківае пальцам)
(У хату ўваходзіць стораж выканком).

Зьява XIV

Стораж (у кухонных дзвярах. Зьнімае шапку. Кланяецца). Добры вечар у хату. Таварыша Паўла няма?

Юстына. А на што он табе?

Стораж (працягвае пакет). У акругу запрашаюць аўторкам.

Юстына. Давай пакет.

Стораж. Прасілі расьпісацца.

Юстына (злосна). Яшчэ чаго не хватала.

Якаў (падбягае к ім). Вось я расьпішуся. (Расьпісваецца ў кніжцы, якую падае стораж). Цяпер, браток, пэўна... Нясі вось...

Стораж (выходзіць). Бывайце...

Зьява XV

Юстына (глядзіць у вакно. Пасьля азіраецца на кухню. Весела).
Знаеце, Якаў Ігнатавіч, што?

Якаў. Чую, цётка.

Юстына (ціха). Он уедзет у акругу, а мы воскресень-
нем да вас; ідзёт? (Пяе на мотыў фокстроту).

Якаў (далікатна кланяецца). Вельмі прашу, цётка. Пры-
знацца, я за гэтым і прышоў... Чакаў, пакуль вы павеся-
лееце... Міласьці прашу... Кандрата я таксама запрашаў...
Ведаеце, даражэнькая, я хацеў, каб з Паўлам Хведаравічам...

Юстына. З Паўлам—ні за што... (Адзяецца).

Якаў. Дык цяпер ужо... не... Ну, цётка, бывайце.
(Намерваецца ісьці).

Юстына (хапае яго за руку). Адно мінутку...

Якаў. Запасьніўся я, Юстына Сёмкаўна, пяць вёрст
хадзьбы...

Юстына. Усё раўно зьмеркла... І вы не баіцеся?

Якаў. Каго?.. (Пачакаўшы). Дык чакаю, Юстына Сём-
каўна... А дванацатай гадзіне з канём ля Піні Разьніка...
Добра родненькая?

(Выходзяць. Юстына пры выхадзе з кухні напявае).

Зьява XVI

(Чуваць у дварэ).

Юстына. Маці!

Прузына. Чую, Юстынка.

Юстына. Я не забяўлюсь...

Прузына. А Паўлу што сказаць?

Юстына. Паўлу? (Гулчэй). Чо цябе неспакоіць так
Павал! Паўлу!.. (Цішэй). Слядзіт, як праступніка...

(Апошныя слова Юстыны заглушае брашчотка вартаўніка).

(Заслона).

Дзея трэцяя

Ясны дзень жніўня. На сцэне ў левым рагу будынкі фальварка: добрая хата, гумно, хлявы, над будынкамі паднімаюцца дрэвы саду, а ў баку іх выдзяляецца вочап студні. Направа, на пярэднім пляне сцэны, край лесу. Ад лесу да фальварку ідзе вітая дарога. Пры дарозе ляжаць бяровыя. Між фальваркам і лесам палі-пожні, устаўленыя мэндлямі жыта. У лесе грае жалейка.

Зьява I

(Якаў, Юстына, Кандрат, Паўліна, Віцюк і Алеся выбягаюць з лесу на гранічку, вясёлыя, жартаўлівыя)

Якаў (выбягае першым і спыняецца на дарожцы). А вось зараз яшчэ харашэй! Гляньце толькі на пожны... Юстына Сёмкаўна! Якое разьвіненне, прастор... Дзядзька Кандрат! Цётка Паўліна...

(Усе збіраюцца каля Якава і разглядаюць навакола).

Юстына. Сагласна! Красата! Абняла-бы, здаецца, усё і расцалавала-бы! Як лёгка дышаць! (Да Кандрата). Няўжлі ты ня слышыш? Прыглядзіся... Так хочацца...

Кандрат (цішэй). Каханья?

Юстына. Хочацца бегачь, лётаць птушкаю... Зьліцца з гэтым полем і лесам... і... не вяртацца назад...

Кандрат. Дамоў...

(Якаў ідзе ў лес з Паўлінаю).

Зьява II

Юстына... Дамоў... (Апускае голаў). Так, дамоў...

Кандрат. Кінь...

Юстына. Не магу... Кагда падумаю... (Алеся напявае жніўнюю песьню).

Віцюк. Вот в чем душа этого края... Знаете. (Адварацаеца да ўсіх). Люблю беларускую народную мелодію... С этого-бы і начинать беларусізацію... Разве можно... (Садзіцца на бярвяно).

Кандрат. Праўду кажаш, браток... (Да Юстыны). Сядай...

Юстына. Не хачу. (Прабягае к лесу і назад). Я хачу песьню... (Гукае). Якаў Ігна-атаві-ыч! Паў-лі-ы-на-а! (Пяе за Алесяю). Мужчыны, падцягайце...

Віцюк. Я толькі слухаю. (Да Кандрата). Кандраті Яўфімыч, заводі.

(З лесу выбягае Якаў з Паўлінаю).

Зьява III

Якаў. Гукалі?

Юстына. Дайце хорам жатвеную, Паўліна!

Паўліна. Ха-ха-ха! І ўздумалі-жа! Не надаела...

Віцюк. Почему это?

Паўліна. Нашлі красату...

Віцюк. Вы ошібаетесь, Паўліна Дзямянаўна.

Якаў (да Паўліны). Не спрачайцеся цётка... Захапіліся маскоўскімі песьнямі... Помніце, што ў чужым намастыры... Хора-ам!

(Усе пяюць, а Віцюк дырыжуе дубчыкам. Песьня ідзе тры хвілі).

Якаў (першым канчае). Ці-ж няўдала?

Віцюк (пляскае ў далоні). Браво, браво! Іділія!

Алеся. Каб так весела жаць, як пяць...

Якаў. Сваё весялей жнецца...

Юстына. Цяпер ад Якава Ігнатавіча награда за песьню.

(Усе разам).

Так-так! Не забывайце, Якаў Ігнатавіч... Мы госьці...

Якаў (адступае некалькі крокаў і схінаецца перад усімі).

Прашу прабачэньня... (Бяжыць у фальварак).

Юстына. Якаў Ігнатавіч, вадзічкі не забудзьце!..

Алеся і Паўліна (разам). Вадзічкі-ы! (Бягуць у лес).

Віцюк. Сэрны! Лісіцы! Лані... (Ідзе за імі. Пасьвітвае).

Зьява IV

Юстына (тупае сьценкаю падручку з Кандратам). Ну, кагда-жа, кагда? Вызбаў мяне... Дарагі мой... Ілі дай мне савет, як паступіць... Я не магу... Усе мае просьбы—напрасныя. Нет! нет! Я болей мук не перанесу... На цябе ўся надзея...

Кандрат (азіраецца). Супакойся, Юсьця. Яшчэ ня час Ты павінна знаць, якая гэта справа... Падыдзі да яго далікатна... гасьцінна. Покуль што...

Юстына. Не ўгаварывай, прашу... Я выспрабавала ўсё... Павал мне нічога ня дасьць, і я яму ненужная... (Пауза). Кандрат, дарагі... Ты мяне... (Спыняецца. Вырывае з рук Кандра-

та сваю руку). А ня хочаш, я найду срэствы... Я імею сілы... Я ня дамся-а...

(У лесе чуцён пераклік: „Вікенці-ы!—А-у-у!—Сюды-ы!—За-ра-аз!“—Юстына і Кандрат прыслухоўваюцца).

Кандрат (працягае руку Юстыне). Кінь, Юсьця... Кінь распач... Я паспрабую зрабіць усё, што ад мяне будзе залежаць... Я пасоблю табе чым мага...

Юстына (злосна). Я не патрабую знісхаджэння. Ты должан быць гаспадзінам сваіх слоў... Забыў... Для вас нет чэснасьці, ці што?..

Кандрат. У чым справа, Юсьця-а... (Абдымае яе).

Юстына. Пусьці-ы!

(Уверанай поступ'ю накіроўваецца ў лес. Кандрат глядзіць ёй услед, стоячы на месцы. Пасьля ідзе за Юстынай. У гэты час з фальварку выходзіць Якаў з ношаю ў руках, а з-за лесу выходзіць міліцыянэр. Абодва, глядзячы ў розныя бакі, насьвітваюць розныя мотывы. Каля бярвенняў сустракаюцца).

Зьява V

Міліцыянэр (бярэ пад казырок). Здрастуйце, таварыш!

Якаў. Добры дзень, таварыш міліцыянэр!

Міліцыянэр. Дзе тут фальварак Громлі?

Якаў. А вам туды?

Міліцыянэр. Туды, пускай ён згіне!

Якаў. Чаму, таварыш міліцыянэр?

Міліцыянэр. Знаеш, таварыш мілай, супачынку няма. Ні табе праздніку, ні табе нядзелі... Ідзі ды ідзі... Пяцьдзесят вярстоў у акружнасьці...

Якаў. А ў фальварак Громлі чаго, таварыш міліцыянэр?

Міліцыянэр. Да мала-ль дзялоў! То парубкі, то масты чыніць, то землю абразаць.

Якаў. А зараз што?

Міліцыянэр. Вось гэтыя абрэзкі акурат і назначылі на празднік.

Якаў. Абрэзкі?

Міліцыянэр. Да... Не маглі-бы заўтра, але на нядзелі.

Якаў. А хто-ж абразацьме?

Міліцыянэр. Камісія цэлая. Заехала ў другі фальварак, а мне вось—мерай вёрсты... Да... Значыць, дзе ён—фальварак гэты?

Якаў. Вось ён! (Паказвае пальцам).

Міліцыянэр. Спасіба, таварыш. Дасьвіданьне.

Якаў. Няма завошта, таварыш міліцыянэр.

(Расходзяцца і зноў кожны сабе сьвішча. Якаў падыходзіць на гранічку лесу і чакае, азіраючыся, пакуль схаваецца ў фальварку міліцыянэр. Міліцыянэр азіраецца на Якава).

Зьява VI

Якаў (стаўляе ношу і заве). А-у-у! Хэў-ра-а!

(З лесу адклікаецца некалькі галасоў: „Ідо-ом!“).

Якаў (напявае і ідзе ў лес). Забеглі недзе далёка! Хэўра-а!

(З лесу выходзяць Юстына з Кандратам).

Кандрат (да Юстыны). А во, глядзі! Находка! А дзе-ж Якаў?

Юстына. Дзе-ж вада? (Выходзіць Якаў). Вады не забылі, Якаў Ігнатавіч?

Якаў? Не, не, цётачка... Ваша просьба праходзіць у сэрца і засядае надаўга.

Юстына. Дайце, пажалуста... Смага!

Якаў (падбгае к кашэліку і дастае бутэльку і кубак. Налівае вады і падае Юстыне). Крышталёвая. Калодзеж, як крыніца. На здароўе, цётачка, пеце! (Сьмяецца).

Юстына (п'е з перапынкамі). Якая добрая вада... Кандраці, выпайце!.. (Падае Кандрату).

Кандрат (бярэ, працягнуўшы руку). З ахвотаю...

(За лесам чуваць граньне скрыпкі з бубнам. Яны слухаюць).

Якаў. Чуеце, чуеце.

Юстына. Свадзьба, должно быць... (Углядаюцца ўсьцяж дарожкі ў бок лесу).

Якаў. Разухабіста як...

(З лесу выбягае адна за другою Алеся і Паўліна. Пасьля выходзіць Віцюк).

Зьява VII

Паўліна (да Юстыны і Якава). Чуць не фокстрот.

Алеся. Ха-ха-ха! Табе ён сьніцца...

Віцюк. Ш-ша-а! Наслаждзеніе... Право... (Скача з выгукамі: „Э-эх-ма-а!“).

Якаў. Так, так, так... Абеларушвайся, браток... Ня Лёсікам, дык вось якім...

(Усе рагочуць. У гэты час з-за лесу выходзяць тры сельскія хлопцы, з якіх два граюць, а трэці перабойна падпявае. Угледзеўшы кампанію, яны на момант перарываюць граньне, але тут-жа зноў пачынаюць яшчэ з большым дыхам).

Зьява VIII

Віцюк (ідучы настрэчу). Слаўна, товаришчы! Куды это, мілые?

Адзін з хлопцаў. У сваты, дзядзька.

Віцюк. Далёко?

Адзін з хлопцаў. Ня вельмі. За Громлі вось.

Алеся. Да нас сватайцеся...

Адзін з хлопцаў. Чаму-ж не.

Другі з хлопцаў. Дзядзькі сварыцца будуць.

Віцюк. Уступаем цётку Алеся.

Адзін з хлопцаў. Будзем мець на ўвазе. (Матаюць шапкам і ідуць далей, іграючы).

Зьява IX

Якаў (паказвае на карзіну). Замарыў вас, даражэнькія...

Алеся. Бесспагадны, Якаў Ігнатавіч...

Якаў. Дык давайце падсілкуемся: чым хата багата.

Юстына (бярэ карзіну). За мною... (Ідзе ў лес).

Віцюк (запявае: „Вніз по матушке по Волге-э, по Во-о-лге-э, й-эй“). Дзействітельно раздолье...

Кандрат. Вось-вось, Расія разгулялася...

Якаў. Так-так! Змаганьне з беларусізацыяй...

(Хаваюцца. З-за лесу паказваюцца дзяўчаты, якія ідуць з мястэчка. Падвязаныя твары, падатканыя спадніцы, У руках клуначкі. Вясельля, гутараць).

Зьява X

1-ая. Дык, мае сястрыцы, цалюткі дзень сачыў.

2-ая. Кінулася ў вочы—вядома.

3-ая. Сакратар комсамолу ці што ён?

4-ая. Цікавы хлопец!

5-ая. Падабаецца, ужо відаць...

(Адыходзяць на сярэдзіну дарожкі між фальваркам і ляском).

1-ая. Казаў прыедзе.

2-ая. Калі?

3-яя. На выбары, вядома.

4-ая. Мо' на сход дэлегатак?

5-ая. Адзін?

(Хаваюцца за будынкамі фальварку).

1-ая. Арына, за тыдзень пойdam у мястэчка?

2-ая. Згаворымся.

3-яя. Трэба разам, глядзецце.

4-ая. Ну, вядома, весялей...

5-ая. Сёньня добра дзень правялі.

(З фальварку выходзяць Павал, каморнік, уласьнік фальварку Андрэй Квактач і міліцыянэр).

Зьява XI

Павал (да Квактача). А лес, кажаце, хаўрусны?

Квактач. Так, агульны.

Каморнік. Траіх чалавек... Пяцьдзсят дзесяцін...

Міліцыянэр. Ого, здорава, дзядзька Андрэй... Па пятнаццаць дзесяцін?

Квактач. Зусім не пяцьдзсят, таварыш каморнік... Хаця-б трыццаць набралася. (Спыняецца і паказвае рукою). Вось там, каля гэтае прагаліны канчаецца...

Павал. А далей?

Квактач. Далей заपालанскі...

Міліцыянэр. Затое ўдоўж цягнецца. (Ківае рукою).

Павал (да каморніка) Абмералі?

Каморнік. Ня скончыў... Агулам дзесяцін шэсьдзсят набярэцца...

Павал (да Квактача). А сям'я вялікая?

Квактач. Дванаццаць душ... Браты таксама намерваюцца перабрацца...

Павал. Падраслыя?

Квактач. Розныя...

Павал. Так... Абгледзім лес і... трэба будзе дзесяцін з пятнаццаць адрэзаць... (Да каморніка). Вы калі можаце кончыць абмяраньне?

Каморнік. Пастараюся к серадзе...

Квактач. Таварыш прадсядацель... я прашу вас ня губіць мяне... Як-жа мы гэткую сям'ёю пражывом... Падумайце самі...

Міліцыянэр. Пражывеш, дзядзька! Міласьціва робіць таварыш прадсядацель...

Квактач (да Паўла). Дарагі таварыш, ці нельга было-б...

Павал (абрывае). Грамадзянін Квактач... Я нічога не магу вам пасобіць... У нас у мястэчку да паўсотні людзей, якім няма да чаго рукі прылажыць... Я мушу хоць чымсь паменшыць іх гора... Савецкая ўлада павінна меркаваць так, каб усім быў кавалак хлеба...

Квактач. Ну, ці-ж нашым адным, добры таварыш прадсядацель, паможаце ўсім...

Міліцыянэр (падыходзіць к лесу). Не абмінуць, дзядзька, нікога... (Сьмяецца)

(З лесу выбягаюць крычучы і пяючы Юстына, Кандрат, Якаў, Алесь. Віцюк і Паўліна. Угледзеўшы іх, камісія спыняецца і кідае гутарку).

Зьява XII

Юстына (ня прыкмеціўшы Паўла). Гаспада, якая красата! Скарэе, скарэе...

Якаў (кланяецца камісіі і, угледзеўшы Паўла, крычыць). Паўлу Хведаравічу павага! Якім чынам?.. Проша ў кампанію.

(Усе настарожана маўчаць).

Павал (робіць некалькі крокаў да іх і, гледзячы на Юстыну, злосна пытае). І ты ў камісіі, Юстына Сёмкаўна? Якім чынам? Га-а?..

Юстына (апусьціўшы голаў, хвіліну маўчыць). Я... я прыехала... Якаў Ігнатавіч запрасіў...

Павал. Якаў Ігнатавіч? Гэты Якаў Ігнатавіч!..

Юстына (зарухаўшы на месцы. У крык). Я сама сабе гаспадыня... Прашу не аскарбляць мяне... Што я табе... (Адварачаецца ў бок). Прасцітутка-а?!.

Павал. Не падабаецца!

Юстына. Что? Разьве я праступленьне сделала... Разьве я, наканец... что ты ловіш мяне, як сышчык?..

Павал. Я прашу цябе—не компромэтуй мяне... Ня зьвязвай ты сваіх паходжаньняў з маім імем...

Юстына. А-яй-ай! Падума-а-еш! Шы-ы-шка-а! Ты всю маю жысьць скомпрометавал... Ты днямі і начамі з этау шлюхаю... от жэны скрываешся... Ты мне ду-у-шу атравіл...

Павал. Маўчы-ы!.. Ты ня сьмееш крыўдзіць чалавека, які... ні каліва не вінаваты... які...

Юстына. Мерзаўка, паганьніца—вот хто она... Она закупіла цябе сваёю... Ты ў гразь мяне топчаш... (Да ўсіх). Гаспада! Вось... (Паказвае пальцам). Вось муж, комуністы... Прымер людзкасьці... (Плача). Атыдзі-ы ад мяне-э... Я не магу на цябе глядзець... Згубі-ыцель мой... (Сур'ёзна). Я не дазволю сябе обіжасьць... Я сумею абстаяць сябе... (Ідзе к лесу). Сумею, сумею, сумею...

Павал (гіронічна сьмяецца). Абстаяць... Ха-ха-ха!.. Перад паважнымі людзьмі... (Зычна). Прашу гэта рабіць па-за сьце-намі... дому... Каб мае вочы цябе... ня ба-а-чылі... (Да камісіі). Пойдам... таварышы... (Ідуць).

Юстына (крычыць). Я сама не жалаю на цябе глядзець... Ты апраці-ыве-эл... Зво-о-дца-а... Хаму-у-ла... Ха-ха-ха! Падумаеш...

Якаў (ідзе за Паўлам). Братка-а, Павал... Прашу-у цябе... Кінь... Ты ведаеш... Пасьля на ўсё мястэчка-а... Не рабі з Юстынаю нічога-а... Перапрасі... Павал Хведаравіч...

Павал (суха да Якава). Нягодніца-а... Заразы-ы... (Ха-ваюцца за лес).

Якаў (спыняецца). Ну, я, ты ведаеш... Я-ж нічога... Павал Хведаравіч... Ты ўжо даруй, што са мною. (Бяжыць да Юстыны. Разьнімае рукі і ласкава глядзіць ёй у вочы). Цётка-а! Кіньце-э! Што-о вы... Ён... Павал Хведаравіч... Даражэнькая...

(Усе стаяць, разгубіўшыся. У гэты момант з-за фальварку выходзяць хлопцы з музыкаю, якія ня так даўно праходзілі ў фальварак).

(Заслона).

Дзея чацьвертая

Будынак райвыканкому; габінэт старшыні. У кутку стары канцэлярскі стол, абабіты палінялым шэрым сукном і засланы забруджанаю папераю. На сталі бюст Леніна, чорны, невялічкі; чарнільны прыбор з сіяга мармуру і стосік кніжак. Некалькі крэсел расстаўлены ў розных мясцох габінэту; дзьве табурэткі і паломаная кушэтка. Крэсла старшыні мяккае, з білкамі. На сьцяне партрэты: Леніна, Чарвякова, і партрэтныя здымкі з местачковых дэманстрацый. У левым кутку габінэту некалькі вінтовак. Два акны выходзяць на вуліцу, у садок. Час пасьяла абеду. Пры адчыненні заслоны на сцэне Павал і Адарка.

Зьява I

Павал (тупае па пакоі). Дык кажаш, таварыш Адарка, што патвоему электрычнасьць хутка пусьціць?

Адарка (нагнуўшыся над сталом, разглядае кніжку. Курьць). Павінен. Я толькі што адтудавы... Не ўдаецца, аднак...

Павал (нездаволеная). Проста, як назнарок. Столькі часу корпаецца... Партач, а не маханік... Сэрца труціць... Пане мой, столькі грошы палажылі—і нічога... Выгавар, клопат, няпрыемнасьць...

Адарка. Саботуюць... (Памаўчаўшы). Буржуазія... Думаеш нет? Сматры, ніякога чувства... Я то-ж яму сёньня кажу, пасьпяшы, таварыш маханік, а ён: „машына нікуда ня варта“. Ну, і разьбярыся ты. Разьве ўлезеш у гэтую машыну? Шрубку зломіць адну—і ўсё на смарку... Ня нашы людзі...

Павал. Няшчасьце... (Спыняецца і моцна жэстыкулюе). Б'ешся, колькі сілы хапае—бегаеш, начамі ня сьпіш, а яны, прахвосты, хоць-бы што... Толькі стаўкі, рахуначкі, зьверхуручныя... (Ізноў тупае). Што-ж, нажывацца на Савецкай уладзе толькі і ўмеюць. Мужык грошы давай, а ў падзяку—вунь што... Восень на дварэ, пане мой, а тут не дабіцца толку, калі ён пусьціць сьвятло... У дадатак і млын сапсаваў і... (Злуе). Пад суд сукінага сына аддам... З імі іначай нельга—распусьціліся, абазналіся. Раз уступі, другі, трэці—на сьпіну сядуць... Падумаць—вакола чужыя людзі... Вось і павярні, як-бы хацеў. (Памаўчаўшы). Але чакайце-э! Павярну-у! Застаўлю-у! Вымушу-у Калі толькі пазаўтра ня пусьціць машыны...

Адарка (адварачаецца ад кніжкі). А з зямлёю? Тожэ самае. Калі была пастанова скончыць? Тры нядзелі таму, а

глядзі-ы... Як віламі на вадзе... (Праходжае таксама ўзад ды ўперад). Памойму, жалезнаю мятлою ўсю этую нечысьць... Скруці, як пружыну... А то людзі пачынаюць смяцца...

Павал (прыпыніўшыся). Нават? Вось бачыш! Я казаў не адзін раз: націснуць, дык Кар'ён усё чакае, спадзяецца... верыць чамусьці.

Адарка (матае рукой). Расхлябанасьць... Мякіна... Жаднага рэволюцыйнага пачуцьця... Памоему, у вокрузе трэба было адмеціць...

Павал (глядзіць у вакно). Завядзіся... Тут у нас трэба раз назаўсёды пастанавіць: даць старшыні райвыканкому неабмежныя поўнамоцтвы ў справе электрыфікацыі і зямляўпарадкаваньня... Я вось пазваў каморніка, што ён скажа, цікава...

Адарка. Вядома... Ды, памоему, ты маеш права сам гэта правод...

(Стук у дзьверы. Яны спыняюцца, адварачваюцца).

Павал. Уваходзьце!

Зьява II

(Уваходзіць каморнік. Адарка разглядае партрэты).

Каморнік. Вы мяне прасілі, таварыш Чэмер?

Павал. Прасіў... Я хачу ведаць, як ідзе справа з абрэзам? Ці скоро вы прыгатуеце гэтыя пятнаццаць вучасткаў?

Каморнік. Таварыш Павал. Вы павінны самі ведаць, я-ж адзін на некалькі раёнаў... Фізычнае моцы няма справіцца... Я-ж ня тое, каб гультаяваў... Сотні фальваркаў, пасудзеце самі...

Павал. А я-ж вам даваў гэта, як тэрміновую справу. Помніце! А цяпер зацягнулі справу да восені, і нельга будзе людзям засеяць...

Адарка (не адварачаецца ад сьцяны). Гэта азначае цэлы год лішняе галадоўкі пятнаццаці сем'ям...

Каморнік. То ці-ж я вінаваты? Бачыце, два разы ў Менск выклікалі—трата часу, колькі разоў выканком мяняў пляны, як вас, таварыш Чэмер, ня было... Ды іншыя прычыны...

Павал (тупае). Таварыш Адарка, былі гэтка выпадкі?
Адарка. Якія.

Павал. Што мянялі пляны?

Адарка. Так... Перапляноўвалі нескалькі разоў...

Павал (злосна). Вось бачыце... Як-жа тут будзеш працаваць нормальна... Такім чынам мы за пяць год зямельнае рэформы ня зробім... Не магу зразумець... Людзі з галавамі сядзяць ці... (Ідзе да дзвярэй, адчыняе і заве). Таварыш Кар'ён! Га, таварыш Кар'ён!

Каморнік. Таварыш Кар'ён, здаецца, вышаў кудысьці.

Павал (зачыняе дзверы). Нікому няма клопату. Кожны думае, што ён робіць з ласкі, на кагось чужога, а не на сваю карысьць... Як найміты... (Да каморніка). Я вялю вам, вось, пры таварышу Адарцы, у тыднёвы тэрмін у гэты пакой даставіць плян пятнаццаці вучасткаў... Ня зробіце—на сябе злуйцеся... Я не магу дазволіць, каб людзі лішні год голадам марыліся...

Каморнік (мнецца, выхіляецца). Таварыш прадсядацель, я прашу хоць-бы...

Павал (павяліцельна). Ніякіх просьбаў, жадных уваг. Пятнаццаць сем'яў павінны пасеяць жыта. Бывайце здаровы. (Ідзе да вакна, а каморнік выходзіць. Адарка адыходзіць ад партрэтаў)

Зьява III

Павал. Пане мой, ты іх прасі, а яны табе... Ніколі! Годзе! Кожны служачы павінен, нарэшце, знаць, што ён працуе не для мяне і не для сябе, а для агульнай справы Рэспублікі... Я з вас выганю панства... Сабралася хэўра...

Адарка (углядаецца ў акно). Так і патрэбна...

(Прачыняюцца дзверы, Якісь мешчанін, прасунуўшы голаў, ціха пытае: „Можна?“ Ні Павал, ні Адарка не заўважаюць. Тады прасіцель мацней падае голас аб сабе: „Таварыш прадсядацель!“).

Павал (адварачваецца ад вакна). Зваў хто?

(З-за дзвярэй падвойны голас: „Можна?“)

Адарка (ідзе да дзвярэй). Можна!

(Уваходзяць двое мяшчан, старэйшы і малодшы. Спыняюцца каля дзвярэй, з палкамі).

Зьява IV

Павал. Ідзеш Адарка?

Адарка (з дзвярэй). Зайду да Кар'ёна.

Павал. А яшчэ прыдзеш?

Адарка. Загляну... (Выходзіць).

Павал (падыходзіць да мяшчан). За справамі, дзядзькі?

Малодшы мешчанін (сарамацица). Таварыш Чэмер, калі мы ад іх зволімся...

Старэйшы мешчанін. Пачакай, брат, ты самае што ў іх залазіш. (Сьмяецца. Набівае люльку). Гэтыя справы, як цень: куды сам, туды і яны.

Павал. А якавы яны? (Выбягае з габінэту). Хвіліначку адну. Я зьбегаю ў комунаддзел. (Зачыняе дзверы).

Зьява V

Малодшы мешчанін (разглядае партрэты). Хіба ты кажы першым, дзядзька.

Старэйшы мешчанін. Ды можаш ты сваё казаць, я пачакаю.

Малодшы мешчанін. Нешта зразу забігаў...

Старэйшы мешчанін. На наша няшчасьце... (Сьмяецца).

(На вуліцы чуваць гучнае: „Аць-два. аць-два! У ногу!“ Сьледам зычны голас запявалы і тут-жа хор: „Армія Чырвоная“. Мяшчане хутка ідуць к акну).

Малодшы мешчанін. Дапрызыўнікі!

Старэйшы мешчанін. А не комсамолы?

Малодшы мешчанін. Не, вунь, бачыш.

Старэйшы мешчанін. А глядзі-ты ты, як абабіліся... (Уваходзіць Павал).

Зьява VI

Павал (перабіраючы паперы на стале). Што-ж, дзядзькі, зямля, дровы ці што інакшае?

Старэйшы мешчанін (стоячы каля вакна). Зямля, таварыш прадсядацель... Калі ўжо з ёю будзе толк? Здавалася-б, далі ўжо,—бяры і ары. Дык не—павёз гной, а мне каморнік і кажа: перакроілі нанова... Я назад—і сам ня ведаю, што далей рабіць.

Малодшы мешчанін. А мы дык зааралі ганоў з двое і ўсё прапала...

Павал (злуецца). Так... ліха ведае што... (іншым голасам). Ціха, даражэнькія. Вось толькі што я даў загад каморніку, каб у тыдзень вам былі адведзены вучасткі...

Старэйшы мешчанін (гіронічна падсьмейваецца). Электрычнасьць два гады запальваецца, а гэта ў тыдзень. Дзе вы бачылі, таварыш прадсядацель...

Малодшы мешчанін. Ёш, электрычнасьці захацеў, дзядзька! А смалякамі надакучыла! Папалі смалякі, што навазіў,—хваціць на твой век...

Павал. Нічога! (Сьмяецца). Будзе электрычнасьць і зямля будзе... За тыдзень, дзядзькі, наведайце... (Падыходзіць да вакна. Мяшчане кіруюць у дзьверы).

Старэйшы мешчанін (ідучы). Хоць-бы жменьку жыта засеяць, таварыш прадсядацель...

Малодшы мешчанін (ідучы). Чалавек ведаў-бы тады, ці шукаць яму іншага таленту. (Выходзяць).

Зьява VII

Павал (адвяртаецца на пакой. Хапаецца рукамі за голаў). Вот табе! У людзей зьнявер'е! Ласьне гэта мажліва... З усіх бакоў... Той з машынаю засеў, гэты з абрэзамі... Трэція штрахоўкаю дапякаюць селяніну... Немажліва! Прахвостаў мала разагнаць... Пад суд—за нядбайнасьць к дзяржаўным абавязкам... (Спакайней). Добра! Усе яны пойдучь услед за агентам... Разганю, як вецер пыл... І чаму яно якраз сюды зышлося: усюды, як мае быць, а гэта... штучка к штучцы... Не! Выганю аднаго—будзе навукаю ўсім... Падбяруць хвасты... (Гіронічна). Вось да баляў—як адзін! Вечарыны, жанкі, залёты, гасьціны... Балота!

(У габінэт уваходзіць Прузына, якое Павал момант не прыкмячае).

Зьява VIII

Прузына (засопшыся, нясьмела). Павалка! Павал!

Павал (раптам адварачваецца). Ах, маці! Чого ты?

Прузына (поўшэптам, з азіркамі). Прыходзіла Юстына. Цябе пытала. (Выцягаецца да Паўла). А гэты, штрахавацель, не асьмеліўся ўвайсьці ў хату і пільнаваў яе на вуліцы...

Павал (здзіўлена). Даўно?

Прузына. Хвілін з дваццаць таму... Сказала я—ня прыходзіў, вось яна закруцілася і вышла з хаты... Сярдзітая, надзьмута... Можаб ты, сыноч, пашоў дамоў...

Павал (рашуча). Добра, зараз... Ідзеце дамоў...

Прузына. Ці не перапрашаць толькі... Надовечы падсылала Матруну Піліпаву...

Павал (спакойліва). Добра, добра... Дома пагутарым...

(Адчыняюцца дзверы. Паўла кліча Адарка: „Таварыш Чэмер! На хвілінку да Кар’ёна!“).

Павал (ідзе да мацеры). Я зараз прыду. (Выходзяць. Уваходзіць Юстына).

Зьява IX

Юстына (спакойліва азірае вакола габінэт). Его нет. Уцёк, наверна. (Падыходзіць да стала і садзіцца на крэсьле). Спратаўся. (Нэрвова перабірае на сталі кніжкі. Устае з крэсла і падыходзіць да вакна. Узіраецца на двор). Скажу адкрыта... Нет!.. Раз я яго аставіла, астаў, пажалуста, і ты мяне... (Заводзіць няроўны напеў). Даждуся! Трус! Думае, што не знайду!.. Ня уйдзеш!.. Камуністы!.. (Пяе з перапынкамі). Он должен мне аканчальна сказаць... (Абціраецца хустачкаю). Не жадаеш—ня нада... значыць не мяшай... Падумаеш, сіла... Ёсьць округ—ёсьць і цэнтр... У вадным месьце паслухалі—у втарым не асобенна...

(Дапрызыўнікі ізноў, ужо ў іншы бок, праходзяць з песьнямі між вокан. Юстына падыходзіць к вакну і глядзіць. У гэты момант уваходзіць Павал, пяючы: „Хай нас сустрэнуць палямі, лясамі“).

Зьява X

Павал (углядае Юстыну. Спыняецца і пытае). Да мяне?

Юстына (зьнянацку). Да вас...

Павал. Нешта маеце сказаць?

Юстына (ідзе ад вакна к сталу). Ёмею... Вы... ты... вы ня сьмеете так рабіць... Эта дзелаюць...

Павал (зьбірае на сталі паперы. Нешта піша). Як так?

Юстына (нэрвова). Я прашу вашага вніманьня...

Павал. Стаць на калені?

Юстына. Я прашу вас.. Давольна ўжо мне цярпець... Кагда рашаць—тагда... Вы не павінны мне ставіць препятсьцьвіяў.

Павал. Да чаго ўсё гэта?

Юстына (нерашуча). Раз кончана, так кончана... Вы ня можаце мяне задзержаць сілаю...

Павал. Я вас ня трымаю—можаце, вось... (Паказвае на дзверы). На ўсе чатыры бакі...

Юстына. Вы не должны мяне... Разве...

Павал (паднімаецца). Што-о? На балі-ы? Пасагу? (Тупае). Скардзся... Я цябе не ганю...

Юстына. А хто-о, як ня ты? Ня ты зрабіў мне невынасімай жысьць? Ня ты давёў мяне... Людзі ведаюць!.. Ад людзей не спрачаш...

Павал. Я? Твае жыцьцё?.. Выдумляеш...

Юстына. Мне не даюць вуліцаю прайсьці... У цябе гэтая зводніца-а за... другую жэну... Ты майго слова не ўважыш нікогда, мае просьбы... Мне астаецца адно: ліба зьбегчы, куда глаза глядзяць, ліба... рукі на сябе налажыць... Тры тыдні ня была, а ці словам заікнуўся... (Стукаюць у дзверы).

Павал (нездаволенна). Досыць! Я ня маю часу спавядацца перад табою... Цесна, нудна, ня любя—на ўсе чатыры бакі.

Юстына. Нет! Ты мяне ня выжанеш... Я пазаву тваіх таварышоў, пускай скажуць, ці гэтак куністыя поступаюць... Нахал! Я табе не прыслуга... какая-ліба... (Гучней стукаюць у дзверы).

Павал. Прашу пакінуць габінэт!.. Ты мне перашкаджаеш працаваць...

(Адчыняюцца дзверы і ўваходзіць Кандрат).

Зьява XI

Кандрат (абыходзіць стол. Схінаецца. Пазірае на Юстыну і недаўмявае. Губіцца). Я... Таварыш Чэмер, прашу ад вас на хвілінку ўвагі...

Павал (акінуўшы Кандрата хмурым паглядом). Па справах?

Кандрат (нясьмела). Я прышоў прасіць... Можна быць Юстына Сёмкаўна... (Пытальна паглядае на Юстыну).. ужо перадала вам маю просьбу...

Павал. Кажэце!

Кандрат. Сьпярша... (Падыходзіць да Паўла і, калі той адступае, забягае яму наперад). Даруйце-э... Вы падумаеце, што ў

вашым жыцьці... Кладу руку на сэрца, не мая віна... Вы два разы мяне бачылі з Юстынай Сёмкаўнай у ўмовах... Паверыце... бяз усякіх думак... выпадкова... І каб за гэта рабіць чалавеку...

Павал. Што?

Кандрат. Я думаю, вы чулі... Усе гавораць, нібыта праз вас мяне хочуць зняць з работы... Я прасіў-бы... Я дакажу, што ніколі нічога...

Павал (сярдзіта). Вам казалі на мяне? Хто? Хлусы будуць адданы пад суд, а... першым—вы... (Пачакаўшы). Досыць. (Падыходзіць к сталу). Ха-ха-ха! вось дык характэрна...

Кандрат (сьмялей). Таварыш Чэмер! Вам сьмешна, а мне грозіць... я ўсё-ж лічу, што з вашага боку ня... ня.. чэсна... і вы вернеце назад...

Павал (мяняе міну). Што? Згаварыліся-а? Прашу з прыватнымі справамі ка мне дамоў... Тут ля іх няма месца. (Паказвае на дзьверы). Будзьце ласкавы! Я павінен прадаўжаць сваю працу... Будзьце ласкавы... (Кандрат робіць крокі к дзьверам. Юстына ня рухаецца).

Юстына. Ня мееш права ганяць!.. Мы прышлі ў учраджэньне... Нас далжны здаволіць... а не... (Крута павяртаецца і выходзіць. Ідучы). Сасчытаемся ў іншым месцы... успомніш!.. (Бразгае дзьвярыма). Кандраті Яўхімыч!.. (Кандрат выходзіць). Нахал! Бюрократ!

Зьява XII

Павал (агідліва). Балота! Бросьня... (Плюе). Трэба раз назаўсёды скончыць... Рашуча... Беспаваротна... Трэба мець вольныя рукі, думкі, намеры... Вольныя павароты... Што замінае—к чорту-у... (Уваходзіць Якаў).

Зьява XIII

Якаў. Павал, браток... Перш усяго—дзень добры... Што здарылася? Цётка Юстына галёкае на ўсю вуліцу... Я ня сьмеў падыйсьці... У чым рэч?..

Павал. Ты за справаю?

Якаў. Так, так... Павал Хведаравіч... Папершае, я еду... Мне ў гэтай атмасфэры душна... Падругое... усё-ткі я патаварыску... Кінь, кінь сямейныя... Перапрасі... Цётку Юстыну

перাপрасі... Убачай... (Порстка азіраецца). Мяшчанка... Вакол мяшчанства... Ці-ж усё зразу можна выжыць... Вякі накаплялася... Я сам... ня ўтрымацца... Ты ўжо падумай...

Павал. Ты едзеш?

Якаў. Выбачай... Так сказаць, патаварыску... я-б радзіў... Пэўна—тваё дзела... Ты лепш ведаеш.

(За дзвьярыма зычная гутарка. Чуён голас Адаркі: „Заві Паўла хутка!“ Прачыняюцца дзвьеры, з-за якіх чуваць вокліч: „Таварыш Павал! Таварыш Адарка заве вас!“).

Павал (азіраецца). Зараз. (Да Якава). Дык што ты хацеў сказаць, га?

Якаў. Памойму, Павал Хведаравіч, пагадзіся ты з Юстынай Сёмкаўнай... Усюды ідуць гутаркі, плёткі, няўжо табе гэта добра?.. Ведаеш, гэтым хочуць падмачыць тваё імя... Ёсьць людзі, якім ты... Усё трэба падлічыць... Мая рада, браток...

Павал (скалануўшыся ўсёю істотаю). Ёсьць людзі? Ты мне падкажаш на гэтых людзей? Пляваць... Я паставіў сабе мэ-таю адно: нясупынную, рашучую працу. Я мушу паказаць жыхарству, што і як працуе для яго Савецкая ўлада... А ёсьць людзі, якім гэта варожа—вядомая рэч... Дык ведай і ты, што гэтыя людзі варты таго, каб з імі гаварыць, як з ворагамі... (Памаўчаўшы). Вось толькі што быў адзін з гэтых... І за ім... Ёсьць людзі—і ёсьць народ, сяляне... (Убягае ў габінэт Адарка).

Зьява XIV

Адарка (перш глядзіць колькі момантаў на Якава, пасля да Паўла). Загаварыўся, падумаеш!

Павал. А табе што?

Адарка. Дзела... Срочнае дажа...

Павал. Так?!

Адарка. Бяз жартаў... Маханік прасіў зараз-жа прыйсьці ў млын: будзет первая спроба пусьціць электрычнасьць...

Павал (зарадаваўшыся). Электрычнасьць? Нарэшце!

(Пяе: „Адрачомся ад старага міра-а“. Хутка кідаецца на шапку і, не зважаючы на Якава, бяжыць да дзвьярэй. Адарка сьледам, Якаў пазадзе. У гэты час на вуліцы чуваць сьпеў жанцоў, якія ідуць з дажынак).

(З а с л о н а)

Дзея пятая

Вечар. Вуліца. На вуліцы змрок. У хатах засьвечаны агеньчыкі, якія праз вокны пускаюць на вуліцу праменьні і крыху яе асьвятляюць. Людзі, што ходзяць вуліцаю ці па воду, ці з мяхамі або кулямі за плячыма, мігаюць у неразборным выглядзе. Каля хаты, супроцьнай Чэмеравай хаце, некалькі мяшчан вядуць гутарку з прыказкамі і кепкамі аб электрычнасьці. Дзесь скрыпяць вочап і вешніцы; чутны рэдкія „ноканьне“ і „нуканьне“. У Чэмеравай хаце таксама сьвеціцца агеньчык.

Зьява I

(Гутараць мяшчане)

1-ы. Бач, а ты, Пятрусь, казаў, што не дачакаемся.

2-і. Абмыліўся... Ха-ха-ха! Хоць спаліў вазоў пяць смалякоў...

3-і. Затое гута-а-рак, праз тры гады... Колькі ў жорны і самі па-а-памалолі...

4-ы. Дарэмна плявузгаць... А то, калі вы сваё гаспадарства ладзіце спачатку—лёгка яно даецца вам?

2-і. Ха-ха-ха! Ермалай абстойвае ўладу...

4-ы. А та-а-кі і буду... Бо за-раз у нас старшыня ня кепскі: і поля даў, і сенакосу выстараўся, і масты падрапараваў, і дровы...

3-і. Аб дро-о-вы-і п-па-а-чана-ай, браток... Мо-ожа так, я-ак і з алектры-ыка-а-ю-у...

1-ы. Затое як заблішчыць, дык толькі трымайся... Вочы затульвай.

(Праходзіць мешчанін з кулём саломы).

Зьява II

Праходзячы. Дабрывечар, мужчыны.

1-ы. Дабрывечар.

Праходзячы. Чакаеце электрыкі?

2-і. Вядома... А ты-ж, куды цемнатою?

Праходзячы. Апошні раз з прыемнасьцю прайду цемнатою. Затое дачакаліся... Браткі, дзякуй яму, таварыш Павал паказаў сябе...

4-ы. Так, так... Мы, чуеш, ня мелі яшчэ гэткага працаўніка... А вось яны ўсё яшчэ незадаволены...

1-ы. Ды кінь, Сідар. Мы жартамі.

Праходзячы (ідзе далей). У гэткай справе жарты не пасуюць. (Хаваецца).

Зьява III

1-ы. Як-бы мы што кажам на Паўла! Каб ды нам назаўсёды гэтка чалавек, — што-ж бы мы супроць Саветаў, — барані божа.

3-ы. Т-та-абтож-то-а... Да-а чаго-а Сі-ддо-ар на сур'ёз-з...
(Праходзіць Саламея да Чэмераў).

Зьява IV

Саламея. Зацікавіліся і вы электрыкаю? Вядома, гэткая навіна... Сёньня на ўсіх вуліцах—паўнютка людзей... Нібы на ўсюночнай...

1-ы. А ня ведаеш, Саламея, скоро запалыць?

Саламея. Ды, пэўна, крыху пазьней... Мне казалы Прузына, якой казаў Павал, што а 10 гадзіне...

2-і. Значыць, яшчэ ў хату можна наведаць...

Саламея (з двара Чэмераў). Ды чаму-ж... Як-бы далёка гэта... (Хаваецца ў хаце).

3-і. Ды-ык хі-бба-а пайсьці што-о кольве-э-чы зрабіць, пакуль т-там...

2-і. Адно-б, не прапусьціць...

1-ы. А мо' яшчэ ня так і скоро...

(Праходзяць тры хлопцы з песьнямі).

2-і. Хлопцам на ўсю ноч сьвята...

4-ы. Чаму-ж ня сьвята. І сталым ня меншае сьвята...
(Ідуць двое ў адзін бок, двое—у другі).

З аднаго боку. А хто-ж кажа—ня сьвята...

З другога боку. Можна не казаць, а думаць..

З аднаго боку. Чэсьць і хвала Паўлу...

З другога боку. Дзякуй яму.

(З хаты Чэмераў выходзяць Прузына і Саламея).

Зьява V

Саламея (сьцішаным голасам). Ня прыходзіла, кажаш. Прузынка! А-а, а-а! Бачыш ты.

Прузына. Наравістая... Наказвае іншымі, а сама... Толькі раз зашла, ды то, каб палаяцца... і тады-ж ад нас у выканком пашла і колькі папасварылася на Паўла. Рынак прайшла з крыкамі і... Вось калі...

Саламея. Хоць і харошая кабета, але, мая ты Прузынка, не завідная... Ой-то ўжо не завідная... (Спыняецца на сьвятле каля вярэй).

Прузына. Прайдзі сьвет, ня нойдзеш гэткае. Вось калі, вось калі... Колькі папасушыла мяне, колькі пазьдзеквалася, як Паўла ня было дома... Выказаць нельга. Вось калі... Вось калі...

Саламея (выглядае на вуліцу. Прыслухваецца). Як-бы мая Настуся гаворыць... Пэўна ўжо на зборню... (Да Прузыны. Ці-шэй). Ну, а як, бок, Прузынка, Павал глядзіць на гэта? Мабыць і не патурае... Ці-ж ёсьць час занятому чалавеку думаць аб гэтым... Баба! Што ўшалопе — або выпайніць... Ён-жа ў цябе гэткі работнік, гэткі старанны...

Прузына (таксама азіраецца). Сястрыца, шкадуе... Шкадуе Павал яе, чаго й казаць... Вось калі... Але ўцерпу няма... І то ён цярпеў увесь час... Каб на іншага—і біў-бы... і гнаў-бы, і нямаведама што рабіў-бы... Вось калі... А Павал-жа—дабрата, сястрыца... Але пасля давяла... Не давала працаваць, цягалася з усімі стрэчнымі... Вось калі... Ну, заняты ён, дык злаваць за гэта? Трэба дараваць... То-ж не для сябе... Але... Вось калі.

(На вуліцы чуецца гоман і крык, які перабівае гутарку кабет. Якісь голас заводзіць нястройную песьню. Другі пераймае, крычучы: „Янка, кінь! Вось пасядзем на прызьбе і разам запраем... Дзяўчаты, сюды, да Грышкавае хаты!“).

Саламея. Зборня, во... Мая дзеўка, пэўна, там, а яшчэ не вячэрала... Трэба ісьці... Дабранач, Прузынка...

Прузына. Бывай здарова, сястрыца...

Саламея (выбегшы на вуліцу, крычыць). „Настуся! Настуся-а! Мо'ж не вячэрала-а? (Яе кліч глушыць гоман, выгукі, напевы, якія разам зьліваюцца ў гучны шалам).

Зьява VI

Павал (выходзіць з Адаркаю з-за суседняе хаты). Разумееш, гэтулькі сілы патраціць... Не дазваляюць, не дапамагаюць... Сам!.. Лёгка сказаць—сам! Значыць, рабі, як хочаш, круціся, вярціся...

Адарка. Їзвесна, трудоў многа палажыў. Нада прызнацца, ты настаяў... Трэба, каб ячэйка благадарнасьць вынесла...

Павал. Згадзіся, Адарка, што іначай нельга... Але—я не за падзяку... Паглядзі сама—капейкамі збіраліся грошы.

(Праходзяць два хлопцы з музыкаю на гармоніку і гукаюць ім: „Добры вечар! таварыш Павал! Скора пусьцяць сьвятло?“).

Павал. Вечар добры... пусьцяць ужо, пусьцяць...

Адарка (да Паўла). Только-бы ў яго там і на гэты раз нічаво-бы не папорцілася... не-то—будзе правал.

Павал (гучна). Толькі сапсуе, тады сукінага сына зарыштуе. То будзе яўны саботаж. Паглядзі, які стварыўся настрой! Кожнае дзела ляпей многіх і многіх слоў... Мы бярем фортэцыю і кожнаю справаю замацоўваем сваю перамогу... (Спыняюцца каля Паўлавай хаты ў цяньку). Гэта найлепшая агітацыя...

(На зборні чучён агульны сьмех).

Адарка. Я согласна... Нада іспользаваць гэту заваёву як найпаўней... Нада даказаць...

(Раптам выбухае стрэл, якісь няўдачны, ціхі. Чуецца трывога, выгукі: „Ла-ві-ы! Вось яны, во! Хло-оп-цы-і! Сю-да-а!“ Тупатня, гоман. Натоп з хлопцаў ды дзяўчат запаўняе двор Чэмераў. Выбягае на вуліцу Прузына. У натоўпе Павал, Адарка, Юстына. Павал трымаецца за прастрэленую руку).

Зьява VII

Хлопец з натоўпу. Таварыш Чэмер, гэта-ж ваша жонка страляла... Вось, таварыш Чэмер...

(Галасы з натоўпу: „Яна, яна“).

Другі хлопец. А нехта ўцёк... На агароды... Праўцом на гумны...

Адарка (паказвае пальцам на Юстыну). Негадзяйка! Яна задумала зьявсьці таварыша Паўла... У загаловы... знаём... ня скроешся, галубка...

Юстына (нэрвова тупае ў натоўпе). Маў-чы-і... шлю-ха-а... Я не дапушчу ізьдзявацца над сабою... такой, як ты... Я...

Адарка. Як ты сьмела страляць?.. Ты знаеш, у каго ты страляла і што за гэта цябе чакае? Га?

Юстына (храбрыцца). Я страляла... Я ведала, што... дзелаю... он стал у меня на дароге... он погубіў... он не дае мне построіць мою жысьць... Я нарочна страляла... Я не хацела яго ўбіць... Я хацела паказаць, што магу... што буду трэбаваць...

Павал (уладуючы руку). Вар'ятка... Няпрытомная... Ты...
разам з Торкам? Пакушэньне-э... Ха-ха-ха!

Юстына. Я адна... Я... Пусьце-эце мяне...

Павал (да Адаркі). Няхай ідзе... Шалёная...

Адарка. Нет... Яе нада адвясцьці ў аддзел міліцыі...
Гэта загавар... Она не адна... Ёзвесна... Таварышчы! Адвядзеце-э... (Юстыну асьцярожна, нерашуча бяруць пад рукі).

Юстына (вырываецца). Насільнікі... Куды вы мяне паведзяце... Я не праступніца-а... Я хацела паказаць, што он не павінен, што он... пусьцеце! (Вырываецца і бяжыць з двара).

Адарка кідаецца ўсьлед за ёю, крычучы: „Сто-ой! Таварышчы, лавецце-э!.. Некалькі хлопцаў бягуць, галёкаючы: „Лаві-ы! Лаві-ы!“.

Павал (робіць некалькі крокаў к вуліцы). Кіньце-э! Кіньце-э!
Адарка! Таварыш Адарка! К чаму гэта!

(Шум і гук ня сьціхае. У гэты момант запальваецца электрычнасьць і ўміг трывога перавяртаецца ў радасныя выгукі, воклічы, гукі „Ура-а“).

1-ы. Глядзі-ы! Вунё о!..

2-і. Во, во! Га-а-гга-а!

3-і. Бач, бач, як мясяц...

4-ы. Полагам так... Промінам. Ха-ха-ха!

5-ы. Як прыгожа... Па ўсім мястэчку...

6-ы. Гэта ўсё Павал Чэмер... Дастараўся...

7-ы. Брала! Таварыш Павал!.. Га-а-гга-га... Ггу-уз-зу-ух-гу-у...

Павал (абураны ўсім, што творыцца на яго ваччу, хвіліну стаіць на адным месцы, як заварожаны, пасля рухае на вуліцу, у бок голасу, натхненна гаворачы). Дайшоў. Настаяў! Няхай ведаюць Авосьцы... Вот... Не за дзякуй... Не... Савецкая ўлада можа, мусьць, умее... і зробіць... новае, сьветлае, радаснае жыцьцё...

(На зборні пяюць: „Адрачомся ад старага міра“).

(Заслона)

11-ІІ-26 г.

ДЗЬВЕ СІЛЫ

Драматычныя сцэны з жыцця прамысловага цэнтру

Чынныя асобы:

ІГНАЛЕВІЧ САМУСЬ ПАЛІКАРПАЎ—дырэктар заводу.

ЛУСТА СЫМОН ГАЎРЫЛАЎ—галоўны інжынэр, спэц.

РОЗА КАРЛАЎНА—жонка Лусты.

РАМАН—сын Лусты.

ХРЫСТЫНА—дачка Лусты.

ВЕНДУШЭВІЧ АВІЛ АНТОНАВІЧ—інжынэр-конструктар, у адміністрацыйных адносінах падлеглы Лусту.

ЖЭЛЯЗЮК ПРОХАР САЎКАВІЧ—начальнік трактарнага цэху.

БАНДАРОВІЧ ЮСТЫН—тэхнік.

АКОРАК ТЭКЛЯ ІГНАТАЎНА—асабовы сакратар Лусты.

КРУГЛІК ПРУЗЯ—табельшчык.

БАБУЛЬКІН ВАР'ЁН—чарцёжнік.

БЯГУНЕЦ ЯДЗЯ—канторшчыца.

ТАПТУХА ВОЛЬКА—арцельшчыца.

ХЛЕБНІК ТАМАШ—прадзаўком.

ГАРНАК МАЦЕЙ—сакратар ячэйкі.

ЖМЕНІН МІКІТА—вартаўнік канторы.

ВІКТАР }
МАКАР } рабочыя.

ВІКЦЯ—служка Лустаў.

ГРЫПІНА—кухарка Ігналевіча.

СЬМЕХІНА ЮЗЯ СІЛКАЎНА—таварышка Акорака Тэклі.

РАБОЧЫЯ.

Дзея першая

Мэталёвы завод „Чырвоныя Зоры“. Кантора заводу. Габінэт Сымона Лусты, застаўлены чатырма канторскімі сталамі. На сьценах партрэты К. Маркса, У. Леніна і Сталіна. Праход у габінэт праз невялічкую каморку, з адным столікам і шафкаю—для арцельшчыцы і вартаўніка. У габінэце Лусты—Акорак Тэкля і Бабулькін Вар'ён. Пры адчыненна вакно. Відны сьцены заводу. Чуцён гул і бразак.

Зьява I

Акорак Т. (перакладае паперы на Луставым сталe). Вы ведаеце, таварыш Бабулькін, нашаму начальству ніколі самому ня справіцца з паперамі. І адкуль яны толькі бяруцца—цэлы касьцёр. Што дзень—то болей. А сотні адсылаюцца... Ня справіцца... Ня справ...

Бабулькін (з трохкутнікам у руках). Сымону Гаўрылавічу цяжка. Падумайце-э, кіраваць гэткаю машынаю! Лёгка казаць. Шэсьць тысяч рабсчых! А хто яму памагае? Ігналевіч? Ды што казаць... Гэта для маркі... А Вендушэвіч?..

Акорак Т. У нас многа што для маркі... І з боку ўправы, і з боку працы... Вазьмеце, добра вы кажаце, Вендушэвіча—што гэта за інжынэр... А якое амбіцыі... Я тое, я гэтае... А сапраўды, толькі й знаку, што перашкодзіць Сымону Гаўрылавічу... Вынаходзец яшчэ... Трубку выдумаў.

Бабулькін. Ага, ага, падумайце-э... Венду-у-шэ-эвіч!..

Акорак Т. (ідзе да свайго стала). А з якім гонарам трымаецца... Нібы ўсё ад яго залежыць...

Бабулькін. Ага, ага... Савецкі інжынэр... Вынаходзец...

Акорак Т. (звоніць). Пыл у вочы пускае... Думаеце навошта—каб Сымону Гаўрылавічу ножку падставіць. (Звоніць яшчэ). Інтэрэсы заводу, палепшаньне вытворчасці.

(Уваходзіць Жменін. Акорак не заўважае).

Зьява II

Жменін. Вы мяне звалі, таварыш Акорак?

Акорак Т. Цікава, чым кончыцца сёнешняя спроба... Вы, таварыш Бабулькін, не прыслухоўваліся?

Жменін. Колькі там гоману! Усё начальства сабралася. Зараз меліся сход адчыніць...

Бабулькін (ня глядзячы на Жменіна). Та-ак?.. Ты як чуў аб гэтым? (да Акорака Т.) Ага, ага... Гэта цікава. Казалі там, што... больш гутаркі, ніж справы...

Акорак Т. Волька ня прыходзіла? Трэба ў табельную занясьці... Во гэта... Хутчэй, калі ласка.

Жменін. Адказу чакаць?

Акорак Т. (глядзіць увакно). Вунь Сымон Гаўрылавіч з Бандаровічам... Не-э, нехта іншы...

(Бабулькін падыходзіць да вакна. Жменін таксама павяртаецца і глядзіць).

Бабулькін. Дзе-э? Гэта вось?

Акорак Т. Не-э, схаваліся за гмахам трактарнае...

Жменін. Чакаць адказу?..

Акорак Т. Ня трэба. (Жменін выходзіць. Акорак Т. ідзе да дзвярэй). Я й забыла... Жменін!

Зьява III

(Уваходзіць расстроены Бандаровіч. Перапыняе Акорака Т.)

Бандаровіч. Жменін памчаўся... Ах... Тэлефон працуе? Ласьне з гэтага можа быць карысьць для справы?..

Акорак Т. Што здарылася, таварыш Бандаровіч?

Бандаровіч. Чаго чакалі, тое й здарылася... (Звоніць). Габінэт таварыша Жэлязюка?.. Бухгальтэрыя?.. Адбой, таварыш... І, здаецца, нікому ўтратку... А, разумееце?.. Габінэт...

Акорак Т. Гэта на пробе?

Бандаровіч. Таварыш Жэлязюк? Няма? Просіць Бандаровіч... Хвароба—ня проба... Звод адзін... І хоць-бы Сымон Гаўрылавіч... Памоему...

Акорак Т. Вы дарэмна, таварыш Бандаровіч... Сымон Гаўрылавіч...

Бабулькін. Сварка?!

Зьява IV

(Улятае Круглік)

Круглік. Цэлы шурум-бурум сярод рабочых... Ва ўсіх майстэрнях—спрэчкі, гутаркі...

Бабулькін. А сход як?

Круглік. Ня ведаю. (да Акорака Т.) Вам вылічыць гэта? Жменін не растлумачыў толкам.

Акорак Т. Чорт яго ведае... Пашлі дурнога, а за ім другога. (Звоніць). Выведзіце, калі ласка, за апошні тыдзень.. Прасіў Сымон Гаўрылавіч...

Круглік. Добра... Хіба заўтра?.. Ужо пара дахаты...

Бандаровіч (дапісвае). Хадзем... Утро раніцы мудрэй... (Выходзіць з Круглікам).

Зьява V

Акорак Т. Вы таксама йдзяце, таварыш Бабулькін?
Бабулькін. Пайду... А вы пачакаеце Сымона Гаўрылавіча?

Акорак Т. Трэба... Мне вельмі цікава, як гэта там... (За дзвярыма чуецца гоман). Ці ня йдзе?..

Бабулькін. Гудок быў?

Акорак Т. Ня прычула... (Глядзіць у вакно). Пры такіх умовах ці-ж можна мець парадак на прадпрыемстве!..

Бабулькін. Бывайце-э здаровы... Скажэце Сымону Гаўрылавічу, што я заўтра раніцою кончу ўсё... Дома працую...

Акорак Т. Да яму, відаць, сёння зусім не да гэтага... Памоему... (Не прыкмячае выхаду Бабулькіна). А памойму, усё залежыць ад Ігналевіча... Будзь-бы на мяне... (Азіраецца). Ха-ха-ха! Сама сабе даводжу... (Чуецца стук у дзверы). Ваходзьце-э... (Гудок).

Зьява VI

Жэлязюк (у дзвярах). Сымона Гаўрылавіча няма?

Акорак Т. Уваходзьце!..

Жэлязюк. Вы збіраецеся йсьці?.. Няўжо Сымон...

Акорак Т. На хвілінку, Прохар Саўкавіч... Вы ня хочаце са мною й параю слоў абмяняцца?.. (Падб'ягае і хапае яго за руку).

Жэлязюк. Тэкля Ігнатаўна!.. Я ня тое, але... часу—хоць зарэжце-э... Сымон Гаўрылавіч прасіў...

Акорак Т. (хітра сьмяецца. Зачыняе дзверы). І мяне прасіў таксама... Раніцою, а цяпер... Прохар Саўкавіч, ласьне гэта ня... подласць?..

Жэлязюк. У высокай меры... Тут паход, капаньне-э... Я вам скажу, Тэкля Ігнатаўна... сыстэма ўжо гэткая... Вазь-

ме-э-це нашу майстэрню... Вы думаеце можна наладзіць працу!. Я ўжо... як напіраў, біўся... А—ані рады... Цэлы рад прычын, як той бясконцы ланцуг... Ні кроку наперад...

А корак Т. Вы былі на пробе?.. Сымону Гаўрылавічу, кажуць, прыкрасьцяй наказалі...

Жэлязюк. Го, гэта ня дурны Вендушэвіч, бач... гэта яго прылада мае буйнае значаньне... Ён падніме выраб формаў на дваццаць процантаў... Але... Ці-ж гэта ўсё-э? Далі-б нашаму брату гэткая ўмовы—мы Форда нагналі-б... Тэкля Ігнатаўна-а... звязаны мы... Нам не разгарнуцца ў гэтай атмосфэры... Мы... (Тупае між сталоў). Вось чаму ня хочацца вярэдзіць думак... І так цягне, каб куды ў зацішны, свой, сямейны куток...

А корак Т. Мы пачакайма Сымона Гаўрылавіча...

Жэлязюк. Няма часу, ведаеце... Заданьні, заданьні... Хмара заданьняў, ведаеце... душаць нас сваёю бяссыстэмнасьцю...

А корак Т. Кіньце... Хто іх усе выканае... Або карысьці, калі выконваеце?.. (Глядзіць у вакно). Памоему, Прохар Саўкавіч, вам трэба было іначай зрабіць... Трэба настойна заявіць Ігналевічу, калі надалей будуць гэткая адносіны, вы з Сымонам Гаўрылавічам, з іншымі вы кідаеце працу і...

Жэлязюк. Жартуеце? Гэта выступленьне-э... А ў кожным выступленьні-ы... Ведаеце... Ды, пры гэтым, усё ад Сымона Гаўрылавіча залежыць...

А корак Т. (зрываецца з месца). Мякіна вы—вось што. І Сымон Гаўрылавіч і вы, Прохар Саўкавіч... Трусы... Ласьне можна папускацца? Вы—аснова ўсяго заводу... Няхай-бы бяз вас...

Жэлязюк. Тэкля Ігнатаўна, адкуль у вас такі ваяўнічы настрой?.. (За вакном чуецца гоман рабочых).

А корак Т. Я не магу... проста не магу, калі гляджу на ўсе гэтыя парадкі, на ўсю... (Памаўчаўшы). Ну, а як з падзячным лістом Сымону Гаўрылавічу? Ня чулі?.. Замойкла... Зацягнулі... і тут рука Вендушэвіча.

Жэлязюк. Заціхла... А мо...

(Стук у дзьверы. Настарожваюцца. Уваходзіць Таптуха).

Зьява VII

Таптуха. Сымона Гаўрылавіча няма? З управы яму экстраная цыдулка... (Садзіцца). Замучылася... Няма рады... Нідзе ня вырваць капейкі грошы. Про-о-ста, як языком зьлізала... Бегаеш, бегаеш... Я вам перашкоджу?.. Зараз іду... Значыць, няма.

Жэлязюк. Калі ласка... Ведаеце-э... Я сам Тэклі Ігнатаўне паперашкодзіў...

Акорак Т. Кіньце-э... Ласьне ў нас сакрэты якія?

Таптуха. Перадасьце ліст, цыдулку, калі ласка... Ужо зараз сем гадзін? Ідзеце, таварыш Жэлязюк? (Накіроўвае да дзьвярэй).

Жэлязюк. Пайду. Тэкля Ігнатаўна, вы ўжо без мяне...

Акорак Т. (забягае наперад). Ня пушчу, Прохар Саўкавіч... Сымон Гаўрылавіч вельмі будзе-э рад, калі вы яго пачакаеце... Ён зараз...

Жэлязюк. Адкуль вы ведаеце, што зараз...

Акорак Т. А дзе яму бавіцца.

Таптуха. Я вас не дачакаю, таварыш Жэлязюк... Бывайце. (Выходзіць).

Жэлязюк (кідаецца за ёю). Таварыш Таптуха, у мяне да вас маленькі інтэрас...

Акорак Т. Прохар Саўкавіч, гоў, Прохар Саўкавіч... Нявежа... (Адварочваецца ў вакно і занёўважае, як у каморку ўбягае Луста, абураны, злы).

Зьява VIII

Луста (бяжыць да тэлефону). Тры тысячы...

Акорак Т. (раптам здзіўлена). Гэта вы, Сымон Гаўрылавіч!... Вой! Ну, паверыце, зусім не заўважыла... (Да сябе). Ах, гэта-ж яны дзьвярэй не прычынілі... Дуралеі!

Луста (бязуважна). Барышня-а... ды дасьце вы ці не... Тры тысячы... Так, тры-ы ты-ыся-ачы дзесяць... так, дзесяць... Аглухлі?.. Дзякуй... Роза, ты? Хто каля тэлефону? Марыля, га? Заві Розу... Розу Карлаўну... (Да Акорака Т.). Я вас прашу, Тэкля Ігнатаўна... можа... Проста сілы няма далей... Нахалы, хамы... Гэта ты, Роза? Што-ж гэта—заву, чакаю, а ты... Сёма гавора... Так Сёма... Праз поўгадзіны буду. Тут у мяне справы... Але—справы, агонь іх няхай папаліць...

Буду, буду, праз гадзінку... ну можа менш, а можа... Вы абедайце-э... Нікуды не паеду, не... Да ўбачэньня, добра... (Да Акорака Т.). Прычынеце, Тэкля Ігнатаўна, вакно; даруйце, калі ласка. (Тупае). Вы ведаеце, я далей не магу... Хамы... Я рашуча пастаўлю пытаньне: або я, або Вендушэвіч; або веды і вопыт, або... невуч і хвалько... рамесьнік... Праца ці лёзунг... гаворка, інтрыгі...

Акорак Т. Ну, а Ігналевіч, бач, Ігналевіч... Сымон Гаўрылавіч, вам сказаць рашучае слова і тады...

Луста (тупае). Вось выляпіў нейкую пустую, сама-тужную варстатку, а ўжо... вынаходзец, галава. Эдысон... На сто процантаў павялічэньня вырабчасьці... Падняцьце прадпрыемства; фордызм яшчэ... Жабракі...

Акорак Т. А я-б на вашым месцы... Усё-ж залежыць ад вас—пераварнулі як-кольвечы шрубу ўбок і па варстату... Раз, другі... Яму няможна даць ходу...

Луста. Ды я ўжо ведаю, як зрабіць... я ўжо заявіў у мястком... Павялічыць вырабчасьць... Няхай спадзяецца... (Памаўчаўшы). Вы дамоў накіроўваецеся, Тэкля Ігнатаўна?.. Я-б хацеў з вамі, каб гэта... Так пражэ... Куды ні падумаю—усюды нудзішча—дзеца няма дзе, няма...

Акорак Т. (знаходзіць цыдулку і падае Лусьце). Выбачайце... Нядаўна Волька прынесла... З управы... Прашу вас, Сымон Гаўрылавіч... Буду рада вас бачыць у сябе...

Луста (чытае. Ухмыляецца). Так... добра, до-обра-а... (Да Акорака Т.). Я-б да вас заехаў з вялікаю ахвотаю... Паверыце...

Акорак Т. Экстраная цыдулка?.. Вельмі буду рада...

Луста. Гэ-э! На гарбату мяне запрашае адзін... Толькі нуда і там... Я думаю, пойдам... (Зьбіраецца). Усё-ж я не чакаў гэткага нахальства... Сапраўды—пусьці-ы сьвіньню... (Прыслухоўваюцца). Пойдзем... (Ідуць. І калі Луста бярэцца за клямку дзвярэй, яны адчыняюцца з другога боку. Пралазіць галава рабочага).

Зьява IX

Рабочы. Прабачайце... Я да вас, таварыш начальнік... Чакаў цэлюю гадзіну.

Акорак Т. Ужо пасья працы, дарагі... можа заўтра...

Рабочы. Я не да вас... Я добра ведаю сам...

Луста. Нічога, нічога, кажы... Вы, Тэкля... Ігнатаўна...

Рабочы. Я прашу, таварыш начальнік, даць запіску да Бандаровіча... Я хадайнічаю перавясьціся на такарны варстат... Вось ужо колькі часу, а ён...

Луста. Да я яму скажу лічна... Я яго буду бачыць... Можа і сёньня..

Рабочы. Я прашу, таварыш начальнік... Вы забудзеце...

Луста (дастае блёк-нот і піша). На, калі ня верыш... Да ўбачыць...

Рабочы. Дзякую. Вельмі дзякую. Даруйце... Што зрабіць... (Выходзіць).

Зьява X

Акорак Т. Во, бачыце... рабочыя да вас... І мне думаецца, калі толькі стане пытаньне наконт таго, ці вы, Сымон Гаўрылавіч, ці Вендушэвіч,—я ўпэўнена, што ўсе рабочыя... за вас...

Луста (гіранічна). Тэкля Ігнатаўна, Тэкля Ігнатаўна... Даверная мая...

Акорак Т. Чаму?

Луста. Не адцягайцеся ад зямлі... Глядзецца сапраўднасьці ў вочы... Едзем... (Выходзяць). Едзем лепш...

Зьява XI

Жменін (уваходзіць з мяцёлкаю). Бач, як засядзеўся Луста... Прыпякло, напэўна... Ды густа... Луста, як кажуць, атрымаў тлуста... Не спадабалася—перабой. Вендушэвіч падмочвае... Так... як кажуць, просты—пану... Здорова... Усё-ж галава. (Паціху падмятае. Пераглядае на сталох паперу. Пазірае на партрэты). Даводзіцца лічыцца... Гэта ня мінулае, што „як мая нага хоча“... Народ—гаспадар!.. Прэ саматугам і ў політыку і ў тэхніку. Глядзім—сёньня дубальтовыя рублікі, заўтра лёгкаходныя краны, а гэта складаныя варстаткі.. Патрошку, крок за крокам... (Усьміхаецца). А гэтаму не па сабе... Ха-ха-ха... Чаму ня ён... Ё, як рак, чырвоны... ад злосьці... А гэтая вяртуха таксама ні на крок. Чулая якая!.. Так і сочыць, так і нышпарыць. А як там, а што казалі, а чаму так... Дападкая... А там? Там, як і тут. Зрабіў Вендушэвіч паляпшэньне, усе за яго; зробіць Луста, яму пашана... Чаго-ж зайздросьціць і злавацца? Нечага. Ацэнка пра-

відловая, заслужаная. Ды, памойму, тут справа ўся ў заводзе... На завод трэба зьвярнуць увагу, а ім—аб сабе... (Слухае). Яшчэ некага нясе? Як на вакзале, ды годзі. (Стук у дзьверы). Ды чаго там стукаць—уваходзь. (Мацней). Уваходзьце! Раней ня было часу.

(Уваходзіць Хлебнік Тамаш).

Зьява XII

Хлебнік. Мікіта?

Жменін. Як бачыце.

Хлебнік. А начальства даўно пайшло?

Жменін. Дзякуй богу, восьмая на носе...

Хлебнік. А ты-ж чаго замарудзіў? (Разглядае паперы).

Жменін. Мяне замарудзілі... Карцелі дагэтуль... Я думаў на ўсю ноч гутарак хопіць... Уразілі забалюча на пробе... (Інакшым тонам). Ды ў нас, таварыш заўком, таксама нелады: іншаму ўздумаецца ўсю пору сядзець, а ты чакай, галодны, змучаны... Мусіш зачыніць і падмясьці... А скажы заплаціць за свержурочны час—гатовы вочы выдраць. (Матае рукою).

Хлебнік. Гэта-ж не заўсёды мо'?

Жменін. Не заўсёды... Як кажуць, дзень абмінуць і йзноў. Вось на гэтым тыдні, дык дзень-у-дзень...

Хлебнік. Дамагайцеся аплаты... Трэба пазваніць. (Ідзе да тэлефону). Дайце-э, калі ласка, быўшы готэль Аркадыя. Але, Аркадыя... Дзякуй...

Жменін. Дамагаемся... Зараз дзесяць гадоў як дамагаемся... Змагаліся... Ня так лёгка... старому...

Хлебнік. Разуверыўся?.. Аркадыя? Дваццаць тры... Прузя-а? Га? Ты сёння дома?.. Даўно з заводу?.. Я?.. Выабразі, што з канторы Лусты... тут удваіх філэзофствуем... Удваіх з Жменіным, але... Заеду... Тут яшчэ ўсё пробнае паветра... Ня ўзьлюбіў Луста... Ха-ха-ха! Гонар! Не чакаў, ведаеш, гэткага эфэкт... Так, так... Вендушэвіч зарэкомэндуе сябе... Добра, кажаш?—Вядома, вядома... Адзье-э...

Жменін. Сталёвым будзеш—разуверышся...

Хлебнік. Абавязкова, абавязкова... Адзье... (Да Жменіна). Вы мне калі-небудзь дакладней раскажаце... (Ідзе з габінэту).

Жменін. Я прашу, таварыш заўком... зараз выслу-
хаць... Тут-жа нядоўга, не аповесцьчытаць... як кажуць,
я табе слова, а ты мне...

Хлебнік. Таварыш Жменін, сёньня нельга, зусім
нельга... Я-ж зранку ў дому ня быў... (Выходзіць). Бывайце!

Жменін. А я?... Халера надала гэтую пробу... А яшчэ
гэтая вяртуха... паехала-б дамоў і там хоць усю ноч... А то
ў канторы... Мятлою-б гэтаю ўсіх. (Трасе мятлою над сталом
Лусты). Кожнаму сваё... Ня быў дома, а звоніць табельшчы-
цы... Найдзі ты лад які. Пацьвільваюцца адзін з другога,
а ты тут... Шоргаеш мяцёлкаю за скарынку... Не-э, не-э!
Памойму, яшчэ многа трэба жучыць іхняга брата... Дакуль
гэта будзе гэтка... Годзе! Годзе, браткі, пара аб заводзе
думаць... Пара думаць аб агульнай справе... Так, так, мілыя
Лусты-ы... мілыя...

(Заслона).

Дзея другая

Кватэра Сымона Лусты. Сталовая, у правым баку адгароджаная
фіранкамі кухня. Каля фіранкі шафа-буфэт. Насупроціў—шафа для
адзеньня. Пасярэдзіне сталовае стол, а вакола некалькі крэслаў. Напе-
радзе дзьверы ў іншы пакой. З боку дзьвярэй палічка з кніжкамі.
Стол напаягове для яды... Расстаноўлена пасуда.

Зьява I

Роза Карлаўна (ідзе з кухні да вакна). Добрае поўга-
дзіны... Ужо ведама яго мера... Поўгадзіны!.. Ізноў, пэўна,
у Тэклечкі... (Хвалюецца). А-ах! што-о ён... што т-ты сабе ду-
маеш, Сеня, што! Стары чалавек!.. З сям'ёю... Калі ты кінеш
гэту сваю дурасьць... Забыўшы сям'ю... Да дзіва, што гэтка
адносіны ад начальства... Ці-ж людзі ня ведаюць... Пашана-
ваў-бы сябе... Вось завошта трэба пахвальны ліст, ха-ха-ха!
Пашанаваў-бы мяне-э, дзяцей... Дык не... (Ідзе да дзьвярэй дру-
гога пакою. Стукае). Раман, заві Хрыстыну і будам есьці...
Дакуль мы будам чакаць... Загінуў ізноў...

Раман (з-за дзьвярэй). Я пазваню хіба?

Роза Карлаўна. Куды ты званіцьнеш...

Раман. На завод...

Роза Карлаўна. Так ён табе й сядзецьме на за-
водзе... Атрымаеш...

Раман. Тады я да Прохара Хведаравіча пазваню...

Роза Карлаўна (сярдзіта). Кінь званіць... Ідзеце есьці...
Вікця-а!

Вікця (з кухні). Слухаю, гаспадыня.

Роза Карлаўна (ідзе да стала і садзіцца). Давай. Сымона Гаўрылавіча чакаць ня будзем.

Вікця. А мо' ён зараз прыдзе?.. Пастыне ўсё...

Роза Карлаўна (устае з крэсла. Сярдзіта). Пастыне, пастыне-э!.. Табе цяжка паварушыцца ўдвойчы... Распанела...
Грошы плаці, а бойся-а... Правы набылі вялікія... Дзяржаваю правіць хочаш... Ведаю... Дасі...

Вікця. Роза Карлаўна, дык чаго ўжо вы так... я-ж хацела...
Да вас нямаведама як падыйсьці... Усё нядобра, няўгодна... Вы старога не забылі...

Роза Карлаўна. Ты мяне ня ўпікай старым, чуеш? Давай есьці. (Бяжыць да дзвярэй і стукае). Раман, Хрыстына! Дзеці! Прасіць мо' вас? Хадзеце... (Мацней стукае). Няўрокам, бацьку акуратнага маеце... Эх-гэ-хэ!..

Зьява II

(Уваходзяць Раман з Хрыстынаю)

Хрыстына (весела. Перапрашальна). Ня злуйцеся, маман... Мы-ж думалі, што папа...

Раман (суха). Мама заўсёды на нас злосьць спаганяе... Як быццам-бы мы вінны...

Роза Карлаўна (стукае кулаком па сталае). Годзі мне нататкі чытаць... Не ўгадзіла? Не спанраўна... Ваш бацька мне во тут...

Раман (ціха). Як-бы мы бацьку падвучваем...

Роза Карлаўна. Падвучваем... Вікця!.. Нясі на стол.

Вікця (з кухні). Зараз...

(Раман, адварнуўшыся ў вакно, пры).

Хрыстына (тоўхае яго). Сьціхні. Маман не дражні... Чуеш, Рома?.. Уй, вуй...

Зьява III

Вікця (нясе страву на стол). Ставіць?

Роза Карлаўна. Стаў вось сюды... А другое гатова?

Вікця. Гатова, гаспадыня... (Намерваецца ісьці).

Роза Карлаўна. Садзіся...

Вікця. Я зараз, вось... (Хаваецца за фіранкаю).

Роза Карлаўна (разьлівае ў талеркі страву). Неўтрапёная... Савецкая прыслуга... Абедайце-э, дзеці...

Вікця (выбягае з кухні). Та хай-бы ж я разьліла.

Роза Карлаўна. Еж... (Прабуе). І сёньня перасаліла!.. (Ківае галавою). Робіш адно, а думаеш аб іншым...

Вікця. Няпраўда, не салоны суп...

Роза Карлаўна. У цябе ўсё добра. (За дзвьярыма чуцен звон тэлефону). Звоняць? Бяжы, Раман, паслухай...

Хрыстына. Я пабягу.

Роза Карлаўна. Цябе не пасылаю. Раман!.. (Раман бяжыць. Вікця гардліва йдзе на кухню. Роза Карлаўна адвяртаецца ў бок тэлефону і слухае).

Раман. Мама, вас бацька просіць...

Роза Карлаўна (зьдзіўлена і ў той-жа час радасна). Няма часу, беднаму... Дзела па горла... (Паціху ўстае і йдзе).

Раман. Хутчэй, мама...

Роза Карлаўна. Хутчэй! Падумаеш! Не пасьпее... Мы ня столькі яго чакалі... Пачакае і ён.

Вікця (нясе яду). А дзе-ж гэта маці?

Хрыстына. Да тэлефону маман пазвалі... Давайце другое.

Вікця. Мо'ж пачакаць трэба іх?

Хрыстына. Давайце-э...

(Чуваць у тэлефона рэзкі голас Розы Карлаўны).

Роза Карлаўна. Так, так, бо й не дачакацца... Дзякуй богу, дзевятая гадзіна, а ты... Вядома, разумею... У цябе занадта клопатаў... Тэклю... Тэ-тэк-лю-у... А то'ж куды... Пасаромеўся-б...

(Вікця з Хрыстынаю ўсьцішыліся і настаражыліся... Вікця не пачула, як з яе рук выпаўзла талерка і зычна дзвэнгнула аб падлогу. Вікця дзіка ўскрыкнула).

Хрыстына (хапіла Вікцю за руку). Шша-а, шш!..

Роза Карлаўна. Што там за трасца-а?.. Гэта я не да цябе-э... У хаце тут...

Раман (з дзвьярэй). Што ў вас гэтта?.. Аднае хвіліны ня могуць ціха... Дзеці малыя... Бачыце, што маці...

Хрыстына. Маці, бацька... Ты-б, Раман, хоць трохі быў далікатнейшы да...

Роза Карлаўна (нема). Вы сьціхнеце, нарэшце?.. Гэта ўсё тут... Прыедзеш?.. Не адзін?.. А раней ня было часу сказаць... Тэкля Ігнатаўна-а?.. Прашу, калі ласка, далікатней... Так, так, я табе ня прыслуга... Адзье... (Вешае трубку). Зараза-а!.. (Ідзе раззлаванаю ў сталовую. За ёю моўчкі Раман. Вікця і Хрыстына не зварухнуцца). Вікця-а! Прынясла другое? (Садзіцца).

Вікця. Проша, Роза Карлаўна...

Роза Карлаўна. Вы елі, дзеці?

Хрыстына. Я ела, маман... А Рома...

Роза Карлаўна. Садзіся, Раман... Палажы, Вікця. (Памаўчаўшы). Вы пойдзеце, дзеці, у ўнівэрсытэт?

Раман. Мне трэба абавязкова... Сёньня будам студком выбіраць...

Хрыстына. А ў нас, мамачка, пэўна, ня будзе лекцыі... Я думаю ня йсьці...

Роза Карлаўна. Пайдзі, дачушка... А то бацька будзе незадаволены...

Хрыстына. А папа скора прыдзе-э? Не казаў?..

Роза Карлаўна. Ведае хто, што бацька думае... Давай, Вікця, кісель...

Хрыстына. Я не хачу...

Раман. Я таксама не хачу...

(Вылазяць з-за стала. Раман дастае з шафы паліто і адзяецца. Хрыстына бяжыць у другі пакой. Вікця падае кісель, якога, аднак, ні сама, ні Роза Карлаўна не ядуць).

Зьява IV

Вікця. Прыбіраць?

Роза Карлаўна. Еж! Не глядзі на мяне... (Да сына). Ты йдзеш, Раман?

Вікця. Не хачу... (Ходзіць з пасудаю то на кухню, то назад).

Раман. Іду.

Роза Карлаўна. Надоўга?.. (Да Вікці). Прыбірай... Сымону Гаўрылавічу ў пліце пакінь... (Устае і накіроўвае ў другі пакой, пасьяля вяртаецца). Ты купі, Раман, назаўтра да гарбаты... Але не-э... Усё роўна трэба Вікцю пасылаць... (Ідзе да вакна).

Раман. Дык мне ня трэба купляць? (Ідзе на кухню).

Роза Карлаўна. Чакай!.. Можа стрэнеш, часамі, бацьку...

Раман. Дык што яму сказаць?

Роза Карлаўна (махае рукою). Нічога, няхай...

Зьява V

Хрыстына (выходзіць адзетаю ў сталовую). Маман?

Вікця (выбягае з кухні). Роза Карлаўна?

Роза Карлаўна (паглядае то на адну, то на другую). Чаго вам?

Вікця. Прохар Саўкавіч прышлі...

Хрыстына. Вы, маман, не зачыняйце дзвярэй на ключ.

Роза Карлаўна. Прасі, Вікця, Прохара Саўкавіча... (Да Хрыстыны). Або ня ведаеш, што рабіць, калі зачыню?

Хрыстына. Мамачка, вельмі нядобра лезьці ў палісаднік...

Роза Карлаўна. Што яшчэ за навіна... Прохар Саўкавіч! Чаму-ж ня йдзеце! Калі ласка... Што за сараматлівасьць... Ваходзьце. (Да Хрыстыны). Ідзі ўжо, дачушка, ідзі... Дзевятая канчаецца...

Хрыстына (выходзіць). Да ўбачэньня, маман. (Уваходзіць Жэлязюк).

Зьява VI

Жэлязюк. Добры вечар, Роза Карлаўна... (Цалуе руку). Я да Сымона Гаўрылавіча па маленькай справе, ведаеце... забыў...

Роза Карлаўна (паказвае на крэсла). Сядайце-э, калі ласка... (Вешае капялюх на сьценку)... Што за ўбачэньне... А калі на доўгі час, дык я... Вы-ж да нас так рэдка заглядаеце-э... Чалавек хацеў-бы сягды-тады... Ну, вы ведаеце, Прохар Саўкавіч... Мы-ж, як на востраве якім... Нікуды ні пайсьці, нідзе вечара ні правясьці, як належыць...

Жэлязюк. Так, так, ведаеце, так... Часы, нечага сказаць!..

Роза Карлаўна. Нудная пара, Прохар Саўкавіч. Яшчэ таму, у каго ў сям'і лад ідзе, сям-так, а гэта—вакол дрэнна складаецца. Сымон Гаўрылавіч мой гэткі цяжкі ча-

лавек, што ніяк-ніяк з ім не памяркуеш... Ах, я заговорваю вас, Прохар Саўкавіч... Вам можа зусім гэта няцікава. Даруйце. Я ўжо такі чалавек, што люблю перад знаёмым, прынамсі, як вы, усю душу вылажыць... З нутра напірае, ведаеце, няма рады стрымаць. А вы-ж—ну, усё роўна, як брат... Я вельмі паважаю вас, Прохар Саўкавіч.

Жэлязюк. Дзякуй, дзякуй, Роза Карлаўна. Мне так сама прыемна, ведаеце... Цягне да Сымона Гаўрылавіча... Мілы, людны ён у вас... Вось іду... прышоў, ведаеце, і адчуваю сябе, ну, як-бы вам сказаць (глядзіць у бок), як летам на зялёным поплаве, ведаеце. Вы праўду кажаце, Роза Карлаўна, што наш час—няцікавы час... Цесны, ведаеце, без разгарненьня... Асабліва нашаму брату, інтэлігенту. Ня ў модзе, ведаеце... мы...

Роза Карлаўна (устае). Даруйце, Прохар Саўкавіч, я й забыла, можа гарбаты шкляначку вып'еце?

Жэлязюк (ёрзае). Божа барані, Роза Карлаўна, навошта тая зьвярэда... Нашто-о... Я толькі што ад стала, ведаеце... Я прышоў не надоўга... Сымону Гаўрылавічу трэба адну думку падаць па сёнешняй справе...

Роза Карлаўна. Па якой справе, Прохар Саўкавіч?

Жэлязюк. А вы ня чулі?

Роза Карлаўна. Не-э! (Сярдзіта). Пачуеш! Людзям чужым хутчэй вядома аб тваім мужу, чым табе... (Крычыць). Вікця-а!

Вікця (з кухні). Чаго, гаспадыня?

Роза Карлаўна. Самавар гатовы?

Вікця. У хвілю...

Роза Карлаўна (усхвалёвана). Можа йзноў з Вендушэвічам стыкнуўся?

Жэлязюк. А то-ж бы з кім... Зараза, ведаеце... З ім у нас ня можа быць супольнае працы. Не... Ён мяшае і мне і Сымону Гаўрылавічу на кожным кроку...

Вікця (з кухні). Роза Карлаўна, можа зьбегаць да Хацкеля?..

Роза Карлаўна. Зьбегай, галубка, зьбегай... Сама памяркуй, што і як... (Адварочваецца да Жэлязюка). Усё яшчэ прыстае?..

Жэлязюк. Чым далей, ведаеце, тым болей... Адносіны ўскладняюцца да йнямавернага... Усё назнарок, нагальна становіць і становіць падножку... Падсякае да нас усякую веру, перабівае працу, ведаеце... Вось і сёньня...

Роза Карлаўна (зьдзіўлена). А што сёньня?

Жэлязюк. Прабаваў, ведаеце, сваю новую выдумку... І калі Сымон Гаўрылавіч падказаў камісіі на нягоднасьць аднае шрубкі, як вылаецца, ведаеце... Хоць у морду дай... Жаднае павагі ні па старшынству, ні па стану... Перад рабочымі нават... „Ты,—кажа на Сымона Гаўрылавіча,—гной,—кажа,—для аздабленьня новае глебы“... Гной... для глебы... падумайце, Роза Карлаўна, які наглец!..

Роза Карлаўна (нэрвова тупае па пакоі)... Безабраззе-э... Хлапчук, нявежа, а сьмее гэткімі словамі... Наогул, ніякага спыну няма зараз усякай брыдзе-э... Служка—табе камісарша, тэхнік які няшчасны—вышэй за інжынэра... А-яй... Прохар Саўкавіч, ну, гэта-ж немажліва, гэта...

Жэлязюк. Так, так, ведаеце, так... І што там сёньня было!.. Я ўжо казаў Сымону Гаўрылавічу... Трэба, кажу, раз назаўсёды-ы... Гэтаму хлапчуку трэба пера-гарадзі-ыць дарогу... а Ігналевічу—рубам пытаньне: або з Вендушэвічам, браток, з гэтым саматужнікам, невукам, або... з намі... з Сымонам Гаўрылавічам... (Устае)... Няпраўда, мо'?

Роза Карлаўна. І я так кажу... Казала неаднораз гэта... Гэтак, Прохар Саўкавіч, і толькі гэтак... (Маўчанка). Але мяне бярэ сумненьне. (Спыняецца). Вы... бач, Сымон Гаўрылавіч няздатны на цвёрды намер... Няздатны... У яго нутры занадта многа гэтае інтэлігенцкае квашаніны... азызласьці... Няздатны... Вось гэта наша і ваша бяда... Ня ўмеце і я можаце, Прохар Саўкавіч...

Жэлязюк (спыняецца пры вакне). Роза Карлаўна, даруйце мне, але вы ня правы... Не... Тут трэба ўлучыць, ведаеце, адзін момант... Ня зразу-ж... Не на ражон-жа лезьці... Махнуў рукою—гатова... Паставіў іначай шрубку... Не, тут трэба абдумаць... І я прышоў да Сымона Гаўрылавіча падрабязна аб гэтым пагаварыць...

Роза Карлаўна. Вы прышлі, бо іначай нельга... Але ён, Сымон Гаўрылавіч, бачыце, яшчэ не адчуў усяго

значаньня наступных падзей... (Нэрвова). Не адчуў... Бо, каб яго думка ня была занятая іншым,—ён даўно знайшоў-бы шлях да выйсьця-а... Тымчасам... Я вось і ня ведала-б нават, каб ня вы, аб сёнешнім выпадку. Звоніць два разы, а каб словам абмовіўся, каб бедным... І вось, бачыце, дзэсятая гадзіна, а ён не абедаў і недзе галеецца... Ні свой гонар, ні сям'і павага... яго ня кратаюць... Хваліўся лістом, атэстатам, калі ўжо! А і цяпер—ні слуху, ні чуткі... Нне-э, Прохар Саўкавіч, не-э... Трэба пе-ра-ра-дзіц-ца-а...

Жэлязюк. Роза Карлаўна! Вы сёньня як быццам-бы... даруйце мне, на некага вельмі ўжо раззлаваны...

Роза Карлаўна. Іначай нельга, Прохар Саўкавіч, нельга, родненькі... Я ўжо далей цярпець ня маю сілы... Годзі маўчаць. (Ціха. Злосна). Сымон Гаўрылавіч здрадзіць мне... І я вам скажу, яго губіць Ака-а-рак... Ака-а-рак яго губіць... Тут закапана ўсё... Тут і сам ён загразьне-э... Паверыце мне, успомніце-э... (Плача).

Жэлязюк. Роза Карлаўна, што з вамі?..

(З кухні чуён раптоўны окліч Вікці, сьледам гучны званок і стук).

Вікця. Роза Карлаўна, га, Роза Карлаўна-а... Сымон Гаўрылавіч прыехаў...

(Роза Карлаўна і Жэлязюк выпроставаюцца і робяць некалькі крокаў ад стала да кухні. Абое настарожаны і здзіўлены).

Роза Карлаўна. Вікця-а!

Вікця. Чаго, Роза Карлаўна?

Роза Карлаўна. Прыгатуй барыну вячэру...

(Адгортваецца фіранка, і ў пакой уваходзіць Акорак Тэгля, Круглік Прузя і Луста. Чуюцца іх вясёлыя п'яныя прывітаньні і ў адказ—істэрычны плач Розы Карлаўны).

(Заслона).

Дзэятрэцця

Памяшканьне заўкому—невялічкі цьмяны пакой. Голы стол у левым кутку. На сьценах процьма розных плякатаў і лёзунгаў. Каля круглай чыгуначнай печы на падставе бюст Леніна. Адбываецца пасяджэньне заўкому. Вырашаецца другое пытаньне павесткі—„інцыдэнт з пробаю такарна-рэзальнага станка А. Вендушэвіча“.

Зьява I

Хлебнік (старшынствуе). Справа Лусты—Вендушэвіча. Зачытаць?

Віктар. Вядомая рэч—усе помняць...

Бандаровіч. Трэба высветліць, у якой адлегласьці заўком мае разглядаць...

Макар. Ды тут таксама рэч вядомая... Беспагадна і неліцапрыятна... (Сьмяюцца).

Бандаровіч. Дайце слова, таварыш Хлебнік... (Шум).

Хлебнік. Проша... Слова мае таварыш Бандаровіч... Увага...

Бандаровіч. Я мысьлю, калі станаўлю сваё пытаньне, так: мы павінны ведаць, з якога боку падыйсьці да справы, каб ня ўлезьці ў чужую компэтэнцыю. Заўком павінен выходзіць з пункту гледжаньня...

Макар. Ну, вось, лекцыя... Мы разумеем ролю заўкому і тут нечага расьпінацца...

Хлебнік. Таварыш Макар, ты не даеш таварышу...

Віктар. Ты-б хоць раз, Макар, змоўчай, а то...

Макар. Няхай прадсядацель высветліць...

Бандаровіч. Дзіўны чалавек, а я чаго дамагаюся...

Віктар. Таварыш Хлебнік, растлумач хіба нам справу.

Хлебнік. Прашу ўвагі, таварышы... Вы помніце, вядома, 23 ліпня інжынэр Авіла Вендушэвіч даваў перад камісіяй спробу свайму станку, што выдумаў сам і ахвяраваў для такарных майстэрняў нашага заводу. У час спробы старшыня камісіі, галоўны інжынэр Сымон Луста, адмеціў недахопы ў станку і выказаўся аб ім адмоўна. Інжынэр Вендушэвіч западозрыў у гэтым воражняя настроі да сябе з боку Лусты і выказаў гэта яму ў рэзкай форме. Далей пайшлі спрэчкі і сварка і, нарэшце, Сымон Луста палічыў сябе абражаным з боку Авілы Вендушэвіча ды перадаў справу ў заўком. Мы павінны яе разглядзець і выказаць сваю думку... Зразумела?

Віктар. Зразумела.

Макар. Таварыш Хлебнік, а ты выклікаў у заўком Лусту й Вендушэвіча?

Хлебнік. Гэта непатрэбна.

Віктар. А ў чым Луста бачыць абразу сабе?

Хлебнік. У словах Вендушэвіча.

Макар. Ці-ж гэта мае адносіны да заўкому?

Бандаровіч. Пэўна, што мае... У гэтым расьце ва-
громністая небяспека рэгулярнай, наладжанай рабоце ўсяго
заводу... Яны грызуцца, а нам...

(Уваходзіць Таптуха).

Зьява II

Таптуха. Ubачайце, таварышы, што запазьнілася...
У ГЭТ затрымалі... Ніяк не магла вызваліцца к часу...

Хлебнік (суха). Трэба болей дысцыпліны, таварыш
Таптуха...

Таптуха (вінавальна). Я-ж кажу, што справы не да-
зволілі... Хіба-ж я знарок?.. Цудны Тамаш.

Хлебнік. Цудны... (Да Бандаровіча). Кажыце далей,
таварыш Бандаровіч.

Бандаровіч. Я, фактычна, хачу адзначыць яшчэ
раз, што ў нас на заводзе асабліва ненормальная ў тэхніч-
ным кіраўніцтве. Інтрыгі, звадкі, пад'юджваньне адзін дру-
гога—ці-ж гэта належная рэч? Завод, работа вымагаюць за-
быць гонар, капрызы ды... Паглядзеце, на колькі ў нас
пасунулася справа рацыяналізацыі за гэты год! Ні каліва...
А ці павялічылася вырабчасьць? А якасьць прадукцыі? А рэ-
жым эканоміі?.. Гэта ўсё жартачкі-ы?..

Таптуха. Пропозыцыі, пропозыцыі, таварыш.

Бандаровіч. Пропозыцыі? Мы павінны давясці да
ведама і паноў інжынэраў і таварыша дырэктара, што імі
заняхайваецца інтарэс нашага прадпрыемства...

Хлебнік. Ты, браце, ужо занадта ўвайшоў у злосьць.
Не забывай, што мы маем справу з двума партыйцамі...
Мы ня можам голаслоўна западозрыць і Вендушэвіча і Іг-
налевіча ў заняхайваньні заводу... Сама вынаходка Венду-
шэвіча...

Макар (ківае галавою). Падумаеш, вынаходка-а...

Віктар. Маўчы-і! Што ты заўсёды...

Таптуха. Яно мо' ня зусім па Бандаровічу, але част-
каю таварыш Бандаровіч праў... Становішча псуе людзей...
Гэта добра відаць...

Хлебнік (сур'эзна). Факты!

Таптуха. Усё наша пасяджэньне... першы факт... Вен-
душэвіч, хоць і партыец, а... Ці-ж можна злоўчыняць, калі

адчуваеш перавагу над непартыйным? Запытайце, як абразіў ён Лусту... Я бачыла,—гаварыць ад крыўды ня мог... А мы павінны ведаць погляд партыі на спэцаў...

Макар. Гонар зьбіў у беднага... Можна забыць мінулае... Ён думае—абагаціў Савецкую ўладу сваімі ведамі...

Хлебнік. Я думаю, што мы павінны запрасіць у заўком таварыша Ігналевіча і разам з ім абгаварыць гэтае пытаньне... А сёньня праройдам да бягучых спраў... Хто мае выказацца па гэтаму?

Таптуха. Я думаю, усе згодзяцца. Га, таварышы?

Бандаровіч. Трэба падкрэсьліць пастановаю заўкому ненормальнасьць у кіраўніцтве заводам, якая адбіваецца на ўсім прадпрыемстве... Іначай мы зацягаем справу...

Макар. Будзе-э! Мы заўтра-ж можам сабрацца і паклікаць Ігналевіча...

Хлебнік. Згодны, таварышы? Бандаровіч маўчыць?.. Згодны? Галасую: хто згодзен? Усе... Пераходзім да бягучых спраў...

(Чуецца стук у дзьверы. Усе азіраюцца).

Хлебнік. Вайдзеце!

(Уваходзіць Вендушэвіч. Усе здзіўлены).

Зьява III

Вендушэвіч. Вы мяне клікалі, таварыш Хлебнік? Крыху запазьніўся—прашу ўважыць...

Хлебнік. Я папрашу на другі раз... Зараз у нас пасяджэньне заўкому... Я прасіў зусім па іншай справе.

Вендушэвіч (здзіўлена). А ласьне вы клікалі не на разбор „мае справы“? (Сьмяецца).

Хлебнік. Якое справы? (Ухмыляецца).

Вендушэвіч (іншым тонам). У заўкоме ёсьць заява Лусты?

Хлебнік (спакойліва). Ёсьць. Мы нават сёньня...

Вендушэвіч. Разглядалі? А мяне палічылі непатрэбным і паведаміць?.. Недаверра да таварыша ці што...

Бандаровіч (устае). Таварыш Вендушэвіч, прычым тут недаверра... Мы і адлажылі затым, каб вас пазваць...

Вендушэвіч. Вось я й прышоў... Прашу паставіць пытаньне.

Бандаровіч. Чаму з-за вас павестку мяняць?

Вендушэвіч. Баіцеся за Лусту...

Бандаровіч (гучна). Хлусьня... Яўная хлусьня... А мо'й брахня... Вы ня можаце мяне западозрыць у гэтым... Вы ня маеце права...

Хлебнік (звоніць). Я вас абодвух заву да парадку... Таварыш Вендушэвіч, я папрашу вас супакойцца і ўзяць свае словы назад...

Таптуха (да другіх). Ён абразіў таварыша Бандаровіча... Бяз жаднае падставы...

Макар. Совесна так, таварышы...

Вендушэвіч (спакайней). Але я маю права запытаць у таварышоў аб сваёй справе?.. І зараз настойваю на тым, каб мне... расказалі...

Хлебнік. Супакойцеся, таварыш Вендушэвіч, мы вшае справы бяз вас ня вырашым... Мы ня дзеці і ведаем з кім і якую справу вядзем... Ды, калі хочаце ведаць, юрыдычна гэта справа ня ваша, а справа—Лусты.

Вендушэвіч. І мяне не датычыць?

Хлебнік. Гэтак, як і Лусты.

Вендушэвіч. Роўна?

Хлебнік. Роўна.

Вендушэвіч. Значыць, што мая таксама...

Хлебнік. Няхай і ваша... Усё-ж мы яе адлажылі...

Выклічам, не хвалюйцеся, тав. Вендушэвіч...

Вендушэвіч. Я папрашу не зацягваць... Бывайце-э! (Ідзе да дзвярэй і ў парозе сутыкаецца з Лустаю. Спыняецца).

Зьява IV

Луста (абмінае Вендушэвіча, да ўсіх). Добры дзень, таварышы.

Хлебнік (за ўсіх). Дзень добры!

Луста (далікатна). Я прашу ўважыць, таварышы, але мне казалі, нібы сёння заўком маю справу мецьме разглядаць? Я-б хацеў, таварышы... дадаць яшчэ цэлы шэраг фактаў аб злачыннай дзейнасці Вендушэвіча.

Вендушэвіч. Шэльма! Якое маеш права мяне абражаць!

Хлебнік (махам рукі сьцішае Вендушэвіча). Што-што, Сымон Гаўрылавіч, вы казалі?

Луста (цішэй, з хваляваньнем). Я маю дадаць да свае заявы некалькі новых фактаў... Можаб, калі заўком слушацьме справу, дапытаў-бы мяне?

Хлебнік (глядзіць на ўсіх). Таварышы, мы адкладаем іх справу на чарговае паседжаньне? (Некалькі галасоў: „Так, так“!).

Хлебнік (да Лусты). Вы можаце дапісаць на паперы, таварыш Луста, і падаць заўтра.

Луста. Я, напэўна, да Ленінграду выеду на нейкі час і прасіў-бы таварышоў у мэце забясьпекі мяне ад далейшых нападаў, зараз-жа...

Вендушэвіч (робіць некалькі крокаў да стала). Я таксама, таварыш Хлебнік, прасіў-бы зараз-жа выясьніць справу, каб сьпініць, нарэшце, нячужаную брахню розных...

Луста (адварочваецца да Вендушэвіча). Вы самі брэшаце і паскудзіце маё чэснае ймя... Я не да-апушчу-у далей гэтага!..

Вендушэвіч. Вы мае ўвагі не заслугоўваеце... Сабо-а-тажнік...

Луста (зычна). Ты адкажаш перад судом за... абразу... Я восем год чэсна служу Савецкай уладзе, а ты... (Падступае шчыльна да Вендушэвіча).

Вендушэвіч (нэрвова). Гэта яшчэ праве-э-рым...

Хлебнік (устае. Да Вендушэвіча). Таварыш Вендушэвіч, я прашу вас... і вас таксама, таварыш Луста. (Раптам убягае Акорак Тэклі).

Зьява V

Акорак Т. (засопшыся). Сымон Гаўрылавіч, га, Сымон Гаўрылавіч!.. Вас экстрана выклікае таварыш Ігналевіч... (Зьдзіўлена глядзіць на ўсіх).

Луста (спакойна паварочвае голаў у бок дзэвярэй). Мяне?

Акорак Т. Так, прасіў як найхутчэй... Чакае... Штосьці здарылася...

Луста (адварнуўшыся да Вендушэвіча). Мы з вамі на судзе спаткаемся!..

Вендушэвіч. Спаткаемся... чым скарэй... Ха-ха-ха!... (Луста з Акоракам выходзяць. Усьлед ім ідзе Вендушэвіч. Усе ў нерашучасьці. Гудок).

(З а с л о н а).

Дзея чацьвертая

Дзеравяны двухпавярховы домік з ганкам у сад. Рашчынены вокны. У садзе на аднэй з дарожак расстаўлены тры плеченых крэслы. У адным вакне ніжняга паверху відаць Вендушэвіча каля стала з чарцяжамі ў руках. З сярэдняга вакна верхняга паверху нясецца ў сад фортэп'янная музыка з прыпеўкамі.

Зьява I

Вендушэвіч (выходзіць на ганак). Таварыш Ядзя, га, таварыш Ядзя, вы ўсё штудыруеце Скрабіна?..

(Музыка і песні змаўкаюць. У вакне зьяўляецца Ядзя Бягунец).

Ядзя Бягунец (разглядае па садзе). Авіл Антонавіч? Дзе вы?

Вендушэвіч (зьбягае з ганку). Вы мяне клічаце, таварыш Ядзя?

Ядзя Бягунец. Ай, таварыш Вендушэвіч... Вы кожны раз мяне перабіваеце-э...

Вендушэвіч. А вы ня скучылі іграць?

Ядзя Бягунец. Я толькі што пачала, а вы...

Вендушэвіч. Сказаць праўду, вы добра граеце... Я папрасіў-бы што-кольвечы з „Поэмы Экстаза“...

Ядзя Бягунец (кідае ў Вендушэвіча папяроваю красачкаю). Кіньце, дальбог, сарамаціць...

Вендушэвіч. Сапраўды кажу... Пад вашу музыку я заўсёды з натхненнем працую...

Ядзя Бягунец. Відаць... аж пыл курыць...

Вендушэвіч. Не адкажэцеся, таварыш Ядзя, што-кольвечы... Я вось тутака пасяджу і паслухаю.

(Садзіцца на адно з крэслаў. Ядзя адыходзіць ад вакна і хутка пачынае граць вырыўкі з поэмы „Прометэй“. Граньне цягнецца з хвіліну).

Ядзя Бягунец (кончыўшы граць, зьяўляецца ў вакне). Лепш за шэйнакатрынку? Кажэце праўду, Авіл Антонавіч...

Вендушэвіч. Што вы прыніжаеце свае здольнасьці... Паверыце, з вялікаю асалодаю праслухаў...

Ядзя Бягунец. Годзі-годзі...Скажэце лепі, вы нікуды сёньня ня зьбіраецеся?

Вендушэвіч. Няма куды... і няма з кім...

Ядзя Бягунец. І нікога не чакаеце?

Вендушэвіч. Хто да мяне...

(З кватэры чуваць окліч: „Авіл Антонавіч! Вас да тэлефону просяць“).

Вендушэвіч. Чаго добрага, прагаварыліся... Выбачайце, таварыш Ядзя, на хвілінку. (Бяжыць у кватэру).

Ядзя Бягунец (вышаўшы на ганак). Авіл Антонавіч! (Азіраецца).

Вендушэвіч (выходзіць на ганак). Таварыш Хлебнік званіў... Хоча зайсьці...

Ядзя Бягунец. Будзеце яго чакаць?

(Сходзяць з ганку. У сад уваходзіць Ігналевіч).

Зьява II

Ігналевіч (накіроўвае за Вендушэвічам з Ядзяю Бягунец). Таварышы! Адно хвілінку. Таварыш Вендушэвіч!.. (У кватэры чуён жаночы голас).

Вендушэвіч (азіраецца). Ах, таварыш Ігналевіч! (Да Ядзі Бягунец). Убачайце-э, я з таварышам Ігналевічам... на некалькі хвілін.

Ядзя Бягунец. Калі ласка, я... (Варочаецца ў кватэру).

Ігналевіч (да Ядзі Бягунец). А вы-ж куды ўцякаеце ад нас?

Ядзя Бягунец. Воля таварыша Вендушэвіча. Каб вам не перашкодзіць... (Хаваецца ў дзвярах).

Ігналевіч. Вы зьбіраліся йсьці куды-небудзь?

Вендушэвіч. Не, не... Калі ласка... (Абудва рушаць па дарожцы ў бок ад дому). Можна-б прыселі мы, таварыш Ігналевіч?

Ігналевіч. Я, па праўдзе сказаць, зусім мала часу маю... Я заскочыў па дарозе... (Вендушэвіч хутка прыносіць крэслы і яны садзяцца помеж у правым кутку двара).

Ігналевіч. Скажэце мне, што гэта ў вас вышла з Лустаю? Я чуў, як быццам-бы на пасяджэньні заўкому справа прыняла досі сур'ёзны зварот?..

Вендушэвіч. Гэта праўда... Разумеце, таварыш Ігналевіч, я не чакаў ад яго гэткага нахальства... Гэта недапусьціма...

Ігналевіч. Мне асьвятлялі факт, нібы, галоўным чынам, усё разгарэлася з-за вас?

Вендушэвіч (устае). Абсалютная няпраўда... Я не даваў жаднага поваду для гэтага... Клямства... Ці-ж я хлапчук? Ці інтрыган? Або я кідаюся інтарэсамі нашага заводу?..

Ігналевіч. Што вы, таварыш Вендушэвіч, я не дапушчаю й думкі аб гэтым. Я маю ў воку, калі кажу гэта, выключна вашы неасьцярожныя выказы па адрасу Лусты.

Вендушэвіч. Гэта выключна было рэакцыяй на наступленьне на мяне... Я ні ў якім разе не дазволю, каб з-за далікатнасьці цярпела справа нашага прадпрыемства... Мне здаецца, што і таварышу дырэктару павінна быць відно, хто і як праявіў сваю ўвагу да нашае агульнае справы... Тут без хвальбы і без амбіцыі...

Ігналевіч. Таварыш Вендушэвіч, я цаню вашу працу... І ня толькі я, а і адпаведныя арганізацыі ды ўстановы... І скутак гэтага неадложна ажыцьцёвіцца... Вы ня думайце-э, калі я падняў гэта пытаньне, то з намеранаю думкаю супроціў вас... Мяне заставіў зазірнуць да вас факт вашых з Лустам непаразуменьняў... Гэты факт стварае сур'эзнае становішча ў нашым прадпрыемстве... І я думаў-бы, што нам абудвым, таварыш Вендушэвіч, належала-б папрабаваць улатвіць усё гэта...

Вендушэвіч. Я ня ведаю, у чым хаваецца гэта сур'эзнасьць... У кожным разе, зусім ня я таму віною... Мне здаецца, што гэта сур'эзнасьць цалкам ад нямернага захапленьня нашае адміністрацыі аўторытэтнасьцю нікуды ня годных спэцаў.

Ігналевіч. Дарэмна, таварыш Вендушэвіч, зусім дарэмна... У гэтым ваша памылка... Луста ня звычайны спэц і да яго з агульнаю меркаю падыходзіць ня можна.

Вендушэвіч. Я так і ведаў... Вось гэкія погляды—яны прывядуць да таго, што мы пахаваем сваё прадпрыемства... Канчаткова пахаваем...

(Чуецца музыка з кватэры Ядзі Бягунец).

Ігналевіч. Я думаю, таварыш Вендушэвіч, што вам трэба было-б зрабіць першы крок да замірэньня...

(Чуцён вокліч з кватэры: „Двіл Антонавіч! Можа гарбату піцьмеце“).

Вендушэвіч (да Ігналевіча). Можа зойдам на шклянку гарбаты?

Ігналевіч (глядзіць на часы, устае). Вельмі дзякую... Я перад прыходам да вас паабедаў... І, прызнацца, зараз сьпяшу да аднаго таварыша... нават запазьніўся...

(Ядзя Бягунец п'е пад музыку).

Ігналевіч. Гэта наша артыстка? (Глядзіць у вокны дому).
Багаты голас!.. Бягунец, бач?

Вендушэвіч. Зайдзем на хвілін пяць.

Ігналевіч. Сапраўды—не магу... Пайду... (Накіроўвае
ісьці). Усё-ж я прашу падумаць над маёю прапазыцыяй, та-
варыш Вендушэвіч. (Разьвітваюцца).

Вендушэвіч. Таварыш Ігналевіч, другім трэба думаць.
(Павяртае да ганку).

Ігналевіч (з варот). Ня праў—ня праў, браце... (Выходзіць).

Зьява III

Ядзя Бягунец (з вакна). Авіл Антонавіч!

Вендушэвіч (ад ганку). Мяне, таварыш Ядзя?

Ядзя Бягунец. Дзе вы спырхнулі? Начальства па-
дагрэла, нябось?

Вендушэвіч. Запрашаю на шклянку гарбаты...

Ядзя Бягунец. Колькі ў вас заняткаў, Авіл Анто-
навіч! І спачынак—не спачынкам. (Зьнікае з вакна. Вендушэвіч
хаваецца ў дзьверах. У сенях паднімаецца рогат, рэзвая гутарка).

Зьява IV

Хлебнік (уваходзіць у сад. Зачыніўшы варотцы, разглядае
вакола і прыслухоўваецца. Пасьля рашуча йдзе да ганку; пакашлівае.
Прыглядаецца ў адчыненую створку дзьвярэй і выразна вітае надаўгад).
Добрага дня, таварыш Вендушэвіч! Я да вас па справе...

Вендушэвіч (выбягае на ганак з відэлкаю ў руцэ). Ах,
даруйце, таварыш Хлебнік, што я... (Працягае руку).

Хлебнік. Ubачайце, што я вам перабіў абед...

Вендушэвіч (махае рукою). Толькі закуска... Нічога...
Калі ласка, дайце прысядам... (Сыходзіць з ганку).

Хлебнік (растапырвае рукі і перапыняе). Я з ахвотаю
пачакаю... Канчайце закусваць... Я час маю...

(З сенцаў чуён голас Ядзі Бягунец: „Чай замярзае, Авіл Антонавіч!“).

Вендушэвіч (вяртаецца). Гэта-ж таварыш Бягунец
муштруе нашага брата...

Хлебнік. Вы з ёю на адной кватэры?

Вендушэвіч (ад парогу). Праз адзін момант усё
растлумачу... (Хаваецца ў сенцах).

Хлебнік (падыходзіць да крэсла, садзіцца, некалькі моман-
таў глядзіць, пасьля вымае з кішэні газету і чытае).

Вендушэвіч (пасьпяшае да Хлебніка). Даруйце, што прымусіў чакаць...

Хлебнік. Што за далікацтва...

Вендушэвіч (садзіцца побач). Ёгналевіч толькі што быў... Не спаткаліся?

Хлебнік. Ёгналевіч?

Вендушэвіч. Ёндыдэнт прыходзіў уладжваць. Прапанаваў мне прасіць прабачэньня.

Хлебнік. Гэтак, нават? Глядзі ты...

Вендушэвіч (устае). Вось, вось...

Хлебнік. Я гэтага й чакаў.

Вендушэвіч. А я вам што казаў...

Хлебнік (устае. Ціха ідуць). Баюся я Лусты, таварыш Вендушэвіч... Ён гатоў рашыцца на ўсё...

Вендушэвіч. Для мяне гэта даўно было ясным...

Хлебнік. У яго тысячы мажлівасьцяў... Падвядзе часамі так, што нам будзе вельмі і вельмі надоўга памятным.

Вендушэвіч. Зразумела... Вось чаму нам трэба раз назаўсёды рашыць...

Хлебнік. Таварыш Вендушэвіч, каму ня ясна,—Луста-ж дырэктар, калі ня вышай... Ёгналевіч—цацка ў яго руках...

Вендушэвіч (спыняецца). Гэта я й кажу... Заўком і ячэйка павінны мобілізаваць сваю ўвагу...

Хлебнік (цішэй). Ёгналевіча трэба замяніць... Ня будзе гэтага, нам ніколі не падняцца...

Вендушэвіч. Не падняцца, таварыш Хлебнік...

Хлебнік. Бачыце... Нам трэба гэтую думку прасоўваць далей... Цяпер якраз пара... Калі мы ня зломім сьляпога даверра к яму з боку нашых таварышоў, тады нам астаецца...

(У вакне Ядзі Бягунец раздаецца рэзкі сьмех. Хлебнік з Вендушэвічам рвуць гутарку і глядзяць у бок дому).

Вендушэвіч (злосна). Гэта ўсё Ядзечка-а... Згодзен з вамі, таварыш Хлебнік.

Зьява V

Ядзя Бягунец (выглядае ў вакно). Вы мяне звалі?

Вендушэвіч. Ці чулі? (Да Хлебніка). Хаця-б ня чула...

Хлебнік. Тут у вас, наогул... (Азіраецца).

Ядзя Бягунец. Авіл Антонавіч! Вы аглухлі?.. (Прыглядаецца. Пасьля цішэй). Ах, таварыш Хлебнік... Даруйце...

Хлебнік. Калі ласка, таварыш Бягунец...

Ядзя Бягунец. Я не заўважыла... Даруйце, што перабіла вашу размову... Мне паказалася... быццам Авіл Антонавіч адзін...

Хлебнік. Я зараз яго пакідаю...

Ядзя Бягунец. У чым справа, ласьне я вас... які вы ўразьлівы...

Хлебнік. Гэта ўсё я? З чаго вы ўзялі?

Вендушэвіч. Сыходзьце да нас, Ядзя...

Ядзя Бягунец. Я баюся, вы гэткія злыя...

Хлебнік. Хаця вы мяне не далічайце да таварыша Вендушэвіча... Я сыду з вашага ваччу, калі гэтак... Бывайце! (Махае шапкаю).

Ядзя Бягунец. Таварыш Хлебнік, няўжо вы на сур'ёз? Што вы! А-яй-ай-а! Які ганарысты...

Хлебнік (сьмяшліва). Зусім не са злосьці, калі на тое пашло... Сьпяшаюся, ведаеце. Адзье! (Адвяртаецца да Вендушэвіча). Вы падумайце над гэтым добра. Толькі ў гэтым вырашэньне пытаньня, іначай...

Вендушэвіч. А інцыдэнт, таварыш Хлебнік, вы павінны рашыць у маю карысьць... Вы падумайце—гэта-ж нагласьць, сукін сын...

Хлебнік (працягае руку Вендушэвічу). Справа ясная. Нахальства, нізкая, ганарлівая, дваранская сьпесь... (Адступае некалькі крокаў). У заўкоме рашэньне гатова, адназгоднае. Пакуль... (Азіраецца на Ядзю Бягунец, якая ў гэты момант пачынае пляць, нярухома стаючы на адным месцы). Ну, вам вядома. Адзье!.. Мы яшчэ заўтра аб гэтым пагаворым... (Ядзя сьціхае пляць).

Вендушэвіч. Адзье! (Праходзіць некалькі крокаў, пасьля вяртаецца). Таварыш Ядзя?!

Ядзя Бягунец. Вы мяне?

Вендушэвіч. Так, вас... Вы не прыкаваны да вакна?

Ядзя Бягунец. Вам цікава?

Вендушэвіч. Маеце ахвоту прайсьціся ў сад?..

Ядзя Бягунец. Нарэшце?..

Вендушэвіч. Вам шкода пакідаць вакно?

Ядзя Бягунец (адхіляецца з вакна). З вамі?.. Не шкада ня толькі вакна...

Вендушэвіч (накіроўвае да ганку. Сам сабе). Но гэты прахвост... Ён заслугоўвае... Паглядзіце, як пад'ехаў да дырэктара! Зводнік! Зраднік! (Трасе кулакамі).

(З а с л о н а).

Дзеся пятая

Кватэра Ігналевіча. Прасторны, багата абсталяваны пакой—некалішняя гасьціная буржуазнае кватэры. На сьценах мапы і партрэты рабочых правадыроў. Каля правае сьцяны шкляная шафа з кніжкамі, побач канапа. З левага боку дзьверы ў другую каморку і на кухню. Каля дзьвярэй піяніна. З боку яго столік, пакрыты чырвоным абрусом, з букетам красак на ім. Пасярэдзіне накрыты багата ежаю, шырокі абедзены стол. Над сталом зьвісае люстра, якая зырка асьвятляе пакой. На канапе сядзяць Ігналевіч з Лустаю. Жэлязюк тупае па пакоі.

Зьява I

Луста. Не, я надалей не магу астацца на заводзе. Скончана. І перад рабочымі і перад тэхнічным пэрсоналам я скомпромэтаваны... Падумай, што будзе за работа, якая ўвага... Скончана, Самусь, скончана. (Махае рукою). Нам давядзецца расстацца. Толькі гэтага, сукінага сына, правучу... А там—ня трэба мне ніякіх пахвальных лістоў...

Ігналевіч (узьнята). Ты дарам, Сымон, гэта робіш. Дарам, кажу табе... Няхай пастанаўляюць, а я перад трэстам даб'юся адмены... І пасьведчаньне табе за шчырасьць дастану... У мяне рашуча: або—посьпехі вытворчасьці, справа, або—гутаркі, інтрыгі... прыватныя інтарэсы... Думаеш—шышка Хлебнік... Дый што казаць... Плюнь, Сымон.

Луста (паднімаецца). Ня сплунеш таго, што назьбіралася на сэрцы, што... (Хвалюецца).

Жэлязюк (самаўверана). Антымонья, Сымон, санты-мэнты. Ты мэталіст? А? Дзе твая цьвёрдасьць, гарт дзе...

Луста (адварочваецца да Жэлязюка). Кінь ты свае моралы... Загартуешся—яшчэ з год пасядзі...

Ігналевіч. Сымон ня праў... (Устае, глядзіць на часы). Тэгля прыедзе? Ніхто з вас ня ведае?

Луста (Мякка). А ты ёй даваў знаць?

Ігналевіч. Колькі разоў. (Тупае).

Жэлязюк. Пазваніць трэба... Тэлефон у яе...
Луста. Яшчэ чаго захацеў... Самусь, пашлі Грыпіну...
Тут-жа недалёка...
Жэлязюк. Кінь. Пачакаем яшчэ хвілін некалькі.
Ігналевіч. Што за людзі... Бабулькін таксама загінуў
недзе.
Жэлязюк. Ты і Бабулькіна заавансаваў? І яшчэ каго?
Ігналевіч. Нікога болей... Тэкліну таварышку яшчэ,
Сьмехіну Юзю... Слаўная дзяўчына.
Жэлязюк. Ха-ха-ха! Ясьцесьцьвены падбор. Ха-ха...
(Раздаецца званок. Усе настаражваюцца).
Ігналевіч. Во, гэта ўжо жаночы націск званка. Чу-
ваць... (Ідзе да дзвярэй. Пачуты гоман яго спыняе).

Зьява II

(Уваходзяць Бабулькін са Сьмехінай. Вітаюцца).
Жэлязюк і Луста (у адзін голас). А мы непакоіліся...
Цемната на дварэ, ліхія людзі... (Усаджваюць Сьмехіну на канапе).
Бабулькін. І мы ня з мяккіх... (Паказвае на Сьмехіну). Зіх-
нім братам справа зацягнулася...
Сьмехіна. Хаця-б вы ня так зьнянацку...
Бабулькін. Юзэфа Сілкаўна, ці-ж я старанюся праўды...
Сьмехіна. Вы ні староніцеся яе, ні набліжаецца да яе...
Жэлязюк. Ужо на супярэчкі? Загадзя, грамадзяне, за-
гадзя... Пацярпеце з поўгадзіны... (Змаўкае. Раптам ізноў). А Тэк-
ля-ж дзе?
Бабулькін. Гэтак позна паклапаціліся!
Луста (зьдзіўлена). Чаму? Ласьне з ёю што здарылася?..
Сьмехіна. Тэкля зазлавала на... гаспадара...
Луста. Вы не на жарты?! (Да Ігналевіча). Самусь, ты
чуеш навіны?
Ігналевіч (з цікам). Якія? (Гукае). Грыпіна-а! Грыпіна!
На хвілінку...
Жэлязюк. Ты пасылацьмеш? Я сам пайду—згодны?
Бабулькін. Куды? Ха-ха-ха! Вось нашарашыў... (Ува-
ходзіць Грыпіна).
Ігналевіч. Грыпіна!.. А між іншым—нічога... (Грыпіна вы-
ходзіць). Гаспада... Ах, ты... Умовы ўплываюць на сьвядо-
масьць... Няхай ідзе Прохар. Згодны?

Бабулькін. Тэкля зараз будзе: яна па дарозе заскочыла... (Званок). Во! Яна...

(Усе збіраюцца ў кучу і глядзяць на дзвяры).

Ігналевіч (бяжыць да дзвярэй). Грыпіна, адчыні. Грыпіна. (Чуён Тэклін голас). Дзякую, я ўжо тут...

Ігналевіч. Вы заставілі нас непакоіцца...

Луста (бяжыць на стрэчу). Каварная жанчына. (Жэлязюк пляскае ў далоні, крычыць: „Мюзетта-а!“).

Зьява III

(Уваходзіць Акорак Т. у справоджаньні Ігналевіча і Лусты).

Акорак Т. Няўжо мяне чакалі?

Бабулькін. З няцерпам, ведаеце, з трывогаю...

Акорак Т. Нават?

Бабулькін. Пасланцоў накіроўвалі.

Акорак Т. Каго цікава?

Жэлязюк. Я—ваш рыцар-абароньнік...

Акорак Т. Я вельмі ўдзячна вам...

Ігналевіч. Прашу за стол... Чакаць больш некага. Мадамес оф сеньёрэн... (Увіхаецца. Усе садзяцца. Пачынаецца вячэра). Грыпіна!

Грыпіна (убягае). Слухаю. Не хапае чаго?

Ігналевіч. Паглядзеце пільна... Дзвяры прысуньце-э...

Грыпіна (азірае на стале). Дзвяры прысунула... Калі што-кольвечы забыла, пазавеце. (Выходзіць).

Жэлязюк (паднімае чарку). Прапаную першы тост за нашага гаспадара, тут і ўсюды, за тав... (Стрыманы голасам гукаюць „ура“ і п’юць).

Бабулькін (хвіліну пачакаўшы). За нашых дам—чарговы...

Луста. Дай апамятацца...

Бабулькін. Наш час поўны электрычнай рухомасьці, час экспрэмізму, трапятаньня...

Ігналевіч. Правідлова, грамадзяне, правідлова, за нашых паважаных кабет. (Выпіваюць).

Жэлязюк. За індустрыялізм...

Акорак Т. І за яго будаўнікоў. (Ухмыляецца Лусьце).

Сьмехіна. За нашу кампанію прапаную.

Бабулькін. Абагульніць у адно цэлае... Хто за маю пропозыцыю? А? (П'е). Прашу падтрыманьня. (Устае. Запявае). „Мы кузьняцы-ы, куём мы шчасьце-э“.

(Усе крычаць „Брава Ларык, брава!“).

Ігналевіч (устае). Грамадзяне! Мы павінны ведаць, па-перш усяго, што мы сёньня... (Паднімае чарку)... Што мы сёньня стаімо перад адным здарэньнем, якому не павінны даць разьвіцца... Я хачу сказаць, што мы... Мы можам згубіць нашага паважанага Сымона Гаўрылавіча... Калі мы сёньня ўсе, як адзін, ня скажам яму: „Сымон, кінь свае намеры кіны!“—і не дапусьцім Сымона Гаўрылавіча зрабіць надуманы ім крок, тады...

Жэлязюк. Тады і мы—ня мы, і ён—ня ён...

Бабулькін. Ёўся справа пахалэмус... (П'е). „Мы кузьняцы-ы, стучыць наш мола-ат“.

Ігналевіч. Конкрэтна, таварышы: Сымон не павінен кідаць заводу... Каму ён лішні, няхай той гэта і робіць...

Акорак Т. Ну, гэта-ж вашы людзі плююць... у вочы кожнаму чэснаму работніку...

Жэлязюк (перахіляецца праз стол да Тэклі). Няпраў-да-а... Кажу вам... Вендушэвіч усіма намі лічыцца, як выскачка, пралаза... Таварыш Ігналевіч стаяў даўно...

Бабулькін. А прадзаўком? Ачамера гэта, Хлебнік? Ведаецца гэткага?

Луста (паважна). Паслухайце, даражэнькія... Ну, гэта-ж рашэньне заўкому—проста рэч недапусьцімая... Гэта, калі хочаце ведаць, жывая нацяжка, а мо' і... про... про... вокацыя.

Акорак Т. (б'е ў далоні). Праўда, Сымон Гаўрылавіч, праўда... Мерзасьць, зьдзекі...

Ігналевіч (падыходзіць да Тэклі, абнімае). Навошта фарбы гусьціць... Цётка Тэклі, астыньце-э... Я пацалую вас. (Нагінаецца. Тэклі ўхіляецца).

Акорак Т. Самусь Палікарпавіч...

Жэлязюк. Гас-па-ада—грамадзяне... Мы-ж не даслухалі Сымона Гаўрылавіча.

(Усе гукаюць: „Просім, просім!“ Пляскаюць у далоні).

Луста. Я аддаў заводу ўсе свае веды... Я аддаў сваім колегам усё пачуцьцё сваё... Рабочым я аддаў сваю ўвагу.

І мне за гэта прэзэнт—во! Сюрпрыз... Званковага тузу... тэхніка і грубая фізычная сіла, культура і хамства... А загэтым, дарагія мае саслужыўцы і начальнік мой, Самусь Палікарпавіч, адзье! Адзье і дзякуй вам за вашу ўвагу, за пражыты супольна час... Вось за мінулае я раджу гэтую чарку! (Бярэ і паднімае).

Ігналевіч. За наступнае і за перамогу... Супроць цячэньня—жывое плыве. Як агульныя думкі?

(Усе гукаюць: „Жывое плыве“. П'юць).

Бабулькін. Перамаглі... (Пяе). „У руках наш мо-а-лат... Куём, куём, куём“... (Да Лусты). Вы мой непасрэдны начальнік—як непасрэдны бацька... Мы бяз вас—нічога... Навука, Сымон Гаўрылавіч, прыроду адалявае, навука... Помніце... (Пяе). „Мы кузьняцы людзкаго шчасьця-а“. (Вылазіць з-за стала і ходзіць з чаркаю ў руках). Музыкі прагне душа-а, музыкі... (Бяжыць да піяніна).

Жэлязюк. Трапяткое, гальванічнае музыкі...

Сьмехіна (устае і таксама бяжыць да піяніна). Вось я вам хіба разганю жуду. (Садзіцца і адбівае беглы тэмп кабарэтнае музыкі).

(Бабулькін падскаквае. Жэлязюк запрашае Тэклю і робіць з ёю некалькі колаў скокаў. Ігналевіч пляскае ў далоні. Луста паважна ўсьміхаецца, седзячы пры стане... Шолам гармідар... Раптам убягае Грыпіна).

Грыпіна (уголас). Самусь Палікарпавіч! (Ходзіць за ім і пераказвае). Самусь Палікарпавіч! Вас просяць на хвілінку... Гаспадзін нейкі прышоў... (Мацней). Вас грамадзянін адзін просіць! (Усе спыняюцца і здзіўлена глядзяць на Грыпіну).

Ігналевіч (злосна крычыць). Табе хто вялеў адчыняць дзьверы?

Грыпіна (сполахна). Вы мне аб гэтым нічога не казалі, Самусь Палікарпавіч.

Ігналевіч (дзіка). Мерзасьць... Разжаваць і ў рот палажыць... Велена заперці—і ні кроку ў бок...

Луста. Бяжы, браток, настрэчу. (Сьмяецца).

Жэлязюк. Ідзі Самусь...

(Ігналевіч выходзіць. У пакоі заціхае. Усе цішэй перакідаюцца словамі, паглядаюць у бок дзьвярэй. Хутка чуецца гутарка Ігналевіча: „А я думаю сабе, хто-б то мог быць. Ажно вонь яно... Зойдам, Юстын. Усе болей настаражаюцца: „Хто?—Юстын?—Го!“).

Зьява IV

(Уваходзіць Бандаровіч Юстын, за ім Ігналевіч).

Бандаровіч (запыняецца). Ах! Я думаў, Самусь Палікарпавіч, што вы... Даруйце.

(Усе ў нерашучасьці, якая мяжуе з нездавальненнем).

Ігналевіч. Ідзі, ідзі... зьбянтэжыўся? Ха-ха-ха! (Да ўсіх). Не чакаў гэтага. (Да Бандаровіча жартоўна). Знаёмся... і да стала.

Бабулькін. Да стала, таварыш Бандаровіч...

Бандаровіч. Ubачайце, я зусім не разьлічваў... Я да Самуса Палікарпавіча ўсяго меў адну службовую справу і думаў...

Жэлязюк. Заўсёды выходзіць гэтак, як ня думаеш. Прапала. (Усе згруджаюцца вакол стала). За госьця-а дараго-га-а! (Падымае чарку. За ім усе іншыя. Выпіваюць).

Ігналевіч (да Бандаровіча). А цяпер дай, брат, сваё заключэньне: Сымон Гаўрылавіч хоча нас кінуць,—павінен ён гэта рабіць ці не?

Бандаровіч. Таварыш Луста? (Усе хорам: „Так, так!“). Памойму, неправідлова зробіць... Неправідлова. Я не ўдаюся ні ў вошта, а з пункту гледжаньня справы,—справа таго не дазваляе...

Бабулькін. Вы шчыра, таварыш Бандаровіч?

Бандаровіч. Адкуль гэта западозранасьць?

Акорак Т. Ніхто гэтаму не паспагадае...

Ігналевіч. Бандаровіч ня можа ліцамерыць... (Да Лусты). Чуеш, Сымон? Агульная думка супроціў тваіх намераў.

Бандаровіч. Я выключна з пункту гледжаньня нашае справы...

Бабулькін. За нашага неадлучнага сем'яніна.

Жэлязюк. Перагародзім яму дарогу нашым спачуваньнем.

Акорак Т. і Сьмехіна. З намi, Сымон Гаўрылавіч, з намi... Плюйце на ўсё іншае, на... З намi назаўсёды...

Луста (спакойна). Я глыбока ўражаны вашым шчырым спачуваньнем да мяне. (Усе настарожваюцца). Вы мне падаеце надзею на... Я заўсёды даражыў увагаю Самуса Палікарпавіча, маіх колегаў, тэхнічным персоналам... І зараз (маленькая паўза) я рад, што вы ўсе, мае дарагія супрацоўнікі, сьведчыце на далей аб сваёй прыязні да мяне і галоў-

нае, да мае працы... (Пауза). Я гатовы перадумаць і зьмяніць свае намеры.

(Пляск у далоні, гукі „Брава, брава“. Бабулькін мерыцца падняць Лусту на гура. Жэлязюк робіць некалькі скокаў. Тэкля і Сьмехіна махаюць Лусту хустачкамі. Сьледам пачынаецца музыка, скокі, крыкі, бегатня. І калі ўсё зьліваецца ў зацяжны шолам, разам раздаецца рэзкі прадоўжны званок тэлефону).

Бандаровіч. Таварыш Ігналевіч, да тэлефону!

Ігналевіч. Слухай сам, слухай. (Бандаровіч бярэ трубку).

Бандаровіч. Ало! Ігналевіча? Таварыш Ігналевіч!

Ігналевіч (ідзе да тэлефону. Гоман сьціхае). Жменін?.. Я. я! Што? Што вы кажэце? На заводзе? Пажар?.. Такарным?.. Га?.. Няўжо?.. Як?.. Зараз, зараз... (Усе раптам робяць крок да Ігналевіча і ў адзін голас зьдзіўлена: „Пажар? Дзе?“ Робяць суматоху ў кватэры).

Ігналевіч (устрывожана). Завод гарыць! Наш завод! Злачынства-а! Падпал! Зладзейства! Таварышы, на падмогу-у! Усе-э разам! Усе-э! (Першы кідаецца ў дзьверы. За ім Бандаровіч, сьледам Жэлязюк, Бабулькін, Луста. На стрэчу ім у адчыненыя дзьверы даносіцца рэзкі гуд сырэны).

(З а с л о н а).

Дзея шостае

Дзядзінец заводу. Двухкутнік трохпаверхных муроў. У левым куце вялікія сьляды пажару—задымленыя плямы сьцяны. На дзядзінку кучкамі рабочыя абгаварваюць здарэньне. З заводу і ў завод нясупынна бегаюць інжынэры, начальнікі майстэрняў, адміністрацыя. Завод не працуе. У бліжэйшай да сцэны кучцы рабочых вартаўнік канторы Жменін апавядае аб пажары.

Зьява I

Жменін (мэдна жэстыкулюе). Было па першай, калі я пачуў, як нешта гэтак—гру-у-гу-у... Я ажно ўскочыў з лаўкі. Здалося зямля валіцца, а з ёю ўсё вакола. І не пасьпеў апамятавацца, як шырокая коўдра променю—дзжаг-г... Я ажно ашаламаніўся... Ледзь-ледзь скеміў, што трэба сьвістаць на гвалт... Шукаю сьвістка, а знайсці не магу... Пасьля чую Кузьма адчыніў гудок... А я барджэй да тэлефону, каб дырэктару званіць. Падняў трубку, а ніхто не адказвае—ці то тэлефоністкі паснулі, ці якая трасца... Можна з поўгадзіны—ні зыку... Нарэшце, адазваліся, пазванілі, а адтуль таксама ні зыку. Прымха некая... А агонь шугае, большыцца—меры няма...

Што-а рабіць?!.. Толькі спусьціўшы доўгі час дазваніўся да дырэктара... Але пакуль ён прыехаў, падасьпелі дзьве пажарныя і дружна ўзяліся за тушку... Рабочых назьбягалася... Да позьняе раніцы працавалі...

Рабочы Віктар. Напрацавалі-ы... Пасьпешная праца, нечага сказаць... Здольнасьць, але не ствараць, да ламаць, нішчыць... Нябось, адміністрацыі мала абыходзіцца...

Некалькі рабочых (у адзін голас). Кінь дэмагогію!

Рабочы Макаар. Плявузгае ліха ведае што! Чым-жа адміністрацыя віноўна ў пажары!

Рабочы Віктар. А вам чаго ягнятамі прыкідацца. Пэўна, вінна. Замест пагоджанае працы над паляпшэньнем справы—яны насы адзін другому адкусваюць... Завод гінь, а іх гонару ня кратай... Ведаем.

Стары рабочы. Аб чым гэта Віктар?

Рыжы рабочы. Гэта ён аб сварцы паміж Лустаю і Вендушэвічам; нядаўначка заўком разглядаў...

Стары рабочы. Ну, і што?

Рыжы рабочы. А я вельмі ведаю што...

Рабочы Віктар. Скусывалі-б насы паміма...

Некалькі галасоў. Што ты, што ты...

Рабочы Віктар (паказвае рукой на будынак). Во што з іх сваркі атрымалася. Занядбалі і аховаю, і пажарнаю небясьпеаю, і...

Зьява II

(З заводу выходзіць Бандаровіч з Жэлязюком. Ён запыняюць рабочыя).

Некалькі галасоў. Прычыну найшлі?

Бандаровіч. Прычына вядомая... Недагляд... Далушчана надмерная зноскатлоў.

Стары рабочы. Значыць—гуляй!

Жэлязюк. На тыдзень хопіць...

Рабочы Віктар. А страткі, нябось, на сотні тысяч...

Жэлязюк. Падрахоўць да капейкі.

Рабочы Віктар. Прыбытак-бы рахаваць...

Стары рабочы. Чакай Пятра...

Бандаровіч. Здарэньні бываюць... Але бяда, што Вендушэвічаў станок знішчыла і модэлі не захавалася.

Некалькі галасоў. Няўжо так? Зьнішчаны?

Бандаровіч. Вендушэвіч скардзіўся, тужыў...

Рыжы рабочы. Во, во! Тут і сабака закопана. Тут. Чуеце, таварышы! У Вендушэвічавым станку...

Рабочы Віктар. Ха-ха! А я аб чым кажу... Вендушэвіч—Луста, Луста—Вендушэвіч, а мы падлічвай соцыялістычную вырабчасьць...

Некалькі галасоў. Не заяжджай наперад.

Рабочы Макар. Шабалда...

Рабочы Віктар. Не падабаецца?..

(Бандаровіч з Жэлязюком пакідаюць рабочых)

Зьява III

Стары рабочы (аглядаецца на пашоўшых). Чулі? Віктар ня лыкам шыты... Вунь адкуль усё йдзе...

Рыжы рабочы. Падведзена знарок... Трэба, таварышы, настойваць на шчыльным расьсьледваньні... Злачыннікі недалёка...

(Кучкі рабочых увесь час то дзеляцца на меншыя, то ўзбудняюцца. Па дзядзінцы нясупынна тупаюць рабочыя).

Рабочы Віктар. Дзе-ж дырэктар, цікава?

Рабочы Макар. Ён тут.

Жменін. Увесь час таварыш Ігналевіч тут.

Рабочы Віктар. Хоць за гэта дзякуй...

Зьява IV

(З заводу выходзяць Ігналевіч з Лустаю. Рабочыя зграмаджаюцца ў адну кучу і павяртаюцца да іх. Слухаюць, што яны гутараць).

Ігналевіч. Нядбайства, Сымон Гаўрылавіч, нядбайства. Недагляд... Ці-ж можна было пакідаць у гэтым стане!

Луста. Тут болей ад варты... Катлы маглі-б яшчэ год працаваць без рапарацыі... Няўвага... Я даўно гэтага баяўся... Колькі раз дапамінаў... Але мяне ня слухалі...

Ігналевіч. Хто мог вас ня слухаць? Чаму мне ня скардзіліся...

Луста. Колькі разоў...

Некалькі галасоў: Адшукалі прычыну, таварыш дырэктар?

Ігналевіч. Адшукваюць.

Некалькі галасоў. А гуляць надоўга прыдзеца?

Луста. На тыдзень хопіць... Вагромныя разбурэньні...
Рабочы Віктар. Нагляду ня было з боку адміністрацыі... Сваркі, звадкі...

Рабочы Макар. Упарты, як асёл—увесь час на сваім...
Луста. Часткаю ён праў... З гэтакімі людзьмі як...

Зьява V

(З заводу выходзяць Вендушэвіч з Хлебнікам. Гутараць).

Вендушэвіч. Мяне ніхто ня слухаў... Казаў, каму сьлед глядзець за заводам, дык не... Мы ня можам пакуль яшчэ ручаць за шчырасьць усіх. Наша справа ня ўсім міла... А мне...

Хлебнік. Зразумелая рэч. Вось зараз праканаюцца...
(Яны заўважаюць сярод рабочых Лусту і Ігналевіча).

Вендушэвіч (мацней). Сьледства не павінна быць скалечаным. Ніхто ня мае права апусьціць хоць маленькае стромачкі... Трэба выняць паскуду... Здаровае цела ня можа ня быць абмытым ад бруду. Трэба чапіць людзей—не шкадуй. Справа агульная вышэй прыватных інтарэсаў.

(Усе адварочваюцца да Вендушэвіча з Хлебнікам. Ігналевіч з Лустаю настаражаюцца).

Рабочы Віктар. Таварыш Хлебнік, чым ты парадуюш нас?

Хлебнік. Посьпехам, як бачыце... (Агульны гоман).

Некалькі галасоў. Чыя справа?

Хлебнік. Адкрыецца...

Стары рабочы. Ня стояць?

Хлебнік. Мы не павінны гэтага дапусьціць.

Некалькі галасоў. Правідлова... Правідлова...

Рабочы Віктар. Тут не для спагады... І не да твараў...

Вендушэвіч (хвалюецца). Самае важнае ў гэтым вась...
Твар не павінен быць маскаю супроціў...

Луста. Прашу не намякаць, паважаны...

(Рабочыя расступаюцца вакола).

Вендушэвіч. Аўторытэт не павінен захоўваць зладчынства... А спэцтва—ня бронь ад адказнасьці за яго...

Луста. Не схавацца і вам за сваімі панцырамі.
І вашы панцыры ня супроць адказнасьці... Так... Мы ведаем...

Вендушэвіч. І мы ведаем... (Да рабочых). Таварышы! Я адкрыта заяўляю, што тут справа ў маёй вынаходцы... З ёю ў завод вайшла новая сіла—сіла савецкага духу... І яна знайшла сабе ворагаў... у выглядзе гэтых вась асобаў. (Паказвае на Лусту).

Ігналевіч (раззлавана). Кламства, таварышы! Дэмагогія... я бяру на сябе поўную адказнасць за сьледства, і тады... толькі тады можна будзе заключачь... Правідлова таварышы?

(Раздаецца агульны зычны гук на ўвесь двор: „Правідлова, правідлова! Віноўніку не павінна быць спагады!“ Да іх голасу раптам далучаецца рэзкі, зацяжны гудок. Рабочыя ўзьюшваюцца, сумяццяцца і згушчанаю грамадкаю накіроўваюцца на яго зоў).

(Заслона).

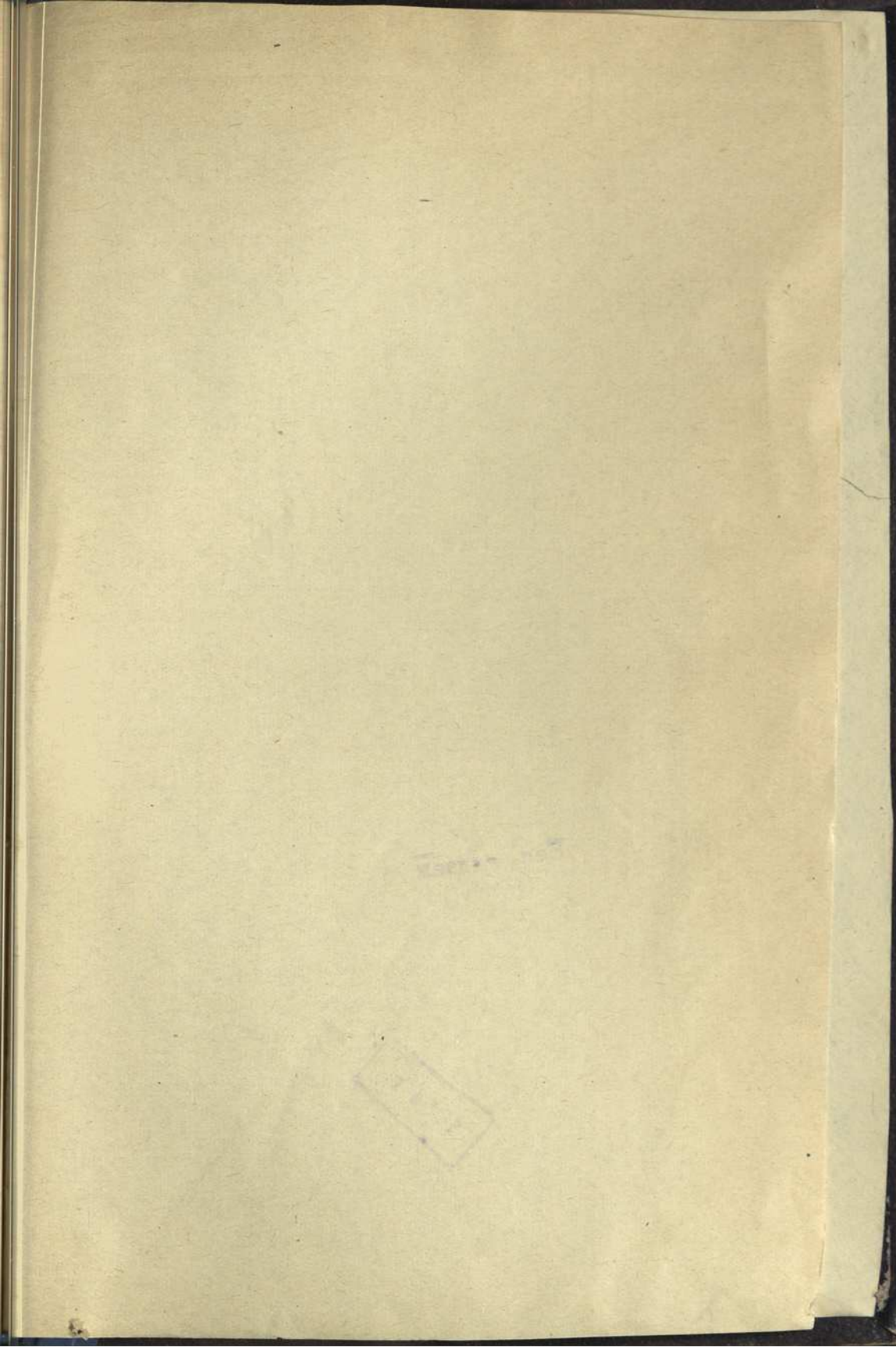
З Ъ М Е С Т

	Стар.
Прысады	7
Ядзя-Жучок	25
Праводзіны	45
Хільшчык Шлёма Брыкер	59
Чапiла душы	73
Таварыш інспэктар	91
Дыягност	115
Таварышы	141
Свае блінцы	161
На стыку (п'еса ў 5-ці дзях)	188
Дзьве сілы (драматычныя сцэны з жыцьця прамысло- вага цэнтру)	235

43
28

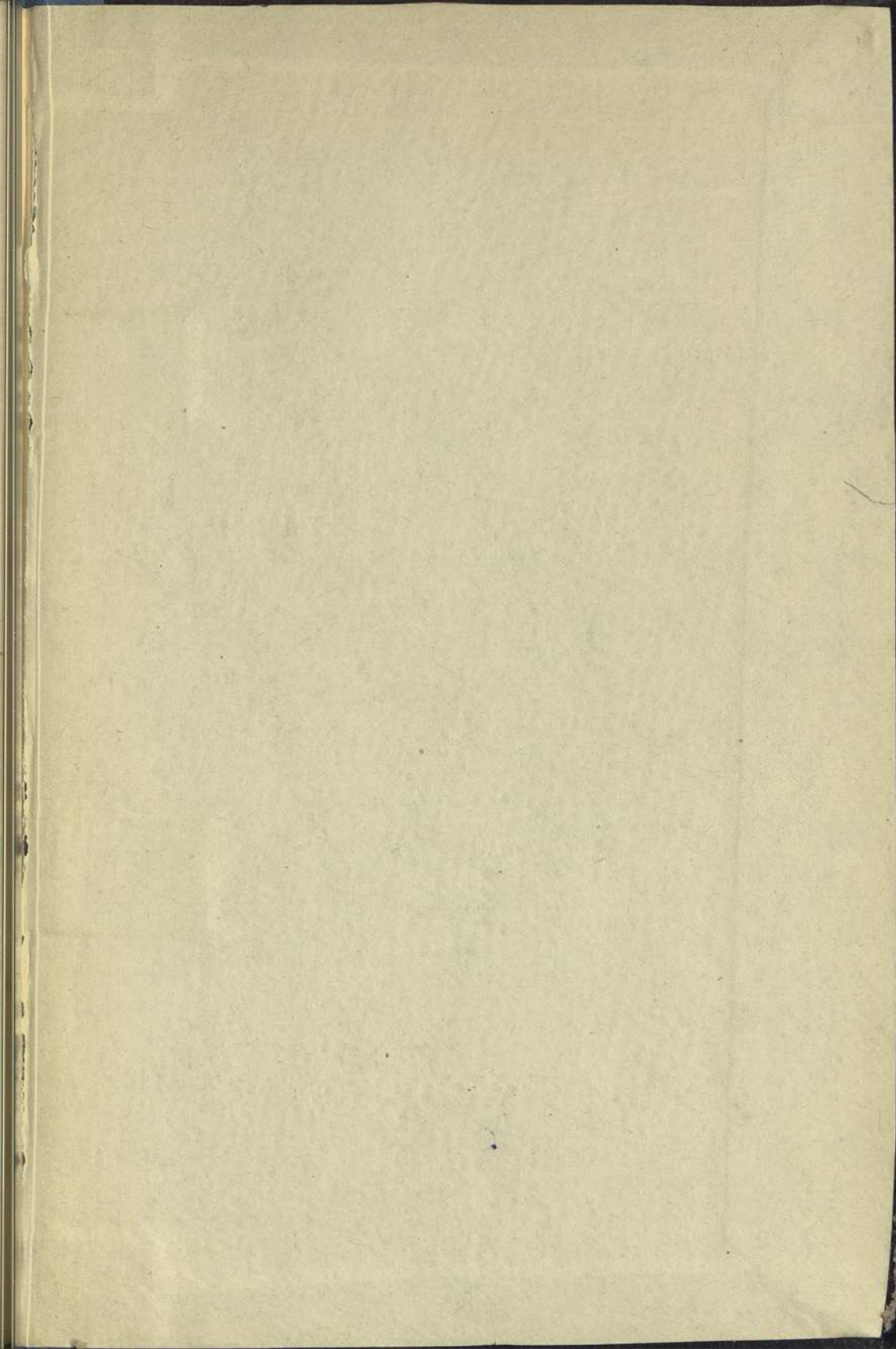

Бел. адзед
1904 г.

1964 г.

ЦАНА 2 РУБ.

800000002 1224 1